

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV

2021

A kötet szerzői:

Benke Éva stART Alkotócsoporth, Dombóvár; Berente Judit szervátültett sportoló és sportszervező, Jászkisér; Bojtos Gábor főlevéltáros, Szolnok; Borhy László akadémikus, az ELTE rektora, Budapest; Borsányi Attila Pusztamizsei Horgász Egyesület elnöke, Jásztelek; Buschman Éva újságíró, szerkesztő Jászberény; Csörgő Terézia ny. gimnáziumi tanár, Jászberény; Dinnyés István ny. régész, Tápiószele; Fabriczius Imre ny. hajós, Spanyolország; Farkas Edit múzeumigazgató, Hamza Múzeum Jászberény; Fábrián-Rigó Attila helytörténész-vállalkozó, Jászberény; Fodor Dénes ny. iskolaigazgató, Jászjákóhalma; Forgács Márton hadtörténész, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest; Gömöri Árpád ny. középiskolai tanár, Jászberény; Kárpáti Márta újságíró, Jászberény; Kovács István László ny. építészmérnök, Budapest; Kovács Tímea drámapedagógus, Jászfényszaru; Krupa Sándor tanító, Jászberény; Majzik Lionel tanító, szerkesztő, Tápióbicske; Mrenáné Szakálos Ilona ny. gimnáziumi tanár, Szolnok; Németh Balázs egyetemi hallgató, Cambridge; Notheisz János ny. főiskolai tanár, Jászberény; Papp Izabella ny. levéltáros, Jászboldogháza; Pethő László ny. egyetemi docens, Jászberény; Sárközy Miklós iranista, egyetemi docens, Károli Gáspár Egyetem; Varga Kamill ferences testvér, Gyöngyös; Wirth István ny. gimnáziumigazgató, Jászárokszállás; Zrupkó Ferencné ny. iskolaigazgató, Jászboldogháza

JÁSZSÁGI ÉVKÖNYV
2021

A szerkesztésben közreműködtek:

Csörgő Terézia, Parti Csaba, Szabó Jánosné és Turjányi Sándor

Felelős szerkesztő: Pethő László

Borítóterv: B. Jánosi Gyöngyi

Tördelőszerkesztő: Buschman Éva

Olvasószerkesztő: Egyedfi Gizella

Nyelvi lektor: Nagy J. József

Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány

ISSN 1217-7954

Felelős kiadó: Kertész Ottó kuratóriumi elnök

Nyomda: Creatív Color Stúdió Kft., Jászberény

TARTALOMJEGYZÉK

JÁRVÁNY

Buschman Éva: Interjú Rusvai Miklós virológussal	
„Tudom, hogy ez egy átmeneti állapot, amit kicsit küldetésnek is érzek.”.....	7

MŰVÉSZET

Farkas Edit: Művészeti táborok egy kismúzeumban.....	14
Kovács Tímea: Színjátészó vagyok Jászfényszarun.....	22
Krupa Sándor: Reggeli készülődés.....	28
Benke Éva: Benke Zita művészetterapeuta képeihez.....	32
Notheisz János: Búcsú egy művésztanártól, kollégától, baráttól.....	35
Papp Izabella: Az alkotás üzenete	
– portrévázlat Bajor Imre képzőművészről.....	38

OKTATÁS ÉS TEHETSÉGGONDOZÁS

Csörgő Terézia: Az igazgatónő, Izsó Gyuláné.....	47
Kárpáti Márta: Világszínvonalú kutatásokat vezet a berényi származású professzor.....	54
Németh Balázs: „Az íves boltozat alatt” – Cambridge-i tanulmányaimról.....	59

HISTÓRIA

Bojtos Gábor: Világot látó jászszágiak az útlevelügyi iratokban (1918–1945).....	68
Fábián-Rigó Attila: A jászszági szarmaták története érmegyűjtő szemmel.....	77
Fekete Lajos professzor Jászberényben és a hadifogságban.....	94
Kovács István László: A jászapáti képfestőműhely emléke.....	110
Sárközy Miklós: A magyarországi jászok nyelvemléke	
– források, problémák, új adatok.....	130
Varga Kamill: Elemi és általános iskolák Hajtapusztán.....	146

CIVIL SZERVEZETEK

Berente Judit: Ez a vese bent akar maradni és bent is fog!.....	161
Majzik Lionel: Asztrofotók.....	169
Wirth István: A Jászárokszállási Népfőiskolai Társaság 30 éves működése.....	184
Zrupkó Ferencné: A Jászboldogházi Gyermekekért Alapítvány 30 éve.....	193

ÖRÖKSÉGÜNK

Borhy László: Emlékbeszéd Tóth Gábor emléktáblájának avatásán.....	197
Borsányi Attila: A Jásztelek-Pusztamizsei természetvédelmi terület értékei.....	200
Elment egy sikeres igazgatónő – Hlavacska Andrásné Laki Éva 1948–2021.....	219
Fabriczius Imre – Gömöri Árpád: In memoriam Csomor Józsefné.....	227
Fodor Dénes: Habsburg Rudolf és Vetsera Mária szerelmi tragédiájának népi változata Jásztelek község mondavilágában.....	230
Mrenáné Szakálos Ilona: Tíz évem Jászberényben (1973–1983).....	233

KÖNYVISMERTETÉS

Egy elfeledett népről a szarmatákról – Dinnyés István.....	239
--	-----

Buschman Éva

„TUDOM, HOGY EZ EGY ÁTMENETI ÁLLAPOT,
AMIT KICSIT KÜLDETÉSNEK IS ÉRZEK.”

Vitathatatlan, hogy életünk sokat változott 2020 tavasza óta, amelynek lassan két éve lesz. Ebben van talán a legnagyobb egyetértés a koronavírus-járványt illetően, amely hazánkat is elérte, és másfajta alapokra épített életritmust adott az emberiségnek. Változást kellett megélnünk, amelyhez ki jobban, ki kevésbé tudott és tud a mai napig alkalmazkodni. Sok új, eddig nem látott szereplő kapcsolódott be életünkbe, tudósok, orvosok, kutatók, ápolók, mentőtisztek – akik egyre jobban közfigyelmet kaptak. A járvány kapcsán többször igyekezett a média őket megszólítani. Hiszen az emberek egy olyan vírussal álltak és állnak szemben mind a mai napig, amelyről talán – tájékoztatás nélkül – az egyszerű halandó tud a legkevesebbet. Ez félelmet gerjeszt, amit szakértők bevonásával a legjobb megnyugtató módon tisztázni. Már amennyit tisztázni lehet és tudnak belőle.

Rusvai Miklós virológus professzor neve, személyisége is egyre gyakrabban előtérbe került a média különböző csatornáin. Érthető nyilatkozatai, összefoglalói sokakhoz eljutottak. Ahogyan ő fogalmaz: „*Elfogadtak és rám szoktak*”. Rusvai Miklós járszági származású gyökerekkel rendelkezik, tehát különösen aktuális és jelentős volt az az alkalom, amikor – igaz csak online térben –, de találkozhattam vele, és ez az interjú elkészülhetett.

– *Nagyra becsüli Önt a Jászság, szereti és elismeri.*

– Azt mondják, hogy senki sem próféta a saját hazájában. Ezért külön öröm, hogy számontartanak, és nem csak én tartom számon a Jászságot mint szülőföldemet, még ha konkrétan nem is ott születtem, hanem Budapesten.

– *Földszerető emberek voltak az ősei. A „nagyvilágban” a Rusvaiak leszármazottai között akad orvos, tanár, bíró, pap, gazdálkodó és sok más foglalkozású személy. Mit tud a családjáról? Felmenőiről? Milyen gyermekkori emléke van a Jászságról? Ma is van kötődése Apátihoz, a Jászsághoz, vannak még ott rokonai?*

– Nemcsak a nagyszüleim, hanem a szüleim is Jászapáti születtek. Édesapám Rusvai Antal, édesanyám Szabó Ella. Közülük igazán a Jászsághoz az apai vonal tartozik. A „Rusvaiak” redemptusok voltak. Tehát már az 1700-as években is Jászapáti éltek.

Egy Rusvai György nevű férfi költözött Rusváról Jászapátira a három fiával, és innen eredeztethető a családunk neve. Megmondom őszintén, nem tudom, hogy korábban hogy hívták őket, hiszen Rusván nyilván nem „Rusvainak”, hiszen ott mindenki rusvai volt. Ez az említett ős tulajdonképpen az 1700-as évek elején a Rákóczi szabadságharc alatt – amikor különben is nagy népmozgások voltak a török kiűzése után – költözött el ebből a Trencsén megyei községből Apátiba. Az ő utóda az összes ma élő Rusvai. Több mint háromszázan vagyunk. Bizonyos időközönként a Rusvaiak az úgynevezett „Rusvai napon” összegyűlnek és találkoznak, beszélgetnek egymással.

A család nagy része még most is a Jászságban él. Azok, akik megmaradtak a szülőföldön, többségben vannak, bár a XX. század során nagyon sokan elköltöztek. Az ország számos pontján letelepedve folytatják életüket, különböző területeken.

Az én kötődésem hogyan alakult ki a Jászsághoz? Budapesten születtem. Édesapám és édesanyám az 50-es évek elején költözött Pestre, amikor a tévesztetés kezdődött, és már látszott, hogy a nagyszülői földek nem sokáig maradhatnak megélhetési forrásként a család tulajdonában. A szüleim egyetemet végeztek, és Budapesten folytatták az életüket. Édesapám orvosként, édesanyám gyógyszerészként. Szolgálati lakásban laktak a Bajcsy-Zsilinszky Kórházban. A nővérem öt éves korában TBC-s lett, ez akkoriban népbetegségnek számított, hiszen nem volt még BCG oltás. A szüleim úgy gondolták, hogy a kórházi lakás és környezet közrejárta fertőzésben, ezért – annak érdekében, hogy ne fertőzzük egymást a nővéremmel – úgy döntöttek, hogy engem a nagyszülőkhöz adnak az egészséges vidéki környezetbe. Ez így is történt, hároméves koromtól hét éves koromig Jászapáti, illetve Jásziványon éltem az anyai és az apai nagyszülőknél. Ebben az időszakban – a bevésozás időszakában – erős kötődés alakult ki bennem a vidéki életforma iránt. A természet, a tanyai élet, az állatok, a paraszti életforma nagyon megtetszett, és ezt a mai napig őrzöm emlékezetemben.

– *Mire emlékszik korai gyermek éveiből?*

– Nagyon sok mindenre emlékszem: például az ökreink, a teheneink, a nagybátyám lovainak a nevére, és ezenkívül minden, ami a természethez és a paraszti életéhez kötődik, mélyen megmaradt bennem.

– *Ön Budapesten született. Ott járt középiskolába. Mit adott az Ön számára a középiskola?*

– Az általános iskola első osztályát még Apátin kezdtem, a többi osztályt és a középiskolát már a fővárosban. Kezdjük az általános iskolánál. Tanyai gyermekként a budapesti iskola borzasztó volt. Emlékszem, hogy amikor a pesti iskolába vitt édesanyám, az első napon én minden kerítésbe belekapaszkodtam, csakhogy minél később érjünk oda. Így kellett végigvonszolnia az úton. Szerettem a jászapáti iskolát, ami azóta már nem iskolaként működik. Nagyon szerettem ott lenni és a környezetváltozás nagyon rosszul érintett, de idővel megszoktam.

Nem voltam rossz tanuló. A középiskolát a piarista gimnáziumban végeztem Budapesten, ott érettségiztem 1971-ben. Ezt követően két évig nem vettek fel a budapesti Állatorvostudományi Egyetemre. Részben a piarista középiskolai háttérrem miatt, hiszen abban az időben hátránynak számított az ilyen jellegű intézmény, mert nem „rendszerkonform” gimnázium volt. A harmadik évben, amikor már nem számított az úgynevezett „hozott” pontszám, meg az sem, hogy milyen középiskolát végeztem, akkor már sikerrel felvételiztem az Állatorvostudományi Egyetemre, ahol 1978-ban végeztem.

– *Tudatos alternatíva volt az Állatorvostudományi Egyetem? Miért pont azt választotta?*

– A biológia iránti érdeklődésem nyilvánvaló volt. Orvosként nem akartam dolgozni, ez is hamar kiderült. Eredetileg biológus szerettem volna lenni. Közelebbről a madarakkal akartam foglalkozni, tehát tetszett a madarász, vagyis ornitológus terület, szakma. Miután nem vettek fel az ELTE biológia szakára, akkor jelentkeztem az Állatorvostudományi Egyetemre. Fölmerült még a gödöllői Agrártudományi Egyetem is, azokban az években azonban ez az egyetem alacsonyabb nivójúnak számított, így maradt az eredeti elképzelés. A szüleim is azt javasolták, hogy piacképebb tudásom és képzettségem lesz, ha az állatorvos-tudományt végzem el. Mindez tehát a családi közös döntés révén alakult így.

– *Dolgozott-e állatorvosként?*

– Az egyetemen is igen jó tanuló voltam, ennek köszönhetően Népköztársasági Ösztöndíjban részesültem. A tanulmányi eredményeim alapján az államvizsga után – az akkori Járványtani és Mikrobiológiai Tanszék vezetője – Szentiványi Tamás akadémikus meghívott a tanszékre, hogy dolgozzam ott. Mindez nagyon nagy megtiszteltetés volt számomra.

Az egyetem alatt számomra eléggé nyilvánvaló volt, hogy nem akarok praxist folytatni. Kutya, macska kisállatpraxissal vagy téesz állatorvosként nagyállatpraxissal sem szerettem volna foglalkozni. Nem így képzeltem el a jövőmet. Viszont az egyetem alatt nagyon érdekelt a mikroszkópos munka, tehát a szövettan, a bakteriológia, a virológia. Ezért nagy örömmel fogadtam el ezt a meghívást. Az egyetem virológiai laboratóriumában kezdtem el dolgozni Budapesten 1978-ban. A mai napig rendszeresen bejárok ebbe a laborba, és ennek már 43 éve. Elsősorban vírusokkal, vírusdiagnosztikával, vakcinafejlesztéssel és az ehhez kapcsolódó kutatómunkával foglalkozom.

– Etiópiától kezdve az Egyesült Államokig a világ számos országában járt, tapasztalatot szerzett. Az 1989/90-es, vagyis a rendszerváltás kezdeti éveiben Svédországba ment. Volt olyan szándéka, hogy ott letelepszik, de a szíve hazahúzta, igaz? Mesélne erről az időszakról?

Külföldön hol dolgozott hosszabb ideig?

– Először talán arról, mi hozott vissza a magyar földre. Játszottam ugyan a gondolat-tal, hogy kint maradok Svédországban, amikor a második ösztöndíjas éveimet töltöttem ott. Akkor azzal a szándékkal mentem ki, hogy ha úgy alakul, kint maradok. Említettem, hogy madarász szerettem volna lenni, ezért az 1970-es évek végétől intenzíven részt vettem a Magyar Madártani Egyesület madárgyűrző munkájában. Egy jó barátommal – Csörgő Tiborral – együtt alapítottuk az Ócsai Madárvártát 1983-ban. Ott azóta is folyamatos gyűrző munka folyik. A madárvárta elindítása során nagyon megtetszett az ócsai tájvédelmi körzet, és az ottani tájvédelmi őrt, Nagy Lászlót megkérdeztem, hogy van-e eladó tanya a közelben. (Gyermekkorom óta a tanyai kötődésem nagyon erős volt.) Szerencsémre volt is egy, amit megvásároltam. 1987 óta ez a tanya – Inárcson – a birtokunkban van, a feleségemmel most már életvitelszerűen itt élünk. Ez az állandó lakhelyem. Az élet úgy hozta, hogy gyermekünk nincs, a természet, a táj, a tágabb értelemben vett család és a munka köt le bennünket.

Azon a környéken kárpótláskor földeket is vettem, hiszen ahogyan mondtam, a nagyszülői földeket elvették, de kárpótlási jeggyel Jászapátin részben vissza tudtuk szerezni az ősi területeket. Illetve Inárcson is vettem a meglévő tanya köré termőföldet.

Visszatérve az előző kérdésre. Amikor 1989/90-ben – a rendszerváltás idején – Svédországban voltam, kezdetben úgy gondoltam, hogy meghosszabbítom a kint tartózkodásom, hiszen marasztaltak. Szeptember tájékán viszont eszembe jutott, hogy otthon most virágzik az őszi kikerics a tanya környékén, gyönyörűek a sárguló-pirosló lombhullató fák. Svédországban pedig hamarosan beköszönt a hosszú tél, amikor csak 6 órán át van világosság és 18 órán át sötétség. Hiába az anyagi jólét, amikor erre gondoltam, könnybe lábadt a szemem, és végül nem írtam alá a szerződést a hosszabbításról. Alig vártam, hogy leteljen az utolsó néhány hét és jöhessek haza. Tehát valóban azzal a szándékkal indultam el, hogy esetleg kint maradok, de végül is nem tudtam megtenni. Hazajöttem, és azóta is itt vagyok. Az elmúlt évtizedekben külföldre csupán hosszabb-rövidebb időre mentem, de a leghosszabb kint tartózkodásom sem haladta meg a hat hónapot.

Nagyon kellemes időszakot töltöttem Észak-Olaszországban is. Udinében dolgoztam, nagyjából hétórányi autóútra (hatszáz kilométerre) voltam Magyarországtól, könnyen haza tudtam járni. Ha nagyon elfogott a honvágy időközben még egy-egy hétvégére is haza tudtam „ugrani”. Vagy akár karácsonyra, hiszen ez a szép ünnep pont beleesett abba az időintervallumba, amit kint töltöttem. Különben nagyon jól éreztem ott magam, de huzamosabb időt nem töltöttem külföldön, az átlagos külhoni tartózkodásom másfél hónap volt. Az európai országok mellett jártam Libanonban, Izraelben, Dzsibutiban, Vietnamban, Szingapúrban, Etiópiában, Mauritiuson és az Egyesült Államokban. Összességében a világ 25-30 országában. Egyebek mellett voltam Albániában is, ami negyven évvel ezelőtt egzotikus országnak számított. Akkor jártam ott, amikor éppen hogy megdöntötték Enver Hoxha uralmát, érdekes volt az az élet. Lényegében leghosszabb időt csak Olaszországban és Svédországban töltöttem.

– *Az utazások nagyon jó alkalmak voltak a tapasztalatszerzésre is.*

– Igen, különösen az egzotikus betegségek tanulmányozásában, pl. Afrikában, Délkelet-Ázsiában. A szakmai fejlődésben ez nagyon hasznos és jó volt.

– *A mezőgazdasági munka sem áll Öntől távol: traktort szerel, mindenféle betakarítási munkálatban is otthonosan mozog. Miket termel, hogyan értékesíti azokat? Mit szól ehhez a nagyon meleg, aszályos nyárhoz?*

– A mezőgazdasági munkákat nagy élvezettel végzem. Az aszályos nyárnak nem örülök, ez természetes. A klímaváltozást nagyon megérezzük itt az ország közepén. Akár a járszási földek, akár az inárcsi terület megszenvedti a nyári szárazságot, ami tartósabb és melegebb volt, mint a korábbi években, amikre én gyermekkoromból emlékszem.

Mostanában a Covid-járvány miatt nagyon sok időt nem tudok foglalkozni a mezőgazdasággal, sem az állatokkal. Ezért kevés munkaigényű növénymagot vetettünk a földeken, lucerna van a járszási és az inárcsi területen is, amit kaszálni kell évente 3-4-szer, attól függően hányszor hoz termést. Az idén jó, ha háromszor. Ez még így – különböző interjúk, nyilatkozatok egyéb elfoglaltságok mellett – is elvégezhető.

– *Egy tudós, állatorvos hogyan került kapcsolatba a humán világgal, illetve a médiával? A médiában hamar népszerű lett, érthetően beszél, szereti a közönség, a nézők. Ön is így látja? Hogyan vélekedik erről? Hogyan lett sokat szereplő járványszakértő?*

– Ez nagyon érdekes volt. Tavaly márciusban, amikor elkezdődött a járvány, azok a szakemberek, akiknek a különböző interjúit, nyilatkozatait nagy élvezettel hallgatom én magam is, és akiket nagyon tisztelek, mind autentikus, nagy szakértelemmel rendelkező emberek. Közülük többen azonban köztisztviselők, közalkalmazottak, ezért sokszor a közmédiában nem szólalhattak meg.

Volt olyan időszak, amikor hivatalosan csak Müller Cecília tiszti főorvos beszélhetett. Ő viszont a kérdésekre nem mindig válaszolt, mert a sajtótájékoztatókon erre nem volt elég idő. A sajtónak ugyanakkor számos kérdése volt, mert sok mindent nem értettek, pl. mi az a zoonózis, mi az a cseppfertőzés, a PCR-vizsgálat, a vírusmutáns stb. Ez egyik sem titkos vagy bizalmas információ, csak ideje nem volt a tisztifőorvos-asszonynak, hogy ezt a rengeteg kérdést megválaszolja. Én viszont nyugdíjasként nem voltam korlátozva senki által. Nyilatkozhattam. Egyik média adott a másoknak. Én mind a kormánypárti mind az ellenzéki sajtóorgánumoknak rendelkezésére álltam, mindig ugyanazt mondtam. Tehát én csak szakmai alapokon nyilatkoztam, soha nem befolyásolt az, hogy melyik média kérdez, melyiknek nyilatkozom, ki milyen politikai érdekeltségű. Ezért elfogadtak és „rám szoktak”. Tulajdonképp emiatt lettem közszereplő.

Egyetemi oktató vagyok, tehát a középiskolából éppen kikerült hallgatók számára ugyanúgy el kell tudnom mondani a tananyagot, hiszen nem a kollégákhoz beszélek, hanem hallgatókhoz. A munkával töltött éveim többségében egészen az alapoktól kellett az előadásaimat felépítenem, hogy az érthető legyen a befogadók számára. El kellett tudni magyarázni a különböző fogalmakat, amihez mindig fűztem egy-egy magyarázatot, hogy érthetőbb legyen. (Pl. egy idegen hangzású szó mellé, hogy meg lehessen érteni a jelentését.)

– *Szívesen ad interjút? Úgy érzi elfogadták, mint közszereplőt? Hogy érzi magát ebben a szerepben? Hogyan sikerült elfogadtatnia magát?*

– Nem igazán új a szerep. Régóta foglalkozom tudományos ismeretterjesztéssel, tehát amellett, hogy egyetemi oktató vagyok és kutató, földművelő, az Országos Magyar Méhészeti Egyesület általános alelnöki tisztségét is betöltöm. A Magyarországon élő 15 ezer méhésznek rendszeresen tartok előadásokat a méhek vírusfertőzéseiről, parazitózisokról, különböző egészségügyi problémákról. Emellett még egyéb fórumokon is végzek tudományos ismeretterjesztést. Ez mindig is közel állt hozzám, mint általános pedagógiai munka. Tehát ebből a szempontból nem volt új ez a szerep.

– *Látszik, hogy szereti a szakmáját, járatos abban, amiről a társadalmat tájékoztatja. Ön is így vélekedik erről? Milyen visszajelzéseket kap? A család, a kollégák mit szólnak az Ön szerepléséhez?*

– A feleségem, aki nyugdíjba vonulásáig a Semmelweis Egyetem docense volt, néha szid, hogy hagyjam már abba, ne hívjam ki magam ellen a sorsot. Hiszen az elismerés mellett számos vírustagadó, vakcina- és maszkellenes csoport létezik, és közülük nem egy ír nekem nem túl kedves hangú levelet vagy tesz ellenséges megjegyzéseket. A közelmúltban még a „Magyarok Felelős Nemzeti Kormányá” nevű csoport 33 nevet tartalmazó halállistájára is felkerültem politikusokkal, járványtani szakemberekkel együtt.

Tehát a feleségem egyrészt félt, másrészt kicsit túlzottnak érzi az én közszereplésem. Őrá nyilván sokkal több hárul az otthoni munkából, mióta kevésbé tudok részt venni a tanyai, mezőgazdasági tevékenységekben. Ő tehát korhol engem, a fiatal munkatársaim egy része pedig „cukkol” a „celebségem” miatt. Tehát van részem korholásban és cukkolásban, de tulajdonképpen ezek azért kedves korholások, kedves cukkolások. Én a magam részéről tudom, hogy ez egy kurta, átmeneti állapot, ezért kicsit küldetésnek is érzem, hogy a közvéleményt tájékoztassuk, ezért vállalom.

– *„Elszármazottak Jászapátiért” kitüntető díjat kapott 2020. augusztus 20-án. Ez is azt fémjelzi, hogy tisztelik Önt. Elég szoros, mély elkötelezettség él Önben a vidék iránt. Hogyan érintette a felkeresés?*

– Szeptember 18-án pedig a JNSZ Megyei Prima Díjat vettem át Tudomány Kategóriában Szolnokon. Rendkívül nagy megtiszteltetésnek érzem mindkettőt. Bár Jászapáti nem a szülővárosom, de a Jászság mindenestre a gyökereimnek tartott vidék. Nagyon jó érzés volt, utólag is köszönöm az elismerést. Azóta is többször voltam Apátin, előadásokat tartottam, rendezvényeken vettem részt. Mindig örömmel megyek Jászberénybe is a Jászsági Televízió meghívására. A továbbiakban is szívesen teszem ezt.

– *Mit gondol a jelenlegi helyzetről és milyen „jövőképet lát”?*

– Most még közeleg a negyedik hullám, elkerülhetetlen lesz. Ha a jövőt szeretném felvázolni, akkor azt gondolom, hogy ez a vírus maximum 3-4 évig jelent problémát.

Itt marad majd velünk ugyanúgy, mint a többi légzőszervi megbetegedést okozó vírus, de előbb-utóbb „megszelídül”. Tehát olyan lesz, mint azok a náthavírusok, amiknek a lakosság túlnyomó többsége a nevét sem hallotta, pl. rhinovírus, reovírus, parainfluenza vírus, melyek mind olyan „szelíd” kórokozók, amik csak enyhe és átmeneti légzőszervi tüneteket okoznak: orrfolyást, köhögést, tüsszögést, könnyezést. Ezek többnyire gyermekbetegségek, a kisgyermekek hozzák haza a családba, ahol a többi tag is elkaphatja. Pár napig tartó köhögést, tüsszögést okoznak, de hamar átesnek rajta, nagyobb ijedelmet ezek a megbetegedések nem jelentenek. Ugyanilyen lesz majd a koronavírus is.

Koronavírusok egyébként már vannak a náthavírusok között is. Ez az új koronavírus is ugyanúgy meg fog szelídülni, mint a másik 4 koronavírus, ami rendszeresen légzőszervi fertőzést okoz az őszi időszakban. Akkor tulajdonképp a vakcinázás is fölöslegessé válik, hiszen 1-2-3 évente megfertőződünk a vírussal, és ez majd biztosítja a folyamatos immunitásunkat is. Azt gondolom, 2-3 éven belül elfelejthetjük ezt a vírust, és ezzel az én szerepem is megszűnik, eltűnik a médiaérdeklődés a vírus és a virológus iránt. És ez így lesz jó.

Farkas Edit

MŰVÉSZETI TÁBOROK EGY KISMŰZEUMBAN

A Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria munkatársainak elsődleges célja az alapító házaspár életútjának és hagyatékának megismertetése, a gyermekek múzeumlátogatóvá nevelése, valamint a felnőttek ismereteinek szélesítése. Ehhez – akár a múzeum épületében, akár külső helyszínen tartunk foglalkozást – a gyűjteményi anyagból válogatunk témát.

2021-ben 83 gyermek részvételével 4 tábort rendeztünk Jászberényben, egyet pedig Jászfényszaru. A palettát színesítették még a jászapáti Erzsébet táborosok, a jászberényi társasjátékos táborosok két turnusban, valamint szeptember elején a felnőtt alkotótáborunk Tornabarakonyban.

Erzsébet-táborok

Második éve, hogy a Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria munkatársai júniusban részt vesznek Jászapátin az Erzsébet-táborok programsorozatában. Míg tavaly két csoportban a Nagybányához köthető Lehel Mária képei alapján a pasztellel foglalkoztunk, idén három csoportban már a nyár volt a téma: Hamza D. Ákos *Dinnyeárusok – Róma* című festményét dolgoztuk fel a gyerekekkel. A kép szorosan kapcsolódik saját táborainkhoz is, erről később még szót ejtünk.

A tábor során Hamza D. Ákos festményeivel ismerkedünk.

A Dinnyeárusok – Róma (1951) kép fekvő formátumú figuratív festmény, melyen az egész képmezőt kitöltik az emberi alakok és a dinnyeformák, melyek absztrahált módon jelennek meg a képen. A festmény bal alsó sarkában két figura látható, az egyik dinnyét eszik. A kép jobb szélén egy nagyobb férfi és egy kisebb, távolodó női alak, míg mögöttük a háttérben egy ölelkező pár, egy ülő figura, illetve egy kerékpáros látható. A mű vidám hangulatot áraszt a gazdag színhasználatnak köszönhetően. A festmény színvilágát a komplementer kontrasztok jellemzik.

Az említett alkotás a gyűjteményünkben található Hamza-festmények között az egyik legkorábbi. Az 1940-es évek végén, a filmezés mellett újra rajzolni, illetve festeni kezdő Hamza nagy méretű olaj vásznait egy akvarell vázlattal alapozta meg, ilyenből több is fellelhető a múzeumban (A Colosseo mögötti Róma, Mesél az erdő, Római udvar stb.). Külön érdekesség, hogy csak ebből az időszakból maradtak fenn előtanulmányok; a brazíliai, majd a Magyarországon készült festményeknél ez nem jellemző.

Mivel Jászapátin viszonylag nagy létszámú csoportokban dolgoztunk (29, 19, 26 fő), ezért a feladat is ehhez illeszkedett. A kép másolatait felosztottuk, mindenki egy-egy darabot kapott, a gyerekek így csak a részletek alapján dolgoztak, akvarelllel. Külön figyeltünk arra, hogy minőségi eszközöket használjanak, így az ehhez szükséges akvarellpapírra, Anilinkyvel festettünk. A képrészletekre koncentrálni nem okozhatott gondot az sem, hogy „*De én nem tudok embert festeni*” – ez a probléma a Hamza-képeknél az absztrakció miatt egyébként is elhanyagolható. Amikor elkészültek, az előre beszámozott részletek alapján kiraktuk a teljes képet.

Ezt követően Hamza Lehel Mária munkásságával, divatterveivel az idén elkészült öltöztetős babák segítségével ismerkedhettek meg a gyerekek (ezt később saját táborainkban is felhasználtuk). A délelőtt során Beluzsár Csaba, Miklós-Mizsei Katrin, Sós Nikolett és Szikszai Andrea voltak a múzeum dolgozóinak segítségére.

Társasjátékos tábor

Teljesen más témát, és ha a hagyatékhoz nem is, de a művészetekhez köthető feladatot kaptak a társasjátékos táborok lakói július elején. Két turnusban, a hétfő és a szerda délutánt töltötték a múzeumban a gyerekek.

Hétfőn, a múzeum megismerését követően, a Dixit nevű társas volt a figyelem középpontjában. A játék szerint a résztvevők 6 kártyát tartanak a kezükben. Mind egy-egy festményt ábrázol különböző témákban. A kezdőjátékos, a mesélő kiválaszt egyet a kezében levők közül, és kitalál hozzá egy mondatot, szót, gondolatot, amit úgy gondol, jellemző, de nem is egyértelmű a képre. A többiek is kiválasztják, hogy az ő kezükben mi az elhangzottakra a legjellemzőbb, és összekeverés után kiterítik a lapokat. Mindenki szavaz, hogy szerinte mi volt a mesélő kártyája, és az kap pontot, aki eltalálja azt. Mivel a kártyákon művészi festmények láthatók, így a feladat egy közös pakli elkészítése volt (amit aztán később nyomdai úton is elkészítettek a szervezők). S hogy ne maradjunk Hamza-festmények nélkül, így ezek címei lettek a hívószavak (*Utazás, Trópusi tél, Terefere, Visszhang, Véletlen és rend, Esti fények, Mesél az erdő*), amire a gyerekeknek asszociálniuk kellett.

A szerdai nap a Chachapoya társashoz kapcsolódott. Az 1930-as évek Dél-Amerikájába utaztunk (ez egyébként Hamzaék életútjával is analóg lehet, hiszen ők 1953-ban költöztek Brazíliába), ahol az őserdők világában régészeti leletekre bukkantak a játékosok...

Készülnek a szobrok a táborban

Ezt jelképezte a 138 db képrészlet elrejtése, majd közös megkeresése, s ha már kiraktuk az összes puzzlet, agyagból mindenki megformázhatta a saját totemoszlopát. Ez a feladat sem volt véletlen, hiszen Hamza D. Ákos nemcsak festő volt: 9 szobrát őrizi a múzeum.

A két nap eredménye lett – a fentebb leírtakon túl – az is, hogy a mi táborunkba is jelentkeztek a résztvevők közül.

Római vakáció

A múzeum a megnyitása óta szeretettel várja az alkotni vágyó gyerekeket nyári táborában. Amíg régebben csak egy tábort valósítottak meg nyaranta a szervezők, addig napjainkra egyre nagyobb az igény a szünidő hasznos eltöltésére. A programok során igyekszünk minőségi alapanyagokat használni, és a technikai sokszínűség is fontos szempont, hogy mindenki megtalálhassa a számára megfelelő alkotási folyamatot.

Táboraink tematikája szorosan kapcsolódik a Hamza-házaspár életművéhez: a program egy-egy művészeti ágat vagy korszakot jelenít meg, ami természetesen hozzájuk köthető. A 2020-as brazilai „kiruccanást” idén a Római vakáció követte. A Hamza-házaspár 1949–1953 között élt az olasz fővárosban, így idén ezt a helyszínt mutattuk be a gyerekeknek, és ebből az időszakból válogattuk a táborhoz kapcsolódóan Hamza D. Ákos festményeit és Hamza Lehel Mária divatterveit is.

Hétfőn a házirend ismertetését és a bemutatkozást követően „elutaztunk” Rómába, Romulus és Remus mondáján keresztül megalapítottuk saját városállamunkat.

Igyekeztünk a lehető legtöbb, de gyerekek számára befogadható információt átadni képeken és élményeken keresztül. Ehhez Forum Romanummá varázsoltuk a múzeum nagytermét: a ión oszlopok előtt tógában fotózkodtunk az útlevelünkhöz, amelyben a hét minden fontos állomása helyet kapott. Ekkor készültek el a csoportképek is, amelyből később képeslap lett, rendes táboros módjára, postán feladva a szülőknek, tájékoztatva őket, hogyan zajlik a hét.

Tízórai közben jött a hír: 1942 évvel ezelőtt kitört a Vezúv, odalett Pompeii. Ezt fel is jegyeztük az útlevelünkbe, és képeken, videókon keresztül ismertük meg a vulkánokat, hogy aztán ebédig elkészüljenek a saját makettjeink papírból összetesésáza és kigipszezve. Külön érdekesség volt, hogy a tábor előtti héten tört ki ismét az Etna, így többen jelezték, hogy értesültek az eseményről.

Ebéd után Hamza D. Ákos *Római mozaik* című festménye és annak vázlata alapján (még mindig Pompeii-re emlékezve) a mozaikozás technikájába pillantottunk be. Kisebb-nagyobb dekorgumi darabokat felragasztgatva díszítettük az előre kinyomtatott képeket.

A Római udvar (1949) fekvő formátumú festmény, mely átmenet a figurális és az absztrakt között. A képmező középső részén mozaikszerű padló látható, a bal felső részen egy ablak, jobb oldalon pedig egy szökőkút absztrahált formája jelenik meg. Jellemző a gazdag színhasználat és az erőteljes árnyalatok. A kompozíció színvilágát a fősztin-kontraszt határozza meg.

Helyükre kerülnek a mozaikdarabok

Kedden elkészültek a vulkánok

Kedden megnéztük Róma nevezetes épületeit, felfedezéseit (oszloprendek, boltozatok, kupolák), és a látottak alapján feljegyeztük a legfontosabb helyszíneket az útlevelünkbe.

A kapcsolódó festmény Hamza A Colosseo mögötti Róma (1951) című alkotása volt, mely egy álló formátumú, figuratív festmény. A képmező középső részén, a középtérben a Colosseum motívuma látható, a háttérben fák, növények. Az előtérben geometrikus formák jelennek meg. A festményen erőteljes színárnyalatok dominálnak. Az égbolt kék, vörös, narancs, zöld és lila apró színfoltokból épül fel. A Colosseum motívuma a narancs színárnyalataiból áll. A kompozíció színvilágát a hideg-meleg kontraszt határozza meg.

A Colosseumhoz kapcsolódóan gladiátorjátékokat rendeztünk ügyességi vetélkedő formájában. Itt azért nem volt vére menő harc, inkább a szórakozásé, csapatépítésé volt a főszerep.

A tízórai után befejeztük a vulkánt: falfestéssel kifestettük, majd megnéztük, hogy a krepp-papírok és egy hajszárító segítségével hogyan tud kitörni.

A forró nyári napokon a legjobb elfoglaltságnak bizonyult a délutáni vízvezeték-építés, pancsolás, amivel aztán az előkert locsolását is megoldottuk...

Szerdán gondolatban rokonlátogatásra indultunk Peveragnoba (Hamza Lehel Mária testvére, Anna itt telepedett le férjével), de útközben megálltunk a szigeten, ahol Hamza *Mesél az erdő* című festménye alapján tájképet készítettünk porpasztellel, plein air.

A Mesél az erdő (év nélkül) álló formátumú, figuratív, középpontos kompozíciójú festmény. A képmező jobb szélén egy fa látható, melynek lombja alatt egy köralakzatban élénk, telt meleg tónusú színfoltok láthatóak egymás mellett. A kör alakzat alsó részén egy kockás

Jelenkori vízvezeték-építés

inges alak ül háttal, kék nadrágban, kezét kinyújtja. A köralakzatot sötét, hideg színek veszik körbe. A kompozíció színvilágát a komplementer és a hideg-meleg kontraszt határozza meg.

Az elmaradhatatlan fagyizást követően, visszaérve a múzeumba, megnéztük Peveragno nevezetességeit is, és a technika vívmányainak köszönhetően valós képet kaphattunk a Via San Giovanni utcáról, ahol a család leszármazottai élnek.

Délután, hazafelé gondolatban még leugrottunk a tengerpartra: Hamza *Tollrajzok* sorozata alapján ezzel a technikával rajzoltunk tájképet már a múzeum udvarán. Az eredeti rajzokhoz hasonlóan kevés színnel (kék, piros, fekete) dolgoztak a gyerekek, és meglepően türelmesen vitték végig a rajz részleteit.

A sorozatból választott darab (1953-ból) fekvő formátumú nonfiguratív kompozíció.

A barna háttér előtt törtfehér szabályos és szabálytalan alakzatok helyezkednek el a képmező középső részén – akár vitorlásokra is emlékeztethetnek, előttük pedig sötétbarna és fekete szalagformák hullámanak. A kép alsó felében megjelenik egy világoskék kör és hullámvonal is. A kompozíció színvilágát a hideg-meleg és a sötét-világos kontraszt határozza meg.

Csütörtökön még a tengerpart volt a téma, Hamza Lehel Mária kapcsolódó divatrajza-it gondoltuk újra a fentebb már említett öltöztetős baba segítségével. Egy alapkészletet kaptak a gyerekek: a lány alsóöltözetben vastagabb papíron lett nyomtatva, az újrarajzolt ruhák segítségével a vékonyabb papíron, a modellre igazítva ők maguk színezhették, rajzolhatták meg a nyári viseleteket.

A tízórait és az ebédet követően Hamza *Dinnyéárusok – Róma* című festménye, valamint akvarelllel készült vázlata alapján szintén ezzel a két technikával készítettünk másolatot a témáról. Ez jó alkalom volt arra is, hogy megbeszéljük, mi a célja a vázlat készítésének, hogy milyen anyagokat használunk ilyenkor, illetve hogy mire érdemes figyelni ezek elkészítésekor. Az akvarellt már korábban is megismerhették a gyerekek, óvodában, iskolában is használják, nálunk viszont kifejezetten ehhez való papírt kapnak. Miután elkészültek a vázlatok, megbeszéltük, hogy ki mit szeretne változtatni a kész képeken, és délután vászonra akrillal vittük fel ugyanazt a festményt. A megkérdések alapján korábban csak néhányan használták ezeket az eszközöket, így külön öröm volt, hogy újat is tudtunk mutatni a résztvevőknek.

Pénteken először Hamza D. Ákos *Cantoria di Angeli* című, Rómában készült filmjét tekintettük meg. A 11 perces, fekete-fehér rövidfilm Mária életét mutatja be az olasz templomokban készült felvételek során. Megbeszéltük a filmgyártás akkori (1949) lehetőségeit, figyeltünk a fény-árnyék hatásra, a kamera mozgására stb.

A templomok kapcsán délelőtt rózsablakokat készítettünk, majd Hamza szobrai után szabadon saját kisplasztikát formáztunk. A délután a hét összegzésével, az esetlegesen elmaradtak pótlásával telt. A tábor zárásaként minden gyermek kapott egy képes összefoglalót a hétről dvd-n/pendrive-on, valamint egy oklevelet, ami tanúsítja: részt vett a múzeum által rendezett Gladiátorjátékokon.

A négy tábort követően augusztusban Jászfényszarura is kitelepültünk a Római vakáció táborunkkal. A Bedekovich Lőrinc Népfőiskolai Társaság szervezésében lezajló turnus kicsit módosult, hiszen augusztus 16–19. között zajlott, így csak négy nap állt rendelkezésre a program megvalósítására. A népfőiskola 22. nyári táborába a szülők és érdeklődő felnőttek is bekapcsolódhattak, hiszen a Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria programját megelőzően a rendezők egy családi kirándulásra Zebegénybe hívták az érdeklődőket.

A héten a már említett Forum Romanum a tógával, a vulkán, a rózsablak, a gladiátorjátékok, a vízvezeték-építés, a pasztellezés, a tollrajzok, a divatrajzok, valamint az akvarell- és akrilfestés mellett jutott idő a gyerekekkel meglátogatni a felújított tanuszodát is. A tábort záró családi délutánon – mely a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Önkormányzat az Emberi Erőforrások Minisztériumának felhívására, az EFOP-1.6.3-17-2017-00015 projekten keresztül támogatást nyert – a résztvevő gyerekek az általuk megrendezett szabadtéri kiállításon mutatták be munkáikat.

Az előkészítés és a lebonyolítás során az 5 turnus alatt 4 külső munkatárs, 5 önkéntes és 13 közösségi szolgáltató segítette Farkas Edit igazgató, táborvezető és Sós Csernus-Molnár Erika technikai munkatárs terveinek a megvalósítását. Az 5 turnus alatt a programban 83 gyermek vett részt. Ennyi útlevelel, ennyi oklevéllel, ennyi festmény és szobor. Az élmények sorát és az új barátságok szövődését viszont nem lehet számokban mérni. Mert – ahogy mi, kollégák látjuk – nemcsak egy alkotótábor van már a Hamzában. Itt bizony komoly barátságok is szövődnek, a hírünket pedig viszik, s már nem csak Jászberényből, hanem Budapestről, Csömörről, Fótról, Jánoshidáról, Jászkáköhalmáról és Jászszentandrásról is voltak táborozóink.

A táborok népszerűségét mutatja, hogy szinte mindenki feliratkozott a következő turnusra, és már új jelentkezőink is vannak többek között Gyöngyösről. Jövőre tehát irány Párizs, a művészetek városa – meg lehet jelentkezni.

Tornabarakony

Az augusztusi gyermektáborok lezárását követően a felnőttekre irányult a figyelem. Szeptemberben indulnak újra szakköreink: szerdánként a felnőtt alkotókör találkozik, péntekenként pedig mandalafestő csoport tevékenykedik a múzeumban. De mielőtt visszatér az őszi rend, még szerveztünk egy felnőtt tábort is.

Öt éve már, hogy múzeumunk jó kapcsolatot ápol Tornabarakonnyal. A Gömör-Tornai Népművészeti találkozón 2017-ben a Jövőkép Alkotók Egyesületét, 2018-ban a múzeum mellett működő baráti kör alkotó tagjait, 2019-ben a Hamza D. Ákos filmes munkásságát és Hamza Lehel Mária divatterveit bemutató kiállítást nyitottunk. 2020-ban két alkotó, Farkas Edit és Velkeiné Pócz Ilona mutatkozott be festményeivel, és ez volt az első év – a járvány ellenére –, hogy alkotótábort is szerveztünk a településen. Mivel tavaly a három nap kevésnek bizonyult, idén már öt napra utazott a múzeum szakköréből toborzott hétfős társaság. Az alkotás mellett a környék nevezetességeit is felfedeztük, így idén ellátogattunk a martonyi kolostorromhoz, megtekintettük a főleg grafikusoknak érdekes nyomdatörténeti kiállítást, illetve a világ legnagyobb könyvét Szinpetriben. A természetből inspirálódva a Rákóczi-barlang jelentett számunkra mély benyomásokat. Az utolsó nap hazafelé tartva a bódvaszilasi művelődési ház új állandó kiállításán fedeztük fel, hogy ott több, a Jászsághoz kapcsolódó alkotó neve is szerepel. Így, bár meglepődve, de nagyon büszkén tekintettük meg B. Jánosi Gyöngyi festményeit és Sáros András Miklós grafikáit a Jósvafőről áttelepített kiállítás képei között.

Terveink között szerepel egy tavaszi alkotótábor is Tornabarakonyban, és folynak a megbeszélések arra vonatkozóan, hogy a 2022-es Gömör-Tornai Fesztiválon az alkotókör tagjai is bemutatkozhatnak a már hagyományos kiállítás keretében.

Kovács Tímea

SZÍNJÁTSZÓ VAGYOK JÁSZFÉNYSZARUN

Ötéves koromban, 1972-ben költöztünk Jászfényszarura. Pedagógus szüleim hamar a település kulturális életének fontos szereplőivé váltak. Édesanyám, Kovács Andrásné (Rozika néni) magyartanár, rendező (később már Csokonai-díjas, Életmű-díjas drámapedagógus, a Magyar Kultúra Lovagja) első dolga volt, hogy színjátszó csoportot alapított. Nem is egyet, nyomban kettőt: a Napsugár Gyermekszínpadot és a fiatalokat, felnőtteket összefogó Fortuna Együtttest. Mindkettő kiemelkedő műhely szerepét tölti be a magyar amatőr színjátszás életében, és 50 éve folyamatosan tartja színvonalát.

Ebben az írásban nem a fényszarui színjátszás történetéről és édesanyám megkérdőjelezhetetlen legendás munkásságáról írok, hanem arról, hogyan gondolkodom én a színjátszásról, milyen emlékek villannak fel a múltamból, s hogyan dolgozunk mostanában a csapattal. Nemrég ugyanis (2016-tól) édesanyám hivatalosan is átadta a stafétát. A művészeti vezetés az én feladatomban lett, de a művelődési házunk vezetője, Bordásné Kovács Katalin és a 2008-ban megalakult SZIBAKÖ (Színjátszók Baráti Köre Egyesület) elnöksége, Tanczikó Attila és Berzéné Magyar Krisztina rengeteget segítenek ebben a nagy feladatban, amely sok háttérmunkával jár. Hálás vagyok érte, mert tudom, hogy nem mindenkinek adatik meg csapatban dolgozni. Sok helyen csak magányos megszállottként küzdenek, személyükkel az ügy is meghal, sok ilyet láttam már. Nálunk az ügy az első, így biztos vagyok abban, hogy nem hal majd velem. Szerencsések vagyunk abban is, hogy a település vezetői mindig minden rendszerben támogatták működésünket, és tudom, hogy ez sincs mindenhol így. A jelenlegi városvezetés és Győriné Czeglédi Márta polgármester asszony is szívén viseli a helyi közösségek életét. Sokszor pályázunk más szervezetekhez is, gyakran kapunk támogatásokat céljaink megvalósítására. Ezekből tudjuk segíteni a két csoport működését. Ennyi szerencse bizonyosan azért ér minket, mert a mosolygós Napsugarat és a szerencsét hozó Fortunát választottuk névadónknak.

Hogyan emlékszem vissza a kezdetekre? Napsugaras éveimben mindig benevezünk a felmenő rendszerű Weöres Sándor Gyermekszínjátszó Fesztiválra, ahol többször eljutottunk a pécsi országos gálaműsorig. Emlékszem első szerepemre: az *Üssed, üssed botocsám!* című népmesében én játszottam az aranyat pottyantó bárány elejét. A barátnőm volt a hátulja, egy lepedővel voltunk letakarva, és egy kosárból söröskupakokat szórtunk magunk alá arany gyanánt. A főszerepeket a nővérem korosztálya kapta, akikre példaképként felnéztünk. Verset mondtam, ünnepi műsorokat gyártottunk, népmeséket dolgoztunk fel, még orosz nyelven is. Ahogy cseperedtünk, készítettünk improvizációs módszerrel életjátékot is, amit Mérei Ferenc és Vekérdy Tamás is megdicsért... igen, ŐK! A fesztiválokon sok hasonló legendás szakemberrel találkozhattunk: Keleti István, Mezei Éva, Gabnai Katalin, Szakall Judit, Debreczeni Tibor, Előd Nóra, Rudolfné Galamb Éva, Trencsényi László, sorolhatnám tovább a magyarországi drámapedagógia első nemzedékét, majd a másodikat, harmadikat, akiktől érdemes tanulni. Emlékszem, milyen büszkék voltunk, amikor a fesztiválokon a többi csoportvezetőnek velünk tartattak bemutató drámajátékos foglalkozást.

*Jelenet Mórícz Zsigmond Dinnyék
című darabjából*

A mai napig emlékszem azokra a dalokra, amiket az előadások közti szünetekben tanultunk, igyekszem azokat tovább is adni tanítványaimnak.

Sokfelé vetett az élet, de valahogy a színjátszást sosem tudtam abbahagyni, menthetetlenül drámapedagógus lettem. Most, amikor már én vezetem a Napsugarakat, ugyanúgy járok el, mint édesanyám. Igyekszem minél több fesztiválra elvinni a gyerekeket, hiszen nincs jobb alkalom fejlődni, mint látva a többi csoport produkcióját, egymástól tanulni, színjátszós barátságokat kötni, ünneppé tenni az alkalmat, amikor fellépünk. Elsődleges célunk a személyiségfejlesztés. Sokat játszunk, kirándulunk, táborozunk a szerepléseken és a kemény próbákon kívül. Szívesen megyünk a környék iskoláiba bemutatni az aktuális versenyprodukciónkat. Az elmúlt 5 évben 2 arany, 1 ezüst és 2 bronz minősítést szereztünk. A Napsugarban jelenleg 3 korcsoportban működünk összesen 50 tanulóval, a művészeti alapiskola biztosítja a háttérrel, köszönet érte Lovászné Török Magdolna igazgató asszonynak!

Visszatérve az emlékeimhez: hogyan is teltek a Fortunás évek? Középiskolás kortól már nem Napsugarasnak, hanem Fortunásnak számít az ember, vagyis úgy lettem Fortunás, hogy nem hagytam abba a színjátszást. Ezek voltak érzelmileg a legintenzívebb évek. Egyfolytában ünnepi műsorokat gyártottunk, de nemcsak unalmas, szokványos stílusban, hanem sokszor rendhagyó, megdöbbentő drámai jeleneteket játszottunk el, vagy éppen megneveltettük a nézőket. Régen rendszeres szereplői voltunk az esküvői, névadói szertartásoknak is. Mára ebből annyi maradt, hogyha egy színjátszónk köt házasságot, és kéri, néhány verssel és szertartással színesítjük a ceremóniát. Középiskolásként néhány Fortunás társammal folyamatosan versmondó versenyekre jártunk, ahol mindig nívós helyezést értünk el. Néhányszor vetélytársaink voltak velünk egykorú, ma már híres színészek is, akiket bizony le is győztünk. Felejthetetlen élmény volt megnyerni az Arany János Balladamondó versenyt, Kazinczy érmet kapni, találkozni híres szakemberekkel, s mindezt a színjátszásnak köszönhetem. A tehetség sokunkban ott van, a kérdés, hogy milyen utat választunk, s később mit kezdünk vele.

Kovács Andrásné utolsó rendezéseiként mutattuk be Hány János kalandjait

Tanáraim nem értették, miért nem megyek színésznek. Én az amatőrök útját választottam, s nem bántam meg.

Annyi mindent tanultam az amatőr mozgalomban! Nemcsak kiváló színdarabokban szerepelhettem, hanem itt tanultam meg rendezvényt szervezni is, hiszen pódiumesteket, színjátszó majálisokat, országos konferenciákat koordináltunk. 1990 óta 10 alkalommal rendeztük meg Jászfényszarun a „Bakancsosok” nemzetközi drámapedagógus továbbképző táborát. Mostanában nyaranta saját szakmai alkotótáborban erősítjük csapatunkat. Sokat tettünk a határon túli magyar kapcsolatokért, mivel produkcióinkkal eljutottunk Kárpátaljára, Erdélybe, ahol ezzel testvérvárosi kapcsolatok kialakulását segítettük elő. Adácson a színjátszó fesztiválok rendszeres szereplőiként minden előadásunkat zsűri által minősítettük, s igyekszünk minél többet tájolni. Az utóbbi öt évben 5 arany minősítést kaptunk, igyekszünk magasra tenni a mércét. Az olyan témákkal szeretünk leginkább foglalkozni, amin elgondolkozik a néző, van üzenete és értéket képvisel. Sokféle műfajjal próbálkoztunk már, csak zenés darabbal nem, mivel tudatában vagyunk a korlátainknak: nem értünk hozzá, és nincs, aki megtanítsa énekelni bennünket, ráadásul jelenleg saját hangtechnikusunk sincs. (Ha valaki segítene, azért megpróbálnánk, de egyelőre nem akarunk halláskárosodást okozni.) Inkább ügymond prózai színházat művelünk, ebből viszont igen változatos a palettánk. Klasszikus és kortárs színdarabok, népi színművek, bohózatok, kabarék, mesejátékok, tragikomédiák, jelenetek és többfelvonásos művek egyaránt szerepeltek már repertoárunkon.

Növekszik „testvér csoportjaink” száma, akikkel szakmai kapcsolatot tartunk. Ez segít egymás megerősítésében és a szereplési lehetőségek növelésében. Egy amatőr társulatnak nem egyszerű az élete. A profi pénzt kap a fellépéséért, az amatőr pedig szinte kész fizetni azért, hogy felléphessen. Ilyen elszántsággal rendelkeznek ezek az emberek, és igen sokoldalúak. Egy amatőr színjátszó nemcsak színész, de író, rendező, dramaturg, technikus, sűgő, díszletmunkás, kellékes, jelmeztervező, varró, jegyszedő és takarító is egyben. Sokszor egy éven keresztül gyakorolják, finomítgatják az előadásukat. Ilyen kitartóak ezek az emberek. Ha egy társuk elveszíti járóképességét, tolókoksiban húzzák-vonják magukkal a színpadon. Ilyen nagylelkűek ezek az emberek. Ha egy kritikát kapnak, megpróbálják kijavítani a hibát. Ilyen alázatosak ezek az emberek. Ha vége az előadásnak, alig tudnak elválni egymástól. Ilyen összetartóak ezek az emberek. Csoda hát, hogy imádok Fortunás lenni?

Általában én keresek színdarabokat, de a választást, a döntést mindig közösen hozzuk meg, és innentől indul a közös alkotói folyamat. Mindenkinek az ötletét átgondoljuk, és ha jónak találjuk, beépítjük. A szöveget is közösen bíráljuk felül vagy húzzuk meg. Olvasás közben kialakul a szereposztás-elképzelésünk, s néhány olvasópróba után elkezdjük a térbe felállítani a jeleneteket. A mozgással könnyebben megjegyezzük a szöveget, és ilyenkor derül ki, mit kéne még rajta alakítani. Minden mozdulatot kidolgozunk, semmit nem hagyunk elnagyolva, kipróbálunk több variációt egy-egy szituációban, és a legjobbat hagyjuk meg. Egy kétfelvonásos 10-20 szereplős darabon egy évig dolgozunk heti egy próbával. Persze a rövidebb jelenetek hamarabb elkészülnek.

Rendkívüli kreativitást és rugalmasságot igényel bárminemű probléma megoldása, komplikáció pedig adódik bőven. Főleg a mai világban. A legnehezebb a próbák összehangolása, mert a munkahelyek különböző műszak beosztásai állandó sakkozásra kényszerítenek bennünket, egyszerűen nem lehet megtervezni egy rövid időszakot sem, mert a dolgozókat ide-oda rángatják a munkáltatók. Minden amatőr társulat erről panaszkodik mostanában, milyen nehéz úgy haladni, hogy nem tud mindenki részt venni a próbán, és hol az egyik, hol a másik szereplő hiányzik. Ilyenkor természetesen helyettesítgetjük egymást, s bár érdekes a másik szerepét kipróbálni, mindez lassítja a folyamatot a bemutatóig. Az egyszerű díszleteinket magunk készítjük, s néhány elengedhetetlen kelléket használunk csak, mivel minden próba után el kell pakolnunk a színpadról, mert a művelődési ház színháztermét minden percben használja valamelyik közösség. Ha elkészült az előadásunk, izgulhatunk, eljönnek-e megnézni minket, mert színházba járn manapság nem kedvelt szabadidős program. Pedig semmi sincs, ami jobban esik egy színésznek, mint a nézőtéri reagálások, nevetések és a taps. A tájolások alkalmával egyre érettebbé válik az előadás, és mindenhol új kihívás vár minket a helyszín másságából adódóan, ekkor születnek a legendás sztorik, bakik, amiket évekig emlegetünk.

A hétköznapi életben nem egy baráti társaságba tartozunk: más a világnézetünk, a politikai hovatartozásunk, más a korosztályunk, de ott a próbákon együtt EGYEK VAGYUNK. Egy a célunk: közösen létrehozni valami jót, ami másoknak is örömere szolgálhat. Ebben a folyamatban gyógyul a lelkünk, feltöltődünk pozitív energiával, ezért nem bírjuk abbahagyni, mert nekünk ez már drog. A jelenlegi tagjaink – mondhatni ezzel a hasonlattal – sokan visszaeső drogfüggők, mert a fészekrakás és a kisgyerekes szülői korszak után újra visszatértek a színjátszáshoz. Ma már nagyszülők, de fiatalos lendülettel játszanak a fiatal színjátszókkal.

A rátóti legényanya bemutatóján Jászfényszarun 2021. szeptember 4-én.

Van, aki egész családjával színjátszik, hozza a gyereket, unokáját a próbára, így száll apáról fiúra a hagyomány. Idén 20 aktív játszónk, de még több pártoló tagunk van, akik rendezvényeinken, kirándulásainkon velünk tartanak.

Az elmúlt nyáron különleges alkotótáborunk volt. Többféle pályázati forrásból tudtuk megvalósítani, s ahogy a pénz is összeadódott, úgy a szervezők csapatmunkája által egy igazán hasznos, emlékezetes program állt össze. Az alapkoncepció az volt, hogy legyenek együtt a különböző színjátszó generációk (Napsugarak és Fortunások), mert e találkozásból mindenki táplálkozhat. Közös játék, szakmai tréning, kirándulás tette ki az idő nagy részét, de emellett a korosztályok külön-külön is részesültek koruknak megfelelő programokban. Staféta színjátszó tábornak neveztük el, mert az utánpótlás sikerén múlik a színjátszás jövője. Intenzív élményekkel teli tréningjeink voltak, rengeteget nevtünk és sírtunk a meghatódottságtól. Én ezt a közös táborot tartom az idei év legnagyobb sikerének. Egy csoport bemutatásánál fel szokták sorolni a kitüntetések is, melyek gesztusai a társadalmi elismertségnek. Eddigi kitüntetéseink: Ifjúságért Díj (Állami Ifjúsági Bizottság) 1980, Községeinkért Díj 1987, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tanács Művészeti Díja 1990, Jászfényszaruért emlékérem 2008, a Fényszaruiak Baráti Egyesületének kitüntető plakettje a városért, a közösségért végzett kiemelkedő munka elismeréseként 2021.

A többi sikerünk a produkcióink, amik mások által hol így, hol úgy minősítettek, de számunkra mindegyik sikertörténet volt. A szakmai értékeléseken többször megemlíti a zsűri azt, hogy előadás közben érezni a csapat összetartását, egymásra hangoltságát. Ezt az

egyik nézőnk a minap úgy fogalmazta meg, hogy olyanok voltunk a színpadon, mint egy szerv, amely pulzálva működik tökéletes összhangban. Ettől szebb értékelést nem kívánhat az ember. Az évek során többen írtak a csoporttal kapcsolatos szakdolgozatot (köztük én is, csak nem találom, pedig jól jött volna e cikk kapcsán...), feldolgozták pontos történetünket, több mint száz előadásunk címét listázták. Most én a teljesség igénye nélkül szeretnék kiemelni az emlékeimből néhány címet, és azt is, miért jutott eszembe:

- Óz, a mi varázslónk
(Mi írtuk a szövegét, én voltam a boszi, bejártuk vele a fél világot.)
- Dobozy Imre: Szélvihar
(Édesapám volt az egyik főszereplő, csak férfiak játszottak benne.)
- Illyés Gyula: Tüvétevők
(Többször is feldolgozott örök klasszikus, amatőrök kedvence.)
- Móricz Zsigmond: A Zördög
(Más címen Dinnyék, újra és újra előbukkanó alaplmi.)
- Tamási Áron: Énekes madár
(Talán az első legértékesebb színdarabválasztás, ARANY minősítés.)
- Az alkohol öl (Parádés kabaré, édesanyám is szerepelt benne. BRONZ)
- Háy János kalandjai
(Gyönyörű jelmezek, vidám történet. Édesanyám utolsó rendezése. ARANY)
- Mrozek: Szerenád (Első groteszk darabunk, első saját rendezésem. ARANY)
- Mit remélsz? (Elsőször játszottak együtt gyerekek felnőttekkel párban. ARANY)
- Tasnádi István: Finito (Első rím-ben megírt kortárs tragikomédiánk. Imádtuk. ARANY)
- Schwajda György: A rátóti legényanya
(Legfrissebb abszurdunk. Még most érik, de már ARANY)

Ezzel az új darabbal tájolóunk jelenleg. A Nemzeti Kulturális Alap pályázati támogatásának köszönhetően kis településekre tudjuk elvinni kedvezményesen az előadást. Ha csökkennek a felkérések, akkor tudunk elkezdni egy új produkciót. Fellépéseinket, eseményeinket saját facebook oldalunkon (Fortuna Együttes), (Napsugár Gyermekszínpad) is híreljük, ahol régi archív előadások, rendezvények digitalizált felvételeit időnként közkinccsé is tesszük. Gyűjtjük az emlékeket, s készülünk az 50 éves jubileum megünneplésére.

Személyes emlékeimen keresztül ide-oda cikázó gondolataimmal szerettem volna bepillantást nyújtani a fényszarui színjátszás életébe, mely bizonyosan sokban hasonlít más településeken működő csoportokéhoz. Lehet, hogy eszetekbe jutott néhány hasonló szituáció, felvillant ugyanaz az érzés, amiről én írtam. Petőfi *Színészdal*ával búcsúszom:

„Mi szép, mi szép, mi szép a mi földadatunk,
Legyünk büszkék rá, hogy színészek vagyunk!”

Krupa Sándor

REGGELI KÉSZÜLŐDÉS

Szereplők:

APA és SANYIKA, a kislány

(BELSŐ. KONYHA. NAPPAL.)

APA

Sanyika, csupa morzsa körülötted minden! A tányér fölött egyél! Kérsz még kakaót?

SANYIKA

Igen, kéjek szépen kakajót!

APA

Már megbeszéltük, hogy nem játszunk selypítőset. Kérsz lekvárt a vajás kenyérrre?

SANYIKA

Kérek, igen, nyami, nyami! Már csak tizenhetet kell aludni, és kilencéves leszek.

Apa, mégsem mikroszkópot kérek születésnapomra. Azt kérem, hogy ne váljatok el!

APA

Ebbe a témába most ne kezdjünk bele! Mindjárt jön érted anya, és még meg sem reggeliztél.

SANYIKA

A születésnapomon le fogok szokni a kakaóról. A tejről és a tejtermékekről. És a tojásról is.

APA

Remélem, csak viccelsz! Anya ki fog borulni, ha meghallja.

SANYIKA

Már tud róla. Nem volt mérges. Elmagyaráztam anyának, hogy miért nem szabad megölni és megenni az állatokat. És miért nem szabad elrabolni a tejüket, tojásaikat. Kicsit pityergett. Kérek még egy tojást. Apa, melyik volt előbb, a tyúk vagy a tojás?

APA

Erre nincs jó válasz.

SANYIKA

A tojás sokkal hamarabb volt, mint a tyúk. A földön még nem is éltek tyúkok, de a dinók már tojással szaporodtak. És melyik volt előbb, a tyúk vagy a tyúkttojás?

APA

A tyúktojás. Egy kacsatojásból vagy egy fürjtojásból nem tud kikelni egy tyúk.

SANYIKA

Szerintem tyúktojásnak csak azt a tojást nevezhetjük, amit tyúk tojt. Ha nem tyúk tojta, akkor az nem tyúktojás. Tehát: a tyúk hamarabb kellett hogy legyen, mint a tyúktojás.

APA

Egyél már, Sanyika!

SANYIKA

Tudod, mit kérek még a születésnapomra? Beszéld rá anyát, hogy írasson át a Da Vincibe. Ha polgármester szeretnék lenni, akkor oda kell járnom. Az a legjobb sulis az egész világon.

APA

Polgármester? Legutóbb még csillagász szerettél volna lenni.

SANYIKA

Azelőtt pedig feltaláló, orvos, űrhajós, géplakatos. Kiskoromban még nem tudtam eldönteni, hogy mi legyek. Kérlek, beszélj anyával, hogy írasson át a Da Vincibe! Megígéred?

APA

Megígérem. Te pedig azt ígérd meg, hogy felnőttkorodig eszel húst is, tejterméket is.

SANYIKA

Inkább azt ígérem meg, hogy feltalálok egy olyan gyógyszert, amit ha bevesznek az elhidegült házastársak, akkor ismét megszeretik egymást.

APA

Elhidegült házastársak? Ezt a kifejezést anyától hallottad?

SANYIKA

Kérek szépen még egy tojást. Azt tudod, hogy miért nőttek olyan hatalmasra a dinók? Vamelyik nap sikerült megfejtennem. Azért, mert régen a Földön kisebb volt a gravitáció, mint manapság. Minél kisebb a gravitáció, annál nagyobbra tudnak nőni az élőlények. A gravitáció nagysága jelenleg elefántnál nagyobb méretű állatok létezését nem engedi.

APA

A bálnak nagyobbak, mint az elefántok.

SANYIKA

Igen, de azok a vízben élnek. Ha tovább nő a gravitáció a következő évmilliók során, akkor a legnagyobb élőlények is csak akkorák lesznek, mint a bolhák.

APA

Nem hinném, hogy nő a gravitáció.

SANYIKA

Marika néni sem akarta elhinni. Csak mosolygott. És megsimogatta a fejemet. Apa, nagyon szeretnék átmenni a Da Vincibe.

APA

Marika néni nagyon szeret téged. Nem hiányozna?

SANYIKA

Ha az űrhajósok nem égnének el a Napra szálláskor, akkor mit tapasztalnának: egy nap hány órából állna a Napon?

APA

Gondolom, huszonnégyből. Vagy ez egy beugrató kérdés?

SANYIKA

A Föld 24 óra alatt fordul meg a saját tengelye körül, tehát 24 óráig tart egy nap a Földön. A Nap viszont 25 nap alatt fordul meg a tengelye körül, legalábbis az egyenlítője mentén. Tehát a Napon huszonöt-ször huszonnégy, vagyis 600 óráig tart egy nap. Nem csodálatos? És apa, azt tudod, hogy mennyi ideig tart egy év a Napon?

APA

Nem tudom, Sanyika, de egyél már, légy szíves!

SANYIKA

Nem tudod a választ, mert nem is lehet tudni. Ez a kérdés nem értelmezhető, tehát, ha azt mondod, hogy nem tudod, akkor a legjobb választ adtad a kérdésre. Ugyanis egy évnek nevezzük azt, amikor a Földünk egyszer megkerüli a Napot. Ez nagyjából 365 nap. A Napon egy év lenne az az idő, amennyi idő alatt megkerülné a Nap a Napot, vagyis saját magát. Ami lehetetlen. Tehát, ha azt mondod, hogy nem tudod, akkor valójában tudod. Okos vagy, apa! Megdicsérlek.

APA

Köszönöm, fiam! Büszke lehetsz rám. Látnod, milyen okos apád van? Leetted az ingedet.

SANYIKA

Bocsi. Elviszel a köztársasági elnök bácsihoz? Szeretnék beszélni vele. Tegnap este kitaláltam, hogy hogyan lehetne megmenteni az esőerdőket. Olvastam, hogy azért vágják ki a fákat, hogy mást termesszenek az ott élő emberek. Eszembe jutott, hogy másodikos koromban olvastam egy cikket arról, hogy egy milliomos megvásárolt egy hatalmas területet az esőerdőkből, hogy ezáltal megmentse a fákat a kivágástól. Szeretném rábeszélni a köztársasági elnök bácsit, hogy vegye meg az országunk az esőerdőket, vagy legalábbis vegye bérbe őket.

APA

Nem hiszem, hogy ilyen egyszerű lenne. Már kértelek, hogy amikor kezet mosol, gyúrd fel az ingujjadat. Csupa víz lett. Vedd a cipődet! Gyorsan, gyorsan!

SANYIKA

Születésnapomra kérek még egy visszapillantós napszemüveget is! Szeretném időben észrevenni, ha jön mögöttem egy kerékpáros. Balogh Pisti kis tesóját múltkor elütötte egy kerékpáros.

APA

Sajnos nem tudok venni. A visszapillantós napszemüveget még nem találták fel.

SANYIKA

De, már feltalálták! Én találtam fel az előbb.

APA

Várj, majd én befűzöm a cipődet!

SANYIKA

Majd, ha polgármester leszek, akkor börtönbe zárok mindenkit, akik az autók kipufogógázával mérgezték az embereket. Marika néni mesélte, hogy évente milyen sokan halnak meg az autósok kipufogógáza miatt. Apa, ne félj, téged nem zárlak börtönbe! Te rendes ember vagy. Neked elektromos autód van.

APA

Kiket akarsz börtönbe zární? Az autósokat?

SANYIKA

Azokat, akik a kipufogógázukkal mérgezik a gyerekeket, a néniket meg a bácsikat.

APA

Ugye, tudod, hogy nem mindenkinek van pénze elektromos autóra? Lehet, hogy beszélnem kellene Marika nénivel? Dugd a kezed! Így! A másikat is! Nagy puszi! Ez az! Még egyet! Szeretlek!

SANYIKA

Én is szeretlek, apa!

APA

Indulhatsz. Majd integess! Anyát is pusziolom.

Benke Éva

BENKE ZITA MŰVÉSZETTERAPEUTA KÉPEIHEZ

Benke Zita 1976. április 26-án született Jászberényben, közel tíz éve él Dombóváron. A jászberényi Lehel Vezér Gimnáziumban érettségizett, majd Budapesten a Népi Kismesterségek Iskolájában bőrművesként végzett. 2015-ben diplomázott a Kaposvári Egyetem Művészeti Kar képi ábrázolás szakán, festészet szakirányon, 2019-ben pedig a Pécsi Tudományegyetem ÁOK-MK művészetterápia szakán.

Számos egyéni- és csoportos kiállításon vett részt országszerte. Tagja a tizenöt éve működő stART Alkotócsoporthoz, melynek bázisa Orfűn található. A Presidium Közhasznú Egyesület terápiai munkatársa, ahol fogyatékossgal élő felnőttekkel foglalkozik a képzőművészet-terápia keretein belül, a textil műhely kreatív vezetője. Maga is fogyatékossgal él pici kora óta, a festéssel is egy testileg-lelkileg nehéz időszakában ismerkedett meg, mely kapaszkodót jelentett és jelent ma is számára.

Munkáinak szerves része az örök, a mindig jelenlévő téma: a színek. Érdeklik a színek kompozíciók, hangulatok, harmóniák, melyek úgy is születnek, hogy színeket hangol hozzá egy-egy prózához vagy vershez. A festészeti technikák közül Zitának az akvarell és az akril festékek az abszolút kedvencei, az pedig, hogy a festék mivel kerül föl a vászonra igen csak változatos: különféle ecsetekkel, festőkéssel, nyomódúccal, bankkártyával vagy épp textilcsipkével. Zita mottója, hogy „Érzelmeket és gondolatokat festek, nem egyszerűen *színes képeket*.” Figurális alkotásain túl szereti az absztrakt művészetet és a kollázst, az akvarell és akril festéket.

A „MŰ” A NŐBEN – NŐ A MŰBEN egy kilenc képből álló sorozat, aminek előzményeként született meg a *Színes rabság* című festmény, melyen műanyag zsákokba gyömöszölt őszi faleveleket láthatunk a lyukakon keresztül. Izgalmas, ellentmondásos, valamiféle furcsa kontraszt az, hogy a leveleket műanyag szemeteszsákokba gyűjtjük. Miért is kell az avart műanyagba tölni? Kérdések sora merült fel az alkotóban, és tovább boncolgatva a természetes és a művi, a nőiség, a valóság, az idő gondolatköreit, született meg a két nagyméretű festmény, melyeknek eredetije a Kaposvári Egyetem tulajdona.

„A tükröt arra használjuk, hogy az arcunkat nézzük, a művészetet pedig arra, hogy lelkünket lássuk.”

(George Bernard Shaw)

Előzmény: Színes rabság/akril/vászon/50x70cm/2015

Hasadás/akril/vászon/100x80cm/2015

Eredet/akril/vászon/60x80 cm/2015

JCA/akril/vászon/70x110cm/2016

Notheisz János

BÚCSÚ EGY MŰVÉSZTANÁRTÓL, KOLLÉGÁTÓL, BARÁTTÓL

Félévek végén, tömeges gyakorlatijegy-adási kényszerben irigykedve néztem, amin a művésztanítási tanszéken kézbe vettek egy hallgatói rajzot, megnézték, és már mondták is, hogy hányas. Nekem meg egy-egy osztályzatért több (jól-rosszul) megírt oldalt kellett elolvasnom, közben javítva a helyesírási hibákat. Ilyenkor mondta nekem Máté György kollégám és barátom, hogy rossz választ választottam, amikor a szöveg, a szó mellett köteleztem el magam. Most, amikor tőle búcsúzom, úgy érzem, cserben is hagyom, süketen szólnak a szavak.

Több mint harminc évet tanítottunk együtt a jászberényi főiskolán. Gyuri 1972-ben kezdett, friss szobrászművészi diplomával. A 70-es évek első felében sok fiatal oktató érkezett ide, köztük én is. Több szempontból is szerencsés időszak volt ez. A jászberényi tanítóképzés meredeken felívelő szakaszában kapcsolódhattunk a munkába, és országos szakmai elismertséget szerző, pályánkat szerető szigorral egyengető mentoraink, tanszékvezetőink voltak. Gyurié főleg Sáros Bandi bácsi. Azon túl, hogy kortársainkkal közös célokért dolgoztunk, a mindennapokban is jó kapcsolatokat ápolunk, mély barátságok szövődtek, és családotól sok civil programban vehettünk részt. Turisztikai táborokban, tiszai evezős túrákon, sítáborokban, közös bulikban. Egyszóval jó volt itt tanítani.

Máté György kiemelkedett a törekvő kortársak közül. Kiemelkedett szakmai igényességével, de a szakmán túli széleskörű érdeklődésével és műveltségével is. Bizonyára nem véletlen, hogy korosztályunkból először őt választották be a főiskolai tanácsba, és ő kapott első között – párton kívülként – tanszékvezetői megbízást is. A tanácsban megszólalásának súlya volt, véleménynyilvánításait a minőségre törekvés jellemezte, és a képzés és az oktatótársak érdekeit tartotta a legfontosabbnak.

Tanszékvezetői tevékenységét – noha megkövetelte az igényes munkát – sohasem a távolságtartás és az utasítgatás uralta, hanem a baráti együttműködés. Jellemző például, ragaszkodott, ahhoz, hogy a tanszékvezetői szobája és az oktatókéi között ajtó, átjáró legyen. Ezt az ajtót én sohasem láttam becsukva.

Nem csupán beosztottjának, jó volt főnökének lenni is. Főigazgató-helyettesként, intézetigazgatóként mindig számíthattam rá, stratégiai kérdésekben is, a mindennapi mun-

kában is, az erdélyi képzésünkben is. Azok közé tartozott, akik nem csináltak, hanem a lehetőségekhez képest megcsináltak valamit.

Lelkiismeretes tanár volt. Elképzelhetetlen volt számára, hogy egy-egy előadásra ne készüljön maximálisan. Személyesen is megtapasztalhattam ezt, amikor egy kísérleti képzésben lehetőségünk nyílt arra, hogy a szétaprózódott társadalomtörténeti, művészet-történeti, irodalomtörténeti, zenetörténeti kurzusokat komplex tárggyá vonjuk össze, és a hallgatók bevonásával négy oktató beszélgessen az órákon egy-egy korszakról. Élvezettel tanultam tőle ezeken a beszélgetéseken.

A hallgatók gyakorlati munkáltatásában is igényes volt, és munkatársaival együtt nagyon fontosnak gondolta a tehetséggondozást, a hallgatói személyiségfejlesztést. Aligha véletlen, hogy a rajz szakkollégista hallgatók közül sokan végezték el a tanárképző főiskola rajz szakát, és többen az iparművészeti vagy a képzőművészeti egyetemet is. Emlékét bizonyára nem csupán műalkotásai, hanem a hallgatói emlékezet is őrzi, Magyarországon és Erdélyben is.

És ameddig őrizheti, teszi ezt a baráti emlékezet is. Amióta csak a hiányát érzem, folyton azzal szembesülök, hogy nem jut eszembe olyan, a tanítóképzéssel kapcsolatos történet, amiben Gyuri ne szerepelne. Közé volt már ahhoz is, hogy idekeveredtem Jászberénybe. A megyei tanács művelődési osztályán dolgoztam Szolnokon. (Két dologra bizonyosan alkalmatlannak gondolom magam, egyrészt hivatalnoknak, másrészt főnöknek lenni. Volt részem mindkettőben.) Egyenesen Kádár János tikárságáról érkezett egy levél a művelődési osztályra, amiben egy, a jászberényi hűtőgépgyárban dolgozó fiatalember bepanaszolta Papp Imrét, a berényi művelődési ház akkori igazgatóját, amiért megszüntette az ötórai teákat, és helyette táncházat vezetett be. Én kaptam az ügyet kivizsgálásra. Miután beszéltem az érintettekkel, Doboss Gyulát kerestem meg, akivel már sokéves barátság fűzött össze, és aki korábban biztatott, hogy pályázzak Jászberénybe. Ő ismertetett meg Mátéékcal. Jóízű borozgatós beszélgetés kezdődött Gyuriék albérlétében, aztán a feleségekkel együtt, nálunk, Szolnokon folytatódott. Amiről és ahogyan ott szó volt, az végképp meggyőzött arról, hogy pályázzak ide, Jászberénybe. Barátságunk akkor kezdődött. A kivizsgálandó ügyirat vörös boros lett, de az erősen proletár, internacionalista szemléletű megyei tanács elnökhelyettesével sikerült elfogadtatni, hogy a táncház mozgalom pozitív dolog.

A beszélgetések Máté Gyurival, leginkább azok fognak hiányozni. Mondtam, cserben hagynak a szavak. György azokkal sem állt hadilábon. Irigylésre méltó pontossággal fogalmazott, legalább annyira bosszantotta a verbális slendriánság, mint egy magyar szakost. Szerettem vele irodalomról is beszélgetni. A költészet nem izgatta különösebben, a versbeszédet nem tartotta normálisnak, ám a prózairodalmat nyomon követte. A legjobb értelemben vett amatőr irodalomértő volt. Egy regényben nem a kánonnak megfelelés izgatta, mint a profi olvasók egy részét, hanem öntörvényű látásmóddal és jó ízléssel értelmezte a szöveget. Kevésbé vizuális olvasói alkat lévén az különösen érdekes volt számomra, ahogyan képekben látta az olvasottakat. Belső mozija volt.

Mindenről jó volt vele beszélgetni. Szerettem, hogy a lelke mélyéig humanista és demokrata volt, hogy közéleti érdeklődésű emberként is távol tartotta magát a direkt politizálástól, hogy foglalkoztatták a mindennapok problémái, de mert jól ismerte az emberiség nagy mítoszait, a mindennapiság mindig egyetemes távlatot kapott a szemléletében.

Szóltam már róla, jász szóhasználatával élve sok „gyüttment” jött össze a tanítóképzőben az 1970-es, 80-as években. Közülük a pesti srác, Máté György lett leginkább jászberényi-vé. Nem csak azért, mert itt található köztéri munkáinak nagy része, vagy mert kezdettől részese volt Jászberény művészeti közéletének, hanem mert valahogy részese lett a mindennapoknak is. Amikor Jászberénybe költöztem, kollégáim azt mondták, addig nem lehetek igazi berényi, amíg nem lesz kerékpárom. Vettem egyet, aztán amikor egy év múlva ellopták, azt mondták, most lettél igazán idevalósi. Gyuri kezdettől fogva biciklizett. Mióta tudom, hogy nincs köztünk, megdobban a szívem, amikor egy férfiembert látok egyenes derékkal, megfontolt tempóban kerékpározni az utcán. Aztán csalódottan kapom el a tekintetem, tudván, hogy nem lehet ő. Hiányozni fog a városképből, amint minden szabályt betartva tekert bevásárló körútján, és meg-megáll egy kisfröccsre.

Papp Izabella

AZ ALKOTÁS ÜZENETE

Portrévázlat Bajor Imre képzőművésről

Bajor Imre a Pásztorlányka alkotása közben

Bajor Imre jászboldogházi származású ceglédi képzőművész saját alkotó tevékenységén túl fontosnak tartja, hogy szülőfaluja tehetséges alkotóinak munkáit is megismertesse a szélesebb nyilvánossággal. „Gyökereink” címmel eddig négy nagy sikerű kiállítást szervezett a településhez kötődő alkotók munkáiból, 2018-ban pedig önálló kiállítással mutatkozott be Jászboldogházán.

– *Múltba nézek. Ez volt a boldogházi kiállításod címe. Valamiféle számadásnak is szántad?*

– Hat éve léptem be a Boldogházai Baráti Egyesületbe. *Gyökereink* címmel négy tárlatot rendeztem Jászboldogházán – bevonva az ide kötődő alkotókat. Egyre nagyobb volt az érdeklődés és ez motivált. 2018-ban a Hamza Múzeum igazgatónőjével, Farkas Edittel együttműködve a jász alkotók munkáit mutathattam be Boldogházán. A BOLDOGBT Egyesület vezetője, Veliczkyne Koncsik Ilona mondta, hogy

szeretnék, ha magam is bemutatkoznék. Így készült az önálló kiállítás, aminek egyik része válogatás volt a korábbi alkotásaimból, másik részében pedig a településhez fűződő emlékeimet, élményeimet örökítettem meg. Úgy gondolom, az idős emberek fantasztikus értékeket őriznek, ezeket meg kell mutatni. Ez a kiállítás is olyasmi volt – mese az unokáknak.

– *Egyben szép vallomás a szülőföldről, az ősök iránti tiszteletről – a gyökerekről.*

– Jászboldogháza egyik határ részén, a Jakabon töltöttem a gyermekkorom nagy részét, és a kormosparti iskolába jártam nyolc évig. Kis létszámú iskola volt a miénk, a tanító nének, tanító bácsinak volt ideje velünk foglalkozni. Villany nem volt, 3 óra után megszűnt a tanítás, hiszen ősszel, télen semmit sem lehetett látni. Nagy élmény volt számunkra az Imrédy út, ahol csapattostól közlekedtünk. Akkoriban ez igazi hadiút volt, gazdag lelőhelye a lőszerhüvelyeknek, lövedékeknek, amit szívesen gyűjtöttünk titokban.

Az iskolát régen lebontották, a helyét néhány éve emlékhely őrzi. Az ott szövődött barátságok, kapcsolatok emléke máig megmaradt. Nagyon sokat kaptam az akkori taní-

tó bácsitól, Telek Bélától, ezért is kezdeményeztem a 60. éves általános iskolai találkozó megrendezését. A rendhagyó osztályfőnöki óra mindannyiunk számára megható, szép emlék marad. Fontosnak tartottam, hogy Telek Béla művésztanár munkáiból önálló kiállítást rendezzünk Boldogházán, és nagyon örülök, hogy 2019-ben ez megvalósult.

– Rajzkészséged már az általános iskolában kiemelkedő volt. Megragadható olyan pillanat, amikor azt érezted, hogy ezzel még lesz dolgod?

– Közhelyként hangzana, ha azt mondanám, hogy már gyermekkoromban... Mégis nagyon élesen megmaradt bennem egy emlék. Kicsi voltam, és este a felnőttek, Bajor István, Kispál Miklós kártyáztak nálunk, míg sült a hurka. Én a talonban lévő kártyákkal játszottam. Elmentek és magukkal vitték a kártyát, ami nekem nagyon hiányzott. Ezért szétvagdosztam egy cipős dobozt, és emlékezetből lerajzoltam a kártyalapokat.

A tanyai élet engem nem vonzott, egyhangúnak találtam a paraszti munkát. Ebből sok vitánk volt a szülőkkel, de jobban érdekeltek a műszaki dolgok. Ezen a pályán indultam el, és maradtam egészen a nyugdíjazásig.

A képzőművészet mindig vonzott, és munka mellett is készítettem rajzokat, plaketteket, szobrokat. Amikor nyugdíjas lettem, már több idő jutott erre. A technikákat nem tanultam, magamtól sajátítottam el, és sokat olvastam a művészettörténetről. Fontos lehetőséget jelentettek az alkotótáborok, ahol sokat tanultam például Janzer Frigyes szobrásztól, aki nagyon jó pedagógus, vagy Bálványos Huba grafikustól, aki azt vallja, hogy a művésznek a közönséggel is kell törődnie. Ezt magam is nagyon fontosnak tartom.

– Az egykori kormosparti tanító bácsi, Telek Béla azt mondta rólad, hogy bár nem tanultad a képzőművészetet, de lélekben művész vagy. Meg lehet fogalmazni, hogyan születik az alkotás?

– A fejemben képzelet formájában megjelenik egy kép, ami foglalkoztat, aztán vázlatot készítek, majd a mintát, és annak alapján kreálom a szobrot, plakettet vagy képet. Általában a témához keresem meg a megfelelő anyagot. Alkotás közben a művész valahogy eljut a titkok birodalmába. Szerintem a művészet fontos ahhoz, hogy az ember teljes életet éljen. Telek Béla művésztanár az egyik példaképem. 85 éves, és ma is új alkotásokat készít! Nem tudom, nekem ez megadatik-e, de nagyon sok tervem van.

– Sokféle technikával dolgozol, sokféle anyagot használsz a munkáidhoz. Melyik kifejezési forma áll a legközelebb hozzád?

– Legtöbbször a szobrokhoz az olcsóbb anyagokat választom – agyagból mintázok, polisztirolból faragok. Ha a művet véglegesnek gondolom, akkor a szobrokat patinázom, vagy alumíniumba, bronzba öntöm. Persze csak kisebb darabokat, mint érmekeket, plasztikákat, mert ez nagyon költséges. A kerámiát más műhelyben égettettem ki. Képeknél papír és ceruza kerül először a kezembe. Ez legtöbbször vázlat, mint stúdium vagy kompozíciós elképzelés. Majd később krétával vagy olajjal dolgozom ki. Ezek az eljárások lassúak, de műkedvelőként alkotva számomra kielégítő. Nem ez biztosítja az egzisztenciámat.

Telek Béla műtermében 2018-ban. Balról Bajor Imre, Telek Béla és felesége, Éva

– *Egyik első munkád, a Kozmikus magány, amit fontosnak érezhetsz, hiszen többféle módon is megfogalmaztad. Egy ember túl valahol a világ tetején, és végtelenül magányos...*

– *Azt szerettem volna megmutatni, hogy amikor az ember eljut a csúcra, mondjuk a világűrbe, elgondolkodhat, mekkora is a világ, mi van még ezen túl, és abban hol a helye az egyénnek. Számomra ez azt is jelenti, hogy nem lehet sablonokban gondolkodni. Juhász Ferenc szép gondolata illik ide: „Az ember legyen úrrá a mindenség magányán: ez a sorsa.”*

– *Picassóról is készítettél akvarellt. Sokunk számára meglepetés, hogy a Mesternek van jázsági kötődése.*

– *Picasso Aba-Novák Vilmos pártfogója volt, akit – látva az 1938-as párizsi világiállításán bemutatott történelmi pannóját – barbár zseninek nevezett. Aba-Novák festette a jázszentandrás templom freskóit, de nem hagyományos módon, és ezzel nagy felháborodást keltett az egyházfők körében is. Picasso volt az a személy, aki kiállt mellette. Művészete közel áll hozzám, úgy gondolom, nem lehet mindent naturálisan kifejezni. A magyar művészek közül Borsos Miklós, a külföldi mesterek közül Giacomo Manzú a példaképem.*

Anyaság

– *Farkas Edit, aki megnyitotta a kiállításod, azt mondta, egyfelől mérnöki pontosság, precizitás jellemez, de e mögött egy mélyen érző, gondolkodó, a világnak a gondolatait, érzéseit megmutatni akaró alkotó ember áll.*

– Nekem az alkotás közlésvágya, mint az íróknál, költőknél. Gondolat, amit szeretnék megosztani a közönséggel. Ha sikerül tolmácsolni, katarzist érzek, mint mondjuk egy színházi élmény után. Nem törekszem mindenáron a kiállításokra, eszköznek tekintem arra, hogy eljuttassam a befogadó közönséghez a gondolatot, amit fontosnak tartok. Úgy gondolom, a művészet segít az élet értelmét megfogalmazni, egyben nagyon jó stresszoldó is. Nekem így, az alkotással teljes az életem.

– *Többször hallottam a tárlatvezetésed, ami olyan, mintha kézen fognád a látogatót, és nagy felkészültséggel vezetnéd őt a titkok birodalmában.*

– Az Isten a tehetséget szétszórja a világban, és szorgalom, kitartás, kíváncsiság, talán szerencse is kell ahhoz, hogy valaki alkotóvá, művésszé váljék. Ezt a tudást fontos megosztani a közönséggel, fontos, hogy a befogadó értse, vagy érezze meg a művész szándékát. A boldogházi kiállításon például szerepelt az egyik unokám portréja, amit kicsi korában készítettem róla. Egyik kiállításon egy vak látogató gondosan végigtapogatta ujjával. – Mosolyog! – mondta örömmel. Megható élmény volt.

– *Nem csupán alkotsz, de sikerrel fogod össze környezetben a művészettel foglalkozókat. 2009 óta elnöke vagy a Dél-Pest megyében működő Gerje Alkotókör Egyesületnek. Mi az egyesület célja, és milyen eredményeket értetek el?*

– Miután 1986-ban Ceglédre kerültem, próbáltam hasonló mentalitású emberekkel is kapcsolatba lépni. Mükedvelőkkel, akik munkájuk mellett a képzelőerő művészetében kapcsolódnak ki. Lassan kialakult egy művészkör, amely 2009-ben formálisan egyesületté alakult. A civil mozgalom ekkor érte fénykorát országosan, voltak könnyen elérhető pályázati alapok, támogató szponzorok, mint például a Pátria Takarékszövetkezet. Működött a településeket összefogó kistérségi társulás, benne kulturális pénzalapokkal, ahonnan támogatást kaptunk. Az egyesületet, mint jogi személyt, partnerként kezelték a különböző intézmények.

Csirke András, a félkezű boldogházi postás

1951-ben meghalt, és a Bóta lányok gyakran vigyáztak rám, Bóta néni pedig szinte a daduskám volt. Szerintem az utódok feladata a múlt értékeit megőrizni a jövő számára.

– Sok szervezési teendő és fizikai munkád is volt abban, hogy 2019 óta ismét teljes szépségében áll a jakabi Szent Vendel szobor, melynek felújítása közadakozásból valósult meg.

– Nem éppen teljes szépségében pompázik. Nem sikerült mindent maradéktalanul elvégezni. Mint minden közösségi munka, ez is lassabban halad a vélemények ütközése és a kompromisszum megkötése miatt. A szobrot egykor egy közösség hozta létre, amelynek tagja volt mindkét nagyapám, Bajor István és Fózer Lajos is. A felújításhoz is közösséget kellett keresni. Szó szerint értendő, mert a régi Vendel Társulat sok tagja már elhalt, akik zömmel a tanyákon éltek. Kutatni kellett a leszármazottak elérhetőségét, és ha rájuk

2011-ben a kistérségi forma helyett járások alakultak, és más lett a támogatási feltétel is. A takarékszövetkezet bankká módosult, a továbbiakban már nem támogattak. Az új civil törvény szigorított, erősen megrostálta az egyesületeket. Egyre bürokratikusabb előírások jöttek, ami rengeteg időt rabolt el, létszámunk a kritikus tíz fő alá csökkent, így 2019-ben jogi formátumunk megszűnt. Most újra klubszerűen működünk, kisebb létszámmal, de empatikusabban, szerény körülmények között. Működésünk célja az önképzés, alkotótáborok és kiállítások szervezése volt. Most tanácsokat adunk a fiatalabb nemzedéknek, ha igénylik.

– *Jakabon, a régi tanyátok közelében áll az 1905-ben emelt jakabi Szent Vendel szobor, ami nagyon sokat jelent számodra, és sokat tettél azért, hogy újjászülessen.*

– Ez a szobor számomra nagyon fontos erkölcsi értékrendet képvisel, az ősök értékrendjét, ami ma is példa lehet. Akkoriban nem voltak pályázati lehetőségek, a szobor a jószívű emberek adományaiból készült. Közülük kettőt megörökítettem: Bóta Mizsei Jánost és feleségét, Boros Máriát, akik önzetlenül adták a földjükből azt a darabot, ahol a szobor áll. Ők nagyon közel álltak hozzám. Édesapám

Borsos Miklós

találtam, meg kellett nyerni őket az ügy érdekében. Szakképzett és akkreditált restaurátorhoz ragaszkodtam, mert az idők folyamán végzett javítgatások a jó szándék ellenére szakszerűtlenek voltak. Így került látókörbe Egri Hunor kőszobrász restaurátor Hortiné Bathó Edit múzeumigazgató közvetítésével. A pénzügyi tranzakcióhoz a régi társulat nem volt jogszerűen alkalmas a bank számára. Először a Szolnoki Művésztelepnél puhatolóztam Fózér Vendel társaságában, majd a Jászboldogházi Faluszépítő Egyesületnél, végül a Jászboldogházáról Elszármazottak Baráti Társasága lett a fővállalkozó. Itt vezetőségi tagként eredményesebben értem célhoz. De tartalékban volt egy negyedik változat is: a jakabi Szent Vendel Társulat jogi újrászervezése. Ez most egy dédelgetett gon-

dolat, mert a szobor jövőbeni gondozása szerintem kétséges. Új stabil alapzatra is szüksége lenne a szobornak a jövőben, mert a jelenlegi egy irányban megdőlt. A kovácsoltvas lámpa is hiányzik, ami Gulyás Éva néprajzkutató 1977-es felvételén még látszik. Továbbá nyilvánosságra kellene hozni a *padláskutató régiséggyűjtőként* ténykedő Kövér Attila által megtalált eredeti dokumentumokat, melyek a jakabi Szent Vendel Társulatról szólnak.

Ha az utam arra visz, örömmel tölt el a szobor látványa – és mindig van nálam szemeteszsák, összeszedem a szobor környezetében felelőtlenül eldobált hulladékokat. Remélem, hogy más jó érzésű emberek is így tesznek. Elődeink vigyáztak a környezetükre, illő követnünk őket.

– *Megmintáztad a község első főbírójának, Nagy Jánosnak a portréját, amit szép gesztussal a községnek ajándékoztál. Szeretettel beszélsz a régi Boldogházáról. Ma mit jelent számodra ez a kis település?*

– Erkölcsi, etikai mércét. Úgy érzem, a műveim beszélnek róla. Nagy János személye számomra fontos példát jelent. Volt bátorsága a tanyavilágból egy új községet létrehozni, amit csak úgy tehetett meg, hogy nagyon sokan támogatták. Példája üzenetet jelent: fontos a vezetők mögé állni, nagyon fontosak az emberi, munkatársi kapcsolatok. Egyben azt is szerettem volna kifejezni, hogy ma sincs minden rendben, ma is van feladat – fontos lenne például a nagyobb önállóság.

– *A paragrafusra mutató ujját azt is jelenti, hogy ami vele történt, soha ne ismétlődhesen meg. A külaküldözés idején – több boldogházi gazdával együtt – annyira megverték, hogy ez vezetett néhány év múlva a halálához. Mit gondolsz, ma vajon mit mondana?*

Pelyhes zsilip, Jászberény

Jószívű emberek

A felújított Szent Vendel szobor

– Ahogy készítettem a domborművet, kicsit úgy éreztem, mintha általam üzenne Nagy János a boldogháziaknak. Talán azt, hogy folytassák az eddigi szép erőfeszítéseket, őrizzék a hagyományokat. Valódi rekordnak számít a községben lévő civil szervezetek száma, aktivitása. Támogassák a vezetőket a jó szándékú kezdeményezésekben, hiszen összefogással lehet sikeres a település.

Mindig szívesen jövök Boldogházára, ahol egyre több a segítő, támogató és az érdeklődő.

– *Feleséged, Bajor Sarolta is alkotó ember, több munkában az alkotásban is társad.*

– Mindketten a második házasságban élünk több mint harminchat éve. A közös érdeklődési kör is erősebbé teszi kapcsolatunkat. Ő is műkedvelőként foglalkozik a gobelinkészítéssel. Én rajzolom a kartont, ő szövöi vagy varrja a végleges formát. Ez évszázados kivitелеzési technika, amelynek könyvtárnyi irodalma van.

– *A járvány időszaka bezártságra készítette az embereket, ami kedvezhetett is a művészeti alkotások születésének. Mivel foglalkozol mostanában és milyen terveid vannak?*

– Nem voltam bezárkózva. Vidéki kertés házban, jó levegőn morzsolgatom nyugdíjas napjaimat. A vírus eddig elkerült, igaz beoltattam magam minőségi vakcinával, aminek elérése némi harcot jelentett az egészségügyi szolgálatnál. Annyiban gátolt a vírus, hogy a tervezett USA keleti parti utazást törölték. Szeretném még megnézni a New York-i Guggenheim Múzeumot, benne a világ egyik legnagyobb gyűjteményét.

A jelenlegi műveim inkább kritikusak, nem publikusak. Egyik kedvenc költőm Benjámin László. Tőle meríték most ihletet. *Mi van a hold túlsó felén* című verséből idézve zárnám gondolataimat.

*„Suhan egy műszer messze-messze,
hanggal és képpel hogy jelezze:
Mi van a hold túlsó felén -”*

Pályakép

Bajor Imre 1948-ban született Jászboldogházán. A kormosparti iskolában végezte az általános iskolát, ahol kitűnt képügyességével. Esztergályos szakmát tanult, és műszaki pályán dolgozott, ahol számos továbbképzésen vett részt. Gépész üzemmérnökként vonult nyugdíjba. Cegléden él a családjával.

Munka mellett bekapcsolódott képzőművészeti szakkörökbe. Nyugdíjazása után tudatosan kereste a műkedvelők társaságát, a művészeti szabadiskolákat. Többféle technikával alkot, a témához keresve a megfelelő anyagot.

Több kulturális egyesületnek tagja, a Gerje Alkotókör Egyesület elnöke, amely 15 település képzőművészeit fogja össze. Rendszeresen részt vesz művészeti alkotótáborokban. Kiállításokat szervez saját és alkotótársai műveiből, ahol nagy súlyt fektet a tárlatvezetésre, fontosnak tartva a műkedvelő közönség megnyerését.

Csörgő Terézia

AZ IGAZGATÓNŐ, IZSÓ GYULÁNÉ

1975 és 1986 között a Lehel Vezér Gimnázium történetének egyedüli nőigazgatója volt Izsó Gyuláné. Régi diákjaink, azok szülei, vagy akik más területen ismerték, találkozáskor, beszélgetéskor szinte mindig megkérdezik, Izsó Gyuláné igazgatónőről mit tudunk, hogy van. Arra gondoltam, hogy megkérdezem tőle és az Évkönyvben közlésesem a válaszait. Fia, Gyuszi közvetítésével juttattam el hozzá a kérdéseimet, írásbeli „beszélgetésünket” a következőkben olvashatják.

– Kedves Klárika, sokan érdeklődnek felőled Jászberényben, sőt Szolnokon is. Azt hiszem, úgy a helyes, ha te beszélsz az életutadról és a jelenlegi életedről.

Kérlek, mondd el, mikor és hol születél, kik voltak a szüleid?

– 1935. június 22-én láttam meg a napvilágot Debrecenben. Édesanyám, Ilona óvónői képzettséggel rendelkezett, de jórészt a család vállalkozásaiban vett részt. Édesapám, Róbert a vendéglátóiparban vállalkozó volt. A hortobágyi kilenclyukú hídnál található, a mai napig is fennmaradt csárdát bérelte az 1920 és 1938 közötti időszakban.

– Hol jártál elemi majd középiskolába?

– Kárpátalja visszacsatolását követően Beregszászra költöztünk. Mind az elemi, mind pedig a középiskolát ott végeztem el.

– Meddig éltetek Beregszászon?

– A II. világháborút követően Kárpátalja a Szovjetunió részévé vált, ahol és amikor családunkra (is) keserves évek köszöntöttek. Úgy váltunk szovjet állampolgárokká, hogy soha nem folyamodtunk érte. Sztálin halála után némi enyhülés következett be a diktatúrában, így szüleim 1953-ban kérvényt nyújtottak be kivándorlási és a magyarországi letelepedési céllal. Nagy szerencsénkre volt jogalapunk rá, mivel 1938-ig a „csonka” Magyarországon természetesen, mint magyar állampolgárok éltünk. (Azok a kárpátaljai rokonaink, akik a visszacsatolás következtében lettek magyar állampolgárrá, nem kérvényezhették az áttelepülést.) 1955-ben érkezünk – szó szerint egy-egy bőrönddel – miskolci távoli rokonaink-

hoz, ahol évekig négyen egy szoba-konyhában éltünk. Időközben a Miskolci Nehézipari Egyetemre nyertem felvételt és a gépészmérnöki karon végeztem 1961-ben.

– *A diplomával a kezdedben hol kezdted dolgozni?*

– Friss diplomásként 1961-ben Gyöngyösön, az akkori Egyesült Izzó gyárban tervező-mérnökként.

– *Végeztél pedagógiai tanulmányokat?*

– Igen, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen másoddiplomásként.

– *1975-ben kerültél a jászberényi Lehel Vezér Gimnázium élére. Előtte hol dolgoztál?*

– A gyöngyösi évek után 1972-ben Mezőtúrra költöztünk, ahol az akkori mezőgazdasági középiskolában tanárként, majd azt követően igazgatóhelyettesként dolgoztam.

– *A te igazgatói kinevezésed vagy a férjed révén lettetek jászberényi lakosok?*

– Férjem Jászberényben az akkori Aprítógépgyárban kapott műszaki igazgatói feladatot. A jászberényi évek az ő kinevezésével kezdődtek. Akkoriban üresedett meg az igazgatói szék a Lehel Vezér Gimnáziumban, amelyet a fenntartói kinevezést követően nagy megtiszteltetésként, illetve szakmai előrelépésként én tölthettem be.

– *Mennyit tudtál a gimnázium belső életéről?*

– Az országos tanulmányi versenyeken történő kiemelkedő eredményekből és a magas továbbtanulási „ráta” alapján tudtam, hogy kitűnő pedagóguskar van az intézményben.

– *Milyen elhatározással, tervekkel vállaltad az igazgatói megbízatást?*

– A kihívás, a feladat értelemszerűen adott volt: a kimagasló eredmények feltételeinek biztosítása mind anyagi, mind pedig szakmai szinten. Ezt ma menedzsmentnek hívják. Egyszerre kellett megfelelnünk a gimnáziumba felvételt nyert diákok, szülők, munkatársak, az akkori Oktatási Minisztérium, az akkori Városi Tanács és nem utolsósorban a megyei MSZMP elvárásainak. A felsorolt tényezők finom összehangolása egyszerre volt kihívás és a siker záloga.

– *Milyennek találtad a tantestületet kezdetben a tanárokkal egyenként történt beszélgetések után?*

– Meghatódottan gondolok vissza a kollégákra. Nem az udvariasság, hanem az objektivitás mondatja velem, hogy megtiszteltetés volt velük együtt dolgozni. Szerencsés helyzetben voltam, mert minden tantárgyra több kimagasló képességű tanár(nő) jutott, akik a szakismereteken felül kiváló pedagógiai érzékkel is rendelkeztek. A tehetségfelismerés és a tehetséggondozás

volt azon ismerv, amely oly sok végzős diákunk későbbi sikeres szakmai pályafutását alapozta meg.

– *Sok új dolgot vezettél be, valósítottál meg, támogattál az igazgatói munkád során – csak néhány közülük: a pedagógiai képzésű osztály, az érettségire épülő közgazdasági képzés, a Magyar Tudományos Akadémia kísérleti oktatása, a Holló András Fizika Verseny, az új épületszárny/tornaterem, az iskolai büfé, a szenespincéből pinceklub, a diákklub (KISZ-klub), az iskolai Ifjúsági Nap megrendezése évente, az értelmiségi klub, a különböző intézményekkel kötött együttműködési szerződések és még sok más. Mi inspirált a sokféle ötlet megvalósításában?*

– Kötelességemnek éreztem a jövő alapjainak lerakását is. Az egypártrendszer viszonylag szűk kereteinek ellenére a minket körülvevő világ akkortájt is folyamatosan változott. A diákjaink tanulmányi eredményessége egyben a tanári kar és nem utolsósorban a „menedzsmentünk” vizsgáját is jelentette. Tudatosodott bennünk, hogy diákjaink későbbi pályafutásuk során folyamatos versenynek lesznek kitéve, és megfelelő alapok nélkül hátrányba kerülhetnek. Az ötletek maguktól adódtak: láttuk a hazai „konkurens” intézmények belső működését, sőt énekarunk sikeres nemzetközi szereplésekor, külföldi tanársoportok (japán, texasi) látogatása során tapasztalatot cserélhettünk. Aminek az akkori ideológiai korlátok nem szabtak határt, azt meg is lehetett és meg is kellett valósítani! A saját diákságunk részére kialakított pinceklub, diákújság (Lehel Harsona) egy későbbi campus felé vezető út kezdetleges lépései voltak. Az évente ismétlődő diák-tanár nap pedig a közösségi kohézió kialakítása és fenntartása céljából lett bevezetve mindannyiunk nagy örömére.

– *Milyen cél vezérelt ezek megvalósításában?*

– Az alma mater jövőjéért érzett felelősségem. Ez persze talán fennköltlen hangzik, de átlag feletti eredményeket csak átlag feletti körülmények között lehetett (akkor is) megvalósítani. Kinevezésemtől az intézmény elkötelezett és kiváló tornatanárokkal, azonban tornaterem nélkül működött. Az első feladataim között volt a hozzánk tartozó, egyetlen sportlétesítményben a kb. 1 km távolságban lévő szabadtéri tornakert (Bathó-Kert) öltözőépületének megépítése, ami forráshiány miatt gyakorlatilag társadalmi munkával valósult meg. Így is csak a kezdeti lépést tettük meg a későbbiek során megépült új épületszárnyban helyet kapott tornaterem megvalósításának irányába. A legnehezebb feladat volt (akkoriban is) a beruházási források megteremtése. Kilincselni kellett a fenntartóknál, a városi MSZMP-nél, támogatást kellett szerezni befolyásos személyeknél. Szerencsénkre a város akkori vezetőinek (ideértve az ipart is) gyermekei alma materünk diákjai voltak, ezért jórészt nyílt kapukat is döngettünk.

– *Kiktől és milyen segítséget kaptál a tervek megvalósításához?*

– Mindenekelőtt a tanári kartól és a diákságtól, mert a kitűnő országos eredmények hiányában nem lettünk volna reflektorfényben. Hálával tartoztunk a fenntartók és a megyei MSZMP illetékes döntéshozóinak, akik támogatták a fejlesztéseinket.

– *A tantestület mennyire volt partner az új dolgok bevezetésében?*

– Kivétel nélkül támogatták, pedig nem kis kihívást, többletmunkát jelentett számukra.

– *Miért tartottad fontosnak az érettségire épülő közgazdasági képzést? Milyen nehézségek adódtak a szervezésnél?*

– Az ötlet onnan jött, hogy a városban felnőtt közgazdasági képzés ezt megelőzően nem létezett, holott mind az akkori Hűtőgépgyár, mind pedig az akkori Aprítógépgyár nagyszámú munkavállalója részéről igény jelentkezett rá. Az érdeklődők számára a legközelebbi képzési lehetőség csak a megyeszékhelyen, Szolnokon volt elérhető. Mindkét nagyvállalat érdeke azt kívánta, hogy a képzés helyben valósuljon meg.

Mi az LVG-ben mint „nyitott, innovatív szellemi műhelyben” készen álltunk nyújtott képzéseink további bővítésére, csak hogy az akkori felettes szerveink beleegyezését és engedélyét sokadik nekifutásra sem tudtuk megszerezni. Ők azon az állásponton voltak, hogy a Jászság fővárosában fölösleges közgazdasági képzést indítani, hiszen Szolnok maradéktalanul betölti a szerepét. Az ötletet mégsem vetettük el, és mindkét érintett nagyvállalat vezetőinek szakmai támogatásával az alma materünkben – minden baljós előjel ellenére – elindítottuk a közgazdasági képzést is.

Ezt a mai fejjel úgy lehetne legjobban szemléltetni, mint ha pl. a jászberényi katolikus plébánia a területileg illetékes püspök engedélye nélkül, sőt egyértelmű tiltása ellenére reformálná meg a működését. Utólag elgondolva ez a lépés már a vakmerőség kategóriájába tartozott, és bizony az igazgatói állásomba kerülhetett volna, ha nem állt volna

A tanári kar az 1978 /79-es tanévben

A tanári kar az 1984/85-ös tanévben

a kezdeményezésünk mögött a Hűtőgépgyár vezérigazgatója, Gorjanc Ignác (aki egyben országgyűlési képviselőnk is volt). Jóvoltából a „projekt” a tiltott kategóriából átkerült a megtűrt kategóriába: szakérettségi bizonyítványokat kiállíthattunk, de anyagi forrást a működtetőink továbbra sem biztosítottak számunkra.

Az előadók (óraadók) külsősök voltak, jórészt a Hűtőgépgyár szakállományából kerültek ki, a képzés költségviselője is a Hűtőgépgyár volt. A végzős hallgatókat azonban nemcsak oktatni kellett, hanem le is kellett érettségiztetni, így az érettségi vizsgabizottság szakmai tagjait és a vizsgabizottság elnökeit is „kívülről” kellett biztosítanunk. Nagy hálával gondolok vissza a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (a mai Budapesti Corvinus Egyetem) rektorára, Mészáros Tamásra, aki tiszteletdíj (sőt költség-térítés) nélkül is elvállalta az elnöki teendőket, jelenlétével kiemelt rangot biztosított a szakképzésünk számára. Emlékezetem szerint én már elkerültem Jászberényből, amikor ez a szakképzés megszűnt.

– *Miért tartottad jónak az Értelmiségi Klubot? Miért szűnt meg két év után?*

– Az ötlet tőlem származott, és eredetileg ártalmatlan „műszaki klub” elnevezés alatt és témakörként indult a pinceklubban. Az „értelmiségi klub” elnevezés a család jó barátjától, Jászberény gyermekorvosától, Székely Andrástól származott, és a témakörök, a meghívott előadók személyeinek kiválasztásában is vezető szerepet vállalt. Az Értelmiségi Klub gyakorlatilag egy szellemi műhely volt, ahová rendszerességgel olyan országosan elismert tudósok, egyetemi tanárok jöttek el előadásokat tartani, kötetlenül elbeszélgetni,

akik később sokat tettek a gimnáziumért. Eredetileg a tantestületnek szántuk, azonban a későbbiekben az érdeklődők köre kiszélesedett, mert új színfoltot jelentett a város szellemi pozsgásában is. Jó diplomáciai érzékkel minden alkalommal meghívót küldtünk a helyi MSZMP vezetőinek is, akik egy idő után azonban finoman jelezték, hogy az ilyen és ehhez hasonló kezdeményezések kizárólag az ő monopóliumuk. Feletteseik előtt nem akarták vagy nem merték felvállalni. S pont akkor borította el a szintén munkás-paraszt diktatúrát hirdető Lengyelországot a munkásfelkelés általános sztrájkok formájában. „Életveszélyes” vakvágányra terelődött a műszaki klub útja. Így „jobb a békesség” jelszóval még idejében „behúztuk a féket” és megszüntettük az előadás-sorozatot. Személy szerint nagyon sajnáltam és sajnálom most is, de mindannyiunk érdeke a konfrontáció kerülése volt.

– 1986 szeptemberétől már Budapesten dolgoztál. Mi volt az oka a sikeres jászberényi munkád befejezésének?

– Férjem 1983-tól előbb Keszthelyen, majd Budapesten dolgozott. A család földrajzilag kettészakadt. Fiam felvételt nyert az akkori budapesti Külkereskedelmi Főiskolára. Kislányunk 1986-ban fejezte be az általános iskolát Jászberényben, ezért a családjunk érdekében meg kellett hoznom az érzelmileg nagyon is fájdalmas döntést: búcsút intettem életem egyik legszebb, legeredményesebb időszakának.

– Hol folytattad tevékenységedet? Az aktív Izsó Gyuláné ott milyen újításokat vezetett be?

– A jászberényi évek után igazgatói állást töltöttem be egy csepeli szakközépiskolában, majd a nyugdíj előtt egy hűvösvölgyi idősok otthonában dolgoztam szintén igazgatóként. A rendszerváltást közvetlen megelőző majd utáni időszakot sajnos az általános kóros pénztelenség jellemezte az állam által fenntartott intézményekben. Ettől eltekintve a munkatársak közötti kohézió – mint a sikeres működés egyik feltétele – javítását tekintettem reálisan megvalósíthatónak.

– Mikor lettél nyugdíjas? Milyen módon tartod fenn aktív egyéniségedet? Hol élsz most?

– 1995-ben mentem nyugdíjba, jelenleg egy zuglói idősok otthonának vagyok a lakója. Az öregségi „nyavalyákat” leszámítva a koromhoz képest jól vagyok, és ha tehetem, akkor a négy unokámban gyönyörködöm.

– Milyen elismeréseket, kitüntetések kaptál?

– A rendszerváltás előtti legnagyobb fajsúlyú kitüntetésem a Munka Érdemrend ezüst fokozata volt. Munkásságom legszebb elismerése azonban az volt, hogy az elért eredmények mentén folytatódott a Lehel Vezér Gimnázium 1986 utáni története. Emberileg legnagyobb elismerés az egykori munkatársak, diákok, barátok szeretete, érdeklődése. Szomorúsággal tölt el, hogy az „e világon” sajnos egyre kevesebben élünk.

Az iskola minden dolgozója az 1985/86-os tanévben

– Családodról – férjedről, gyermekeidről – mondanál néhány gondolatot?

– Az aktív éveket nyugalmas nyugdíjas évek követték. Férjem 2014 decemberében meghalt. A temetést követően idősek otthonába költöztem. A lányom rendszerességgel elvisz (pontosabban a Covid előtt elvitt) családlátogatásra, ahol viszontláthatom a fiamat és drága unokáimat is.

– Tartod-e a kapcsolatot a berényiekkel?

– Igen, telefonon vagy levelezés útján is tartom. Szeretettel és hálával gondolok Rátok!

– Klárika, köszönöm szépen, hogy válaszoltál kérdéseimre, s így a visszaemlékezés-sel egy kicsit az iskola múltja is megelevenedett. Kívánok még sok, örömben gazdag évet, jó egészséget!”

Kárpáti Márta

VILÁGSZÍNVONALÚ KUTATÁSOKAT VEZET A BERÉNYI SZÁRMAZÁSÚ PROFESSZOR

A jászberényi születésű Illés Balázs 2019 októberében kapta meg egyetemi karrierjének csúcását jelentő egyetemi tanári kinevezését. Előtte az elektronikai metallurgia és hőtranszport folyamatok vizsgálata terén elért kutatási eredményei elismeréseként egyedülálló módon nagyon fiatalon megkapta az MTA doktora címet. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Elektronikai Technológia Tanszék ifjú professzora az elektronikai ipar számára rendkívül fontos forrasztási technológiák területén ért el új tudományos eredményeket, gyarapítva ezzel közös tudás-kincsünket.

A 21. század egyik legnagyobb műszaki kihívása, hogy elektronikai eszközeinkben egyre kisebb méretben érjünk el egyre magasabb integráltsági fokot. Mindez szigorú elvárásokat támaszt a forrasztás minőségével szemben. Komoly elektromos hibához vezethetnek a forrasztanyag felületén hosszú távú használat után megjelenő tűkristályok. Szintén kihívást jelent a gyártók számára az

ólomalapú forrasztópaszták betiltása és ezek helyettesítése magasabb olvadáspontú tiszta ón- vagy ónötvözet-alapú forrasztanyagokkal. Az ólommentes forrasztás egyik ígéretes módszere a technológiai szempontból még nem teljesen kiforrott gőzfázisú forrasztás. A két kutatási témát a közös alkalmazási területen kívül a hő- és anyagáramlási folyamatok vizsgálata kapcsolja össze.

Illés Balázs doktori értekezésében egyfelől a tűkristályok növekedését, illetve az azt gátló tényezőket vizsgálta, másfelől a gőzfázisú forrasztás hatásmechanizmusát elemezte új hőtechnikai modell segítségével. Előbbi témában kimutatta, hogy a korábban megbízhatónak tartott forrasztanyagok és alkalmazott köztes rétegek sem nyújtanak teljes biztonságot a tűkristályok megjelenésével szemben. A tűkristályok megjelenési sűrűségét, geometriai paramétereit és anyagi minőségét modern elektronmikroszkópos vizsgálatokkal és automatizált kiértékelési módszerrel határozta meg. Többek között erről is beszélgettünk október elején munkahelyén, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen.

– *A Liska József Erősrámú Szakközépiskolában érettségizett. Onnan hozta magával a műszaki pálya iránti elköteleződést?*

– Még korábbról datálódik ez a fajta elhivatottság, körülbelül az általános iskola felső tagozatában kezdtek érdekelni igazán a műszaki ismeretek. Ezért is jelentkeztem szakközépiskolába a gimnázium helyett. Akkor még inkább a számítástechnikához vonzódtam, tehát az informatikai tagozatra jelentkeztem.

– *Később mégis a fizika felé fordult az érdeklődése. Volt olyan tanára, aki inspirálta arra, hogy ez irányba lépjen?*

– Középiskolai osztályfőnököm, Máthé Barabássy Judit matematika-fizika szakos tanár volt. Felismerve ambícióinkat, ő kezdett foglalkozni komolyabban néhányunkkal az osztályból. Több tanulmányi versenyen elindultam, ahol sikereket értem el. Tulajdonképpen ez predesztinálta későbbi műszaki pályámat.

– *Ezek szerint a középiskolából sima út vezetett a Műszaki Egyetemre.*

– Igen, érettségi után a BME Villamosmérnöki és Informatikai Karának villamosmérnöki szakára vettek fel. Itt akkor azért volt bennem egy dilemma, amikor választanom kellett az informatika és a villamosmérnök irányok között. Végül az érdeklődésemhez híven a villamosmérnöki szakirányt választottam.

– *Mint a tények igazolják, nem döntött rosszul, hiszen rövid idő alatt szép sikereket ért el a pályán. Számos ösztöndíjat, szakmai elismerést elnyert, sőt az MTA doktori címét is birtokolhatja. Mesélne kicsit az idevezető útról?*

– Alapvetően villamosmérnökként végeztem itt, a Budapesti Műszaki Egyetemen, majd erre a tanszékre jöttem doktorandusznak, amelynek most a vezetője vagyok. Az Elektronikai Technológia Tanszék egy kicsit multidiszciplináris terület. Hozzá kell tennem, a villamosmérnöki képzésem végére érve felismertem, hogy engem mégsem kizárólag a villamosmérnökség érdekel, és a PhD-tanulmányom vége felé inkább a gépészeti, termodinamika és anyagtudomány irányába kezdtem orientálódni. A PhD-kutatásom kapcsán például forrasztókemencék numerikus szimulációjával, mérés technikájával foglalkoztam, ami már nem volt igazán villamosmérnöki feladat. Később az MTA doktori kutatásaimban már az abszolút anyagtudomány – újféle forrasztóanyagok fejlesztése, metallurgiai hibajelenségek vizsgálata, ön whisker növekedés, elektrokémiai migráció stb. – irányában vizsgáltam. Tehát meglehetősen távol kerültem a villamosmérnöki tudományoktól, bár azért még villanyt tudnék szerelni otthon...

– *Gondolom ez a sokszínű tudás szélesíti az egyetemi kar spektrumát, a kutatási területekre nagyobb rálátást nyit.*

– Nyilvánvalóan ez jó, hiszen az olyan problémákra is tudok villamosmérnöki szempontból tekinteni, ami alapvetően gépészeti kérdés. Két fő kutatási területem a metallurgia – tehát forrasztástechnológiai szerkezetek, bevonatok vizsgálata elsősorban az elektrotechnológia területére szorítkozva –, másrészt a hőtranszport folyamatok modellezése, mérése, a kemencék optimalizálása, fejlesztése. Az elmúlt évtizedben ezzel foglalkoztam munka és kutatás terén is.

– *Mely területek használják a kutatás-fejlesztés terén elért eredményeket?*

– A gazdasági élet számos szereplőjével együttműködünk. Sokat dolgozunk együtt a magyar elektronikai ipar szinte összes képviselőjével. Magyarországon szerencsére elég sok elektronikai gyár van jelen.

– *Hogy képzeljük el egy ilyenfajta együttműködést? Általában a cégek kéri fel az egyetemet valamilyen probléma megoldására?*

– A legtöbb cég esetében a hosszabb távú tudományos elmélyülést igénylő problémák vizsgálatára sok esetben nincs elég kapacitás. Amikor olyan kérdés merül fel, amit nem tudnak rövid időn belül megoldani, esetleg mélyebben érdekli őket a téma háttere, akkor vagy a kutatás-fejlesztés részleghez fordulnak (ha van ilyen) vagy az egyetemhez.

– *Nem gondolt még arra, hogy „átnyergeljen” egy cég kutatás-fejlesztési csoportjához?*

– Nem igazán! Az az igazság, ha az ember már ennyi időt és energiát ráfordít az egyetemi karrierjére, akkor erről a szintről már nem jellemző a pályaelhagyás.

– *Itt a BME-n minden feltételt megtalál ahhoz, hogy ilyen magas szintű kutatásokat végezzen?*

– Igen is meg nem is. Itt az egyetemen, főleg a villamosmérnöki karon elég jók a feltételek. Nyilván mindig lehetnének jobbak, de megpróbáljuk a lehetőségeinkből kihozni a maximumot. Persze nem lehet összehasonlítani egy nyugat-európai egyetem lehetőségeivel, de még így is tudunk világszínvonalas dolgokat létrehozni a mostani keretrendszerünkön belül is.

– *A fiatalok nyitottak a műszaki tudományok iránt? Egyetemi tanárként hogy látja, mennyire népszerű ma a szak?*

– Amit mi csinálunk, ennek azért van egy hátulütője is. Az a hallgató, aki a villamosmérnöki karra jön, nem feltétlenül ez iránt érdeklődik. Azt lehet mondani, egy nagyon erős eltolódás tapasztalható ma az informatika irányába. Az adatok is ezt támasztják alá, hiszen idén a felsőoktatásba jelentkezők számában csökkenés látható, a műszaki tudományok felé csupán tíz százalékuk jelentkezett. Ezen belül is nagy részük, mintegy nyolcvan százalékuk informatikus akar lenni. A maradék két százalék, amiben benne van az építésztől a

vegyészig mindenki, marad műszaki képzésben. Nálunk is érzékelhető, hogy aki hozzánk jelentkezik villamosmérnöki képzésre, az jellemzően informatikai beállítottságú. Mi meg nagyon nem azzal foglalkozunk, ebből kifolyólag amit én csinálok itt, az kevésbé vonzó mostanában.

– A kevés hallgatói létszámtól függetlenül van jövője a műszaki pályának?

– Természetesen, ugyanis az informatika mögé is kell „hardver” eszköz. Nagyon jó példa erre mondjuk a mobilkommunikáció története. A telefont meg kell építeni valakinek, mert az egy dolog, hogy léteznek hozzá szoftverek, de el kell azt érni, hogy adott méretben, teljesítménnyel, gazdaságosan létre lehessen hozni egy működőképes eszközt. Mi ilyesmivel is foglalkozunk. A kérdésre visszatérve, nyilvánvalóan van igény a munkánkra, csak hozzá kell tennem, hogy technológiát fejleszteni, fenntartani borzasztó sok pénzbe kerül. Ez az oka annak, hogy Európa kicsit ki is szállt ebből a versenyből, amelyet most Amerika és a Távol-Kelet ural.

– Az utóbbi időben azért kezd kirajzolódni az a tény, hogy a Távol-Kelet már nem tudja kielégíteni a növekvő világpiaci igényeket. Itt lehet egy kitörési pont?

– Igen, a közelmúltban kialakult chip-hiány felnyitotta az európai cégek szemét, hogy érdemes és kell is gyártással foglalkozni, amennyiben nem akarnak kiszolgáltatottá válni az ázsiai piacoknak. Azt azért el kell mondani, hogy a chip-gyártás a világon az egyik legdrágább projekt, euró-milliárdos befektetésekről kell beszélünk borzasztó lassú megtérülési idővel. A mi szakmánk szempontjából azonban ezek biztató változások, lehetséges, hogy tíz év múlva már rengetegen szeretnének elektronikával foglalkozni, mert ebben lesz az üzlet.

– Említette, hogy az elektronika rengeteg pénzt igényel. Találnak megfelelő anyagi forrást a kutatásokra?

– Több forráslehetőség létezik. Az egyik út, hogy a kutatást kérő cég finanszírozza a feladatot, a másik pedig az állami, illetve európai uniós pályázati forráslehetőségekben rejlik. Sajnos az uniós az utóbbi időben keveset szándékozik fordítani ilyen jellegű kutatás-fejlesztésre. Inkább előtérbe kerültek a szociális szférát támogató fejlesztések – például az idősök ápolásában létrehozott újdonságokra sokkal többet költenek, mint a gazdaságot mozgató fejlesztésekre.

– Jelenleg milyen projekten dolgozik?

– Az OTKA a legnagyobb magyar pályázati lehetőségeknek a volumene. Ezen belül létezik egy magas óntartalmú forrasztóanyagokkal foglalkozó kutatásom, ahol ezek alkalmazhatóságát, hibatűrő képességét vizsgáljuk a csapattal. Ezen kívül van egy uniós pályázatunk is, ami nem annyira kutatás jellegű, inkább oktatási anyagok a mikroelektronikai területen. Mindemellett sok apróbb dologgal is foglalkozunk cégek felkérésére, amelyet a piaci verseny miatt természetesen nem árulhatok el.

– Az „agyelszívás” korszakában sok fiatal dönt úgy, hogy a kedvezőbb anyagi és egyéb feltételek okán külföldön próbál szerencsét. Ön nem gondolt arra, hogy inkább gazdagabb országokban épít karriert?

– Nem igazán. Én itthon megtaláltam a számításaimat. Persze dolgozom együtt külföldi egyetemekkel különböző projektekben, de nem gondoltam arra, hogy idegenben vállaljak állást. Itt a család, és Budapestről gyakran haza tudok látogatni szülővárosomba, Jászberénybe is.

Illés Balázs fontosabb ösztöndíjai, szakmai elismerései, díjai:

ÚNKP-16-4-III - «Új nemzeti kiválóság program» post-doktori ösztöndíj (2016–2017)

Bolyai János kutatói ösztöndíj (MTA) (2012–2015)

Pro Progressio alapítvány post doktori ösztöndíja (2008–2009)

Állami PhD-ösztöndíj (2005–2008)

Bosch PhD-ösztöndíj (2005–2008)

Flextronics hallgatói ösztöndíj (2003–2005)

„Outstanding Reviewer” díj – Applied Thermal Engineering folyóirattól (2014)

(forrás: MTA honlap)

Németh Balázs

„AZ ÍVES BOLTOZAT ALATT”

Cambridge-i tanulmányaimról

1959-ben Vas István különleges megtiszteltetésben részesült: a költő meghívást kapott a brit külügyminisztériumtól az Egyesült Királyságba műfordítói munkája elismeréseként. Utazásai során ellátogatott a híres Cambridge-i Egyetemre, és az ott szerzett tapasztalatai ihlették a *Cambridge-i elégia* című művét, melyet azóta a huszadik századi magyar líra egyik legfontosabb alkotásaként tartanak számon. A versben az 1956-os forradalom leverése utáni letargikus érzelmek viaskodnak a cambridge-i idillt szemlélő lírai énben, azonban a záró sorok egyike már optimista: „*A századokon át / Élnek a magyar koponyák*”. Sejtette-e vajon Vas István, hogy hatvan évvel később ezen magyar koponyák közül mily sokan járnak majd ugyanazon ódon falak között, mint ő akkor?

„Tanulj tinó, ökör lesz belőled.”

Jómagam sem gondoltam sokáig, hogy egyszer én is ott fogok tanulni. 2000-ben születtem Jászberényben, és egészen 14 éves koromig ott nevelkedtem. Általános iskolai tanulmányaimat a Bercsényi Miklós Általános Iskolában kezdtem Halgatné Iványi Edina tanárnő osztályában, majd ötödikes koromtól a Lehel Vezér Gimnázium nyolcosztályos tagozatán folytattam, ahol Szabóné Gecse Anikó tanárnő volt az osztályfőnököm. Rengeteg szép emlék köt a Palotásy János Zeneiskolához is, ahol Bernhardt Andrásné tanárnőtől tanultam hegedülni ötéves koromtól kezdve. Érdeklődésem tárgyak széles spektrumát fogta át, a természettudományoktól kezdve a magyar és idegen nyelveken át a zenéig és a történelemig. Tudásszomjamat számos kiváló mentor enyhítette az évek során, csak kettőt említve közülük: Wirth Lajos, a Jászberényi Tanítóképző Főiskola egykori tanára, akivel sok izgalmas tudományos kísérletet végeztünk közösen, és Koczka Sándor, akitől a programozás csínját-bínját sajátíthattam el.

Nyolcadik osztályos koromra egyértelmű lett, hogy a matematika, fizika és informatika hármasa foglalkoztat leginkább. Ekkoriban már rendszeres feladatmegoldója voltam a Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok (KöMaL) pontversenyeinek. Sajnos az is világgosszá vált, hogy Jászberény túlságosan kicsi ahhoz, hogy tehetségemet igazán kibon-

takoztathassam, ezért döntöttem úgy, hogy jelentkezem a Budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium speciális matematika tagozatára. Az átvételi vizsgám sikeres volt, így 2014 őszétől már a fővárosban folytathattam tanulmányaimat.

Minden kezdet nehéz, de fiatalon az ember sokkal gyorsabban hozzászokik a környezetváltáshoz, ez velem sem volt másképp. A Fazekast méltán tartják az ország legjobb középiskolájának: a szaktanárok felkészültsége, pedagógiai érzéke és elhivatottsága páratlan, csakúgy, mint az ottani diákok szorgalma, tehetsége. Rendszeresen lehet hallani a „versenyistálló” szót a patinás intézménnyel kapcsolatban. Szerintem ez igen téves: bár számtalan versenyeredménnyel büszkélkedhetnek tanulói, nem erre van „kihegyezve” az ott folyó oktatás. Azt egyfajta műhelymunkához lehetne leginkább hasonlítani, ahol a nebulók kíváncsisága és kérdései vezérlik a tanórát, gyakran elszakadva a szigorúan vett tantervi anyagtól. Versenyre pedig az megy, akinek kedve tartja.

A továbbtanulás kérdése 11. osztályos koromban merült fel először komolyabban. Ekkorra már lényegében eldőlt, hogy matematikával és/vagy fizikával szeretnék majd foglalkozni, a kérdés inkább az volt, hogy hová jelentkezsek. Sok felsőbb évfolyamos diákról hallottam a Fazekasban, hogy az Egyesült Királyságba mentek egyetemre, ott is Cambridge (ritka esetben Oxford) volt a fő célpont. Azelőtt sosem gondoltam volna, hogy egy ilyen távoli és előkelő helyre felvételizzek, a bejutás esélye pedig elenyészőnek tűnt. Mindenesetre a többi öregdiák példáján felbuzdulva úgy döntöttem, hogy megpróbálom a dolgot és elindultam azon az úton, melyen még most is járok.

A felvételi folyamat magyar szemmel nézve igen hosszadalmas: először létre kell hozni egy felhasználói fiókot az UCAS nevű digitális felületen (a felvi.hu angol megfelelője), és ott mindenféle személyes adatot meg kell adni. A lényegi rész azonban a motivációs levél, melyben le kell írni, hogy miért mi vagyunk a legmegfelelőbbek az adott egyetemre és szakra, valamint, hogy milyen korábbi eredmények támasztják ezt alá. Egy ajánlólevelet is szükséges mellékelni valamely tanárunktól, én a „fazekasos” matematikatanáromat kértem meg erre a feladatra. A jelentkezési határidő Cambridge és Oxford esetén viszonylag korai – október 15 –, míg a többi angol egyetemnél általában január eleje szokott lenni. Végül a feltöltött dokumentumok alapján Cambridge és Oxford a legkiválóbb jelentkezőket meghívja egy interjúra, ami tulajdonképpen egy szóbeli felvételi vizsga.

Én is azon szerencsések közé tartoztam, akik meghívót kaptak, így 2017 decemberében életemben először Cambridge-be utaztam. Az interjú szakonként és *college*-onként (erről még később beszélek, hogy pontosan mit jelent) igen változó, mi egy órát kaptunk tíz matematikafeladat megoldására, majd ezekről beszélgettünk két ott dolgozó oktatóval. Eme rövid látogatás alatt megtapasztaltam, hogy mi az a két dolog, amitől Cambridge (és Oxford) ennyire kiemelkedik a többi felsőoktatási intézmény közül: egyfelől az a semmihez sem fogható történelmi távlat, amivel a két egyetem rendelkezik, másfelől a személyes odafigyelés és folyamatos mentorálás, amely minden egyes diákot megillet. Maig jól emlékszem, ahogy az interjúfeladatokon dolgoztam egy pompás teremben, körülvéve 18. századi angol tudósok és nemesek tiszteletet parancsoló olajfestményeivel, lent a nyirkos decemberi időben is makulátlanul zöldellő pázsit látványával. Mindezek után két olyan professzor nézte át a megoldásaimat, akik területükön világszínvonalú kutatónak számítanak – én mindössze 17 éves voltam ekkor!

A Trinity College udvara

Januárban kaptam visszajelzést az interjú eredményéről: ebben az állt, hogy amennyiben kitűnő eredménnyel érettségizek és a *STEP*-vizsgán (ez egy Cambridge által használt középiskolai matematikavizsga azok számára, akik matematika szakon szeretnének továbbtanulni) a megfelelő jegyet érem el, akkor felvételt nyerek az egyetemre. Végül minden jól alakult, és 2018 októberében Cambridge-ben, azon belül a Trinity College-ban kezdtem felsőfokú tanulmányaimat. Hálás köszönettel tartozom a szüleimnek, akik rendületlenül hittek bennem és mindenben támogattak, nélkülük mindez nem sikerülhetett volna.

„Kollégiumi parkvilágban”

Cambridge és Oxford egyik sajátossága, hogy az egyetemen belül részben autonóm intézmények, úgynevezett *college*-ok működnek, melyek valamelyikével a diákok mindegyike jogviszonyban áll. Csábító ugyan, hogy a *college* szót a magyar „kollégium” szóval azonosítsuk, viszont ez csak részben fedi a valóságot. A *college* nemcsak szállást biztosít hallgatóinak, hanem egyetemi életük jelentős része is ott folyik: többségük ott étkezik, barátkozik, társasági eseményekre jár, és bizonyos tanórák is a *college*-ban kapnak helyet. Magát az egyetemet 1209-ben alapították Oxfordból elmenekült tudósok, míg a *college*-ok folyamatosan jöttek létre a 13. század végétől kezdve. Kezdetben kis vallási közösségekként kell gondolnunk rájuk, amelyek tagjai alapítóik (gazdag nemesek, főpapok, uralkodók) támogatásért cserébe különböző kötelezettségeket vállaltak – például lelki üdvösségükért imádkoztak. A *college*-ok pozíciója a 16. század közepe táján erősödött meg, ekkorra már több vezető egyetemi tisztséget is egyes *college*-ok tagjai töltöttek be.

A Trinity College létrejötté is erre az időre tehető. 1546-ban VIII. Henrik uralkodása a végéhez közeledett, a király végleg szakítani kívánt a katolikus egyházzal. A szerzetesrendek feloszlását követően félő volt, hogy a teológia fellelegvárának számító Cambridge is hasonló sorsra jut. Szerencsére Henrik utolsó feleségének, Parr Katalinnak közbenjárására másként alakultak a dolgok. A király úgy döntött, hogy inkább egy új *college*-ot alapít a szent és osztatlan Szentháromság (angolul Trinity) tiszteletére két régebbi *college*, a Michaelhouse és a King's Hall összevonásával, valamint pár *hostel* (középkori szálláshely, ahol az egyetem polgárai éltek) hozzákapcsolásával. Thomas Nevile vezetése alatt indult meg az impozáns építészeti fejlődés a 17. század elején, viszont a szellemi lökést Isaac Newton érkezése adta, aki a *college* leghíresebb és leginkább tisztelt öregdiákja lett. Azóta számos kiváló tudós tanult és dolgozott a Trinity College-ban, mint például James Clerk Maxwell, Ernest Rutherford, Srínívásza Rámánudzsan vagy Ludwig Wittgenstein és a 20. század Nobel-díjas kutatói közül is jó néhányan.

Ilyen óriások nyomában érkeztem meg Cambridge-be 2018 őszén. Természetesen az idősebb diákok sok hasznos tanáccsal láttak el minket, és az első héten rengeteg programot szerveztek, melyek segítettek beilleszkedni és ízelítőt adni a cambridge-i élet legjavából, majd egy ünnepélyes szertartás keretében hivatalosan is a *college* és az egyetem tagjává választottak bennünket. Egy híres kihívásnak is tanúja lehettem ekkor, méghozzá az évenként megrendezett *Trinity Great Court Run*-nak, mely során a rajthoz állók megpróbálják körbefutni a Trinity College udvarát, míg az óra déli tizenkettőt üt – egészen pontosan 339 métert nagyjából 44-45 másodperc alatt, melyhez kivételes atlétikai képességek szükségesek. (A *Tűzszekerek* című filmben is látható erről egy jelenet, bár nem Cambridge-ben forgatták).

„Tej és erős tea”

A Cambridge-i Egyetem lényegében bentlakásos intézmény. Minden hallgató a saját szobájában lakik a tanév során, melyet a *college*-től bérel. Angol viszonylatban kedvező az ár, körülbelül negyvenezer és hetvenezer forint között mozog a bérleti díj egy hétre, attól függően, hogy mennyire felszerelt a szoba (néhányban van vízcsap, hűtőgép, ritka esetben zuhanyzó, WC), milyen tágas, hol helyezkedik el stb. A szállások tisztaságáért külön személyzet, az úgynevezett *bedder*-ök felelnek. Főként a konyhákat, mosdókat, fürdőszobákat takarítják, de hetente néhányszor a diákok szobájában is porszívóznak, beágyaznak, kellemes társaságot nyújtva a feszült hétköznapiak során. Sok ismeretség köttetik az egy lakrészen osztozó tanulók között is. Én például első év óta jó barátságot ápolok számos emberrel (akad köztük angol, skót, francia, szlovák, német), akikkel ugyanazon a folyosón éltünk a kezdeti időkben, és gyakran szerveztünk közös főzéseket, kirándulásokat.

Attól függetlenül, hogy pár angol ismerősrre természetesen szert tettem az évek során, általánosságban sokkal könnyebb volt megtalálni a közös hangot olyanokkal, akik szintén nem Nagy-Britanniából származtak. Ennek a nyelvi akadályokon kívül valószínűleg a szigetország és az európai kontinens között tátongó kulturális szakadék volt az oka. Egy roppant különböző történelemmel és hagyományokkal bíró helyről beszélünk, ahol más dolgok hangsúlyosak és vannak napirenden (rasszok, társadalmi osztályok, konzervatívak és munkáspártiak, királyok és királynők), mint otthon, és ahol ugyan szívélyesen bánnak az idegenekkel, de legbensőbb köreikbe csak nagyon ritkán engedik be őket.

Gyakran tapasztaltam továbbá, hogy az angol konyha szapulása remekül összehozza a külföldről érkező diákokat: semelyik nemzetiség nincs ugyanis felkészülve a brit gasztronómia elképesztő sivárságára és íztelenségére. Nem csoda, hogy „angol étterem”, mint olyan, egész egyszerűen nem létezik. Ha mégis ilyen helyet akarunk találni, akkor egy pubba érdemes ellátogatnunk, ahol kellemes söröket (*ale*-eket) ihatunk, és angol ételeket is fogyaszthatunk, melyek többnyire kimerülnek a marhasültben, hamburgerben és *fish&chips*-ben. Érdekes módon viszont a sokakat megbotránkoztató tejes tea nekem kifejezetten bejött, és a vasárnaponként ráérősen elköltött villásreggelik, az úgynevezett *brunch*-ok (ahol főleg tükörtojást, bacon, pirítóst, babot, kolbászt, grillezett paradicsomot és véres hurkát szolgálnak fel) is igazán tetszetek.

„*A Cam folyón ugyanígy / Siklottak puntjaik*”

A város a Cam folyó partjára épült (maga a Cambridge név is innen ered: „híd a Cam folyón”), mely végighalad a *college*-ok gyönyörű épületei mentén, sok-sok régi híd alatt. A turisták és a diákok egyik kedvenc időtöltése (már ha az időjárás engedi) a folyón való hajókázás, angol szóval *puntolás*, mely során páratlan kilátás nyílik az egyetem nevezetességeire – mindenképp érdemes kipróbálni, ha arra jár az ember. Egy körülbelül hatszemélyes ladikot kell elképzelni, melyet valaki hátul állva egy négy méter hosszú rúd segítségével hajt és kormányoz. Kicsit furcsán hangzik, de tapasztalatból tudom, hogy nem olyan nehéz belejönni.

Ugyancsak cambridge-i (és oxfordi) jellegzetességnek számítanak az úgynevezett *formalok*, magyarul díszvacsorák. Minden *college* rendelkezik saját étkezővel, melyek sok esetben önmagukban is lélegzetelállító építészeti remekműnek számítanak. Bár nem turistalátványossággként funkcionálnak, hanem a mindennapi élet szerves részét képezik, ugyanis ott reggeliznek, ebédelnek és vacsoráznak a tanulók és az oktatók egyaránt. Hétente párszor gyertyafényes díszvacsorákat is rendeznek, ahol jutányos ár ellenében egy három-, kivételes esetben négyfogásos étkezést költhetnek el az arra jegyet váltók, amely mellé gondosan választott borokat és néha portóit szolgálnak fel. (Egyes *college*-okban megengedett saját üveg bort vinni a vacsorához, de ezt a Trinity College-ban rossz tapasztalatok miatt megszüntették.) A legtöbb helyen kötelező elegáns öltözetben megjelenni és talárt (angolul *gown*-t) viselni, amelyet egyébként minden hivatalos eseményen (például ballagáskor) szintén fel kell venni. A díszletek ezen együttese mindig igazán különleges hangulatot varázsol az ősi falak közé.

Minden *college*-nak van saját kápolnája, élén a káplánnal, mely fontos szerepet tölt be a mindennapi életben: különböző ceremóniák, koncertek és természetesen az istentiszteletek színhelye. Jó néhányat kiemelkedő műemlékként tartanak számon, a King's College kápolnája például (mely Cambridge egyik leghíresebb szimbólumává vált) a késő angol gótika talán legékeesebb példája. Világhírűek az itt működő kórusok is, melyek főként a miséken szerepelnek, viszont más fellépéseik, turnéik is vannak: többek között a BBC általánosan a King's College-ból sugározza a karácsonyi műsorát, de a St. John's College együttese is gyakran szerepel a rádióban. Eme két *college* kórusa azért is különleges, mert kizárólag férfiak alkotják őket: a magasabb szólamokat nagyon fiatal fiúk éneklik, misztikus hangzást teremtve a szemképráztató templomokban. A zenei élet egyébként is igen élénk a városban, számtalan diákzenekar muzsikál a legmagasabb színvonalon.

Non scholae, sed vitae discimus

Formalok és puntok ide vagy oda, a tanév gyorsan elkezdődött és vele együtt a tanulás is. Cambridge-ben nem félévekre, hanem harmadévekre (angolul *termökre*) van osztva az év. Az első, *Michaelmas* nevű nagyjából október elejétől december elejéig tart, a második (*Lent*) január végétől március végéig, míg a harmadik (*Easter*) május elejétől június végéig. A szemfüles olvasó itt is felfedezheti a keresztény hagyományokat: *Michaelmas* Szent Mihály napjára (szeptember 29.) utal, *Lent* a nagybőjti időszakra, míg *Easter* húsvét ünnepére. Minden tantárgyhoz az egyetem biztosít előadásokat, azonban gyakorlatok helyett jóval személyre szabottabb módon van lehetőség feldolgozni az anyagot az úgynevezett *supervision*ökön (magyarul kb. konzultációkon). Matematika szakon mindenkinek meg kell oldania az adott tárgyból kitűzött feladatokat, majd ezek megoldásait beszélük meg a diákok a szakterületet jól ismerő konzulenssel. Két hallgató jut egy oktatóra, ami roppant közvetlen légkört teremt, teret ad a tanulók egyéni igényeinek figyelembevételére. Gyakran előfordul, hogy a tanterven felüli anyagot mutat be a tanár, de arra is akad példa, hogy az előadáson nehezebben érthető tételeket, bizonyításokat magyaráz el jobban. (Társadalomtudományok esetén kicsit másképp zajlanak a konzultációk: az előre kiadott könyveket, cikkeket kell elolvasni, és ezek felhasználásával egy hozzájuk kapcsolódó témáról esszét írni.) Ez az egyedülálló, „testreszabott” oktatási rendszer teszi a Cambridge-i Egyetemet a világ legkiemelkedőbb felsőoktatási intézményei egyikévé. Tanulmányaik kezdetétől szinte sehol máshol nem követik a diákokat ilyen szoros figyelemmel a kiváló professzorok.

A számonkérések is egészen másképpen működnek, mint Magyarországon. Az első két harmadévben egyáltalán nincsenek vizsgák, azokra csupán a harmadik *term* végén kerül sor. Ebből kifolyólag az utolsó harmadév szinte teljes egészében a vizsgafelkészülés időszaka. Történelmi érdekesség, hogy a 18. században létrehozott vizsgák még szóban zajlottak, nem voltak kötelezőek (csak az vett részt rajtuk, aki szerette volna megméretetni magát), és ami a legkülönösebb: csak matematikából lehetett kollokválni. Később már (és azóta szinte kizárólagosan) írásban folytak, de a matematika elsőbbsége – ami jórészt Isaac Newton sikereiből fakadt – egészen a 19. századig megmaradt. Manapság persze minden tárgyból külön vizsgák vannak, amik humán szakokon zömmel esszéírásból állnak, míg reálterületeken feladatmegoldásból. Roppant kompetitív felmérésről van szó, ugyanis a diákokat egymáshoz képest osztályozzák. A legjobb a *First* minősítés, melyet (szaktól függően) a legjobb 20-30 százalék érdemelhet ki, ezután következnek sorban az *Upper Second*, *Lower Second*, *Third*, *Pass* és *Fail* jegyek. A hallgatók csupán elenyésző hányada bukik meg, mert az alapos felvételi procedura biztosítja, hogy csak a legkiválóbb és legszorgalmasabb jelentkezők kerülhessenek be az egyetemre.

„Nyolc óra szórakozás”

Szerencsére számos lehetőség nyílik a kikapcsolódásra a hosszú tanév után. Az úgynevezett *May Week*-en (melyre nevével ellentétben nem májusban, hanem június végén kerül sor) kerti partik, evezőversenyek, szabadtéri koncertek sokasága várja a szórakozni vágyó hallgatókat. A társasági élet csúcspontjai ilyenkor az úgynevezett *May Ball*-ok, melyek nagyszabású éjszakai bálók, a legtöbb *college* minden évben rendez ilyet. Az uraknak szmokingban (ritka esetben frakkban) kell megjelenniük, míg a hölgyeknek estélyi a kötelező viselet. Óriáskerék, dodzsem, tűzijáték, technozene, pezsgő korlátlan mennyiségben,

A King's College kápolnája, Cambridge városának ikonikus jelképe.

elegáns ifjak, LED-fényben úszó gótikus falak – ezek a fényűző esték életre szóló élményt adnak minden résztvevőnek.

Az egyetem szerves részét képezik a különböző diákegyesületek, melyekből több százat tartanak nyilván. Mindenféle sportot ki lehet próbálni, és sokat egészen profi szinten is lehet üzni. A legnagyobb hagyománya egyértelműen az evezésnek van, az összes *college* rendelkezik saját csapattal, míg az egyetemi válogatott világszínvonalúnak számít. Az úgynevezett *Boat Race* az angliai sportnaptár egyik legfontosabb eseménye, egy évenként megrendezett evezős verseny a Temzén Oxford és Cambridge között. Ezenfelül tudományos, politikai, vallási és más diákkörökből sincs hiány, melyek minden héten szerveznek különféle programokat, előadásokat, közösségi összejöveteleket. Találunk még nemzeti diákszervezeteket, melyek az egyes külföldi országokból érkező tanulók számára nyújtanak támogatást. Én is sokféle dolgot kipróbáltam, mióta Cambridge-ben vagyok, például taekwondóztam, bridzseztem, játszottam vonósenekarban, énekeltem kórusban, jártam társastáncra és tanultam spanyolul is az egyetem nyelviskolájában – a hétköznapiak mindig mozgalmasak voltak.

„Víg magyar koponyák”

Az egyesületek között természetesen kitüntetett helyet foglal el a Cambridge-i Egyetemi Magyar Társaság, mely nagy múltra tekinthet vissza. Elsőként az 1956 után kivándorolt magyar diákok alapították meg, azonban ez a kezdeményezés hamarosan elhalt, hiszen a hidegháború miatt a magyar hallgatók túlnyomó része nem tudott külföldi egyetemre beiratkozni. A rendszerváltás környékén volt még egy fellángolás, melyet főként a frissen létrejött ösztöndíjakat elnyerő diákok fűtöttek, de nemsokára ennek is vége szakadt. Jelenlegi

formájában a Társaság 2011-ben alakult újra. Mivel ekkor Nagy-Britannia még az Európai Unió tagja volt, kedvező feltételekkel lehetett külföldön tanulni. Azóta Magyarországról népessegarányosan kimagaslóan sok diák került be a Cambridge-i Egyetemre, az elmúlt időszakban nagyjából 30-40 magyar elsőéves kezdte meg ott tanulmányait. Rengeteg izgalmas kirándulás, filmnézés, parti, díszvacsora és még sok más program várja a Társaság tagjait, ahol nemcsak magyarokat, de a magyar kultúra iránt érdeklődő külföldi hallgatókat is sok szeretettel látunk. Kiemelt célunk, hogy a magyar középiskolások között népszerűsítsük a cambridge-i továbbtanulást és segítsünk a felvételi folyamatban résztvevőknek. Jómagam is aktívan részt vettem a Társaság életének szervezésében: a 2019–20-as tanévben én voltam az egyik eseményfelelős, majd a rákövetkezőben én töltöttem be az elnöki pozíciót. Nagy megtiszteltetés volt, hogy Boros Misi elfogadta meghívásunkat, és 2020 tavaszán bámulatos zongorajátékával kápráztatta el a cambridge-i közönséget a Trinity College kápolnájában tartott koncertjén – azt hiszem, erre a rendezvényünkre vagyok a legbüszkébb.

„Vergődve, megromolva és bizalmatlanul”

A koronavírus-járvány sajnos rettenetesen megtépázta az egyébként pezsgő egyetemi életet. 2020 tavaszán az egészségügyi helyzetre való tekintettel a Cambridge-i Egyetem bezárta kapuit, és távoktatást rendelt el az utolsó harmadévre. Ez példa nélküli intézkedés volt: még a két világháború alatt is helyel-közzel folyamatosan zajlott az oktatás, legutoljára az 1665-os nagy londoni pestisjárvány idején történt hasonló. (Ekkor Isaac Newton is kényszerűen visszavonult Cambridge-ből két évre woolsthorpe-i birtokára, ahol áttörő felfedezéseket tett a matematika és a fizika területén – sajnos legtöbbünk számára nem bizonyultak ilyen termékenynek a lezárások, azt hiszem.) Bár a következő tanév már jelenléti oktatással indult, a kötelező maszkhordás, tesztek, bonyolult és szigorú szabályok, online előadások és konzultációk sajnos sokat elvettek Cambridge varázsából. A brit vírusvariáns miatt 2021 januárjában újra teljesen bezárt az egyetem, de a tavasz új reményt hozott, és áprilisban vissza lehetett oda térni, de a távolságtartás megmaradt. Bízunk benne, hogy hamarosan javulni fognak a körülmények.

A pandémián kívül persze a Brexit volt a másik nagy probléma, ami mindenkinek fejfájást okozott az utóbbi pár évben. Nekem még hatalmas szerencsém volt, hogy 2018-ban kezdtem meg tanulmányaimat, így még európai uniós feltételekkel, vízum nélkül költözhettem ki, valamint a tandíjam is ugyanannyi volt, mint a brit diákoké. Ez 2021-ben azonban megváltozott, most már nemzetközi díjszabás érvényes az európai tanulókra is, és brit diákhitel felvételére sem jogosultak a továbbiakban. Nagy érvágást jelent ez az eddig virágzó magyar–angol felsőoktatási kapcsolatokra. Rengeteg tehetséges magyar gyerek esetén anyagi okok miatt lehetetlenül el a külföldi továbbtanulás, és az angol egyetemek is számos briliáns hallgatótól esnek el.

Nekem is bizonytalan egyelőre, hogy mit hoz a jövő. Egy évig még biztosan Cambridge-ben leszek mesterképzésen, és szívesen maradnék doktoranduszként, ha lesz rá lehetőségem. Leginkább a matematikai fizika tetszett meg az ott eltöltött idő során, főként ehhez kapcsolódó tárgyakat vettem fel idén (statisztikus és kvantumtérelmélet, részecskefizika, differenciálgeometria stb.) és errefelé szeretnék majd továbbmenni. A jelentkezési határidő a legtöbb brit doktori pozíció esetén január-február környéke, így addigra kell témavezetőt találni, kutatási tervet írni, ami nem könnyű feladat. Jelenleg még nincs ezek-

ről konkrét elképzelésem, de az ősz során kapunk ebben segítséget különböző cambridge-i oktatóktól. Extra nehézség, hogy Angliában a doktoranduszok bár taníthatnak fizetésért cserébe, ugyanúgy tandíjat fizetnek, mint az alapszakos diákok, és az ösztöndíjakra külön kell pályázniuk, a támogatott helyek száma pedig igen limitált.

„Hol is vagyok? Szívem ritmust cserél.”

Remélem, sikerült fellebbentenem a fátylat Cambridge fennkölt és titokzatos egyeteméről. Mindenkinek szívből ajánlom, hogy ha teheti, látogasson el oda és csodálja meg maga azt az egyedülálló építészeti, kulturális és tudományos örökséget, melyet ez a város képvisel. Garantálhatom, hogy ilyen élményben sehol máshol nem lehet részünk: itt ugyanis az íves boltozat nem valami kiállítási tárgy vagy színpadi díszlet, hanem a mindennapok szerves, lélegző része, tanúja a diákok örömének és bánatának, alatta zajlik a munka és a szórakozás is. Ami viszont még elképesztőbb, hogy egy járszági fiatal is eljutott ide, megmutatva, hogy a vagyon és a rang ma már sokkal kevesebbet ér, mert az állhatatosság és a szorgalom minden akadályt legyőz.

Felhasznált irodalom

Vas István: *Cambridge-i elégia*. Megjelent a *Rapszódia egy őszi kertben. Versek és úti jegyzetek* kötetben. Magvető, Bp., 1960.

Bojtos Gábor

VILÁGOT LÁTÓ JÁSZSÁGIAK AZ ÚTLEVÉLÜGYI IRATOKBAN (1918–1945)

Jelen írásunk folytatása, egyben kibővítése a 2020. évi Jászsági Évkönyvben megjelent közleményünknek, amely nyolc jászberényi utazó életrajzának és – szó szerint – arcképének megismerésében nyújthatott segítséget. Az akkori bevezetőnkből most csak egy rövid kivonat olvasható, így a fennmaradt helyen több életrajzot és fényképet adhatunk közre.

Az alábbiakban tehát a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárában található alispáni iratok között fellelhető – jászsági vonatkozású – útlevélügyi irataival foglalkozunk. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a két világháború közötti időszakból válogattuk az itt bemutatott kérelmeket.¹

A 20. század elején elfogadott törvényeknek (így az 1903. évi IV. törvénycikk „a kivándorlásról”, V. törvénycikk a „külföldieknek a magyar korona országai területén való lakhatásáról”, a VI. törvénycikk „az útlevélügyről” és a VIII. törvénycikk „a határrendőrségről”) köszönhetően alapvetően alakult át az úti okmányokkal és ellenőrzéssel kapcsolatos korábbi gyakorlat. 1914-ben kitört az első világháború, amely után szigorítottak a határátkelésen. Az 1915. január 20-án életbe lépett rendelet szerint („A m. kir. minisztérium 1915. évi 285. M. E. számú rendelete, az útlevélkötelezettség elrendeléséről”)² útlevéllel kell rendelkeznie mindazoknak, akik „a magyar szent korona országainak határán oly ország területére vagy olyan ország területéről készülnek átlépni vagy lépnek át, amely nem áll Ő császári és apostoli királyi Felségének uralkodása alatt” (1. §), és csak olyan útlevelet lehet elfogadni, amely tartalmazza „a tulajdonos pontos személyleírását és sajátkezü névalíráásával ellátott élethű fényképet” (3. §). Ez időtől kezdve jelennek meg tehát a fényképes útlevelek.

A világháborút lezáró békediktátumok nem segítették a kölcsönös utazási könnyítések megadását sem, ráadásul az Egyesült Államok törvényekkel korlátozta a bevándorlást.³

1 Fontosabb irodalom: Fáncsi József: Az útlevélügyi iratok történeti forrásértéke. In: Baranyai helytörténetírás. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve, 1969. Pécs, 1969. p. 175–191., Bencsik Péter: A magyar úti okmányok története, 1867–1945. Budapest, 2003., Dienes Istvánné: „Az útlevél hazai históriája.” In: Rubicon, 1993/3., p. 21–26.

2 Magyarországi Rendeletek Tára, 1915. Budapest, 1915., p. 38–40.

3 Jelenleg 397 jászsági személy szerepel adatbázisunkban a két világháború közötti időszakból. Az útlevélkéresek okai között megtaláljuk a kivándorlást, a munkavállalást, a rokonlátogatást, az üdülést, a tanulmányutat, az esküvőt és a temetést is. Az alfabetikus sorrendben közreadott kérelmeknél a forrásban szereplő adatokon túl – ahol tudunk – rövid életrajzot is közlünk.

Beck Jenő (1883–1939)⁴

A Tyukodon született, izraelita vallású Beck Jenő fényképész volt. Több képe is megtalálható a Néprajzi Múzeumban.⁵ 1937-ben családi látogatás miatt igényelt útlevelet Csehszlovákiába. 1939. szeptember 22-én tragikus balesetben vesztette életét – munka közben megérintette a magasfeszültségű villamosvezeték, ami halálra sújtotta. Neje, Brünauer Rebeka 1942. október 8-án hunyt el Jászárokszálláson.

Bock László (1908–) és családja⁶

Budapesten született 1908. január 27-én. Édesapja, a pásztoi származású József és János nevű nagyapja is vendéglátással foglalkoztak. Édesanyja, Erdélyi Terézia Jászapáti hunyt el 1925. július 16-án, életének 55., házasságának 35. évében. A római katolikus temetőben nyugszik. 1925-ben Bock Józsefet „jászapáti fogadós”-ként említik. A sajtó adatai szerint Bock Budapesten (a Baross, majd az Átlós utcában) üzemeltetett vendéglőket („Bock József kedves neje a rendkívüli ízletes magyar étek készítésével a Kelenföld környékét teljesen meghódította.”),⁷ mielőtt a Jászságban telepedett le.

Bock László 1925-ben még a jászapáti sportegyesület, a JÖSSZE színeiben szerzett bronzérmes a szolnoki kerékpárversenyen.⁸ Legközelebb már a „Táttra” kereskedelmi gőzös 1931 januárjában történt balesete kapcsán találkozunk a névvel. A hat halálos áldozatot követelő szerencsétlenség a görög partoknál, Szerifosz (Seriphos) közelében történt, és a hajón tartózkodott Bock László és édesapja, Bock József is. Bock László interjút is adott budapesti lábadozása közben:

„– *Maga régi tengerész? – kérdeztük Bock Lászlótól.*

– *Nem vagyok én, kérem, régi tengerész. Áprilisban láttam először a tengert, amikor Triesztben a Magyar nevű gőzösre hajóztam be magamat. (...) Budapesti fiú vagyok, és a Dunához mindössze annyi közöm van, hogy a Dunakorzó bárban voltam pincér. Előtte meg a Belvárosi kávéházban. (...) Áprilisban léptem hajóra és májusban már kormányos lettem.*

⁴ MNL JNSzML IV.407. 18878/1937.

⁵ Például: Néprajzi Múzeum, fényképgyűjtemény

online: <https://gyujtemeny.neprajz.hu/neprajz.06.10.php?bm=1&as=15992&kv=857091>

⁶ MNL JNSzML IV.407. 21589/1940. és MNL JNSzML IV.407. 32345/1938.

⁷ Vendéglősök Lapja, 1914. május 20. p. 6.

⁸ Új Nemzedék, 1925. október 11. p. 6.

*Sőt az apámat is lehozattam.”⁹ Bock a harmincas éveket Sanghajban töltötte, „ahol meg-
nősült, orosz nőt vett feleségül. Szorgalmas munkájának megvolt az eredménye, hamarosan kitűnő forgalmú vendéglőt nyitott. Ez a vendéglő olyan jól jövedelmezett, hogy Bock egymásután nyitotta meg újabb vendéglőit, 1934-ben már négy nagyszabású, modern vendéglője volt Sanghajban. Az «állástalan pincér» tekintélyes vagyona tett szert, elhatározta, hogy visszatér Magyarországra,*

és itt birtokot vásárol. Feleségével és fiával együtt most hajtotta végre tervét, a trieszti gyorsvonattal kedden Nagykanizsára érkezett.”¹⁰

1938 augusztusában járunk, Bock László ekkor tér haza. A jászapáti közigazgatási iratok mutatókönyvében is feltűnt a nevük, útlevelet kért, erkölcsi és községi bizonyítványt igényelt. De nemcsak ő, hanem felesége és gyermeke is. Neje: Gutkova Anna orosz származású, aki 1912. február 25-én született Harbinban (ma Kína 10. legnagyobb városa), gyermekük Ilona (Harbin, 1929. március 17.).

Az 1938 végi adatlap szerint Bock hajókormányos, aki Triesztben fog hajóra szállni. Úti célja Sanghaj, Kína, ahová „ingatlan eladás” miatt utazik.

1940 és 1941 között Salgótarjánban működött (itt „Shanghai Grill” néven éjszakai mulatóvá alakította a Nemzeti Kávéházat),¹¹ 1943-ban pedig a rákoscsabai strandfürdőt bérelte.

Gergely Andor (1892–1973) és családja¹²

1892. január 7-én született Jászszentandrásen református családban. Szülei: Antal, községi főbíró és Neszvadba Szidónia, a település postamestere. Gimnáziumi tanulmányait Egerben, Nagyváradon és Jászberényben végezte. 1909-ben tett érettségije után jogot hallgatott Budapesten és az egri jogakadémián.

1914-ben Szombathelyen jegyzői oklevelet szerzett. 1917-ben – ekkor segédjegyző volt Jászkiséren – feladott hirdetése szerint „közig. tanfolyamot kitüntetéssel végzett 25 éves egyén, aki mindig egy helyen volt

⁹ Magyarország, 1931. február 6. p. 8.

¹⁰ Új Nemzedék, 1938. augusztus 12. p. 6.

¹¹ Balogh Zoltán: Letűnt „kocsmá csillagok” Salgótarján egén. In: Szvmcsék Ferenc: Salgótarjáni új almanach 2. Salgótarján, 2002. p. 152.

¹² MNL JNSzML IV.407. 23564/1937., 17522/1938. és 17523/1938.

alkalmazva, idegen járásba kíván állást vállalni. Vállalja az iroda teljesen önálló és egyedüli vezetését, restancziákkal küzdő iroda gyors rendbehozását.”¹³ Ezután került Szabolcs vármegyébe, Nyíregyházára, ahol az alispáni hivatalban a háborús élelmezési és általános ellátási ügyek intézője volt. 1919-ben felelős szerkesztője lett a „Nyírvidek” című lapnak, de „erősen hazafias magatartásáért a román megszálló hatóságok eltávolították az újságtól és fogságba vitték”.

Szabadulása után hazatért, ahol 1920 elején községi főjegyzővé választották meg.¹⁴ Számos egyesületben, társulatban töltött be vezető szerepet, kiemelkedő szerepet játszott Jászkisér fásításában, a vándortanítói körzetek megszervezésében. Az önkormányzati igazgatás terén teljesített szolgálata elismeréséül 1930-ban elnyerte a IV. osztályú Magyar Érdemkeresztet. 1944-ben közbenjárására engedték szabadon a 17 éves Goldmann Tibort a jászapáti gettóból.¹⁵

Második felesége hécei (hécey, héczey átiratban is szerepel) Szabó Margit (1910–1941) volt,¹⁶ Szabó Ferenc kormányfőtanácsos, társulati igazgató-főmérnök és Schlett Klementina (1887–) lánya.

Gyermekek: Tamás (1929–1935).

¹³ Magyar Közigazgatás, 1917. július 15. p. 10.

¹⁴ Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Trianon után. Szerk. Wenzel István. Budapest, 1930, p. 170.

¹⁵ Szita Szabolcs: A zsidók üldözése és mentése a német megszállástól a vidéki deportálásig. In: Valóság, 1994/5. p. 21.

¹⁶ A házasság helye és időpontja: Jászkisér, 1929. február 23.

*Kállay Kálmánné bőnyi Dalotti Adrienne (1896–1982)*¹⁷

Pozsonyban született 1896. július 10-én református vallású családban. Szülei: Ödön (1846–), tanár, író, újságíró, működött Kecskeméten, Győrött, Pozsonyban, anyja Szentmihályi Margit. 1917-ben szerezte meg magyar és történelem szakos oklevelét, Kispesten és Túrkevén is tanított. 1982-ben hunyt el.

Férje: simándi Kállay Kálmán. Ő 1889. március 9-én született Jászkiséren Kállay Ferenc tanító és Kis Emília gyermekeként. Budapesten szerezte gyógyszerési oklevelét. Részt vett a világháborúban, „1916-ban Albániában a Skutari-tó partján egy katonai mezőgazdaságot létesített ezer hold földön, majd 1917-ben a bosnyák országos kormányzóság 5000 holdas katonai gazdaságának lett vezetője”.¹⁸ Több kitüntetés tulajdonosa. 1919-ben Túrkeve ideiglenes rendőrkapitánya, majd Földesre került. 1926-tól a jászladányi „Órangyal”, 1928-tól a jászkiséri „Magyar koronához” gyógyszerértár vezetője. Számos olyan készüléket állított elő, amely megkönnyítette kollégái munkáját. 1941-ben Nemzetvédelmi kereszttel tüntették ki. 1945 után eljárás indult ellene. 1969-ben hunyt el.

Gyermekeik: Tibor (1921–1982), Adrienne (1927–) és Anna (1929–).

*Kotzián Emil (1904–1975)*¹⁹

Kaposváron született 1904. január 1-jén római katolikus vallású családban. Szülei: Kotzián Emil (1868–1926), édesanyja Nagy Ilona (1880–; Nagy Emil igazságügy-miniszter húga). Neje: Antal Borbála, fiuk, Tamás. Édesapja a Somogy megyei Takarékpénztár tisztviselője, majd igazgatója volt, aki „33 éven át állott a vármegye legnagyobb pénzintézetének szolgálatában, és aki kaposvári működésének éve alatt intenzíven vette ki részét úgy az országos politika harci zajából, mint a város parlamentjének mindenkori vitáiból és munkájából”.²⁰

Budapestentanult jogot, oklevelét 1926-ban szerezte, a bírói és ügyvédi egyesített vizsgát 1931-ben tette le. 1933 májusában választották meg Jászládány főjegyzőjévé (előtte főjegyző-helyettesként működött).²¹ Számos egyesület, testület elnöke, vezetőségi tagja volt. Országos hírt kapott

¹⁷ MNL JNSzML IV.407. 15764/1938.

¹⁸ Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Trianon után. Szerk. Wenzel István. Budapest, 1930, 174.

¹⁹ MNL JNSzML IV.407. 21074/1938.

²⁰ Uj-Somogy, 1926. szeptember 22. 2.

²¹ Nemzeti Jövőnk, 1933. május 21.4.

szerepvállalása az 1935 tavaszán rendezett országgyűlési választásokon. A jászladányi választókerület mandátumáért a kormánypárti Scheftsik György és a kisgazdapárti Lázár Imre vetélkedett, ám a választást előkészítő bizottság számos visszaélést követett el, amelyek miatt 1936-ban Scheftsiket megfosztották mandátumától.²²

A választást követő napokban a vesztes Lázár hívei megkezdték a petíciós aláírások gyűjtését, amelyeket a főjegyzőnek kellett hitelesíteni. Április 13-án, szombaton azonban Kotzián fel akarta függeszteni a hitelesítési procedúrát, mire lincshangulat alakult ki. A főjegyző ugyan csendőröket hívott, ám a felbőszült nők velük is szembeszálltak. Őket hatósági közeg elleni erőszakkal vádolták. A tárgyaláson az elnök figyelmeztette őket, hogy „*asszonyokhoz nem illendő, hogy főjegyzőt akasszanak, vagy üssenek agyon*”, majd Rideg Istvánnét 30 napi, a többieket 15 napi fogházra ítélte – az ítélet végrehajtását azonban háromévi próbaidőre felfüggesztette.²³

1941 őszén magyar királyi telepítésügyi alügyésszé, 1944-ben magyar királyi telepítésügyi jogtanácsossá nevezték ki. 1945-től a Földművelésügyi Minisztérium osztálytanácsosaként a minisztérium elnöki főosztályát vezette. Ebben az időszakban – mint a kísérletügyi főosztály vezetője – több alkalommal tárgyalt külföldön (pl. ő foglalkozott a „kolorádóbogár leküzdésével”). 1945 előtti tevékenységét a parlamentben is szóba hozták (Vásáry József: „*Ez a Kotzián Emil most a kommunistapárt fő-fő oszlopa a földművelésügyi minisztériumban. Annak idején jászladányi jegyző és Sefcsik főkortesze volt. (...) Most ez az ember nagyon jól megtalálja a helyét.*”).²⁴ A minisztériumon belüli tisztogatások („a földművelésügyi minisztérium szabotáló és panamázó tisztviselői”) következtében a nép-bíróság két évi börtönbüntetésre ítélte.

1975. június 20-án hunyt el Budapesten.

Küry Béla (1914–1956)²⁵

1914. február 8-án (vagy 20-án) született a Temes vármegyei Keveváran. Édesapja Csermák Vilmos, a Középtiszai Ármentesítő Társulat igazgató-főmérnöke, édesanyja Küry Irén. Nevét 1936-ban Küry-re változtatta.

A budapesti egyetemen hallgatott jogot, majd 1937-ben díjtalan közigazgatási gyakornokokká nevezték ki. 1938-ban Jászkisérre Szolnokra, az alispáni hivatalba osztották be. 1938 végén tiszteletbeli szolgabíróvá, 1941. március 20-án vármegyei aljegyzővé választották meg.

1941-ben az Országos Ösztöndíjtanács javaslatára kilenc hónapos olasz csereösztöndíjra jelölték ki.

22 Cseh Géza: Három nemzedék – Adatok a szolnoki Scheftsik család múltjából. In: Zounuk - A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 21. Szolnok, 2006,) 108.

23 Esti Kurír, 1935. szeptember 3. p. 5.

24 Nemzetgyűlési napló, 1947. február 21. 99. ülés, p. 866–867.

25 MNL JNSzML IV.407. 19628/1937.

Alexander Imre jelentése szerint Küry „egyedül részesült a törvényhatósági adminisztratív tisztviselők közül ebben a kitüntetésnek tekintendő külföldi ösztöndíjban, és mint szép képzettségű fiatalember bizonyára eredményesen fogja gyümölcsöztetni e ritka tanulmányúton szerzendő tapasztalatait és tudását”. Mivel a Külügyminisztérium nagyon elégedett volt tevékenységével („a magyar propaganda terén elért eddigi eredményeit méltányolva”), ezért Kürynek 1943-ra is ösztöndíjat adományozott. Küry nem tért haza. 1943. november elsejei hatállyal lemondott állásáról.

Ezt követően az olasz miniszterelnökség rádió osztályának volt a munkatársa, illetve az MTI tudósítójaként dolgozott.²⁶ Itt főleg a menekültek ügyeivel törődött. „Munkája úgyszólván minden ügyes-bajos dolgukat magába foglalta. Kora reggeltől sokszor késő estig ott álltak a különböző nemzetiségű, vallású és fajú menekültek Küry íróasztala előtt, s mindegyiknek valami másra volt szüksége. Béla sohasem volt türelmetlen. Arca, melyen a testi szenvedések nyomai már akkor nyomot hagytak, mindig mosolygós volt, bárki fordult hozzá segítségért. Mi akkor nem tudtuk, hogy Küry Béla nem olyan ember mint a többi, hanem sokkal több náluk. Azt sem tudtuk, hogy évek óta verseinek a kiadásán dolgozik. A verses könyv, amelynek Ádám Könnyei címet adta a költő, expressionista verseket tartalmazott.”²⁷ Irodalmi munkáit úgy jellemezték, hogy „versei új hangot hoznak a magyar költészetbe, mert a költő »magányosságát« sugározzák szét”.

1956. március 14-én hunyt el Rómában.

Nemoda József (1898–1982)²⁸

Jászárokszálláson született 1898. február 23-án római katolikus vallású családban. Szülei: József, kisbirtokos és Kaszab Mária (1877–1932). Neje: Demény Margit (–1992). Két gyermeket neveltek (Katalin, 1925–).

Gimnáziumi érettségije és jegyzői vizsgája után Jászárokszállás közigazgatási, majd főjegyzője, akit 1940-ben Schlang Jenő jászárokszállási cipészsegéd életveszélyesen megsebesített.²⁹ Schlang ugyanis világháborús hadirokkantságát nem tudta igazolni, így az addigi járadékát Nemoda beszüntette. A cipészsegéd abban a hiszemben volt, hogy a döntés a főjegyző műve, ezért elhatározta, hogy megöli. Június 17-én

„érzékenyen elbúcsúzott feleségétől és eltávozott. Közben kabátja alá rejtett egy nagy, élesre fent konyhakést. Délig várakozott a főjegyző hivatala előtt, és amikor ez hazafelé indult, Schlang eléje állt, illedelmesen köszöntötte, majd rikácsolva rákiáltott: Ez pedig a rokkantügy miatt van! S a következő pillanatban az előrántott konyhakéssel mellbeszúrta a főjegyzőt.”³⁰

26 Bojtos Gábor: Küry Béla. <http://jnszmtisztviselok.hu/1876-1944/tisztviselok/1876-1944/kurybela/index.html>

27 Somssich László: Valaki elment közülünk... In: Krónika, 1956. október 15. p. 9.

28 MNL JNSzML IV.407. 16244/1939.

29 Fogolytörzskönyve: Budapest Főváros Levéltára VII.101.c - fegyenc.II - 2995

30 Magyar Országos Tudósító, 1941. október 3.

A támadást túlélte Nemoda, Schlang Jenőt pedig a szolnoki törvényszék gyilkosság kísérletének büntette miatt vonta felelősségre.

A háborút követően Nemoda Józsefet a Szolnoki Népbíróság öt év kényszerszolgálatára ítélte.³¹ A NOT azonban új tárgyalás lefolytatására adott utasítást. A vádirat szerint Nemoda már 1942-től kezdve minden intézkedésével nehezítette a zsidók helyzetét. A zsidótörvények rendelkezéseit is az előírások túlmenően hajtotta végre, aminek következtében több üldözöttet deportáltak. Ekkor két évre szállították le a volt főjegyző büntetését.³²

Nemoda József 1982-ben hunyt el Szolnokon.

*Quitt Edit (1919–1944)*³³

Körmenden született 1919. augusztus 24-én izraelita vallású családban. Szülei: Quitt Illés kereskedő, bérkocsitulajdonos (1886–) és Krausz Jolán (1890–; Krausz Mór komáromi rabbi lánya). Quitt Illés 1886-ban született Jászszentandrásen Quitt Jakab kereskedő és Braun Elonóra (Lina) házasságából. A házaspár 1928-ban ünnepelte a településen házasságuk ötvenedik évfordulóját. „A község főjegyzője megható szavakban üdvözölte az aranylakodalmas párt, kiemelte, hogy a község fejlesztése érdekében eredményes munkát fejtettek ki mind a ketten. Az ünnepelt házaspár Jászszentandrás szegényeit is megvendégelte, megajándékozta.”³⁴

Quitt Edit 1938-ban ment férjhez Schwarcz Bélához (1909–), egy pápai rőföskereskedő-segédhez. György fiukkal és 1943-ban született lányukkal, Zsuzsannával együtt a holokauszt áldozatai lettek.³⁵

31 MNL JNsZML XXV.1. 474/1947.

32 Uo. 1947. december 21.

33 MNL JNsZML IV.407. 3499/1937. és 21123/1937.

34 Kis Újság, 1928. január 26. p. 6.

35 Forrás: A jeruzsálemi Yad Vasem adatbázisa <https://www.yadvashem.org>

*Thuróczyak Abbáziában*³⁶

A jászfelsőszentgyörgyi Thuróczy testvérpár 1939-ben Abbáziába utazott gyógykezelés és üdülés céljából.

Thuróczy Ilona 1905. október 23-án született Jászfelsőszentgyörgyön. Szülei: Mihály (1874–1937) és Gedei Johanna (1888–1970). 1924-ben házasodott össze vitéz Kiss Kálmánnal (1896–1977). 1985-ben hunyt el Budapesten.

Thuróczy Anna 1912. július 27-én született Jászfelsőszentgyörgyön. Férje: Nagy Sándor. 2002-ben hunyt el Budapesten.

³⁶ MNL JNSZML IV.407. 10868/1939. és 10971/1939.

Fábián-Rigó Attila

A JÁSZSÁGI SZARMATÁK TÖRTÉNETE ÉRMEGYŰJTŐ SZEMMEL

Hetven évvel ezelőtt nagyapámnak és testvéreinek a tanyái, a Bathó tanyák a „Limes Sarmatiae”¹ – a szarmata „Kisárok”, a régi római sánc – a mai Ágói határút mellett sorakoztak. Hild Vikornak, a lelkes múzeumbarátnak és műgyűjtőnek – a Jászság római korának legjelentősebb kutatója volt – sok római érméje került ki erről a határrészről.² Régóta foglalkoztatja a régészeket és a történészeket a Jászság alföldi viszonylatban gazdagnak számító római császárkori numizmatikai leletanyaga³ és sűrű római-szarmata úthálózata. A jászoknak, ha nem is bizonyíthatóan az őseik, de rokonaik voltak az Alföld szarmata népei: a jazigok, a roxolánok és az alánok. Itt a Jászságban mindenütt gabonás gödreik, körárkos temetőik felett járunk, azokon a földeken szántunk és vetünk, melyek nekik is teremték a kölest a kásájukhoz, az árpát a sörhöz. Ezt a vizet itták, itt legeltek a Zagyva, Hajta és a Tarna partján nyájaik, gulyáik és méneseik. Hazájukként védték ezt a földet, csatornákat ástak, erdőt irtottak. Kezük munkája nyomán vált a Jászság először kultúrtájja. A legtöbb nyelven ugyanúgy nevezik a jazigokat, mint a jászokat, a német Jazygen, Jassen, az angol Jazygi-ans, az olasz iazigo, a francia lazyges, vagy akár a lengyel Jazygowie neveken mindkét népcsoportra vonatkoznak.⁴ Ugyanez a helyzet a Jászság megnevezéseinél. Az olasz pease dei Iazighi, a francia le pays iazyge, az angol Jazygia azon kevés terület közé számítja a Jászságot, amely megőrizte ókori elnevezését, mint (V)Andalúzia a vandálokét, Thüringia a Tervingi gótokét, Burgundia a burgundokét. A jászok őseit a régebbi korokban a szarmata jazigokban keresték. A XIX. században még azt gondolták, hogy a római császárkorban az Alföldön nagy tömegben élt szarmaták az alánok közvetlen utódai. A Jászság címerében szereplő római császárkori jazig lovas jelképe volt a területen élt szabad szarmatáknak. Egy világbirodalom árnyékában, ellenséges és szövetséges kisépek gyűrűjében éltek meg a IV. század kárpát-medencei klímaváltozását, míg végül az ókor végét jelentő migrációs folyamatok, a nagy népvándorlás vetett véget uralmuknak. Lengyelországon kívül egyedül a Jászságban létezett élő szarmata hagyomány. Emlékezni rájuk jászokként kötelességünk, történelmükből okulni feladatunk.

De kik is voltak a szarmaták?⁵ A Kárpát-medencében a római kor legjelentősebb barbár lakossága a szarmata volt. Mai településhálózatunkhoz képest is példátlanul sűrűn lakták be az Alföld Duna-Tisza közí, később tiszántúli részét. Az elsőnek érkező jazigokat később követték sztyeppei rokonaik, a roxolánok, majd idővel az alánok is. A Kr. utáni I. századtól több mint négy évszázadon keresztül birtokolták a területet.

1 Garam É. – Patay P. – Soproni S.: 1983 Sarmatisches Wallsystem im Karpatenbecken. RégFüz Ser. 2, Nr. 23. Bp.

2 Szolnok megyei éremtani adatok Hild Viktor jegyzeteiből. H. Vaday Andrea, Szolnok, 1975.

3 Fülöp Gyula: Újabb tanulmány a római érmek szarmata kori forgalmáról a mai magyar Alföldön. Archeológiai Értesítő 103. évf. (1976). 1976/2. füzet

4 Vaday Andrea: Kik voltak a jászok ősei? (Jászkunság, 17. évf. 3. sz. (1971. szeptember)

5 Istvánovits Eszter – Kulcsár Valéria (2018): „... aligha állhat nekik bármely csatarend ellent.”: Egy elfelejtett nép, a szarmaták

*MAXIMIANUS HERCULIUS (286-305)
ezüst Argenteus. Ticinum.
Hátlap: VICTORIA SARMAT.
A négy császár áldozatot mutat be egy
hattornyú város kapuja előtt.*

*MAXIMIANUS HERCULIUS ezüst
Argenteus,verde: Nicomedia (295-296.)
Hátlap: VICTORIAE SARMATICAE,
verdejegy: SMNF (lyukas)*

*MAXIMIANUS HERCULIUS ezüst
Argenteus,verde: Nicomedia (295-296.)
Előlap: MAXIMIANVS AVG (lyukas)*

*MARCUS AURELIUS (177.) bronz
Szesztercius „Marcus Antoninus Augustus
Germanicus Sarmaticus Tribunicia
Potestate untricesimum”*

MARCUS AURELIUS 177. bronz Szesztercius
Hátlap: [IMP VIII COS III P P]/S[C//DE
SARMATIS.

Pontosán kétezer évvel ezelőtt, Kr. u. 19–21 között indult meg a szarmaták legnyugatibb törzse (a jazigok) a Kárpát-medence síkságának, az eurázsiai sztyeppvidék legnyugatibb területének meghódítására.⁶ Történelmi idők voltak, egy Jézus nevű fiatalember ekkor már ácsmesterként dolgozott Názáretben, a Kárpát-medencében pedig beköszöntött a római klíma optimum. Közel ötszáz év nagy idő, tanúi és részesei voltak egy világbirodalom virágkorának, hanyatlásának és bukásának, 516-ban Anastasius császár még viseli a „Sarmaticus” (Győztes a szarmaták fölött) címet.

A jázsági kistáj a történelmileg kialakult Jászságnál nagyobb terület, nyugatról a Gödöllői-dombság, északról a Mátra, keletről a Tisza által határolva délnek Szolnokig terjed. Hild Viktor már a XX. század elején hitte és vallotta,

hogy az ókori Aquincumot, Pannonia Inferior székhelyét és Porolissumot, Dacia Porolissensis provincia székhelyét a Jászságon mint földrajzi kistájon keresztül húzódó útvonalak kötötték össze.⁷ A térség kiemelt szerepét jelzik az arany érmeleletek. Jászfényszaruon Claudius aureusát (Kr. u. 46–47),⁸ Jászdózsán Tiberius aranyát (Kr. u. 14–37),⁹ Jászkiséren Nero aranypénzét¹⁰ találták meg. Jászberényben a Kisároktól néhány km-re egy (a II. század eleje–IV. század közepe között) virágzó, kiterjedt szarmata települést tártak fel a szolnoki régészek 2020-ban.¹¹ A korszakhatárok a római importok alapján egyértelműek, mivel Galliában egy Hadrianus császár (117–138) uralkodása alatt készült díszedény indítja a telepet¹² és egy Constans császár (337–350) által vert pénz zárja le.¹³ A római császárkorban Dácia Porolissensis a Kolozsvártól északra eső területet foglalta magában, központi városa Porolissum, ahol a XIII. legio (Gemina), annak eltávozása után pedig az V. legio (Macedonica) állomásozott. Egy légió a segélycsapatokkal együtt 13 000 katonából állt ebben az időben. 124-ben, Hadrianus idején

6 Lavinia Grumeza: *Sarmatian Cemeteries from Banat (late 1st – early 5th Centuries AD)*, Cluj-Napoca, Mega Publishing House, 2014

7 Stanczik Ilona: Szolnok megyei régészeti adatok Hild Viktor jegyzeteiből. (Szolnok, 1975)

8 Prohászka Péter: Jászfényszaru és környékének története a vaskortól a magyar honfoglalásig. Jászfényszaru, 2000

9 Prohászka Péter: A jászdózsai római dénárlelet a Kr. u. I. század közepéről

10 Masek Zsófia (2019): Jászfényszaru és környékének római kori régészeti emlékei. In: *A Jászság kapuja, Jászfényszaru: Régészeti tanulmányok Jászfényszaruról. Jászfényszaruért Alapítvány, Jászfényszaru*, p. 46–78.

11 Tárnoki Judit – Kelemen Angéla: „Jámborok és zenebonák” Jászberényben. Jászberény, Kövér-tanya I. lelőhely feltárása

12 Mali Péter: Két és fél hektár története – Feltárások Jászberény, Barna-tanya lelőhelyen

13 Gabler Dénes: Utak Pannonia és Dácia között a „Barbaricumon”-at

a már jókora város a tartomány közigazgatási központja lett, a rómaiak csak 271-ben, Dacia feladása, Aurelianus uralkodása alatt hagyták el.

A keleti kereskedelem szempontjából a legfontosabb szerep Aquincumnak jutott, nem véletlen, hogy itt szarmata tolmácsok, *interprex S(armatarum)* is dolgoztak.¹⁴ Aquincumból Porolissumba eljutni szárazföldön, római területen közel 500 kilométeres kerülő volt a Barbaricumon átvető utakhoz képest.¹⁵ Békeidőben a futárposta, a közlekedés és az utánpótlás szállítása, valamint a kereskedelem legrövidebb útja az Alföldön keresztül vezetett. A kétoldalt vízelvezető árkokkal ellátott, burkolat nélküli döngölt földutak a római mellékutaknak (*via rustica*) feleltek meg. A Gabler által felvázolt utakkal közel egybeesnek az ún. „Csörsz árkok” – a „*Limes Sarmatae*” –, a „régai római sáncz”-ok helyi szakaszai. Úgy tűnhet, mintha ezek az ősi, sokszor kelta, vagy még régebbi alföldi útszakaszok kiegyenesített változatai lennének.¹⁶ Az útvonalat mindkét oldalon rendkívül sűrű szarmata településhálózat kísérte, valószínűleg a korábbi közlekedési útvonalat erősítették meg később és építették át védművé. Ezután a késő szarmata leletek szinte csak a sáncokon belülről kerülnek elő.¹⁷ A limesnek eredetileg hadiút jelentése volt, arra szolgált, hogy a római katonákat eljuttassa az ellenséges területre. Felépítése távol állt a statikus védelmi vonaltól, nem elválasztott az ellenséges területtől, hanem annak belseje felé vezetett. Az árokrendszer egyszerre lehetett védelmi vonal, töltéskoronáját útnak használták.¹⁸

A jászági szarmaták története érmegyűjtő szemmel

Az Alföldre beköltözést követő évtizedekben valamiféle szövetségi viszony állt fenn a jazig-szarmaták és a rómaiak között. A társulás törekénységét jelzi, hogy a 68–69. év polgárháborújában a Vespasianus pártjára állt pannoniai légio a jazigok fegyveres segítségét nem fogadták el, de vezéreiket és kíséretüket túsökként magukkal vitték Itáliába, így biztosítva a békét a limes mentén. Vespasianus érméi Jászárokszállás Királyrétjén és a jászalsószentgyörgyi Borsa-erdőben kerültek elő.

89-ben Domitianus császár jelenlétében avatták fel Aquincumban a 6000 fős légiótábornok, a Hajógyári-szigettel szemközti Duna-parton, ettől az időponttól számítjuk a település megalapítását. A császár innen irányította a markomannok, kvádok és szarmaták elleni hadjáratot, az „*Expediatio Suebica et Sarmatica*”-t. A C. Velius Rufus vezette 8 légio vexillatiójából álló tekintélyes római csapat – K. Strobel rekonstrukciója szerint – Viminaciumból (ma Kostolac, Szerbia) indult a Bánság nyugati peremén, illetve Erdély nyugati részén át a Fehér-Körös felé, majd a Duna-Tisza köze északi felén, a mai Jászság területén érte el a jazigokat. Az útvonal a tiszántúli Csörsz-árkok vonalát követi, majd a Kisárok vonalában törik meg a Jászság felé.¹⁹ A háború emlékei Brian Jones szerint a 92-ben és 95-ben vert Minerva hátlapos denariusok. Domitianusnak egy-egy érmét a jászágói Farkas-tanyán és Szolnokon találták meg.

¹⁴ Vaday Andrea: Kereskedelem és gazdasági kapcsolatok a szarmaták és a rómaiak között

¹⁵ Balla L. – Tóth I. 1966–1967 (1968) Adatok Pannónia és Dacia kapcsolatához (Some facts on relations between Pannonia and Dacia). DMÉ. p. 119–130.

¹⁶ Párducz M.: A Jászberény csegealaposi szarmata kori lelet (Sarmatenzeitlicher Fund von Jászberény-Csegealaposi). JJÉ 2 (1938–43)

¹⁷ Párducz M. 1931.: A Nagy Magyar Alföld római kori leletei (Römerzeitliche Funde des Grossen Ungarischen Alföld). DolgSzeg 7. p. 74–186.

¹⁸ Farkas Kristóf Vince: A Csörsz-árkok rejtélye. Rubicon, 2017/6. Jászok és kunok

¹⁹ Istvánovits Eszter – Kulcsár Valéria (2018): „...aligha állhat nekik bármely csatarend ellent.” : Egy elfelejtett nép, a szarmaták

A háborúskodás vége Nerva rövid, kétéves uralkodására esik, a császár győzelmét hirdető „Victoriás” érem 97 októberére és nagyrészt 98-ra keltezhető. 105–106-ban a jazigok kárára újból terjeszkedő dák királyságot másodszor – ezúttal véglegesen – elfoglalták Traianus légiói. A dákok ellen a jazig-szarmata lovasság Traianus oldalán harcolt. Traianus érme került elő Jászberényben a vasúti hídnál. A Decebal által elvett területet Traianus sem adta vissza nekik, ami a dák háború befejezése után egy jazig háborúhoz vezetett.

A háborút az Aquincumi helytartó – a későbbi császár –, Hadrianus fejezte be 107-ben. A béke nem tartott sokáig, Hadrianusnak mint császárnak egyik első külpolitikai feladatává vált a viszony rendezése. 117–119-ben a jazigok már Dacia nyugati határainál voltak, és meghódították az egész síkságot a Duna és Erdély között. Az együttes erővel támadó szarmata törzsek közül a roxolánokat az évjáradék megemelésével pacifikálták. A jazigok ellen elhúzódó háborút Hadrianus Marcius Turbóra bízta, de 118-ban ő maga is eljött a hadszíntérre. Rómába vonulásakor a jazig Sarmatia feletti győzelemnek állítottak emléket a pálmával és koronával ábrázolt szárnyas Victoriát megjelenítő, ebben az évben (118–119) vert kisezüst quinarok.²⁰ Hadriánus fővadásza egy Masztor nevű jazig férfi volt. A volt hadifogoly a császár bizalmasa lett, később őt kérte a súlyos beteg uralkodó, hogy ölje meg, vessen véget szenvedéseinek. Masztor inkább megszökött, minthogy teljesítse a parancsot. Hadrianus érméi nem számítanak ritkaságnak a Jászságban. Alattyánban a Zagyva parton, Jászfényszarun, Pusztamonostoron, Jászárokszállás Peresi részén, Jászberényben az Öregerdőben, a Csege-lapason, Meggyespelén kerültek elő érméi.

A római érmék soha nem voltak csupán egyszerű fizetőeszközök, mivel a birodalom minden szegletébe eljutottak, propaganda- és hírközlő szerepet is játszottak. A hátlapok ábrái korabeli újságokként a hadi eseményekről is tudósítottak. A pénzeken szereplő győzelmi cognomenek (titulusok) is a császári propaganda elemei voltak, leigázott népek nevéből képezték őket, jelen esetben a szarmatából „SARMATICVS” lett. Ezt a titulust általában csak jelentős, illetve döntő győzelem után kaphatta meg az uralkodó.

A Hild-gyűjteményben szereplő 204 római érme közül a legtöbb Antoninus Pius és Marcus Aurelius korából való, szám szerint 41 darab, a főbb lelőhelyek pedig Jászárokszállás(11), Jászberény(9), Szolnok(8) és kisebb mértékben Jászsalsószentgyörgy(4). Azóta sem került elő nagyobb gyakoriságban római pénz az Alföld más részein a nagy fokú mezőgazdasági tevékenység ellenére. Ezt a tényt úgy is lehet értelmezni, hogy az adott korban a Jászság kiemelt kereskedelmi, katonai szerepkörrel bírt. Vaday a Markomann háborúk lezárásáig a Jászságba teszi a jazigok központját.²¹ Elhelyezkedése nem túl közel, se nem túl távol esett Aquincumtól. A főútvonalak mellett a római aranyak, drága fegyverek, importcikkék jelenléte bizonyítja, befolyásos és gazdag szarmata közösség élt a területen.

Marcus Aurelius már hatéves korában – Hadrianus ajánlásával, szokatlanul fiatalon az Ordo equester – a lovagrend tagja lett. A császár halála után Antoninus Pius az elhunyt uralkodó kívánságát teljesítve örökbe fogadta, és 145-ben hozzáadta lányát, Faustinát. Antoninus Pius (138–161) csendes, egyhangú kormányzása mindenkinek nyugalmat, jólétet biztosított. Alattvalói szerették, az idegenek tisztelték. Mivel Pius és az idősebb Faustina érméit találhatjuk legnagyobb számban a szarmata Barbaricumban, az alighanem a béke ára, az évenként kifizetett stipendium volt.

20 Római éremkibocsátás és a szarmata szövetségesei (68–175) Fernando López Sánchez

21 Vaday Andrea: Szolnok megye római kori érmeforgalma. Jászoknáság. 16. évf. 3. sz. (1970. szeptember)

Fülezett Hadrianus érme mint viseleti elem

A jó minőségű denariusok még sokáig forgalomban voltak a területen. Antonius Pius császár uralkodása alatt alakult ki az Alföldet nyugat-keleti irányban átszelő kereskedelmi és hadiút, amely biztonságos csatornájává vált a nyugat felé irányuló nemesfém- és nyersanyagszállításnak is.

Marcus Aurelius és Lucius Verus folytatni próbálták a Pius-i gyakorlatot, ennek ellenére már 162-ben elkezdődtek a barbárok betörései a határokon. A háború utolsó szakaszában már csak a szarmaták álltak szemben Rómával. Banadaspes királyuk korábban megkísérelt békét kérni, a háborús párt azonban felülkerekedett, és az ellenállás 175-ig tartott, amikor Marcus Aurelius hadvezérei végképp megtörték őket. Ugyanolyan feltételek mellett kaptak békét, mint szvéb szomszédaik. 76 stadionra kellett visszahúzódniuk a Duna bal partján, 8000 lovaszt állítottak a császár szolgálatába, és – ha a források nem túloznak – százezer római hadifogolynak adták vissza a szabadságot. A 8000 lovasból 5000 Britanniába került Hadrianus falának védelmére. Egyes kutatók hozzájuk kötik az Arthur legenda gyökereit, a kard a kőben és a Szent Grál motívumokat. A 174–175-ös offenzívát a császár maga irányította Aquincumból, és valószínűleg érintette a Jászság területén fekvő központot és falvakat. A háborús veszteségek, a katonák kiállítása végzetesen meggyengítette a terület jazig arisztokráciájának befolyását.

A császárok közül elsőként Marcus Aurelius nyilvánította magát Sarmaticusnak a *Bellum Sarmaticum* után, ezekben az években jelenik meg a köriratokban a *GERMSARM* (*GermanicusSarmaticus*) felirat. 176 őszére és 177-re tehető *DE SARM* (*De Sarmatiis*) feliratú, halomba rakott szarmata fegyvereket és pikkelypáncélt ábrázoló kétféle aureus, kétféle sesztercius, egy ezüst denarius kibocsátása, valamint egy tropaiont és mellette két oldalon megköthető foglyokat ábrázoló dupondius verése is.²²

²² Vida István: A markomann-szarmata háború kronológiája. Marcus Aurelius Duna-vidéki háborúi a numizmatika tükrében. 2017.

Marcus Aureliussal együtt fia, Commodus is felvette a Germanicus és Sarmaticus címet, és ugyanolyan hátlappal egy sesterciuszt és egy dupondiust veretett DE SARM felirattal. A különbség annyi, hogy Commodus ezüst denariusán fegyverek helyett a tro-paion a foglyokkal szerepel. Ugyanez a hátlapja az igazi ritkaságnak számító DE SARM feliratú arany aureusnak is.

„A szarmatáknál ebben az időben nem beszélhetünk pénzhasználatról, éremforgalomról, a jó minőségű ezüsből vert denariusok a római külpolitika eszközeként kerültek a birodalomra kívülre.” (Vida István) Antoninus Pius érméi még évszázadokig forogtak a barbaricum-ban. Kifúrva ruhára, övre, pártára varrták, füllel ellátva medálként viselték őket.²³

Marcus halálával „SARMATIA”, a „szarmata provincia” terve az Alföldön lekerült a napirendről. A jazigok és kvádok feletti végső győzelem Commodus idejére, 188-ra keltezhető. Commodus és Lucilla érméi Jászalsószentgyörgy és Szolnok környékéről kerültek elő. A források is délről indított támadásról tudósítanak. Rómában ma is áll Marcus Aurelius carrarai márványból faragott diadaloszlopa a Piazza Colonnán, melyet a császárnak a markomannok és a szarmaták felett aratott győzelme tiszteletére állítottak.

Commodus meggyilkolása után, 193-ban – igaz, hogy csak 87 napra – az alföldi szarmata háborúk hőse, Pertinax kerül a császári székbe, pénzei igazi ritkaságnak számítanak.

Pannonia olyan provincia volt, ahol a szarmata kérdés elsőrendű jelentőségűvé vált a birodalom számára, a pénzek rendszerint a római külpolitika eszközeként kerülnek a barbárokhoz. Pertinax halála után Septimus Severus a pannoniai légiók parancsnokaként kerül a császári trónra. 211-ig tartó uralkodása alatt nem tudunk szarmata betörésről. Az új császár, aki a pannoniai légiók támogatásával került az uralkodói székbe, a polgárháborúban csapatokat kényszerült kivonni a határvidékről. A hátszágának biztosítására kénytelen békét vásárolni a szarmatáktól. A polgárháború 196 elején történt lezárultával a pénzek kiáramlása is megszűnik. A jászági jazigok jelentőségének csökkenésére következtethetünk, hogy egyedül Jászfényszarun került elő egy darab érme ettől az uralkodótól.

Septimius Severus halála után véget érnek a hódító hadjáratok. Sokszor a területek megvédése, illetve a betörések visszaverése jelenti a katonai dicsőséget. Caracalla 214-ben kiigazította a Pannonia Superior és Inferior közti határt, így két azonos méretű provincia jött létre, mindkettőben 2-2 légió állomásozott. Az új felosztást Aquincumban hirdették ki. Az ünnepségeken, amiket az amfiteátrumban tartottak, a császáron kívül az anyja is részt vett. Ebben az évben a markomannok és a szarmaták ismét Pannóniára törnek, Caracalla végül megveri őket, és ebben az évben felveszi a „Germanicus” és „Sarmaticus” címet, az érméken csak a GERM felirat jelenik meg.

225-ben Alexander Severus egy újabb szarmata és germán támadást ver vissza, és ebben az évben VICTORIA AVGUSTA érmét veret. Alexander Severus érméi Szolnokon, Jászalsószentgyörgyön, Jászfákóhalmán és Jászárokszálláson is előkerülnek.

A 228–231 között elrejtett pannoniai éremleletek a szarmaták újabb megmozdulására engednek következtetni. A rajnai háború befejezése után az anyai ágon szarmata-alán származású Maximinus Thrax 236 elején Sirmiumba érkezett, és a pannoniai csapatokkal azonnal a szarmaták és a szabad dákok ellen indult. A harcok ezúttal elsősorban Dacia térségében folytak, de az Aquincumból indult római támadás érintette Szolnok–Jászalsószentgyörgy–Jászberény térségét is. A háború befejezése után a császár 237-ben

²³ Vida István: A kiszombori éremlelet

felvette a Dacicus maximus és a Sarmaticus maximus jelzőt. 238-ban Maximinus újabb szarmata háborút tervezett, erre azonban az itáliai események miatt már nem került sor. A győzelmeiket a 236–237-ben vert Victoria AVG érmek keltezhetik.

241-ben III. Gordianus a Duna-völgyén át vonul Ázsiába, közben felveszi a harcot a betörő szarmaták, gótok, alánok ellen, és szervezetlen csapataikat kiveri a birodalom területéről. Sírfeliratában megtalálhatjuk a Victor Gothorum, victor Sarmatarum, Victor Gemanorum címeket. Gordianus érméi Jászalsószentgyörgyről és Jászberényből kerültek elő.

Gallienus császár 257-ben lett Dacicus maximus. A tartomány egyik-másik táborát ekkor erősítik meg utoljára, ez talán a csapatkivonások megkezdését is bizonyítja. A porolisumi táborok széles kapunyílásait részben vagy egészben elfalazták, hogy kevesebb könnyen áttörhető hely maradjon. A nyugat-daciai pénzforgalom visszaesését mutatja, hogy a táborokból és városokból alig kerül már elő érme. 258-ban rövid időre Gallienus megjelent Pannoniában Ingenuus lázadásának leverésére, de hamarosan újra az északi germánok ellen vezette seregét. 260-ban a magára hagyott provinciák Regalianust, az Illiricum parancsnokát emelték császárrá, aki mindössze hat hónapos uralkodása alatt Carnuntumban több érmét is veretett. Regalianus sikeresen veszi fel délen a harcot a szarmaták ellen, de a Kárpát-medencébe frissen beköltözött szarmata roxolánok nagy erejű támadásának nem tud ellenállni, Sirmium elestekor maga is a csatamezőn veszti életét.

Az antik források a provincia szarmaták és kvádok általi teljes elpusztítását jegyezték fel – „Pannonia a Sarmatis Quadisque populata est”. Gallienus a mellette kitartó nagy lovas hadsereg segítségével a támadást végül Verona közelében állította meg. Feltételezhető, hogy a 260–261-ben vert Minerva-Victoriás érmek köthetők a győzelemhez. Hild gyűjteményének Gallienus érméi (2db) Jászalsószentgyörgyön kerültek elő.

270 nyarán vandálok, szvébek és szarmaták rohanják meg Pannoniát, áttörve a limes erősítéseit. Az új császár, Aurelianus Pannoniába vonul és kiveri a betolakodókat. A békekötés feltételei között szerepelt 2000 lovas kiállítás a római seregbe, valamint magas rangú kezeseiket kellett adniuk biztosítékként. Ekkor vette fel Aurelianus a „Sarmaticus”-titulust, a háború emlékeit a korai 270–271-ben készült Victoria veretek között kereshetjük.

271-ben Aurelianus Dacia provinciát kiűritette, ezzel az alföldi szarmata területek kelet felől védtelenné váltak. Ekkorra tehető egy nagyobb létszámú új szarmata csoport, valószínűleg az alánok beköltözése is. Ezzel egy időben migrációból származó népességrobbanás figyelhető meg az egész Alföldön. A következő években kisebb betöréseket inkább csak régészeti nyomaikból ismerünk. „*A modern fémkereső műszerekkel folytatott kutatás eredményei ennek az időszaknak vonatkozásában gyökeresen eltérnek Hild következtetéseitől.*”²⁴ Ezek szerint a legtöbb római érmét felvonultató korszak a Jászságban a 260–275 közötti, Gallienus császár egyeduralkodásától Aurelianus uralkodásának végéig tartó 15 év. A belső sáncok mellett gyűjtött érmék nagy része a 265–271 közötti évek kibocsátásához tartozik. Ez a 271-es záró dátum megegyezik Dacia provincia feladásának évével, így erős a gyanú, hogy az érme koncentráció jelensége és a tartomány kiűritése között szoros összefüggés van. A Daciából való költözés – legalábbis részben – valószínűleg a szarmata Barbaricumon keresztül ment végbe.”²⁵

24 Steuer István: Római császárkori szórványérmék a Jászságból. (kézirat, publikálatlan)

A gyűjtést Gulyás András, a Jász Múzeum régésze vezette. (Steuer István, Kubon Péter, Kupor Zoltán, Turza András, Kaszab Zsolt és Milák Imre)

25 Steuer István: Római császárkori szórványérmék a Jászságból. (publikálatlan kézirat)

Fülezett Antoninus Pius érme mint viseleti elem

A nomád „termelési mód” állandó kiegészítője volt a zsákmányolás, évpénzek kikényszerítése a szomszédos népektől, valamint kisebb hadjáratok idegen zsoldban. Dacia feladása után a gótok nyomása fokozódik a szarmata területeken, így az új betörések motivációja Pannonia irányába egyre inkább az áttelepülésre irányul, a védettebb római limes mögé.

275-ben Aquincumban újabb pusztulás állapítható meg. 276-ban a keleti légiónak a népszerű katonatisztet, a szarmaták ellen korábban tribunusként harcoló Probus kiáltják ki császárnak. Legyőzi Tacitus császár utódját és féltestvérét, Florianust, és megszilárdítja a császári hatalmat. 278-ban a szarmaták újabb betörését Probus sikeresen visszaveri. Megkapja ő is a Sarmaticus címet. Az új császár szívéen viselte szülőföldje, Pannonia jólétének emelését, ő honosította meg a szőlőművelést a Szérméséégben is. Mivel uralkodása kezdetén gyors egymásutánban győzte le a frankokat, burgundokat, vandálokat, szarmatákat, perzsákat és iszauriaiakat, nehéz a

277–278-ban vert Victoria, VIRTUS feliratú érmekeket konkrét győzelmekhez kötni. Probusnak egy érme került elő Jászárokszálláson. A császár sereget állít a perzsák ellen, de az összegyűlt légiónk vezérüket, Carust kiáltják ki ellencsászárnak, Probus saját katonái ölik meg Sirmiumban. Még 283-ban Carus fiával, Numerianussal kelet felé indul, a Dunán átkelve serege legyőzi a Pannonia területére Probus halála után beözönlő szarmatákat és kvádokat (17 000 szarmatát leöl, s húszezer férfit és nőt vegyesen fogságba hurcol). A sikerekről egy Numerianus-medallion (mások szerint egy quadrigás érme) tudósít. Carus császárnak egy érme került elő Jászszentandrásról.

Carus, majd 284 márciusában Numerianus halála után a Perzsiából visszatérő légiónk katonái egy tehetséges katonatisztet, Dioclest, a későbbi Diocletianust kiáltották ki császárnak. Az új császár 284 és 298 között háborúk hosszú sorát vívta a birodalom egyik végétől a másikig. 285-ben Diocletianus caesarra nevezte ki régi barátját és harcostársát, Maximianus Herculiust, és rábízta a nyugati birodalomrész igazgatását.

Éttől kezdve a birodalomnak két egyenrangú uralkodója volt 293-ig, amikor Diocletianus bevezette a tetrarchia intézményét, és a két augustus mellé egy-egy caesar rangú további uralkodót neveztek ki. A Maximianus mellé rendelt caesar Constantius Chlorus lett (a későbbi Constantinus császár apja), Galerius pedig Diocletianus helyettese lesz.

Nicomediából a két augustusnak ismerünk nyitott táborkapus négytornyos és áldozatot bemutató hattornyos változatot is „VICTORIAE SARMATICAE” körirattal. Antiochiából

„VICTORIAE SARMATICAE” felirattal, a négy császár egy íves záródású négytornyú város előtt áldoz. Ugyanezeket az érméket verték VIRTUS MILITUM körirattal, ilyen került elő Jászberényben I. Constantius Chlorus-tól a belső vízimalomnál (ma Városi Strand) a Zagyva medréből. A Jászságban a tetrarchia érméi a külső és belső sáncok közelében főként Jászárokszállás és Jászberény területén kerültek elő.

„*Diocletianus és Maximianus érméit közel azonos mennyiségben gyűjtöttük, ez arról tanúskodik, hogy a beáramlás kezdete 286 után kezdődött. Galerius és Constantius Chlorus csak a ceasari vereteik képviselik, tehát a beáramlás vége 305 előtt történt. Az, hogy a tetrarchia augustusainak a ceasarokénál közel dupla annyi érméjét találtuk meg, arra is utalhat, hogy a pénzek nagy része nem sokkal a ceasarok kinevezése (293) utáni időpontban került a Barbaricumba.*²⁶ Tudjuk, hogy Diocletianus 289 és 294 között az alsó-pannoniai Sirmiumból személyesen irányította a barbaricum hadműveleteket. A 294-es, szarmaták felett aratott nagyobb győzelmet követően táborok épültek Sarmatiában Aquincummal és Bononiával szemben.”

„*A háborús cselekményekre utalhat az Aurelius Gaius sírfeliratában szereplő kifejezés is, »Gaius négyszer volt Sarmatiában«, talán négy év egymást követő expedícióiban vett részt (291–294 között). Valószínűleg ekkor helyezték át (Aurelius Gaius sírfelirata alapján) a scythia minori legio I Ioviát is Pannoniába. Diocletianusnak 293 nyarától személyesen a szarmata frontra kellett utaznia, augusztusban Viminaciumban, szeptember 11-től gyakorlatilag 294. augusztus végéig folyamatosan Sirmiumban tartózkodott.*”²⁷

A 308. novemberi Carnuntumban tartott császártalálkozó eredményeképpen Pannoniában Licinius uralkodik, 310-ben egy újabb szarmata háborúra került sor, amikor is felveszi a „Sarmaticus Maximus” címet. 322-ben újabb háborúra következett, melynek során a szarmaták Rausimodus királyuk vezetésével megtámadták Valeria provinciát (Dunántúl), a támadás Camponát érte. A 322-es támadás jelentőségére csak abból tudunk következtetni, hogy az azt követő büntető expedíciót maga a császár, Constantinus vezette. Nem volt számára ismeretlen a terep és az ellenfél, 305-ben a Galeriusnál tartózkodó ifjú Constantinus (a későbbi Nagy Konstantin) harcolt itt fiatal tisztként és tüntette ki magát. A betörő szarmatákat Constantinus hátba támadta, majd átkelve az Alföldre, szarmata területekre helyezték át a hadszínteret, és szétverték Rausimodus erőit. A római erők egy hónapot (június–július) töltöttek az Alföldön, majd Margumnál tértek vissza a birodalom területére. Az útvonal fordítottja Domitianus 89-es szarmaták elleni hadjáratának. A Külső és Belső sáncok vonalában futó utakon vonultak a római seregek dél felé. A Constantinus dinasztia (Nagy Konstantin, Crispus, Constans) érméit főként Jászárokszállás környékén – Királyrét, Csörsz-árok, ágói határ – találták.

Az Alföldön töltött egy hónap alatt Constantinusnak és tanácsadóinak volt idejük arra, hogy behatóbban megismerkedjenek a kialakult viszonyokkal, s ez meggyőzte őket arról, hogy változtatniuk kell a szarmata politikájukon, ezért 322 nyarán szerződést kötöttek a szarmatákkal a közös ellenség, a gótok ellen. Ez azt jelentette, hogy a rómaiak garantálják a szarmata határokat a gótokkal szemben, cserében a szarmaták nem támadnak római területekre. Ezután, 323–324-ben jelenik meg a pénzekben a „SARMATIA DEVICTA” (Legyőzött Szarmátia) körirat. Az előlapon I. Constantinus (Nagy Konstantin) arcképe, a hátlapon

26 Steuer István: Római császárkori szórványérmék a Jászságból. (publikálatlan kézirat)

27 Kovács Péter: Szarmataellenes hadjáratok a tetrarchia korában.

Victória – jobb kezében tropaion, bal kezében pálmaág, lábánál megkötözött szarmata fogoly. Ilyen bronzokat vertek Arlesban, Londonban, Lyonban, Sirmiumban és Trierben az I–II. században. Ismerünk ilyen feliratú érmét Crispustól – Constantinus fiától –, aki hadvezérként 318-ban vezetett hadjáratot az Alföldön, és nyerte el a Sarmaticus címet, sőt még Helena-tól is. Ritkaságok II. Constantinus Trierben vert Sarmatia Devicta érméi is.

A DEVICTA érmék feszültséget okoztak Constantinus és Licinius között. Sokáig gyártották és nagy mennyiségben osztottak szét valószínűleg jutalomként a katonáknak a császári sereg soraiban végzett szolgálatukért. A győzelmi érmék a csapatai előtti dicsőséges győztes mellett Licinius és támogatói felé is közvetlenül szólnak: Konstantin győzelme a szarmaták ellen, az azt követő császári diadalmenet, a Sarmaticus maximus cím felvétele, a szarmata játékok szervezése, a diadálérmék tömeggyártása kézzelfogható nyomai Constantinusnak, a Római Birodalom hatalmas védelmezőjeként és győztes öreként történt bemutatásáról azokon a területeken, amelyeket röviddel a beavatkozása előtt sikerült kicsikarnia Liciniustól. Konstantin fontos sikert ért el a külpolitikában, amelyet ügyesen kihasznál, hogy megerősítse pozícióját az ellenfele elleni belső politikai konfliktusban. Licinius monetáris politikájával kapcsolatos érdekes megfigyelés, hogy Constantinus vetélytársa megtiltotta a „szarmata érmék” terjesztését egy külön rendelet útján, sőt beolvasztatta azokat is, amelyeket sikerül visszaszereznie.

A 332. év elején a szarmata földre keletről benyomulnak a gótok. Vezetőjük Vidigoia, „a legvitézebb gót”, „a szarmaták álnoksága által” pusztul el a február 18-i csatában, mely a tervingiek győzelmével végződik. Vidigoia sírját sokáig fenntartotta az emlékezet. 449-ben az Attila székvárosába igyekvő Priszkosznak még mutogatták kísérei a helyet. A vereség után a szarmaták római segítséget kértek és kaptak, április 20-án a római–szarmata seregek győzelmet arattak a gótok felett. A háborút a császár és fia, II. Constantius vezette, a névleges parancsnokságot II. Constantinus kapta. A gót harcosok ezrével estek fogságba, királyaik súlyos, megalázó békére kényszerültek. A háborúnak emléket állító medaliont és solisusokat is Trierben verték. (FL CL CONSTANTINVS IVN N C:- GAVDIVM RO-MANORVM:-SARMATIA, PRINCIPIA IVVENTVTIS SARMATIA)

A győzelem után hamarosan kirobban egy polgárháború, amely hosszú és pusztító harcokkal járt a szarmata földön. A szarmata uralkodó réteg (Argaragantes) a gótok ellen

Maximianus Herculeus ezüst Argenteus. verde: Nicomedia, (295-296.) (RIC VI Nicomedia 25b; RSC 553c.) Előlap: MAXIMIANVS AVG, jobbra néző, Hátlap: VICTORIAE SARMATICAE, táborkapu négy toronnyal- nyitott kapu békét jelent, SMN F verdejegy.

felfegyverezte a szolgáskorban tartott köznépet (Limigantes), amely a győzelem után urai ellen fordította a fegyvert. A forrásokból egyértelműen kiderül, hogy a limigantes nem rendelkezett fegyverviselési joggal, különben nem tekintették volna jelentős eseménynek felfegyverzését és hadba hívását. Ebből arra következtethetünk, hogy a vagyonosabb, előkelő arcaragantes kiváltsága és kötelessége volt a fegyverviselés és a háborúzás, mivel csak ők tudtak vagyonuk révén drága, a szarmatákra jellemző páncélos lovasságot kiállítani. A későbbiekben is a limigantes fegyverereje döntően gyalogságból állt, ezért biztosan állíthatjuk, hogy a szarmata haderő legütőképesebb fegyvernemét, a lovasságot az arcaragantes adta. A véres polgárháború 332 és 334 között dühöngött, ami az arcaragantes vereségével és teljes emigrációjával végződött. Nagy számban menekültek az arcaragantesek a victóvalokhoz, taifálokhoz és kvádokhoz is, ám a legnagyobb csoportjuk – a források szerint mintegy 300 ezren – a Római Birodalomban keresett új hazát. Constantinus a szarmata nehézlovasságból Észak-Olaszországban, a Pó folyó vonalában, az átkelőknél egy belső védelmi vonalat hozott létre az egyre gyakoribb barbár betörések ellen. Ezen szarmata települések nyomait ma is megtalálhatjuk a területen, egy láncolatot alkotnak Velencétől Genováig. Sok település ma is őrzi eredetének történetét:

1. Oderzo (Sarmata) Friuli, – Olaszország Praefectus Sarmatarum gentilium-Opittergum
2. Sarmede – Praefectus Sarmatarum gentilium Patavium (Padova, Veneto, Olaszország)
3. Sarmazza (Vigonovo) – Praefectus Sarmatarum gentilium Cremona (Cremona, Lombardia, Olaszország)
4. Ponte Del'Ollio (Sarmato) – Praefectus Sarmatarum gentilium Taurini (Torino, Olaszország, Piemont)
5. Tortona – Praefectus Sarmatarum gentilium Aquae sive Tertona (Piedmont, Olaszország)
6. Valenza-Borgo San Martino (Sarmatia) – Praefectus Sarmatarum gentilium. Novaria (Novarra, Piedmont, Olaszország)
7. Ivrea és Verolengo – Praefectus Sarmatarum gentilium Quadratae et Eporizium (Friuli, Olaszország)
8. Salmour – (Praefectus Sarmatarum gentilium Pollentia (Pollenzo, Piedmont, Olaszország)

A mai Franciaország területén szintén létesült 6 szarmata helyőrség:

- Praefectus Sarmatarum gentilium et Taifalorum gentilium Pictavis: (POITIERS)
- Praefectus Sarmatarum gentium a Chora Parisios usque: From La Cure to PARIS (Párizs környéke)
- Praefectus Sarmatarum gentilium inter Remos et Ambianos: (REIMS-től AMIENS-ig)
- Praefectus sarmatarum gentilium per tractum Rodunenses et Alaunorum (ROANNE)
- Praefectus Sarmatarum gentilium Lingonas (LANGRES)
- Praefectus Sarmatarum gentilium Augustodunum (AUTUN)

A legtöbb történész úgy véli, hogy Franciaországban még ma is több tucat helynév kapcsolódik a szarmatákhoz: Sermaize, Sermoise, Sermage stb. A következő helyneveket a 10. és a 13. század közötti források tanúsítják: Sarmasia, Sermasia, Sarmacia, Sarmatii castrum, Villa Sarmatica, Sarmace stb. A „szarmata” helynevek legmagasabb koncentrációja ma-

napság Burgundia régióban található (22 „szarmata” helynév). A Sarmatarum Praefecti elhelyezkedése pontosan illeszkedik a „szarmata” helynevekhez.

A szarmatákkal kialakult szorosabb római szövetségnek köszönhető az Alföldet körülvevő ún. Csörsz-árok létrehozása a háborút követő néhány év alatt. Egyes kutatók azt feltételezik, hogy a védelem megerősítése, a hadiutak kiépítése már Diocletianus alatt az ellenerődökkel együtt megkezdődhetett. A Kisárok, a belső sáncok építésének befejezését Bernát Péter I. Constans (337–350) 338-as több hónapos alföldi tartózkodásához köti, melynek során a császár másodjára is felvette a „Sarmaticus” címet.²⁸ Ezért néhány kortársa cinikusan „Sarmaticus Sarmaticus”-nak nevezi, az alkalom valószínűleg a sáncrendszer ünnepélyes átadása lehetett.

A Kisárok volt északon a határ a transiugitanusok (egy kvádokból és szarmatákból álló törzsszövetség) és a „Szabad Szarmaták” között. 358-ban II. Constantius a transiugitanusokat szarmatáknak minősítette, és kivette őket a kvád Araharius uralma alól, a többi szarmata területhez hasonlóan római védnökség alá kerültek. A valóságban a rómaiak protektorátusa soha nem terjedt ki a sáncoktól északra. Az Alföldet körülölelő árokrendszer kiépítése egybeesik a „római klímaoptimum” végével.²⁹ Ezen klímarekonstrukció szerint a 3. század közepéig viszonylag enyhék voltak a telek az Alföld keleti peremén, és erőteljes lehűlés mutatkozott a téli időszakokban.³⁰ Ebben az időben tetőzött Közép-Európában egy száraz periódus, ezért elképzelhető, hogy a római mérnökök segítségével felépült védmű vízpótlási célokat is szolgált.³¹ A Constans halála után II. Constantius az egyeduralkodó. 357-ben értesül arról, hogy a szarmaták Moesiát és Pannoniát pusztítják. A császár Sirmiumba siet, és tárgyalásokat kezd a támadókkal egy szövetségi rendszerről. II. Constantius végül három évet tölt el Pannoniában. Az eredménytelen tárgyalások után 358 áprilisban hadjáratot indít szarmata földön. A tavaszi napjegyenlőség idején erős sereggel, rajtaütésszerűen, pontonhídon kel át a barbárok földjére, és letöri az ellenállást. *„A szarmaták ellen irányuló támadása két irányból indult, a hídverés után előbb a Pannonia secundával szomszédos Barbaricumban aratott a felkészületlen szarmatákon győzelmet, majd a Valeriával határos Alföldön. Ide az uralkodó valószínűleg a Barbaricumon keresztül érkezett, míg a csapatok másik része Valeria felől. A szarmaták a Bánát keleti szegélyén fekvő hegyek közé menekültek. I. Constantius a győzelemért másodszor lett Sarmaticus. Ezt a győzelmi jelzőt a hadsereg egy szemlén adta neki, ami után a császár győzelmi menet élén vonult be Sirmiumba. A szarmaták királynak Zizaist kapták, kinek vezetésével formális fegyverletételre került sor. Az Arcaragantes visszakapta területeit és vállalta a szövetséget Rómával. II. Constantius 355 őszén Mediolanumba rendelte Iulianust (Apostata), és november 6-án caesarra nevezte ki. Nyugaton uralkodik, ennek ellenére a Sarmaticus maximus titulust 358-ban ő is felveszi a kollegialitás alapján II. Constantius sikeres szarmaták elleni hadjárata után.”*

28 Kovács Péter: Megjegyzések II. Constantius szarmaták elleni háborúinak forrásaihoz.

29 Patay Árpád – Sz. Póczy Klára: Gyümölcsmaradványok aquincumi múmiasírból. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei (1964), p. 135–146. és Gyulai Ferenc: Archaeobotanika. A kultúrnövények története a Kárpát-medencében a régészeti-növénytani vizsgálatok alapján. Bp., 2001. p. 143–144.

30 Rácz Lajos: Éghajlati változások az Alföldön a honfoglalástól a 19. század végéig.

31 Baráz Csaba (2014): A Csörsz-ároktól a fokgazdálkodásig. Földből épült struktúrák az ősi vízrendezés szolgálatában. In: Fülek György (szerk.) A táj változásai a Kárpát-medencében. A vízgazdálkodás története a Kárpát-medencében. (X. Tájéztető Konferencia kiadványa). Baja, p. 218–224.

359 tavaszán a Limigantes Aquinuncum környékére vonult, ami az új szövetségi rendszert fenyegette. II. Constantius Valeriába jött Sirmiumból tárgyalni. A szarmaták kérték, hogy átjöhessenek a Dunán, és személyesen adhassák elő ügyüket a császárnak. II. Constantius ünnepélyes külsőségeket készíttetett elő, Aquinuncum mellett egy sáncot hordatott össze, ezen fogadta a barbárokat. A szarmaták megjelentek a császár előtt, majd egy jelle – Marha! Marha! csatakiáltással – megtámadták.³² A császár életét alig tudták testőrei megmenteni. Ekkor dönt a császár a szolga szarmaták végső sorsáról. A Tisza torkolatvidékének mocsaras, bánáti részén indítja a támadást. A bosszúhadjáratban a rómaiak oldalán rész vesznek Zizais szabad szarmatái északról, valamint keletről a germán tajfálok. A szarmata fegyvereseket lemészárolják, falvaikat feldűlják, és a népet rabszolgának adják el. A hadjárat emléke az az Ukrajnában Verkovnya falu mellett talált nagyméretű arany medalion, amely egyik oldalán a császárt, a másik oldalán egy római katonát és egy elfogott dunai szarmata harcost ábrázol. Az eredetileg 55 mm átmérőjű, 88-90 gr-os érmét valamelyik tajfál vagy szabad szarmata vezér kaphatta a hadjárat végén emlékül, vagy a hadjárat előtt fizetségül (358-ra van datálva). Ammianus Marcellinus Constantius halála után az uralkodóról adott jellemzésében még hozzátette, hogy győztes hadjáratai után feliratokkal ellátott diadalívket állított Pannoniában és Galliában, amelyekkel talán kapcsolatba hozható a carnuntumi Heidendor is.³³ II. Constantius érméi Jászárokszállás Királyrét, Jászágó, Jászberény-Csegelapos lelőhelyekről kerültek elő. A harcok egy része a 358-as hadjárat idején a Jászság területén folyhatott, a második hadjáratban az itteni szarmaták is minden bizonnyal részt vettek benne valamelyik (valószínűleg inkább római) oldalon.

Pannónia provincia életében tragikus fordulópontra a 395. év. Theodosius halála után a hunok nyomására barbár csapatok, gótok, alánok, szarmaták törtek a tartományba hatalmas pusztítást okozva. A római lakosság elmenekül. A Kárpát-medence hun uralom alá került, a szarmaták népként eltűntek, de népességgént fennmaradtak. Már Kr. u. II. századtól kezdtek áttelepedni a Dunán római uralom alá, a megrikult illír, kelta lakosság helyét fokozatosan a szarmata parasztság foglalta el.

469-ben az alföldi szarmaták ismét saját királyaik, Beuka és Babai vezetésével szkír, szváb, gepida szövetségeseikkel vonultak a Pannónia felől betörő gótok ellen és szenvedtek súlyos vereséget a Boila (Sárvíz) melletti csatában. 472-ben Babai király szarmata serege elfoglalta a rómaiaktól Singidunumot (Belgrád). A fiatal Theoderik (Nagy Theodorik) egy 6000 fős gót sereggel átkelt a Dunán, visszafoglalta a várost. *„A szarmaták királyát megölte, s miután családját és vagyonát felpredálta, diadalmasan tért vissza atyjához.”* A várost nem adta vissza a rómaiaknak. Megindult az Alföld részleges kiürítése, szarmaták tömegei költöztek szervezeten a longobárdokkal Észak-Itáliába, megindult a sírok kifosztása. Ez részben Teodorik rendeletének köszönhető: *„Az arany igazságosan vétetik el a sírokból, hol tulajdonos többé nem létezik, sőt a vétségek egy neme haszontalanul hagyni azt a halottak rejtekeiben, amiből az élők élte fenntartatik.”* – tehát praktikus okai voltak napjaink régészeinek nagy bánatára.

32 Harmatta János (1917–2004): Danubius sarmatas ac romana disterninet (Az „Ultra ripam” konferencián elhangzott előadás szövege. Antik Tanulmányok 46. (2002). 1–2. sz.)

33 Kovács Péter: Megjegyzések II. Constantius szarmaták elleni háborúinak forrásaihoz.

*Szarmata-barbár érmék*³⁴

A szarmatákhoz kötődő római emissziók mellett szólnunk kell a szarmaták saját érmeveréséről. Római császárkori pénzek szarmata utánzatai mintaképeül valamelyik III–IV. századi római császári pénz szolgált. Az érmek első főcsoportját a szorosabb értelemben vett utánzatok alkotják. Az utánveretek nagyobb mennyiségben először Antoninus Pius és Marcus Aurelius pénzeinek utánzataival jelennek meg, ezek kivételben nagyon durvák, mégis igyekeznek híven utánozni a mintául szolgáló eredeti római vereteket mind az ábrázolásban, mind a betűírásban. (Alföldi András véleménye szerint ezek az utánzatok nem helyi barbár gyártmányok, hanem a hivatalos római verdék személyzete által gyártott hamisítványok. Más kutatók szarmata vereteknek tekintik őket.) Az ún. szarmata veretek sorozata Diocletianus, Maximianus, Constantius Chlorus és Galerius, a császári tetrarchia pénzeinek utánzataival folytatódik, melyeknek római eredetije a Kr. u. III. század végén 284–305 közti veretek. Több utánzatot találhatunk Constantinus idejéből. E típusok módosításából születnek a második típus érméi.³⁵

A második érmetípus verését a dokumentált leletadatok és a lelőhelyek elterjedésének kizárólagossága alapján a Duna-Tisza közének szarmata lakosságához lehet kötni. (Gohl Ödön). Felirataik teljesen elkorcsosodtak, szinte kizárólag I és O alakú jegyekké változtak. Alapanyaguk vöröses sárga bronz, sőt sárgaréz, a hátlapon félhold, eleinte egyedül, többnyire azonban egy csillag kíséretében lép föl mint éremkép. A csillag eleinte pontokból áll, majd három egymást szelő vonalból vaskos középponttal, végül négy, illetve nyolcszirmú virág alakját formálja. Az eleinte kerek lyukkal ékszerként vagy amulettként való viselésre alkalmassá tett érmeke az utolsó időszakban füllel látták el, mely nincs ráforrasztva az éremre, hanem egy darabban van kiverve az érem lapkájával és annak nyúlványát alkotja, melyet aztán visszahajlítottak. Ezek a szarmata érmecskék nem készülhettek pénznek, mert anyaguk a világos bronz meg a sárgaréz már külsőleg is különbözik a forgalmi pénz anyagától, súlyuk is sokkal csekélyebb, és már a lapkán is rajta volt az érem felfűzésére szolgáló fül. Az ilyen vereteket már korábban is amulettként interpretálta a tudomány, amely összhangban áll a lunulák elterjedtségével a szarmata népesség körében. Párhuzamosan használták Hadrianus félhold a csillaggal vagy csillagokkal vert denariusait is, fület forrasztottak rájuk, nyakba akasztva viselték. A Jászságban *„két darab vékonyra kopott és ezért nehezen felismerhető rajzolatú példány került elő az először Gohl Ödön által leírt éremtípusból, melynek előlapján jobbra néző fej, hátlapján váltakozó I és O körirat utánzó jelek között a mezőben félhold és csillag látható”*.

A régi római érme gyűjteményekben mindig találunk néhány lyukas, sérült darabot, nagy részük az Alföldről, szarmata szállásterületről került elő. Piaci értékről, tartásfokról ilyenkor sokszor nem is beszélhetünk, sérüléseik mégis mesélhetnek nekünk történeteket az érme életének egy konkrét korszakáról. A lyukak, próbavágások, felakasztásra szolgáló fülecskék ókori események máig felismerhető nyomai. A legtöbb esetben meg tudjuk határozni az érme korát, esetleg azt is, hogy melyik verdében, melyik officinában készült. Míg egy szép tartású érme összekapcsolja a gyűjtőt az adott kultúrával és történelemmel, a lyukak, sérülések konkrétan azzal az egyénnel, akinek keze nyomát megőrizte a darab.

34 Gohl Ödön: Szarmata érmek a római császárság korából. Numizmatikai Közlöny, 1904. (3. évf.) IV. füzet, p. 31.

35 Kerényi András: Magyarországi szarmata pénzek. (Numizmatikai Közlöny, 1955–1956.; 54–55. évf.)

. *Constantinus (Nagy Konstantin) Bronz Follis, (326-328) Előlap: CONSTAN-TINVS AVG, SARMATIA DEVICTA-(Legyőzött Szarmátia) Victoria pálmával, verdejegy: PTR~verde: Treveri (Trier, Németország)*

Így, ha nem is monetáris vagy esztétikai értelemben ezek a dolgok hozzáadott értéket is jelenthetnek, így lehet a tökéletlenségből és a múlt töréseiből többletjelentéssel bíró érték.

A mai gyűjtő elgondolkodik azon, hogy miért is tették ezt? A fém átfűrése a korabeli eszközökkel időbe és erőfeszítésbe került, csökkentette az érme fém tartalmát és ezáltal annak értékét. Néha az okot, az átalakítás célját meg lehet találni, néha nem. Való igaz, a szarmaták sok lyukas érmét használtak díszítésként, emlékként vagy amulettként. Ilyenkor egy oldalról vigyázva átszúrták az érmét úgy, hogy ne rontsák el az ábrázolást.

Sokszor egyszerűen egy zsinórt hurkoltak át a lyukon, vagy egy kis fémfület rögzítettek a lyukon keresztül, és az érmét ennél fogva medálként függesztették a nyakukba. Egyes érméket szándékosan megrongáltak, egyfajta „*Damnatio memoriae*”-t követtek el a portré elpusztításával. Néhány érme szélét megnyújtva fűrtak helyet a zsinórnak. A középen átfűrt érmék analógiáit ma is megtalálhatjuk a balkáni népviseletben, ugyanígy a szélén lyukasított érmék csüngökként viselése övön vagy pártán máig fennmaradt. A három helyen átfűrt érmék valamiféle faleraként-elosztóként működhetek. Érdekesség, hogy kezdetben, főként a Traianus denariusokon kímélték a portré vagy a Victoriát – talán emlékei voltak az időszaknak, amikor szövetségesekként harcoltak a dákok ellen. A másik megkímélt hátlap – Hadrianus asztrális – Sarkcsillag-Félhold, Fiastyúk-Félhold típusai, ezek egészen a késő szarmata időszakig népszerűek voltak medálként. Valószínűleg hitviláguk része volt ez a szimbólum.

Az 1986–87-ben Dinnyés István által feltárt jászkarajenői késő szarmata csontfaragványok egyedülállóak,³⁶ újdonságnak számítanak mind a hazai, mind a délkelet-európai szarmata emléktárhelyeken. A 96 ember- és 11 állatábrázolás a szarmaták alig ismert hitvilágával, mindennapi életével állhat kapcsolatban. A sematikus formált alakok egy része stilizált ékszereket visel. Felismerhetjük a korai időktől a késő szarmata időszakig viselt lunulákat, de következtethetünk az érmék viseletben betöltött szerepére is. A faragványokon

érmekkel díszített pártaszerű fejdísz, érmékből összefűzött egy és kétsoros nyakláncok, melldíszek, nyakban viselt hold és napkorong alakú csüngők ábrázolásai ismerhetők fel.³⁶

A régészeti feltárásokon ritkán kerülnek elő ezek a típusú ékszerek és viseleti elemek, ennek oka a sírok csaknem 90%-os rablottsága. Különösen igaz ez a körárkos sírok esetében, ahol szinte száz százalékos a rablás aránya. Másik oka a sírrablás módja – a rablók általában ferdén, a fej irányából ástak rá a tetemre. A rablógödör a mellkas-csípőre irányult, egy kampó segítségével húzhatták ki a csigolyákkal, bordákkal együtt a törzset, és fosztották meg az értékes tárgyaktól.

A sírrablás gyakran a temetéshez közeli időpontban történt, a rablók pontosan tudták, hogy hol keressék az eltemetetteket. Ilyenkor a szövetek, izületek még összetartották a csontokat. A sír alsó felében általában bolygatatlan helyzetben kerülnek elő a lábcsonatok.

Érdekesség, hogy egyedül a Jászságban kötik a Csörsz-árok mondanaköréhez az avarokat és longobárdokat, ennek alapján is feltételezhetünk valamiféle folytonosságot a lakosságban. A szórványként az Alföldön előkerülő lyukas római érmék néma tanúi egy elfelejtett népnek, pedig a terület a szarmaták nagyarányú mezőgazdasági tevékenységének köszönhetően lett valódi kultúrtáj. Végso soron a rómaiak jelenléte, a védvonalak, légiós táborok kiépítése Pannoniában és Daciában részben ennek a népességnek köszönhető. „*A Római Birodalom hanyatlásával, a hunok hódításával egy akkora létszámú népesség, mint amilyen az alföldi szarmata volt, sem tűnhetett el – s nem is tűnt el nyomtalanul.*” „*Újabb kutatást igényel az a kérdés, hogy a Jászság (jászok) – vagy legalábbis egy részük – lehet-e a folyamatosan itt élő szarmata »reliktum-lakosság«*” – írják új tanulmányukban a Kárpát-medencei szarmaták legismertebb kutatói, Istvánovits Eszter és Kulcsár Valéria. László Gyula óvatosan fogalmazott, da az egész Kárpát-medencére értette: „*A régész mégis kénytelen megkockáztatni, hogy a szarmatáknak legalábbis egy része az avar kort bizonyára megérte, sőt talán a magyar honfoglalás koráig is fenntartotta magát.*”

Ez az írás talán közelebb hozhatja hozzánk hazánk római korát, római császárokat idéz meg, akik gyakran seregeik élén rótták a korabeli Alföld úttalan útjait. Talán egy érmegyűjtő is másként tekint a kezébe került pénzre – nem csak a tartásfokra figyel –, hanem ráérez, hogy történelmünk egy kis darabját tartja a kezében.

FEKETE LAJOS PROFESSZOR JÁSZBERÉNYBEN ÉS A HADIFOGSÁGBAN

Visszaemlékezések és dokumentumok

Tauszigné Czákó Zsuzsanna ny. minisztériumi vezető főtanácsos, aki gimnazista diákként szomszédja volt a professzoréknak.

Sok-sok évtizedre kell visszatekinteni az emlékezésben, hisz iskoláskorom kezdeti éveiben, az 50-es évek elején találkoztam a tanár úrral, aki gyakran járt látogatóba a szomszédunkban lakó rokonához. Azokban az években Jászberényben éltem szüleimmel a Bercsényi utca 49. sz. alatt, a mellettünk lévő házban lakott Nagy Borbála (Boróka néni) tanítónő, aki a fiútestvéreimet is tanította a Jászberényi Fiúiskolában (a régi zárda épületében). Boróka néni testvére volt Lajos bácsi felesége, Rózsika néni (szül. Nagy Rozália tanítónő). Én abban az időben gyakran jártam a szomszédba Boróka nénihez, mivel zongorázni tanultam, és akkor még nem volt hangszerünk, így nála gyakorolhattam.

1. sz. kép. Fekete Lajos katonai igazolványa 1939-ből
Hadtörténeti Levéltár; továbbiakban HL

2. sz. kép

Fekete Lajos síremléke az Új temetőben

perzsa és török nyelven, illetve németül beszélt, írt, olvasott, továbbá írt, olvasott oroszul is. A fővárosban először a Röck Szilárd u. 24-ben lakott 1945–1949-ig, majd a Szentkirályi u. 49/1. sz. alatt, a fszt. 4-ben. (Forrás: lakónyilvántartás.) Két meghatározó munkahelye volt: az Országos Levéltár, ahol 23 évig dolgozott, továbbá a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Török Intézetének vezetője, illetve professzora volt 1952-től 1967-ben történt nyugdíjazásáig. Számos jelentős állami kitüntetésben részesült. Munkásságának további elismerését fémjelzi, hogy tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának. 1952-ben a nyelvészeti tudományok doktora, majd 1955-ben Kossuth-díj elismerésben részesült. (Forrás: Kálmán Attila életrajzi munkája.)

Boróka néni mindig nagy izgalommal várta testvérét és annak férjét, akit nagy tisztelet övezett a család körében. Lajos bácsit nagy hírű professzorként, a török nyelvvel foglalkozó tudósként emlegették. Ő viszont nagyon kedves, közvetlen egyszerű ember volt, soha nem beszélt a munkájáról, tudományos eredményeiről. Tanítványa, Hegyi Klára visszaemlékezése szerint nagyon szerény, emberszerető, a munka iránt tisztelettel, alázattal rendelkező tudós volt. Láthatóan szerette a gyerekeket, és velük is el tudott beszélgetni, megértette őket. Megjelenését illetően magas termetű, sötéthajú, őszülő emberként emlékszem rá, aki már az én szememben idősnek látszott feleségével együtt, hisz életkoruk szerint a 60. évhez közel járhattak.

Boróka néni családjáról a következőket tudom. A Nagy leányok hárman voltak testvérek: Nagy Terézia (1898–1980), Nagy Rozália (1903–1985), Nagy Borbála (1907–1983). (Forrás: sírkövön lévő feljegyzés a jászberényi Új temetőben.) Az édesapjuk kovácsmester volt, aki a Neszűrben szőlő- és gyümölcsös kerttel is rendelkezett. A háztartáshoz szükséges élelmiszereket innen szerezték be. Két lányát tanítónőnek képeztette, ami abban az időben nagy jelentőségű volt. Egyik veje, Terézia férje, Horti József (1889–1950) gimnáziumi tanár volt, és gyermekük, Horti Lajos (1929–1969) bíróként tevékenykedett. A másik veje a híres tudós, Fekete Lajos volt, a Rózsika lánya férje.

Megítélésem szerint Fekete Lajos is hasonló családból származott, mint a felesége, Rózsika néni. Apja gazdálkodó, illetve szatócs volt. A levéltári feljegyzések szerint: 20 hold földjük, illetve fél hold szőlőjük és 5 szobás házuk volt, amit részben a fiuk örökölt, akinek taníttatására sokat áldoztak szülei. A következő nyelveket ismerte, illetve használta: a szlovák nyelvet anyanyelvének tekintette, azonkívül arab,

3. sz. kép. Ligeti Lajos professzornak a Szófiában feladott képeslap, amelyet az Erzsébet királyné kávéháza küldött.
MTA Kézirattár; a továbbiakban MTA

Lajos bácsi nagyon szerette a csendet, a nyugalmat. Boróka és Rózsika néni mindent megtettek ennek érdekében. Nyugodt, barátságos környezetben töltötték a nyarat szép kertjükben, amit kertész gondozott. Sok zöld növény és fenyőfák, bokrok voltak a kiskertben, ahol nyugágyban pihent Lajos bácsi és felesége, Rózsika néni. Boróka néni délutánonként süteménnyel, gyümölcssel, finom házi szörpökkel kínálta őket, ami a Neszűrben lévő szőlő- és gyümölcsöskertből származott. Az előttük lévő asztalon idegen nyelvű újságok, folyóiratok voltak, melyeket Lajos bácsi olvasgatott. Hallottam a családban, hogy időnként elmentek nyaralni Mátraházára a Magyar Tudományos Akadémia Üdülőjébe is.

A tanár úr találkozásaink alkalmával érdeklődött a tanulmányi eredményeiről, a zongoraórákon tanultakról. Kiderült, hogy ő is tanult a hangszeren, és szívesen játszott, illetve hallgatta a zongorajátékot. Visszaemlékezve, az életútja egy meghatározott szakaszáról szívesen mesélt, és ez az I. világháborús élményeihez kapcsolódott. Gyakran beszélt az orosz fogságról és egy török hadifogoly tiszthez fűződő barátságáról, akitől megtanulta a török nyelvet. A levéltári anyagok szerint hat évet töltött a krasznójárszki fogolytáborban 1914. augusztus 1-től, és hadnagyként szerelt le 1920 decemberében.

A 83-as számú Kőrös Gyalogezeredben szolgált. (Forrás: Hadtörténeti Levéltári anyag.)

Emlékszem, arra tanított, hogy minden rossz helyzetben lehet valami jó, amit az ember, ha megtalál, a saját javára is fordíthatja. Ő így értékelte a saját sorsának alakulását a háborút követő években, a hadifogság idejét, amely lehetőséget adott a török nyelv elsajátítására.

4. sz. kép. Az 1950-ben felvett népszámlálási kérdőív, amely tanúsítja, hogy a professzort játszberényi illetőségűnek minősítették. HL

Amiről nem beszélt, de a családban hallottam, hogy első feleségét, aki unokatestvére volt Rózsika néneinek, tragikus körülmények között veszítette el a II. világháború idején. Budapest bombázásakor találat érte azt a házat, amelynek óvóhelyén a felesége tartózkodott. Ezt a gyűrűsujjon megmaradt ékszer bizonyította. Az első feleség elvesztése, otthonának lerombolása mély nyomokat hagyott benne, melyről Sinkovics professzor, a bölcsészkar dékánja is említést tett halálát követően a *Századunk* című folyóiratban megjelentetett nekrológjában.

A háború utáni években vette el második feleségét, Rózsika nénit, aki egész életében szeretettel gondoskodott róla, munkáit gépelte, rendszerezte, segítőtársa volt mindenben. Lajos bácsi 1967-ben ment nyugdíjba, majd 1969. május 16-án váratlanul meghalt. Visszaemlékezések szerint betegeskedett, de csupán halála előtt 3 nappal esett ágyának, írta emlékbeszédében Ligeti Lajos turkológus, ami a *Magyar Tudomány* című folyóiratban jelent meg.

Nagyon gazdag életművet hagyott hátra. Halálával nagy veszteség érte a magyar tudományos életet. Búcsúztatása 1969. május 24-én volt Budapesten a Farkasréti temetőben a kollégáktól, barátoktól, tudós társaitól. Majd ugyanezen a napon 16 órától kívánsága szerint a jászberényi Új temetőben helyezték örök nyugalomra nagy részvét mellett, ahol a család tagjai mellett a fővárosi kollégák és a helybeliek is megjelentek.

Lajos bácsi halálát követően még meglátogattam Rózsika nénit Budapesten a Szentkirályi utcában lévő lakásukban, ahol egyedül élt és nagy szomorúságban töltötte napjait. Rendezgette Lajos bácsi hagyatékát, amiben a volt férje tanítványai és kollégái voltak segítségére. Legutoljára 1976-ban voltam nála a férjemmel együtt, és még mindig a fennmaradt gazdag hagyaték elhelyezéséről beszélt, a rengeteg szakkönyvről, tanulmányról.

Az áldozatkész, tudós férje munkáját segítő feleségről, Rózsika néniről a *Nők Lapja* 1969-ben vagy 1970-ben megjelent írásban méltatta az ő életútját is. Elmondható róla, hogy sokban segítette Lajos bácsi kötődését Jászberényhez, hisz végső nyughelye is városunkban található. Sírja a Nemzeti Sírkert része. (Hegyi Klára nekrológja.) A Törökországból hazánkba érkező delegációk rendszeresen felkeresik nyughelyét a jászberényi Új temetőben. Szakmai munkáját Törökországban is nagy elismerés övezi. (2021. május)

Streitmann András ny. gépészmérnök emlékei

1950 körül, 14 évesen találkoztam először a professzor úrral. A tanyánk a neszűri 7. dűlőben lévő Fehér-keresztel szemben, a kövesút másik oldalán volt, ott laktunk. A hajtai templomba jártunk vasárnapi misére, ott tűnt fel egy olyan házaspár, akiről látszott, hogy nem a tanyavilágból valók. Szüleim ott ismerkedtek meg Feketéékkel.

Apám, Streitmann András jogász, közjegyző volt, 1949-ben politikai okból nem kapott állást, kénytelen volt földet művelni. Apám is humán műveltségű volt, így jókat beszélgettek, barátok lettek, a feleségek is megtalálták a közös témákat. Fekete Lajosék a nyarakat a Neszűr 10. dűlőjének első járásában lévő kisebb parasztházban töltötték, amely feleségének, Nagy Rózsikának a családjaé volt. Akkor még a Neszűr gondozott terület volt, pár tanyán kívül csak kunyhók léteztek, amelyekben viszont nem laktak. Villany még nem létezett. Míg a felesége főzött, ő olvasott vagy valamelyik tudományos munkáján dolgozott.

1952-ben a tanyánkat elvették, sőt 1953 tavaszán el is kellett hagynunk. Találkozásaink így megszűntek, egyszer látogattuk meg őket szép budapesti lakásukban. A későbbiekben csak ritkán hallottunk egymásról. (2021. július)

Forgács Márton: Fekete Lajos hadifogságban

Fekete Lajos 1912. október 10-én egyetemi hallgatóként, egyéves önkéntesként állami költségen került a cs. és kir. Carl Schikofsky nevét viselő 83. gyalogezred állományába, amelynek 5. századába osztották be. Az első világháború kitörése után, 1914. augusztus 3-án az általános mozgósítással kezdte meg aktív szolgálati idejét október 1-jétől egyéves önkéntes őrzetzőként, november 16-tól egyéves önkéntes szakaszvezetőként. 1915. január 6-án tartalékos hadapróddá, május 15-én tartalékos zászlóssá léptették elő.¹ Sajnálatos módon személyes feljegyzésekről nincsen tudomásunk, így Fekete Lajos harctéri élményei csak vázlatosan rekonstruálhatóak.

Az ezred állománya augusztus 7-én tette le a katonai esküt Szombathely főterén, és másnap útnak indult az orosz frontra. Az alakulat szervezetileg kezdetben Viktor Dankl lovassági tábornok (1854–1941) parancsnoksága alatt álló 1. hadsereghez tartozott, azon belül az V. hadtest 33. hadosztályának 66. dandárjához. A tűzkeresztségen augusztus 23-án, Modliborzyce mellett estek át, és részt vettek a kraszniki² csatában, ami az osztrák–magyar haderő első jelentős hadisikerét hozta (augusztus 23–25). Azonban a Rava-Ruszka³ mellett elszenvedett súlyos vereség (szeptember 6–11) következtében vissza kellett vonulniuk a San, majd a Dunajec folyó mögé. Október 3-án Ungár Károly hadnagy (1892–1975) szerzett az ezrednek mulhatatlan dicsőséget: miután észrevette, hogy a Viszloka folyón még található egy épségben maradt híd, 68 fős utászosztagával elfoglalta azt az oroszoktól, és két éjjeli ellentámadást kivédve meg is tartotta azt. Az ezrednek súlyos veszteségeket kellett elszenvednie az Ivángorod⁴ (október 22–26) és Krakkó (november 16–25) körüli harcokban. Decemberben a Nida folyó mentén építették ki állásaikat.⁵

1915. január elején az ezredet áthelyezték a Kárpátokba, hogy részt vegyen az erősen fenyegetett Dukla és Uzsok közötti szakasz védelmében, illetve hosszabb távon a körülzárt przemysli erőrendszer felmentésében. A szélsőséges hideg, a hóviharak és az akadozó élelmiszerellátás dacára az osztrák–magyar erőknek sikerült 26-án visszafoglalniuk az Uzsokihágót. Március elején az ezredet kivonták az arcvonalból, majd Przemysl feladása (március 22) után általános visszavonulást rendeltek el.⁶

Mint ismeretes, az 1915. május elején megkezdett gorlicei áttörés a központi hatalmak jelentős sikerét hozta. Azt biztosan tudjuk, hogy Fekete Lajos május 22-én Kaisersdorfnál⁷ esett orosz fogságba.⁸

1 HM Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) 1891/273. sz. tiszti okmánygyűjtő.

2 Lengyelül Kraśnik, a Lublini vajdaságban.

3 Pawa-Псыка, ma Nyugat-Ukrajnában, a lengyel határ közelében.

4 Mai nevén Dęblin, a Lublini vajdaságban.

5 Doromby József: A volt cs. és kir. 83-as és 106-os gyalogezredek története és emlékkönyve. Budapest, 1934. 16–68. p.; https://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Infanterieregiment_%E2%80%99Freiherr_von_Schikofsky%E2%80%9C_Nr._83 (A letöltés ideje: 2021. október 8.)

6 Doromby: i.m. 69–86. p.; https://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Infanterieregiment_%E2%80%99Freiherr_von_Schikofsky%E2%80%9C_Nr._83 (A letöltés ideje: 2021. október 8.)

7 Ma Kaliniv, Nyugat-Ukrajna.

8 HL 1891/273. sz. tiszti okmánygyűjtő.

Fekete Lajos dr. életrajza

Fekete Lajos 1891-ben június 12-én Tardoson, tett. székely kisbirtokosok voltak.

Kiemi iskolát Tardoson, a középiskola első gimnáziumban, a felső négyet a váci főgimnáziumban rettségi vizsgálatot tett jelen eredménnyel. 1910-től tudománygyűtemen bölcsészettudományi hallgató volt, ből és a történelemből középiskolai tanári alapviszgal tanári szakvizsgát tett, és doktori szigorlatot. 1921-ben megszereste a középiskolai tanári oklevelet.

1914 augusztusában az akkori sz. és kir. 83. gyalogezredhez bevonult katonának, 1915 elején a kárpáti harctérre vezényeltetett. Itt hónapig szolgált tüzérségben, ezután az 195. sz. gyalogezredhez került. 1915. június 22-én Galicziában orosz hadifogságba esett a 1920 végéig mint hadifogoly, 61 évet és hét hónapot oroszországban töltött el. Entónai szolgálatot többé nem teljesített. 1919-ban tart. hadnagyi rendfokozatot kapott.

Közszolgálatba 1921-ben lépett, mint ideiglenes hivatalnok Budapest levéltárában. 1923-ban orosz. áll. levéltárnokká neveztetett ki, s ezóta 25 évet át az Orsz. Levéltár főosztályánál köz. tartozott. 1933-ban szolgálati társaira a Budapesti tudománygyűtemen bölcsészettudományi karához osztatott be, és ezóta 10 évet át mint megbízott előadó az itteni török intézetben teljesített szolgálatot. 1948-ban ugyanoda intézeti tanárrá neveztetett ki, s ezóta ebben a minőségben a bölcsészettudományi karon szolgál.

Különb. tanulmányokat végezt Ausztriában /Bécsben/, Németországban /Berlinben, Breslában/, Olaszországban /Rómában/ és Törökországban.

1929-ben a "Török történelmi források" sz. tárgykörből egyetemi magántanárká habilitáltatott, 1936-ban egyetemi nyilv. rendkívüli tanári címet kapott. 1937-ben a Magyar Tudományok Akadémiájának lev. tagjává választott és levelező tagja lett az átnevezett M. Tudományok Akadémiájának is.

Különb. tudományok munkái a török paleografia és török forráskutatás területére esnek (Bevezetés a néholtság török paleografiájába, Budapest 1926; Türkische Schriften aus dem Archiv des Palatine Miklós Rákóczi, Budapest 1932; A török Vác, Budapest 1943; Az esztergomi esztergomi 1570. é. előadásai, Budapest 1943; Budapest a török korban, Budapest 1944.)

Különb. hazai és külföldi szakkonferenciákban jelentek meg. Legutóbbi cikke egy párti paleografiai tanulmány és egyben adalék a grófok XVI. századi kor-

ténetéhez, "Zur Geschichte der Rusinen des XVI. Jahrhunderts" címen az Acta Orientalia I. kötetében, Budapest 1951-ben jelent meg.

1950-ben alapfokú világtörténelmi szemináriumot végzett, 1951-ben részt vett a tudományegyetem bölcsészettudományi karán rendezett ideológiai konferencián.

A. Fekete Lajos

A frontvonal azon szakasza, ahol az ezred tartózkodott, ekkor a Dnyeszter partján, Kaisersdorf–Koniuszki–Siemianowskie–Dołobów települések vonala mentén húzódott. Az orosz erők hosszabb visszavonulás után ezen a napon, kora hajnalban kezdtek ellentámadásba, amely során visszavonulásra kényszerítették a védekezőket. Bár az arcvonal áttörését végül sikerült megakadályozni, az ezred vesztesége jelentős volt: 283 fő sebesült és elesett, valamint fogságba esett szinte a teljes 3. és 9. század (kilenc tiszt, 245 fő legénység, egy géppuskásosztag).⁹ Arról nem rendelkezünk adattal, hogy Fekete Lajos megsebesült-e, de az ellenséggel szembeni vitéz magatartása elismerésül egy hónappal később az Ezüst Vitézségi Érem II. osztályát adományozták neki.¹⁰ Ez a kitüntetés ugyan nem a legmagasabb harctéri elismerés, viszonylag nagy számban adományozták, de mindenképpen valamilyen haditett volt szükséges hozzá.¹¹

Hadifogságának körülményeiről ugyancsak hiányosak az adatok. Önéletrajzában¹² nem említi helyszínt, a vele kapcsolatos írások és a nekrológok egybehangzóan azt állítják, hogy a krasnojarszki táborban töltötte hadifogsága éveit.¹³

A cs. és kir. veszteségi lajstromokban azonban csak egy alkalommal fordul elő, és ez alapján 1916 elején Katav-Ivanovszkban,¹⁴ egy gyárban tartózkodott.¹⁵ Rostyné Forgách Ilona grófnő (1864–1945) 1916. január 1-jén látogatta meg a tábor tőröskeresztes missziója során, és 70 főnyi magyar legénységet talált, akik a helyi vasgyárban végeztek munkát.¹⁶ Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy tisztek is kerültek ide. A misszió hosszú utat járt be 1915 decembere és 1916 februárja között Petrográdtól Krasnojarszkgig, a visszaúton Ufát, Orelt és Hárkovot is érintve, értelemszerűen nem fordíthattak túlságosan sok időt egy-egy helyszín alapos felmérésre. Katav-Ivanovszk ekkor az Ufai kormányzósághoz tartozott, és története szorosan összefonódik az említett vasgyárával, amelyet 1755-ben alapított két szibírszki üzletember, Iván Boriszovics Tverdisev és Iván Szemenovics Mjasznikov. Ezt további két üzem létrehozása követte, tehát jelentős ipari központról van szó.¹⁷ A hadifoglyok sokszori áthelyezése egyik táborból a másikba bevett gyakorlat volt Oroszországban, így az se zárható ki, hogy Fekete Lajos további helyeken is megfordult fogsága hosszú éveit alatt. Ha figyelembe vesszük Katav-Ivanovszk földrajzi elhelyezkedését,¹⁸ az is lehetséges, hogy itt kapcsolatba került a kipszak-török nyelvet beszélő baskirokkal.

Fekete Lajos tehát vagy valamikor 1916 februárja után került az innen több mint 2500 kilométerre keletre fekvő Krasnojarszkgba, vagy ami még valószínűbb, Katav-Ivanovszkgba

9 Doromby: i.m. 98–100. p.

10 *Verordnungsblatt für das k.u.k. Heer: Personalangelegenheiten*. Nr. 89. 1915. június 26. 2125. p.

11 Sallay Gergely szíves közlése, amit ezúton is köszönök.

12 HL 1891/273. sz. tiszti okmánygyűjtő.

13 Így többek között: *Kálmán Attila*: Fekete Lajos turkológus. In: Honismeret, 1981/6. 17–18. o. Itt az szerepel, hogy hat évet töltött Krasnojarszkgban. Kálmán Attila (1938–2015) tanítványa volt Fekete Lajosnak, az adat tehát bizonyára személyes közlésen alapszik, így nincs okunk abban kételkedni, hogy fogsága meghatározó részét valóban Krasnojarszkgban töltötte – a veszteségi lajstromok ugyanis közel sem teljesek.

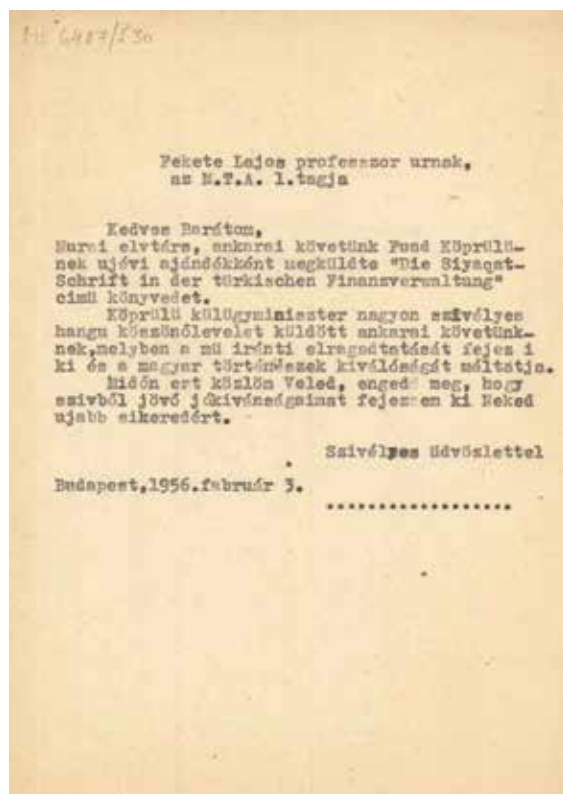
14 Oroszul Карав-Ивановск, a Katav folyó partján, ma a Cseljabinszki terület része.

15 *Verlustliste* Nr. 384. 1916. február 29. 4. p.

16 *Baja Benedek – Lukinich Imre – Pilch Jenő – Zilahy Lajos*: Hadifogoly magyarok története. II. kötet. 132. p. Érdemes megjegyezni, hogy a grófné találkozott Gyóni Géza költővel (1884–1917) is, és hazahozta kézíratait.

17 История Катав-Ивановска. <http://katav2004.narod.ru/history.htm> (A letöltés ideje: 2021. október 9.)

18 Kevesebb, mint 200 kilométer választja el Ufától, Baskírföld fővárosától, ami egyben az oroszországi muszlim közösség jelentős központja. Nagyszámú tatár népesség is él itt.

7. sz. kép. 1956 februárjában kelt köszönőlevél.

MTA

látogatása idején összesen 2452 tisztet és 10 651 fő legénységet őriztek itt. A foglyok túlnyomó többsége osztrák–magyar volt, de emellett németek, valamint 10 török tiszt és 500 főnyi török legénység is tartózkodott a táborban.²³ Fekete Lajosnak tehát valóban volt itt arra lehetősége, hogy török foglyokkal ismeretséget kössön, és elsajátítsa nyelvüket. Mivel a legénységgel ellentétben a tiszteket munkára nem kötelezhették, a legtöbbjüknek a zord körülmények mellett az unalommal is meg kellett küzdenie. Így nemcsak könyvtárakat, színházi társulatokat és sportegyesületeket hoztak létre, hanem előszeretettel tanultak nyelveket is. Krasnojarszkban szervezett nyelvkurzusokat tartottak, ahol többek között angolul, olaszul, franciául, spanyolul, horvátul, csehül, oroszul lehetett tanulni.

csak rövidebb időre, munkavégzés céljából vitték.

Arról ugyanis van tudomásunk, hogy 1916 májusában számos krasnojarszki foglyot az ország különböző részeire szállítottak munkára¹⁹ – és erre nyilván nem csak ekkor került sor. A tisztek önként jelentkezhetek munkavégzésre, és ezzel a lehetőséggel sokan éltek is.

Krasnojarszk Szibéria déli részén, a Jenyiszej folyó partján fekszik. A térségnek megfelelő kontinentális időjárás jellemzi, meleg nyarakkal és hosszú, hideg telekkel. Különösen kellemetlen az itt uralkodó erős széljárás, amit Rostyné Forgách Ilona is kiemel jelentésében.²⁰ A Vojennij Gorodok²¹ elnevezésű tábor a várostól 6–8 kilométerre létesítették eredetileg azzal a céllal, hogy a kormányzóság helyőrségét helyezték itt el. 1914 őszén, amikor az első foglyok megérkeztek, a hatalmas méretű tábor azonban még félkész állapotban volt, és csak 1917-re épült fel teljesen.²² Rostyné

19 Hans Weiland: Kriegsgefangenenlager Krasnojarsk. In: In Feindeshand. Die Gefangenschaft im Weltkriege in Einzeldarstellungen. I. Band. Red.: Hans Weiland. Bundesvereinigung der Ehemaligen Österreichischen Kriegsgefangenen, Wien, [é.n.] (A kötet valószínűsíthető megjelenési ideje 1931 körülre tehető.) 180. p.

20 Idézi: *Baja – Lukinich – Pilch – Zilahy*: i. m. 134. p. A grófné fia is ebben a táborban töltötte fogságát.

21 Военный городок („háborús városka”).

22 Weiland: i. m. 176. p.

23 Hadifogoly magyarok története II. i. m. 133. p.

De a kínálatban ezek mellett szerepelt magyar és lengyel, sőt héber, arab, eszperantó és még szanszkrit is – török viszont nem.²⁴

A háború elején a tábor félkész voltából következően rettenetes körülmények uralkodtak. Nem voltak fürdőhelyiségek és egészségügyi intézmények, az élelmiszerellátás színvonalát pedig jól jellemzi, hogy Mongóliából és Mandzsúriából behozott, járványban elpusztult marhák húsával etették a foglyokat.²⁵ A különösen hideg télen kiütéses tifusz is pusztított a táborban, aminek mintegy 1300 fogoly esett áldozatul.²⁶ Fekete Lajos szerencséjére a helyzet 1915 tavaszára jelentősen javult, nem utolsósorban az emberséges táborparancsnoknak, Kodinec ezredesnek²⁷ köszönhetően.

Az orosz hadifogságban átélt élmények sokszínűsége részben azzal is magyarázható, hogy rendkívül sok múlt a táborparancsnok személyes hozzáállásán és habitusán. 1915 nyaratól azonban ismét kedvezőtlen irányt vett a táborlakók élete. Az osztrák–magyar és német fogságból visszatérő orosz foglyok ugyanis olyan rossz bánásmódról számoltak be – valószínűleg esetenként erős túlzásokba is esve –, hogy Kodinecet leváltották, és egy jóval szigorúbb parancsnok vette át a helyét. Ősszel további fogolyszállítmányok érkeztek. A tábor lélekszáma ekkora már 20 000 fő körül volt, ami a barakkokban hatalmas zsúfoltságot eredményezett. 1916 februárjában megtiltották a tisztek és a legénység közötti érintkezést, és tavasszal őrtornyokkal megerősített kerítést építettek a tábor köré. A foglyok mindeközben pezsgő kulturális életet teremtettek, kerteket létesítettek, minden lehetőséget megragadtak, hogy kissé elviselhetőbbé tegyék egyre hosszabbra nyúló fogságuk idejét.²⁸ November 13 és 20 között újabb vöröskeresztes misszió járt Krasnojarszkban Huszár Andorin bárónő (1864–1946) vezetésével, aki rendkívül lelkiismeretes és kitartó munkát folytatott a foglyok helyzetének javítása érdekében.²⁹

Az 1917-es februári forradalom következtében azonban bomlásnak indult az addig fennálló rend, amelyhez a foglyok addig többé-kevésbé sikeresen alkalmazkodtak. A táborba rendszeresen kozák csapatok törtek be, akiknek a foglyokkal szembeni kegyetlen viselkedése közismert volt. A bolsevik hatalomátvétel után a helyzet tovább romlott, a foglyok lovak, majd kutyák és macskák elfogyasztására is kényszerültek. Az új hatalom rendelkezése szerint ugyan visszanyerték szabadságukat, ez azonban azzal is járt, hogy ellátásra sem tarthattak többé igényt. Aki tehette, megkísérelt önerőből hazajutni. Az ott maradtak ezrei az orosz polgárháború káoszában sodródtak tovább. 1918 nyarán a fehérek és a velük szövetséges Csehszlovák Légiónak vette át a hatalmat Krasnojarszkban. Az egykori foglyok a legkülönbözőbb munkák végzésével igyekeztek maguknak az életben maradáshoz szükséges bevételeket biztosítani. A tábor életében különösen tragikus esemény volt az az egy évvel később, 1919. június 31-én bekövetkezett helyőrségi lázadás, amit a kozák és csehszlovák erők levertek, és kegyetlen megtorlást gyakoroltak mindenkin, akit azzal összefüggésbe hoztak. A visszaemlékező Hans Weiland július 31-ét és augusztus 1-jét

24 Ernst Kunzfeld: Das Schulwesen im Offizierslager. In: In Feindeshand I. 197. p.

25 Weiland: i. m. 176. p.

26 Baja – Lukinich – Pilch – Zilahy: i. m. 56. p.

27 Valószínűleg Andrej Georgijevics Kodinec (Андрей Георгиевич Коди́нец) (1869–?) ezredesről, a Krasnojarszkban állomásozó 14. szibériai tartalékos lövészezred parancsnokáról van szó. [http://ria1914.info/index.php?title=Коди́нец_Андрей_Георгиевич](http://ria1914.info/index.php?title=Кодинец_Андрей_Георгиевич) (A letöltés ideje: 2021. október 9.)

28 Weiland: i. m. 177–181. p.

29 Baja – Lukinich – Pilch – Zilahy: i. m. 226. p.

8. sz. kép Mátyusz Elemér történész professzornak feladott képeslap Jászberényből 1956-ból.
MTA

„Krasznajarszk rémnapjainak” nevezi.³⁰ Ennek esett áldozatul tizenennyolc magyar is; csak az ekkor a táborban tartózkodó Elsa Brändström (1888–1948) nővér közbeavatkozásának köszönhető, hogy leállították az önkényes kivégzéseket.³¹ 1920 januárjában Krasznajarszk végül ismét bolsevik uralom alá került. A fogságba esett fehéreket, mintegy 19 000 főt és számos nőt és gyermeket is a táborban helyezték el, a zsúfolt barakkokban ismét kitört a tífusz, májusig ezek haltak meg, köztük további 500 hadifogoly. Júliusban indult útnak a rokkantnak minősítettek első csoportja. A munkaképeseknek az égető szakemberhiány adott arra lehetőséget, hogy mérnökként, lakatosként, fodrászként, cipészként, tehénpásztorként, zenészként útnak indulhassanak az európai Oroszországba segédkezni az ország újjáépítésében – majd pedig, hogy az első adandó alkalommal megszökjenek.³² Feltehetőleg így került végül Fekete Lajos is haza 1920. december 22-én.³³

30 „Die Schreckenstage von Krasnojarsk”. Weiland: i. m. 182–189. p.

31 Elsa Brändström: Unter Kriegsgefangenen in Russland und Sibirien 1914–1920. Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte m. b. H., Berlin, 1922. 118–119. o. Brändström szerint a magyarok elleni vérengzés apropója egy – alaptalan – híresztelés volt, miszerint csehellenes összeesküvésben vettek részt.

32 Weiland: i. m. 189–191. p.

33 HL 1891/273. sz. tisztii okmánygyűjtő.

Pethő László: Atudós további jáászberényi kapcsolatáról és néhány fennmaradt dokumentumról

Az elismert levéltárost és kutatót 1948-ban véglegesítették az egyetemi török filológiai intézetben, 1952-ben egyetemi tanári kinevezést kapott, 1966-os nyugdíjba vonulásaig dolgozott a tanszéken.

A Family search adatbázisából nyert adatok megerősítik, hogy a jeles tudóst több rokoni szál köti Jászberényhez. Első házasságát 1928. november 28-án Budapesten kötötte, amikor Trinka Margitot vette feleségül, aki 1893. október 28-án Jászberényben született.³⁴ E házasságnak vetett végét a lakásukat ért bombatalálat 1945. február 1-jén.

Fekete Lajos megözvegyülése után 1948. július 31-én újra megházasodott, ismét jáászberényi lányt választott párjának az 1903-ban Jászberényben született Nagy Rózát, akit a városban élő és a hatvanas évekre emlékező kortársak jobbra Rózsika néniként említenek.³⁵ A házaspár Budapesten lakott, de ahogy ez a visszaemlékezésekből kiderül, rendszeres időközönként és főleg nyáron Jászberényben tartózkodott.

Időnként a Nagy család Bercsényi utcai házában is eltöltöttek néhány napot, de főleg a Neszűr 10. dűlőjében levő házukban tartózkodtak. Ez a feleség családjának tulajdonát képező – a neszűri kunyhókhoz képest igényesen megépített ház – ma is áll.³⁶ Alakítottak ugyan rajta, de a hagyományos módon emelt kémény és a tornác feltehetően akkor is a ház tartozéka volt, amikor Fekete Lajosék ott éltek. A házat később eladták. Egyik későbbi tulajdonosa úgy tervezte, hogy a tudós egykori jelenlétére utaló emléktáblával jelöli meg a házat, de később ez elmaradt. Ma egy tehenész birtokolja az épületet.

A szóbeli emlékezéseken kívül írásos dokumentumai is fennmaradtak a jáászberényi jelenlétnek. A mellékletben látható, a Hadtörténeti Levéltárban található az az 1950. március 28-án keltezett 1948-as jelzésű népszámlálási adatlap, amelyen Jászberény, Bercsényi utca 51-et rögzítették lakhelyének. (4. sz. kép. Ugyanezen a lapon áthúzták a Budapest, Röck Szilárd utca 24-et, a lap aljára pedig felírták a Budapest, Szentkirályi utca 49/1. lacímét.) (9-10. kép)

Ugyanott megőrzött önéletrajzok és más dokumentumok arra utalnak, hogy ezekben a háború befejezését követő években Fekete Lajos múltjában is elkezdtek politikainak minősülő „gyanús” elemek után kutatni. Okot adhatott erre, hogy gépelt, saját kezűleg aláírt önéletrajzában aláhúzással emelték ki a következőket (5-6. sz. kép):

„Külföldi tanulmányokat végzett Ausztriában (Bécsben), Németországban (Berlinben, Drezdában), Olaszországban (Velencében) és Törökországban.”

Néhány sorral arrébb, az utolsó lapon pedig piros ceruzával a következőket húzta alá a káderező:

„1950-ben alapfokú világnézeti szemináriumot végzett, 1951-ben részt vett a tudományegyetem bölcsészettudományi karán rendezett ideológiai konferenciákon.”

További, gyanúsításra utaló feljegyzést tartalmaz egy másik 1951. július 24-i keltezésű irat, miszerint:

34 Apját Trinka Mihálynak hívták, anyja pedig Nagy Erzsébet volt. Az adatok feltárásában komoly segítséget nyújtott Bojtos Gábor levéltáros.

35 Testvére Nagy Borbála, apjuk Nagy Lajos kerékgyártó volt.

36 Külön köszönet Illetti Streitmann Andrást, aki segítette a ház megtalálásában és azonosításában.

9. sz. kép. A 10-es dűlőben lévő ház, amelyben nyaraikat töltötték Fekete Lajosék.

„Polgári származású, jelenleg is van földje, házrész öröksége, feleségének testvére hitoktató, és neki is van földje.” Ebben a megjegyzésben a föld és háztulajdonlás mellett figyelmet érdemel az, hogy a káderező feleségének testvéréről, *Jászberényből* is szerzett információkat.

Munkácsi Bernát professzornak az MTA kéziratárában fennmaradt oszét vonatkozású dokumentumait megismerve találtam rá Fekete Lajos ugyanott fennmaradt néhány levelére. A szakmai kérdésekkel és magánjellegű közlésekkel foglalkozó levelek életének és munkásságának különböző időszakaiból származnak.

A legrégebbiről, 1928-ból származó levelét Csánki Dezső államtitkárhoz, a Magyar Történelmi Társulat alelnökéhez intézte. Ebben Thököly Imre izmidi síremlékének pusztulására hívta fel a figyelmet.³⁷ Akkorra már otthonosan mozgott kutatásainak helyszínén, így a levélben foglaltakat frissen szerzett török ismerősének tapasztalataival és észrevételeivel is alá tudta támasztani.

1939-ben Szófiából küldött levelezőlapot Ligeti Lajos kollégájának (3. sz. kép).³⁸ A küldemény sajátos oldott hangulatú és egyben utal a sokfelé megforduló, kutató tudósok életvitelére. „*Ide címezem leveletem, mert lakást lehet változtatni, de kávéházat nem... Addig is az egész asztalnak meleg üdvözlétemet küldöm őszinte barátsággal.*” A levélíró kissé elégedetlenkedett, mert akkori tartózkodási helyén, Szófiában „*kevés magamnak valót talállok*”. (Mármost kutatni való forrást.)

37 Ms 5364/23

38 Ms 6399/460-462

10. sz. kép. A neszűri ház tornáca, amely Fekete Lajosék idejében is hasonlóképpen nézhetett ki.

1956-os keltezésű az a nem szignált levél, amely az ankarai Magyar Követség nagykövetéhez küldött szakmai elismerést nyugtázta *Murai elvtárs* nagykövetnek, aki azt ugyancsak hivatalos módon továbbította a tudós részére.³⁹ (7. sz. kép)

Fekete Lajos kéziratban fennmaradt dokumentumai közül azonban mindössze néhány kapcsolható Jászberényben való tartózkodásához. 1956. július 25-i bélyegzővel adta postára Jászberényből Mályusz Elemér egyetemi tanárnak azt a képes levelezőlapot, amiben megköszöni a neves kollégától kapott szakmai információkat, különösen azokat, amelyek segítséget jelentettek kutatásai továbbviteléhez. Ez a kordokumentumként is jelentős levelezőlap szövege mintegy igazolja, hogy Jászberénybe nemcsak kikapcsolódni járt, hanem munkáját és kutatásait is folytatta a városban.

Lehet, hogy csak mai szemmel tűnik furcsának, hogy a várossal ilyen-olyan módon régóta kapcsolatban levő tudóst itt nem, vagy alig foglalkoztatták. Ez annál inkább feltűnő, mert a gyakorta és ritkábban megjelenő megyei, illetve helyi múzeumi kiadványokban nem szerepel semmiféle cikke vagy tanulmánya. Ez alól egyetlen kivétel az a múzeumi publikáció, amit nem sokkal a halála előtt állítottak össze, s amelynek közreadásával kapcsolatban Kiss Antal idézte fel emlékeit.⁴⁰

³⁹ MTA Ms 6487/530-532.

⁴⁰ A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása (Jászsági Füzetek 4.) Jászberény, 1968. 89. 1. -f- 1 térkép

Kiss Antal nyugdíjas népművelő, Jászberény

Véletlenül ott voltam, amikor Fekete Lajos történész és Tóth János múzeumigazgató megállapodott a könyv múzeumi kiadásáról.⁴¹ A tudós a művének mielőbbi megjelenését kérte, és megemlítette, hogy miért választotta ki a Jász Múzeumot erre a munkára, de az okokra pontosan már nem emlékszem. A felesége jászberényi volt, és részt is vett ezen a beszélgetésen. A tudós a szerzői díjról lemondott, és nem is tartotta szükségesnek hivatalos megállapodás megkötését. A nyomdai munkát a Hűtőgépgyár nyomdája végezte el, és valószínű, hogy maga a könyv is az üzem anyagi támogatásával jelenhetett meg. Gyors és pontos megjelenését pedig a nyomda helyettes vezetője, Rédei István garantálta, aki maga is aktív helytörténet-kutató volt. Ennek a tudományos kutatást szolgáló forrásmunkának a kiadása rendkívül szokatlan és bátor vállalkozás volt abban az időben. Nem csak amiatt, mert tartalmában is lényegesen különbözött a ritkásan megjelenő néprajzi, helyismereti dolgozatoktól, hanem amiatt is, mert a kiadói tevékenység nem volt egy üdvöztető foglalatosság nem hivatásos kiadók számára. Erre pénz sem volt és hatáskör sem, hiszen a Jász Múzeum a megyei múzeumi szervezet egyik tagintézménye volt.

A tudós temetésén Tóth Jánossal együtt sokan ott voltunk. A temetési szertartást egy püspök vezette, aki gyászbeszédében egyetlen mondatot mondhatott arról, hogy az elhunyt jeles turkológus, történész, Kossuth-díjas egyetemi tanár, tudós akadémikus volt. Úgy emlékszem, hogy a temetésen az ELTE és az Akadémia képviselője is részt vett.

Fekete Lajos professzor úr első látásra is egyszerű, közvetlen, barátságos és derűs ember volt, napbarnított arca kimondottan törökös karakterű, szépen kipödört bajusszal. Magatartásában sem viselte tudományos fokozatainak, kitüntetéseinek jegyeit. A jászberényi Fehértói temetőben temették el 1969 tavaszán. (2021. július)

⁴¹ Uo. mint 39.

Kovács István László

A JÁSZAPÁTI KÉKFESTŐMŰHELY EMLÉKE

Az elmúlt esztendőben került a kezembe a Bódy Irén textilművész életét és munkásságát bemutató könyv.¹ „Megtaláltam a kevés kékfestő mesterek közül egyet, a hetvenkét éves Jakkel Sándort Jászapátiban, aki még ma is a két évszázados technikával dolgozik. Még körben járó lóval – a Vilmával – mángorol. Úgy érzem, már megmaradok a kékfestő mellett. Meg akarom szerezni a kékfestő mesteri képesítést” – olvashatjuk a kötetben a művész vallomását. Bódy Irén mondatai felidéztek bennem Jakkel mesternek és műhelyének az emlékét.

Negyvennégy évvel ezelőtt, 1977 novemberében, a mester halála előtti hónapban jártam Jászapátiban, rajzokat és fényképeket készítettem az akkor még működőképes műhelyről és a hozzátartozó lakóházzal. Úgy éreztem magam, mint aki egy időutazáson évszázadokkal ezelőtti korba csöppent. Különösen a mángorló mutatta a „géporkszak előtti világ” képét, a több tonnás súlyt mozgatni képes archaikus erőátviteli berendezéseivel, a hatalmas fa tengelyekkel és fogaskerekekkel. Jakkel Sándor és felesége be is mutatták a mángorlás folyamatát, meggyőződhettem róla, hogy a több mint száz éves monstrot milyen olajozottan működtette az „egy lóerős” energiaforrás.

A Jakkel család történetét és a műhely létrejöttének körülményeit Domonkos Ottó² és Fodor Dénes³ már korábban megírták, de egy rövid történeti összefoglalás ezúttal sem kerülhető meg.

1. Id. Jakkel Sándor családja az 1910-es években

2. A Jakkel család az 1925–30-as években

¹ Pásztor Emese – Erdei T. Lilla: Bódy Irén, a kékfestés művésze, Budapest – Veszprém, Magyar Képek, 2020.

² Domonkos Ottó: Magyarországi kékfestő műhelyek vásári körzetei. In: Dávid Lajos (szerk.) Arrabona – Múzeumi közlemények, 19–20., Győr, Xántus János Múzeum, 1977–1978. 232. p.

³ Fodor Dénes: A jászági kékfestés hagyományai. Jászági Évkönyv, 2000.

Jakkel Sándor dédapja (Jakkel János) tímár volt, és a 18. század végén vagy a 19. század elején vándorolt Münchenből Magyarországra Eigen nevű kékfestő barátjával együtt. A dédapja Jászberényben, Eigen pedig Jászsószentgyörgyön telepedett le. A nagypapa (Jakkel István, 1843–1913) már Jászapátin született, a mesterséget Jászsószentgyörgyön, az Eigen-féle műhelyben sajátította el. Ez a műhely 1867-ig működött. Felszabadulása után önálló mester lett Jászapátiban, s itt 1867-ben kapott ipart. Apja, Jakkel Sándor, Eigen fiánál, Józsefnél tanulta a kékfestést.

Jakkel Sándor (1896–1977) kereskedelmi érettségit szerzett 1913-ban, majd bevonult katonának. 1919-ben került haza, beállt a műhelybe. Fél év múlva felszabadult, otthagya a szülői házat, s az ország legkülönbözőbb helyein dolgozott. Apja 1940-ben meghalt, a műhely gazda nélkül maradt. Jakkel Sándor 1945-ben visszatért Apátiba, mestervizsgát tett, és újraindította a kékfestést. 1976-ban megkapta a legnagyobb szakmai elismerést, a Népművészet Mestere címet. Műhelyében készültek Bódy Irén iparművész munkái, melyekkel a lakásokba és a városi viseletbe is átmentette a gazdag mintakincset.

A műhely és a lakóház építéséről nem állnak rendelkezésre adatok. Annyit tudunk, hogy a mángorló 1873-ban készült az idősebb Jakkel Sándor által 1893-ban átvett Eigen-féle műhely számára, és 1924-ben került a Petőfi Sándor utcai műhelybe.⁴ A lakóépület és a műhelyek építésének ideje épületszerkezeteik és építészeti karakterük alapján az 1900-as évek első évtizedeire tehető.

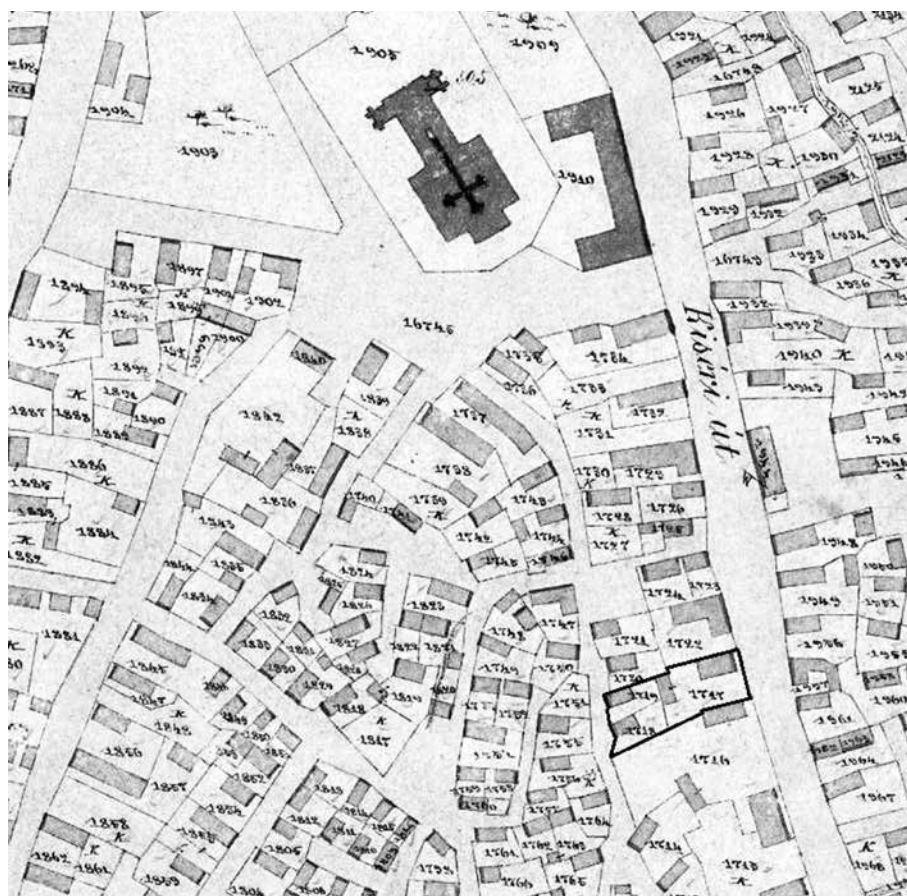
3. Jakkel Sándor mintázás közben

Jakkel Sándor 1977. december 23-án elhunyt. Évek múlva műhelye is az enyészeté lett, egységben megőrzésre érdemes hagyatéka szétszóródott, pedig nemcsak a mester halála után, hanem már életében is felmerült a múzeumként való megőrzés gondolata.

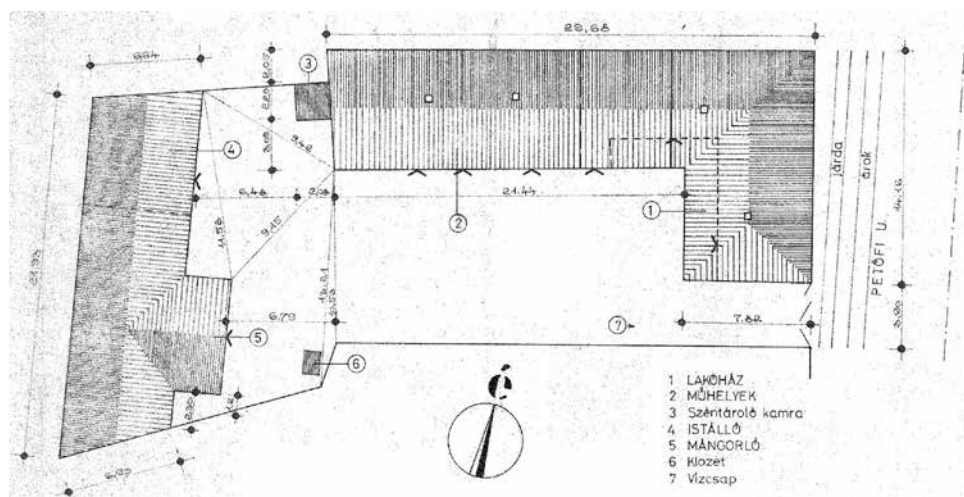
⁴ Mindkét évszámot fel is tüntették a mángorló oldalán.

Múltidéző dokumentumok

A népi építészeti emlékek kutatása és dokumentálása keretében, az Országos Műemléki Felügyelőség megbízásából készült el 1977-ben a kékfestőműhely és a hozzá tartozó lakóház felmérése. Tizennégy tervlap és harmincnégy fénykép örökíti meg a Jakkel-porta épületeit és a műhelyek berendezéseit. A feladat részletes felmérést kívánt, az $M=1:50$ léptékben szerkesztett rajzok minden méretet és szerkezeti megoldást tartalmaznak. Az archaikus mángorló alaprajzai, belső nézetei és több irányból felvett metszetei akár egy rekonstrukciót is lehetővé tehetnek. A dokumentáció legjellemzőbb lapjainak bemutatásával idézem fel a negyvennégy évvel ezelőtti állapotokat.

4. Az 1856–60 között készült kataszteri térképen még három telek osztozott az ingatlan mai, 2647 helyrajzi számú területén (erősebb kontúrral jelölve)

5. A telek helyszínrajza az épületekkel 1977-ben

A két utcával határos, szabálytalan alakú telek Petőfi Sándor utcai frontjára épült az L-alakú, tornácos lakóház (7., 8. kép), alatta részben pincével, három utcai szobával, udvari szárnyán konyhával és kamrával, illetve ezek folytatásában kézi- és gépi mintázóval, festékezővel. A mángorlót és az istállót magába foglaló, különálló épület a Budai utca felőli telekhatárra épült (18., 19., 20. kép). A lakóépület és a vele egybe épült műhelyek teherhordó falai égetett téglából készültek, a helyiségek mennyezetét sík, borított gerendafödémek alkotják, a hornyolt cseréppel fedett torokgerendás fedélszék anyaga fűrészelt fenyőgerenda.

A mángorló és az istálló épülete terméskő alapokon vályogtégla falazatokkal épült, ún. pórfödémekkel, ugyancsak hornyolt cseréppel fedett torokgerendás fedélszékkal. A tetőtérrel itt a kékfestő munkához használt szárítópádlásként alakították ki a torokgerendák síkjában elhelyezett szárítólécekkel, illetve huzalokkal.

A lakóház folytatásában az udvarról nyílóan, külön bejáratlalt épültek a műhelyek (6., 9., 10. kép). A sorban az első a kézi mintázó (12., 15. kép), ezt követte a gépi mintázó helyiség az indantrénfestő-, a keményítő- és a nyomógéppel (perrottingép) (11., 14. kép). A gépi mintázóval szomszédos a festékező, azaz a kipaterem a három, kb. 3 m mélységű festékező káddal (kipával) (17. kép), felettük a textília felfüggesztésére szolgáló csillagráfokkal valamint a kifőzőüstökkel (16. kép).

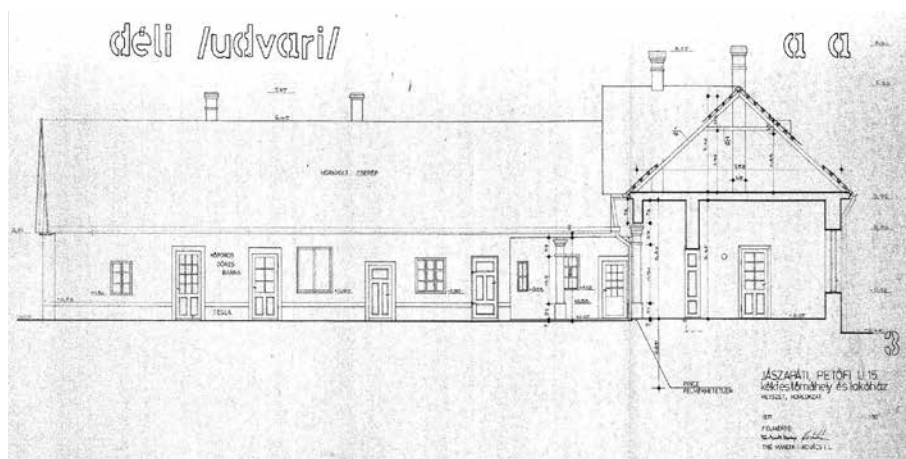
A mángorlóterem helyiségét csaknem teljesen elfoglalta a mángorlósúly, a kb. 12-13 tonna terméskővel megterhelt, kétirányú mozgást végző, borona-szerkezetű „láda” és a járgányos meghajtó-berendezés. A jelentős dinamikus terheléssel működő mángorlót 7 db nagy teherbírású, téglából falazott alaptestre helyezték, melyeken két hosszanti fagerenda alkotta a fa hengerekre csévált textílián gördülő mángorlósúly pályáját. A hengerek ki- és behelyezésekor (29. kép), a „buktatáskor” a „ládát” balra, illetve jobbra engedték kigördülni (27. kép). A „láda” lefelé buktatott vége ilyenkor az e célra ott elhelyezett támasztékokon

8. A lakóház utcai frontja

9. Műhelyek az épület udvari szárnyában

10. Az udvari épületrész nézete az utcai szárny metszetével

11. Perrotin gép (C. Hommel 1869)

12. Dúcok a kézi mintázó helyiségben

13. Nyomódúcok gépi mintázáshoz a mángorló helyiségben (kb. 400 db)

14. A gépi mintázó helyiség részlete

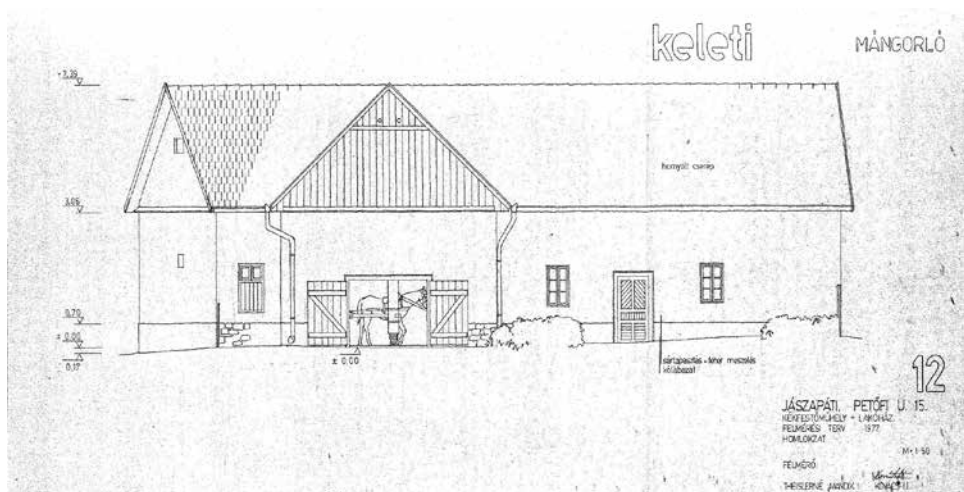
15. Dúccok kézi mintázáshoz

16. A kifőzőüstök a festékezőműhelyben

*17. Beton festőkádak (kipák),
felettük csillagráfokkal*

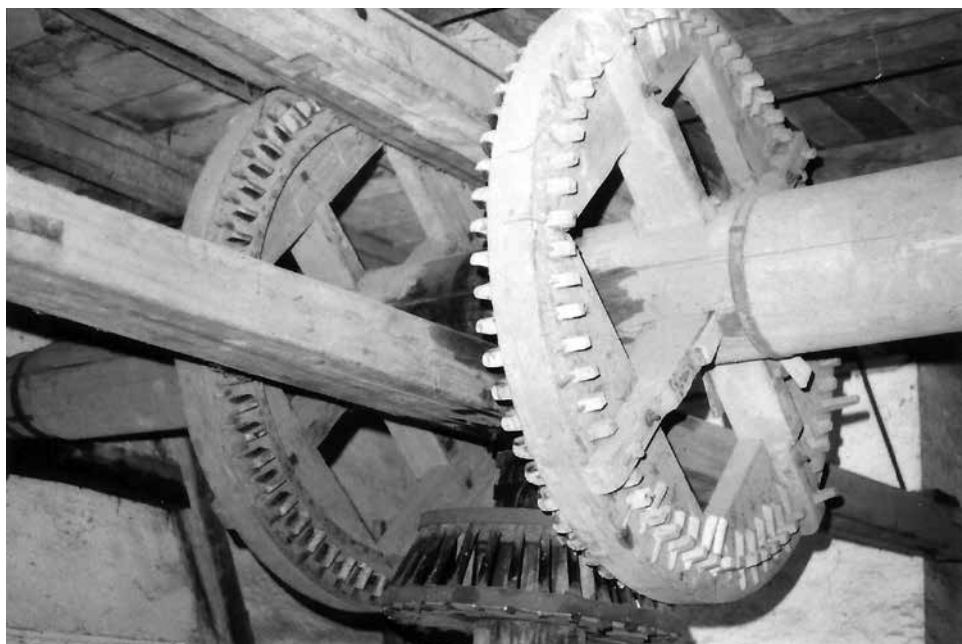
18. A mángorló épületének udvar felőli homlokzata

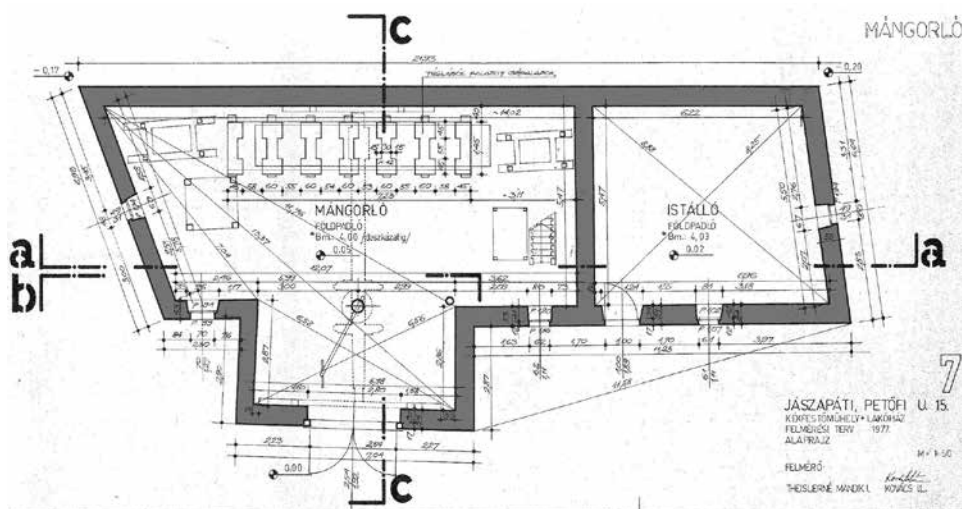
19. A mángorló épülete az udvar felől

20. A mángorló a Budai út felől

21. A mángorlósúly mozgásirányának változtatását biztosító fogaskerekek. A függőleges tengelyt jobbra vagy balra döntve más-más irányban forog a mángorlósúlyt mozgató vízszintes tengely.

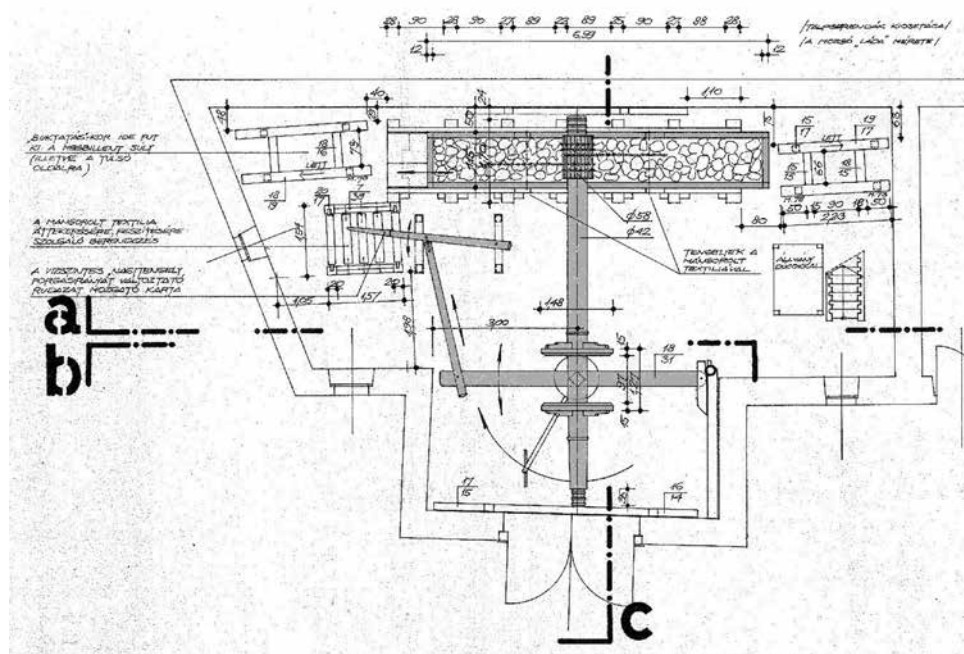
22. A mángorló- és istállóépület alaprajza

23. Mángorlás közben. A háttérben Jakkel Sándor és felesége

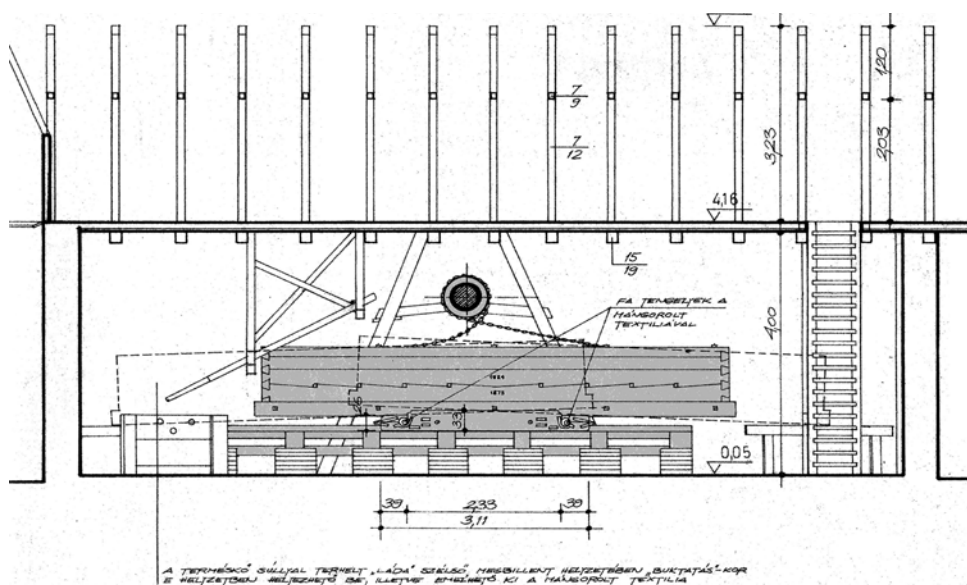
24. Mángorlás közben. Jakkel Sándor és lánya a felcsévélt vásznak simítását végzik

25. A mángorló berendezés felülnézetben, az irányváltó rudazat felülnézetével.

26. A mángorolt textilá átcsevézésére, kisímitására, feszítésére szolgáló ácsszerkezetű munkapad

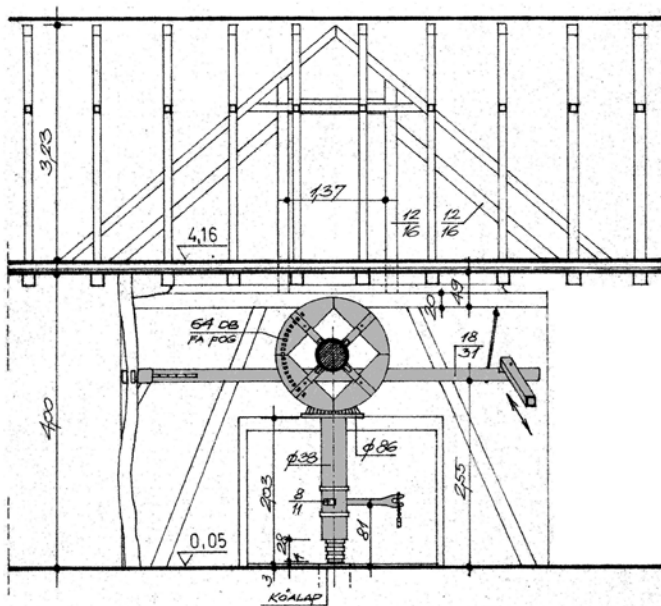
27. A mángorló előlnézetben. A szaggatott vonalak a „buktatás” helyzetét mutatják.

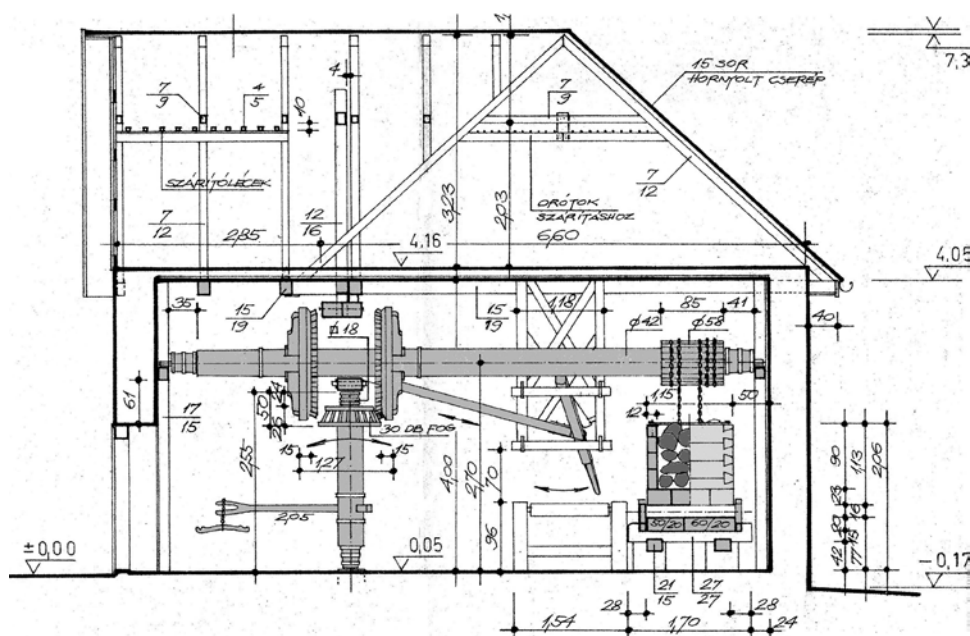
28. Jakkel Sándor és lánya a felcsévélt vásznak simítását végzik.
A mester közelébe nyúló rúd a mángorló mozgásirányának megváltoztatására szolgál

29. Jakkel Sándor a jobb oldalra „buktatott” mángorlóval, a fa hengerekre csévélt textília cseréje közben.

30. A mángorló hosszmetzetének részlete (a bejárat felé tekintve)
a függőleges főtengellyel és a hozzá kapcsolódó fogaskerékkel

31. A mángorló helyiségének keresztmetszete az erőátvitel és a mángorló mozgásirány-váltásának megoldásával

Az elműlás kronológiája

Az elmúlt évtizedek sajtószemelvényei segítségével próbálom felidézni az értékes ipartörténeti emlék – minden megmentésére irányuló szándék dacára megtörtént – pusztulásának kibogozhatatlan történetét.

1962 : „A műhelyből múzeumot csinálnak, ha majd pihenni akar az öreg.”⁵

1973: „Örökös? Az nincs. A lányom zongoratanárnő, a férje is tanárember. Majd örököl a múzeum... Van egy unokaöcsém, az egyetemi tanár Debrecenben. [...] Öröm nézni, ő érdeklődik a szakma iránt. Én bizakodok, hátha feleseréli az egyetemi tanárságot a kékfestő művészettel. Neki van hozzá tehetsége...”⁶

1975: „A magyarországi kékfestők hamarosan megfogyatkoznak. A szakma legidősebb mestere, a 80 esztendő Jakkel Sándor 1975 nyarán »beadja az ipart«. [...] Pedig Jakkel Sándor asztalán fél méter magasságban tornyosulnak a megrendelők levelei, és háza előtt hetente állnak meg a messziről érkező vásárlók autói. A visszavonuló mester jászapáti műhelyében szeretné berendezni a kékfestő szakma magyarországi múzeumát.”⁷

5 k.cs. Az utolsó kékfestő. Esti Hírlap, 1962. 10. 06.

6 Varga Viktória: A kékfestő. Szolnok Megyei Néplap, 1973. 08. 01. 5. p.

7 Lobogó. 1975. 03. 06. 20. p.

1977: „A még működő műhelyek lassan idegenforgalmi nevezetességekké válnak, éppen technikátörténeti érdekességük révén.”⁸

1978: „Népi ipari műemlékké szándékoznak nyilvánítani Jakkel Sándornak, a népművészet mesterének Jászapátiban levő, a 82 éves művész halálával most megürült kékfestő műhelyét. A családnak ma is van kékfestéssel foglalkozó tagja, így valószínű, hogy a műhelyt védett népi műemlékként tovább üzemeltetik.”⁹

1978: „Jakkel Sándorné: »Amennyire tőlem telik óvom a tárgyakat, a műhelyt. [...] Voltak itt néhányan hivatalos szerv képviselőjében is, Jászberényből, Szolnokról a tanácsai művelődési osztályokról, a Damjanich Múzeumból, voltak mérnökök a Műemlékvédelmi Felügyelőségtől is. Mindenki arról beszél, hogy milyen jó lenne itt egy kékfestő tájházat, valami kis múzeumot csinálni. Nekem is az volna a legjobb, ha maradhatna minden ott, ahol van, ha múzeum lenne.« [...] A Szolnok megyei Tanács illetékesei egy évvel ezelőtt Domonkos Ottót, a soproni múzeum igazgatóját, elismert néprajzost, »kékfestőszakembert« bízták meg, mondjon véleményt a Jakkel-műhelyről, s tegyen javaslatot közművelődési hasznosítására. Domonkos Ottó néprajzi szempontból kiválóan találta az anyagot, s azt javasolta, hogy a műhely működjön továbbra is (Jakkelné is kitanulta a kékfestő-mesterséget), de nyilvánítsanak mindent védetté, vegyenek mindent műemléki felügyelet alá. A megyei tanács közművelődési osztálya és a megyei műemlékvédelmi bizottság elfogadta a javaslatot, s fölvette a kapcsolatot az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőséggel és a kisiparosok országos központjával. [...] Biztosan találnak módot a megegyezésre, mert a lényegben – a hagyaték váljék közkinccsé – egyetértenek.”¹⁰

1979: „A szendrői XIX. század első feléből való festőház-kékfestőműhely 1965-ben került helyreállításra, azóta mint múzeum működik. [...] A helyszínen védett ipari emlékeink közül csak az állami tulajdonban lévő turistvándi és örvényesi vízimalom működtetése megoldott. [...] Műemlékjegyzékünk folyamatosan változik. Újabb épületek kerülnek műemléki védelem alá. Folyamatban van a kácsi örlő-, fűrés- és kendertrő vízimalom védelme, a még néha működő kecskeméti és jászapáti kékfestőműhelyek levédése.”¹¹

[...] *Várhatóan nagyobb számú ipari emlék kerül még műemléki védelem alá. [...] Ha állami szerv állami tulajdonba kíván venni egy népi ipari objektumot, minisztertanácsi támogatási keretünkből már a tulajdonszerzést is tudjuk támogatni.*” – mondta Sisa Béla az Egri Nyári Egyetemen tartott előadásában.

1980: „Jászapátin, a Petőfi Sándor u. 15. szám alatti ház előtt gyakran állnak meg gépkocsik; jönnek az érdeklődők, hazaiak, külföldiek, hogy megnézzék az 1977-ben elhunyt Jakkel Sándor kékfestő-mester és iparos ősei ritkaságszámba menő hagyatékát. [...] A megyei tanács közművelődési csoportja is őriz egy testes dossziéra való iratot – mindegyik a jászapáti kékfestő-műhely megvétele, megőrzése, közművelődési, kulturális kincssé tétele ügyében íródott. Jakkel Sándor még élt, amikor fölvetődött a maga nemében egyedülálló műhely műemlékként, tájházként való megőrzésének gondolata. [...] Tavalý július tizenhatodikán zajlott le egy megbeszélés, amelyen az örökösökön (Jakkel Sándorné, Hagyó

8 Domonkos Ottó múzeumigazgató (Sopron). Élet és Tudomány, 1977. 07. 22. 910. p.

9 Magyar Hírlap, 1978. 01. 03. 9. p.

10 Szabó János: Mi lesz a Jakkel-hagyatékkal? Szolnok Megyei Néplap, 1978. 06. 25. 7. p.

11 Sisa Béla: Népi ipari műemlékek védelme, in Az Egri Nyári Egyetem előadásai 1979, Eger, 1979, 93-95.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_KOHI_Kenyee_1979/?pg=92&layout=s

László és felesége) kívül részt vettek a megyei tanács, a jászberényi Járási Hivatal, az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség képviselői is. Idézünk a megbeszélésről készült emlékeztetőből:

»A tárgyalást Visnyovszky Béla, a megyei tanács művelődésügyi osztálya gazdálkodási csoportjának főelőadója vezette. Ismertette a műhely berendezéséről készült értékelést, valamint a műhely épületének értékelését. Az összeg közel 300 ezer forint. Az özvegy elmondta, hogy korábban az itt ismertetett értékeléseket nem ismerte, és mivel ilyen sokáig elhúzódott a megvétel eldöntése, már lemondott arról, hogy a műhelyt eladja, és ő tovább akarja folytatni a mesterséget. Visnyovszky Béla elmondta, hogy *nem a műhely mindenáron való megvétele a cél, hanem az ipartörténetileg jelentős gyűjtemény megóvása, megőrzése*. Sisa Béla, az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség munkatársa elmondta, hogy az OMF anyagi támogatást tudna a felújításhoz nyújtani. A műhely további működtetése lenne indokolt. Jakkelnét mint gyűjteménykezelőt lehetne alkalmazni.« [...]»

Tisztázatlan a műhelyhez tartozó lakóház és a telek sorsa.¹² Utóbbiak megvétele nélkül nem lehet tárgyalni a műhelyről és berendezéseiről sem. A végösszeget illetően: az örökösök egyessel kezdődő, hét számjegyből álló számot mondanak. Balázs György, a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum muzeológusa tavaly májusban minősítette részletesen az anyagot. Értékelése szerint: »A Jakkel-féle kékfestőműhely az ipartörténeti emlékekben szegény Jászság jelentős kéziipari objektuma, múzeumi megőrzése mindenképpen indokolt. A kékfestőműhely tárgyi berendezése a 19. század második felétől e század első harmadáig reprezentálja a mesterség eszközeit«. A tárgyak részletes elemzése után így fogalmaz Balázs György: »Fentiek figyelembevételével a Jakkel Sándor-féle kékfestőműhely berendezéseinek összértéke mintegy 160 000 forint. „A szakértői vélemény szerint *ennyi és nem több* az, aminek kulturális értéként való megőrzése indokolt.”¹³

1985: Egy debreceni szál:

„A Patyolatnál kedvenc téma lett a kékfestés. Ezt az ősi mesterséget szeretnék a vállalatnál tovább folytatni. A közelmúltban megvásárolták a jászapáti Jakkel Sándor kékfestő mester műhelyének berendezéseit azzal a szándékkal, hogy itt, *Debrecenben a tiszta népi formákra, motívumokra építve kékfestődét alapítanak*. [...] *A körtefából készült mintafák szépek, különlegesek, most már csak néhány apró szakmai fogást kell majd elsajátítaniuk a Patyolat kékfestőinek.*”¹⁴

„A Jászdózsán született dr. Bolyós András (1942–2013) családi rokonságába tartozott Jakkel Sándor, aki Jászapátiban folytatott kékfestő tevékenységet. Gyerekkorától fogva ismerte a műhelyt, a Vegyipari Technikum évei alatt, majd az egyetemi évek során egyre nagyobb kötődést tanúsított a kékfestő szakma iránt. [...] 1973 februárjában volt az első bemutatkozó kiállítása Debrecenben, és még abban az évben megkapta a Népművészet Ifjú Mestere címet. [...] Jakkel Sándor 1977-ben bekövetkezett halála után a műhelyt örökösei 1985-ben eladták a debreceni Patyolat Vállalatnak.”¹⁵

¹² A telek, immár a műhelyek és a lakóház nélkül, ma is az örökösök tulajdonában van.

¹³ Szabó János: Mi lesz a jászapáti Jakkel-hagyatékkal? Szolnok Megyei Néplap, 1980. 03. 18. 4. p.

¹⁴ Iván Gizella: Felújítás előtt a Patyolat debreceni festődéje. Hajdú-Bihari Napló, 1985. 03. 28. 9. p.

¹⁵ <http://nepmuveszetiufjumeszterei.hu/index.php/dijazottak/36-bolyos-andras>

„Bolyós András családi ereklyeként örökölt egy 1860-as évekbeli gépet,¹⁶ de a mai napig nem indította be.”¹⁷ – írta 2003 januárjában a Hajdú-Bihari Napló.

1989: „Az idősebb nemzedék tagjai bizonyára még élénken emlékeznek a jászapáti Jakkel-féle kékfestő műhelyre. [...] Jakkel Sándor özvegye még ott lakik a Petőfi Sándor utcában, de már Jászberénybe készül, szinte napok kérdése, hogy mikor ad túl a híres műhelyen. Ott jártunkkor szomorú képet mutatott a hajdan virágzó festőműhely (lásd a mellékelt képet). Az úgynevezett hidegfestő részlegben még állnak az áztató medencék betongyűrűi, a melegfestőben (indanthrén) pedig poros polcokon sorakoznak a festékes tégelek. A mángorló megroggyant épületben várja végzetes sorsát. Itt még minden működésbe hozható, s külön érdekessége, hogy ez az egyetlen lófogatú mángorló az országban. [...]

32. A műhely 1989-ben

Pusztulnak az értékek, lassan megy tönkre egy régi mesterség teljes eszköztára – a szakmai ismeretekről, a hagyományozhatóságról már nem is beszélve. [...] Tíz éve özv. Jakkel Sándorné múzeumi vételre felajánlotta a műhely teljes berendezését. A kért összegben nem született egyezés, s félő – ismerve múzeumaink anyagi helyzetét –, hogy már nem is fog.

Tény, hogy Jászapátiban, a Petőfi utcában lassan milliós érték megy veszendőbe: az egyetlen kékfestő műhely a megyében, amelyet egy 1983-ban megjelent Szolnok megyei kiadvány is ipari műemléknek nevez. Idő kérdése csupán, hogy múlt időben beszélhessünk róla...”¹⁸

16 Valószínűleg a Jakkel műhely 1869-ben, Berlinben, C. Hommel gyárában készült perrotin gépéről van szó

17 Kékfestés: a szakmaszeretet maradt. Hajdú-Bihari Napló, 2003. 01. 23. 7. p.

18 J. J.: Nevezetes épületeink nyomában – A jászapáti kékfestő műhely. Szolnok Megyei Néplap, 1989. 03. 06. 5. p.

33. A Petőfi Sándor utca 15. ma

1992: „A műhelyt a család felajánlotta az akkori tanácsnak, hogy legalább egyben maradjon a sok-sok eszköz, s múzeumként látogathassák a fiatalok. A város vezetői szerint olyan magas árat kértek a hagyatékért, hogy azt még a megyei tanács segítségével sem tudták volna megvásárolni. Nos, ez a magas ár Jakkel Sándor özvegye szerint mindössze 300 ezer forint volt, így úgy tűnik, inkább az akarat hiányzott, mint a pénz. Jászapátin így aztán nem lett kékfestő múzeum. [...] A mester özvegye – bár fájó szívvel –, hogy kiegészítse valamivel csekélyke nyugdíját, kénytelen volt megválni egy-egy eszköztől, így az évek során egyre fogyott a műhely berendezése, de talán *még mindig alkalmas lenne arra, hogy múzeumként megnyíljon az emberek előtt.* Ez azonban a város, a megye kulturális életének jelenlegi vezetőin múlik, hogy kijavítják-e elődeik hibáját, amivel megfosztották a megyét egyik jelentős kulturális örökségétől.”¹⁹

2009: Bejegyzés a Jászapáti 2647 helyrajzi számú ingatlan tulajdoni lapján:
 „Bejegyző határozat, érkezési idő: 34689/2009. 04. 30.
 Önálló szöveges bejegyzés: épület lebontása.”

Epilógus

2018-ban az UNESCO felvette a kékfestés hagyományát – mint Ausztria, Csehország, Magyarország, Németország, Szlovákia közös örökségét – az emberiség szellemi kulturális örökségének listájára. „2019. február 12-én, a pápai Gróf Esterházy Károly Múzeum Kékfestő Múzeumában került sor a kékfestés hagyománya »Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív listájára« történet felkerülését igazoló dokumentum ünnepélyes

¹⁹ Kinek kell a Jakkel-hagyaték? Új Néplap, 1992. 11. 04. 11. p.

átadására.”²⁰ Ha túlélhette volna Jakkel Sándor műhelye az 1980-as, 1990-es éveket, mára bizonyára sűrűn látogatott turisztikai célponttá válhatott volna. Ipartörténeti múzeumná, az egykori lakóház helyiségeiben látogatóközponttal, a műhelyekben és a mángorlóban élő bemutatókkal, akár szakmai képzések lehetőségével is.

A sajtószemelvényekből összeállított kronológia is igazolja, hogy nemcsak a pokolba vezető út, de egy, a nagyvilág számára is fontos nemzeti érték pusztulásához vezető út is jó szándékkal van kikövezve. Persze, a meg nem értés, valamint a felújítás-fenntartás-működtetés komplex kérdéseinek megkerülése és az ingatlanvásárlás gondolatának elvetése is közrejátszott a szomorú végkifejlet előidézésében. Miközben világos volt, hogy Jakkel Sándor özvegye nem lenne képes fenntartani a védettségre és műemléki felügyeletre javasolt műhelyt, mert a kékfestés már nem biztosított megélhetést. Ugyanakkor már helyben vagy szabadtéri múzeumokban felújított vízi-, szél- és szárazmalmok, kovácsműhelyek jelezték a népi ipari kultúra megőrzésének reális lehetőségét.

Nem tudjuk, mikor bontották le a műhelyt, nem tudjuk, vajon mit kezdett a debreceni Patyolat Vállalat az 1985-ben megvásárolt műhellyel, nem ismerjük az évszázadokkal ezelőtti technológiát őrző mángorló sorsát, melynek még faanyagértéke is jelentős. Ezek a nyitott kérdések bizonyára örökre megválaszolatlanok maradnak. A régi rajzok és fényképek segítségével most az olvasó is beléphetett az egykori műhelybe. Igyekeztem közelebbről bemutatni, hogy mi is volt az a közös érték, amit elveszítettünk. Ha jelenünk része már nem lehet, legalább emlékét őrizzük meg.

Irodalom

Fodor Dénes: A jászági kékfestés hagyományai. *Jászsági Évkönyv*, 2000.

Domonkos Ottó: Magyarországi kékfestő műhelyek vásári körzetei. In: Dávid Lajos (szerk.) *Arrabona – Múzeumi közlemények. 19–20.*, Győr, Xántus János Múzeum, 1977–1978.

Pásztor Emese – ERDEI T. Lilla: *Bódy Irén, a kékfestés művésze*. Budapest – Veszprém, Magyar Képek, 2020.

Egyéb források

Asajtószemelvények az Esti Hírlap, a Szolnok Megyei Néplap, a Lobogó, az Élet és Tudomány, a Magyar Hírlap, a Hajdú-Bihari Napló és az Új Néplap egykori lapszámain alapulnak.

Az 1., 2. és 3. sz. fotó forrása:

Jászapáti képekben. Jászapáti, Jászapátiak Baráti Egyesülete, 2004.

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Jaszapati/index_2.htm

A kékfestőműhely rajzait és fotóit a szerző készítette 1977-ben.

20 http://unesco.hu/szellemi_kulturalis_orokseg/a-kekfestes-hagyomanyahoz-tartozo-unesco-dokumentum-un-nepelyes-atadasa-107220

Sárközy Miklós

A MAGYARORSZÁGI JÁSZOK NYELVEMLÉKEI

– FORRÁSOK, PROBLÉMÁK, ÚJ ADATOK¹

E tanulmány célja, hogy összefoglalja a középkori Magyarországra betelepült jászok nyelvemlékeinek forrásait, és elemezze a hazánkban eddig ismert jász nyelvemlékeket. Írásom segítségével egyben szeretném tágabb kontextusban tárgyalni a jászok nyelvi-etnikai származásának problémáit.

Az iráni nyelvek és írások osztályozása az ó- és középiráni nyelvi korszakban

Mint ismert, a jászok a 14. század során jelennek meg az írott és régészeti forrásokban a történeti Magyarország területén. Egybehangzó vélemények szerint a magyarországi jászok ősei a Kelet-Európa ellen indított mongol hadjáratok által kiváltott népmozgások következtében hagyták el szállásterületüket, az Észak- Kaukázust, a Don és a Volga folyók által határolt zónát.

A jászok eredetével és nyelvi hátterével kapcsolatban a modern nemzetközi és magyar nyelvészeti szakirodalom egységes álláspontot képvisel: a jászok az iráni népek közé tartoztak, fennmaradt nyelvemlékeik pedig kivétel nélkül az iráni nyelvekhez köthetők, tehát egy indoeurópai nyelvet beszélő népcsoportról van szó. A jászok nyelvemlékei az iráni nyelveken belül egyértelműen és világosan az északkelet-iráni nyelvek közé (mint amilyen a jagnóbi vagy az oszét) sorolhatók.

Az iranisztika az iráni nyelvek történetét három nagy korszakra osztja, nyelvészeti sajátosságai alapján pedig a kelet- és nyugat-iráni nyelvek csoportjába sorolja őket. Ez a kelet-nyugati csoportosítás azonban csak az óiráni nyelvtörténeti korban hordozott tényleges földrajzi lokalizációt. Ebből a korszakból (Kr. e. 2. évezred – Kr. e. 330) két iráni nyelvnek, az óperzsának és az avesztainak ismertek a nyelvemlékei. A nyugat-iráni nyelvek közé sorolt óperzsának (Achaimenida Birodalom, Kr. e. 6 – 4. század) ékírásos ábécével maradtak ránk szövegei, többnyire a mai Irán déli részéről. Az Avesztának, a zoroasztriánus vallás szent könyvének kronológiai meghatározása a jelenleg ismert kései, többnyire középkori és újkori kéziratok filológiai problémái miatt aligha lehetséges, ám nyelvi archaizmusai, a szanszkrithez és az óperzsához való közelsége miatt egyértelműen a Kr. e. 2 – 1. évezredre datálható szövegekről van szó.² Az óperzsán és az avesztain kívül más óiráni nyelvekből csak szórványos, többnyire onomasztikai adatokkal rendelkezünk. Ilyen a méd nyelv, amelyen a királyok nevei világos nyugat-iráni etimológiával rendelkeznek. Hasonló a helyzet a szkíta csoportok nagy részénél is, ahol szintén biztosra vehető az iráni nyelvi háttér. Utóbbira részben a görög forrásokban megőrzött szkíta névanyagból, részben vízrajzi nevekből következtethetünk. A Kr. e. 1. év-

1 A tanulmány a szerző hozzájárulásával megjelenő másodközlés Elsőként a Kelektutató című folyóirat 2020. 1. számában jelent meg. <http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2020.1.89>. A jelen tanulmány a Magyar Művészeti Akadémia Művészeti Ösztöndíjprogramjának támogatásával jött létre.

2 Fontos megjegyezni, hogy az Aveszta könyvei nem egységes nyelvtant mutatnak, így megkülönböztetünk óavesztai és újavesztai nyelvváltozatokat született, régiesebb és kevésbé régies szövegeket.

ezredbeli kelet-európai szkíta nyelvemlékek kapcsán érdemes megemlíteni a *don* 'folyó, víz' szót, amely feltételezhetően egy indoiráni **d^hanH* 'folyik' gyök leszármazottja, és amely számos mai folyónévben is látható Oroszország, Ukrajna és Magyarország területén (lásd Don, Donyec, Duna stb.). Az adatok tehát azt sugallják, hogy a kelet-európai szkíták iráni nyelvet vagy nyelveket beszélhettek, bár mindez a rendelkezésünkre álló nyelvemlékek korlátozottsága miatt részleteiben nem vizsgálható.

A középiráni korból (Kr. e. 330 – Kr. u. 9–10. század) már jóval több iráni nyelv írott emlékeit ismerjük.³ A nyugat-iráni nyelvek közé soroljuk a középperzsát és a párt-hust. Mindkettő terjedelmes írásbeliséggel rendelkezik, nyelvemlékeik nagyobb részt a mai Iránból (ahol a legtöbben beszélték e nyelveket), kisebb részt Közép-Ázsiából kerültek elő. A középperzsának három fő forráscsoportja ismert: a feliratos középperzsa szövegek; a zoroasztriánus középperzsa egyházi szövegek nagy terjedelmű korpusza, melynek nyelvét pahlavinak (magyarul olykor pehlevinek) hívjuk; valamint a manicheus középperzsa szövegek. A középperzsa minden változatát arámi eredetű ábécével írják. Bár ezen ábécék kialakulása eltérő történelmi pillanatokban következett be, közös ősök az óperzsa korban használt ún. birodalmi arámi nyelv sémi ábécéje volt. Az észak-nyugat-iráni nyelvek közé tartozó párthusnak is több különböző forráscsoportja létezik: a korai párthus (Kr. e. 2–1. század) osztrakonok Niszából, az egykori párthus fővárosból; a szászánida kori párthus feliratok; valamint a manicheus párthus szövegek. A párthus nyelv mindegyik forráscsoportját sémi eredetű ábécé-vel írták, hasonlóan közeli rokonához, a középperzsához.

A középiráni nyelvek északkeleti csoportjába tartozik a szogd, a hvárezmi és az ún. szaka nyelvek csoportja (hotáni és tumszuki szaka), délkeleti ágába pedig a baktriai. Ezeket az iráni nyelveket a mai Közép-Ázsia, Afganisztán, továbbá Kína területén beszélték és írták. A szogd kiterjedt írásbeliséggel rendelkezik, amely arámi, manicheus szogd, indiai eredetű bráhmí és részben arab betűs ábécéken maradt ránk, miközben a baktriaiit görög ábécével írták. A viszonylag csekély számú írott forrásból ismert hvárezmi szintén arámi és részben arab betűs ábécét használ. A két szaka nyelv lejegyzésére pedig indiai eredetű bráhmí írást alkalmaztak, éspedig főleg buddhista szövegek rögzítésére.⁴

A középiráni és az újiráni nyelvi korszak határán áll az alán nyelv is, amelynek jelentősége e tanulmány szempontjából kiemelkedő, és amelyet szintén az északkeleti iráni nyelvek csoportjába sorolunk. Igaz, kevés ókori és középkori alán nyelvemlék ismert, de a rendelkezésünkre álló adatok, valamint a 18. századtól kezdve lejegyzett oszét nyelvű szövegek semmi kétséget nem hagynak az alán északkeleti iráni nyelvi jellegét illetően.

Mindezekén túl a középiráni nyelvek közé soroljuk – névanyaguk és korlátozottan, elsősorban a késő antik kútfőkben fennmaradt egyéb nyelvi források alapján – a Kelet-Európából ismert szarmaták, jazigok és roxolánok nyelvét is. Igencsak nehézkes annak bizonyítása, hogy ezek a nyelvek milyen mértékben leszármazottai az óiráni szkíta nyelvnek vagy nyelveknek. A rendelkezésre álló források szűkössége ellenére a nyelvi kontinuitás Vaszilij Ivanovics Abajev kutatásai alapján nagyon is lehetséges.⁵ Az is valószínű,

3 Rüdiger Schmitt: Die mittelliranischen Sprachen im Überblick. In: *Compendium Linguarum Iranicarum*. Hrsg. von Rüdiger Schmitt. Wiesbaden, 1989, 95–105.

4 Nicholas Sims-Williams: Eastern Middle Iranian. In: *Compendium*, 165–172.

5 Vaszilij Ivanovics Abajev: *Isztoriko-etimologiceszkij szlovar' oszetyinszkovo jazüka*. I–IV. Moszkva, 1958–1989.

hogy az egykor a Kárpát-medence alföldi régiójában is beszélt szarmata, jazig és roxolán nyelvek a keletiráni csoportba sorolhatók, és igen közeli rokonságban állhattak az alánnal.

E nyelveket gyakran mint az alán változatait említi a szakirodalom. Feltételezett rokonságukra gyakran idézett példa maga a grecizált roxolán (Ρωξολανός) név, mely egyértelműen a 'fényes alán' jelentésű középiráni *ruxs-alān*ból származik, és azt sejteti, hogy a roxolánok valójában az alánok egy Közép-Európába vándorolt korai csoportja voltak.⁶ A roxolán név imént említett etimológiájával állhat kapcsolatban a főleg muszlim auktoroknál feltűnő *rukhsās* 'fényes *ās*' népnév is, amely az alánok egyik elnevezése volt.⁸ Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy néhány népnév és személynév aligha elégséges a kelet-európai iráni nyelvek egymáshoz való viszonyának meghatározására és egy lineáris nyelvi leszármazás megállapítására, ahogy erre Harmatta János egyik korai tanulmánya is utal, ahol a szerző felhívta a figyelmet a kelet-európai szkíta és szarmata nyelvi anyag nem egységes voltára.⁹ Az azonban a rendelkezésre álló adatok alapján nyilvánvaló, hogy a szarmata, a jazig és a roxolán közelebbi rokonságban állt az északkeleti iráni nyelvekkel (alán, hvárezmi, szogd, baktirai, szaka), mint az Iránban egykor beszélt nyugatiráni nyelvekkel (párthus, középperzsa). Arra is fel kell azonban hívnunk a figyelmet, hogy a ránk maradt szarmata onomasztikai anyagban előfordulnak nyugatiráni elemek is. A kelet- és nyugatiráni nyelvek érintkezésének lehetséges helyszíne a Kaukázus vidéke volt. A különböző nem iráni nyelvekből is itt kerülhettek nyugatiráni kölcsönszavak a Kaukázustól északra beszélt keletiráni nyelvekbe, de Kis-Ázsia egykori achaimenida tartományainak részben iranizált ókori lakossága is adhatott tovább nyugatiráni jövevényszavakat a Fekete-tenger mentén beszélt keletiráni nyelveknek (gondoljunk a Pontuszi Királyság achaimenida, tehát nyugatiráni kapcsolataira). Hasonló jelenségekre, vagyis lehetséges nyugatiráni lexikai elemek keletiráni közegben való megjelenésére figyelhetünk fel később a jász nyelv esetében is.

A Kr. u. 9–10. századtól számított újríráni nyelvi korszak kívül esik tanulmányunk keretein. Erre is jellemző a kelet–nyugati felosztás, amely azonban ebben a korban már csak nyelvészeti és nem földrajzi értelemben használatos (a főbb nyugatiráni nyelvek: újperzsa, tádzsik, kurd nyelvek, zázá, giláni, luri, beludzs; a főbb keletiráni nyelvek: pastu, oszét, jagnóbi/újszogd, ún. pamíri nyelvek). Az újríráni nyelvek közül ki kell emelni az oszétot, mivel az egykori jász nyelv és a mai oszét szoros rokonságot mutat egymással. Az északkeleti iráni nyelvek közé tartozó és az Oroszországi Föderáció területén beszélt oszétnak ma két jelentős beszélt dialektusát ismerjük: a digort és az iront.¹⁰

6 Agustí Alemany: *Sources on the Alans: A Critical Compilation*. Leiden, 2000, 8. Vö. avesztai *raoxšna*, újperzsa *raušan* 'fényes'.

7 Ami az *ās* etimológiáját illeti, vélhetően az óiráni *āsu* 'gyors' szóra megy vissza (vö. Harmatta János: Alán. In: *A világ nyelvei*. Szerk. Fodor István. Budapest, 1999, 38–39; Czeglédy, i. m., 13, 33.). A Pritsak és mások által felvetett *Asii–Arsii*–*Ἀρσοί* etimológiai kapcsolat nem általánosan elfogadott a szakirodalomban (vö. Langó Péter: A jászok etnogenezise és korai történetük. In: *Szállástól a mezővárosig. Tanulmányok Jászfényszaru és a Jászság múltjáról*. Szerk. Langó Péter. Jászfényszaru, 2000, 86–87.).

8 Alemany, i. m., 8.

9 János Harmatta: Studies in the Language of Iranian Tribes in South Russia. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 1 (1951/2–3) 261–314.

10 Fridrik Thordarson: Ossetic. In: *Compendium*, 456–479; Uő, Digor. In: *Encyclopaedia Iranica*. VII:4. Ed. by Ehsan Yarshater. Costa Mesa, 1999, 402–404.

Mindezek összességében azt jelentik, hogy a hajdan Magyarországon beszélt jász nyelv szorosabb rokonságban áll az egykori, mára nagyjából már kihalt északkeleti iráni nyelvekkel, az alánnal, a szogddal, a hvárezmival és az úgy- nevezett szaka nyelvek csoportjával, mint a nyugatiráni nyelvek közé sorolt középperzsával és párthussal.¹¹

Nyelv és nép: az alán és változatai Kelet-Európában, a jász nyelv előzményei

Az írott forrásokban a Kr. u. 1. századtól megjelenő alán népcsoport kiemelkedő jelentőséggel rendelkezett az Észak-Kaukázus, valamint a Volgától nyugatra fekvő kelet-európai területek késő ókori és középkori történelmében. Az alánok elei vélhetően a mai Hvárezm (Khorezm), tágabb értelemben Közép-Ázsia területéről¹² bevándorolt iráni nomádok lehetnek, és az alán népnév talán a jól ismert *arya/ārya* 'árja (előkelő)' indoiráni népnévhez vezethet vissza.¹³ Az alánok hosszú történelme és nomád törzsi struktúrája implikálja, hogy az alán törzs-szövetség kialakulásában több népcsoport is részt vett, így valószínűsíthető, hogy forrásaink nem minden esetben ugyanazt a népcsoportot értették az alánok alatt az 1. és a 14. század között. Vélhetően itt nem egy egynyelvű és homogén közösségről van szó.

Jelen tanulmánynak nem célja a meglehetősen szövevényes és gazdag ókori és középkori alán történelem összefoglalása, valamint az alán etnogenezis kérdéseinek megválaszolása. Az alánság hosszú történelme során több részre szakadt, Galliától Észak-Afrikán át Mongóliáig követhetjük különböző korszakokban megjelenő csoportjaikat. Egy jelentős részük azonban a Kaukázus tágabb környezetében maradt, és túlélte mind a hun, mind az arab, mind pedig mongol támadásokat. Ezek az alánok lehettek a mai oszétek és az egykor Magyarországra betelepült jászok közös ősei. Amint az a fentebbi áttekintésből is látható, az alán a korábbi szarmata nyelvvel vagy nyelvekkel nyelvi kontinuumot alkotott.

A szakirodalomban alánnak nevezett népcsoportra számos forrás utal, és hosszú történelmük során gyakran más nevekkkel is illették őket. Az ókori és középkori forrásokban szereplő elnevezések – *alán*, *al-lān*, *aorsos*, *róxolan* (*ruks-alān*), *r(d)ukhs-ās*, *tuwal-ās*, *as-tigor* – számos esetben az egész népre vonatkoztatva jelentek meg, míg máskor valószínűleg csak egyes törzsekre utalhatott az adott kifejezés. A rendelkezésünkre álló források alapján elmondható, hogy az alán népnév nagyjából a 13. századi mongol hódításig domináns szerepet játszott az összalánság megjelölésére. Ezt követően az addig csak bizonyosalan csoportokat, törzseket jelölő, máig tisztázatlan etimológiájú *ās* (amely a keleti szláv *асы* alakon keresztül honosodott meg a magyarban *jász* formában, és amely ettől függetlenül a mai *oszét* név előzménye is) a 13. századi mongol hódítást követően vált általános és az alánt felváltó népelnevezéssé forrásainkban.¹⁴ Amennyire változatosak és nagy számúak az alánokra vonatkozó történeti források, annyira szegényesek a fennmaradt nyelvméleik.

11 Roland Bielmeier: Sarmatisch, Alanisch, Jassisch und Altossetisch. In: *Compendium*, 236–245; Sárközy Miklós: A szarmata nyelv. In: *Pannónia latin nyelvtörténete*. Szerk. Fehér Bence. Budapest, 2007, 485–487.

12 Az alánok közvetlen elődeinek gondolt *Asii* népcsoport és a kínai forrásokból ismert Kangkū országa (talán a mai Taskent környékén a Szir-darjától északra) kapcsolatához ld. Czeglédy Károly: *Nomád népek vándorlása Napkelettől Napnyugatig*. Budapest, 1969, 13, 33; Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története*. Szeged, 1993, 37–39; Langó, i. m., 86–88.

13 V. I. Abaev – H. W. Bailey: Alans. In: *Encyclopaedia Iranica*, I. Ed. by Ehsan Yarhsater. London, 1985, 801–803.

14 Alemany, i. m., 2–9.

Minden valószínűség szerint az alánok egyetlen csoportja esetében sem beszélhetünk a sajátnyelvű írásbeliség jelentősebb szerepéről. Nyelvelmékek nagy részét az alánokról írt forrásokban fellelhető onomasztikai adatok jelentik. Fennmaradt még néhány rövid görög ábécés felirat, mint például a 10–12. század közé datált zelencsuki felirat a Kubán folyó mentén, vagy a bizánci költő és grammatikus Ióánnész Tzetzész (körülbelül 1110–1180) *Theogonia* című műve epilógusának alán glosszái, melyek jól felismerhetően egy alán anyanyelvű adatközlő mondattörédei középgörög szövegbe ágyazva. Tzetzész e munkája különböző nyelvekből idéz rövidebb mondatokat, köszönési formákat. Az alán nyelvű glosszák udvariassági formulákkal kapcsolatosak, és a 12. század derekáról származnak.¹⁵ Agustí Alemany hívta fel a kutatók figyelmét egy lehetséges negyedik alán nyelvelmékre, amely egy még publikálatlan 13. századi bizánci liturgikus kéziratban maradt fent, és mintegy negyven alánnak tűnő kifejezést tartalmaz.¹⁶

Nem tartozik szorosabban a témánkhoz, de érdemes röviden utalni a magyar nyelv alán (vagy az alánnal közeli rokon keletiráni nyelvből, illetve nyelvekből származó) jövevényszavaira. Fontos megjegyezni, hogy ezek a szavak kivétel nélkül a honfoglalás előtti időszakban kerültek a magyar nyelvbe. Ilyen jövevényszavaink például a *vért*, *híd*, *ezüst*, *legény*, *nép*, *méreg*, *asszony*, *kard*, *vám*, *részeg*, *gazdag*, *tölgy*, *húg*, *üveg*, *egész*, *keszeg*, *mély*, *mén*, *zöld*, *gond*, *édes*, *fizet*. Néhány esetben Benkő Loránd kételyeket fogalmazott meg az alán eredettel kapcsolatban, más esetekben pedig elképzelhető, hogy az adott jövevényszó egy harmadik nyelvből származik, de egy alán dialektuson keresztül került be a magyarba.¹⁷ A magyar–alán nyelvi érintkezés egyik lehetséges helyszíne vélhetően a Don–Kubán vidék volt, de mivel nem ismeretes az alán dialektusok vagy velük közeli rokonságban álló keletiráni nyelvek pontos földrajzi és időbeli elterjedése, ezért elképzelhető, hogy az érintkezésre az Urál délkeleti oldalán is sor kerülhetett a késő ókor és a kora középkor folyamán.¹⁸

A Magyarországon megtelepedett jász népcsoport ma ismert nyelvelmékei

Amint az jól ismert, a Kelet-Európát ért mongol invázió jelentős etnikai változásokat és migrációs hullámokat váltott ki a 13. század második felében. Az alán–jász törzsszövetség súlyos vereséget szenvedett a Kaukázust és a Don–Kubán folyók vidékét több hullámban elárasztó mongol birodalmi hadseregektől, s ezek az események az egykori alán szállásterületek összezsugorodásával, az alánság széthullásával jártak.¹⁹ Az alánok több részre szakadásának egyik elemeként jelentős alán–jász néphullám mozdult el nyugati irányba.

¹⁵ Dietrich Gerhardt, Alanen und Osseten. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 93 (1939) 33–51.

¹⁶ Alemany, i. m., XX; Sysse Engberg–Alexander Lubotsky, Alanic Marginal Notes in a Byzantine Manuscript. A Preliminary Report. *Nartamongae* 2 (2003) 41–46.

¹⁷ András Róna-Tas: Turkic–Alanian–Hungarian Contacts. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 58 (2005/2) 205–213.

¹⁸ Hannes Sköld, *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*. Lund–Leipzig, 1925; Johnny Cheung: Ossetic Language. ii. Ossetic Loanwords in Hungarian. In: *Encyclopaedia Iranica*. <http://www.iranicaonline.org/articles/ossetic-ii> (2020. július 15.).

¹⁹ Zsidai Zsuzsanna – Langó Péter: Kunok és alánok Ibn al-Athír munkájában. In: *Carmen Miserabile. A tatárjárás magyarországi emlékei. Tanulmányok Pálóczi Horváth András 70. születésnapja tiszteletére*. Szerk. Rosta Szabolcs–V. Székely György. Kecskemét, 2014, 421–435; Kovács Szilvia: *A kunok története a mongol hódításig*. Budapest, 2014, 72–74, 140–144.

E népcsoport vélhetően nem volt egységes etnikailag, ráadásul kérdéses az etnikai-törzsi kapcsolatrendszerük a szintén nyugat felé mozgó kipcak-törökség egyes csoportjaival. Az is bizonyosnak látszik, hogy nem kizárólag Magyarország volt az egyetlen hely, ahol alán-jász csoportok bukkantak fel a mongol inváziót követően. A mai Moldávia és Bulgária területén szintén jelentős alán-jász csoportok jelentek meg, akik elsősorban katonai szolgálatot teljesítő zsoldosok voltak a bizánci állam és a bolgár fejedelemségek harcaiban.

Mostani ismereteink alapján nem valószínű, hogy az alán-jászok egyes csoportjainak Magyarországra történő betelepődése még az Árpád-ház kihalása előtt ment volna végbe, hiszen magyarországi tartózkodásukra vonatkozó legkorábbi forrásaink a 14. század első évtizedeiből származnak.²⁰ Máig nem tisztázott, hogy a Magyarországra betelepülő jászok milyen útvonalon, mikor és hány csoportban érkeztek. Írott forrásaink azt sugallják, hogy a tatárjárás után, vélhetően az Anjou-kor elején jöttek, és már magyarokkal keveredve kerültek a Jászság területére.²¹ Mindezek a kérdések azonban túlmutatnak tanulmányunk határain.

A magyarországi alán-jász csoportok nyelvemlékeit mostani ismereteink szerint három csoportba oszthatjuk:

I. Korai alán-jász személynevek

A Magyarországra betelepült alán-jász csoportok nyelvi hátterének legkorábbi bizonyítékai az Anjou-korból ránk maradt okleveles adatok. Ezek az 1323-ban, 1325-ben és 1365-ben kiadott Anjou-kori oklevelek, amelyek garantálták a jászok kiváltságait, számos jól etimologizálható személynevet őriztek meg.

Ezek Gombocz Zoltán, Gaál László²² és Németh Gyula munkássága nyomán ma már jól ismertek a kutatás számára. A legtöbb személynévnek az etimológiáját is sikerült tisztázni. Gombocz és Németh nyomán az ide tartozó nevek között az alábbi csoportokat különíthetjük el:²³

1. Világos alán etimológiával rendelkező személynevek

Hurz filius Znogan: Hurz: 'jó'; vö. digor χορζ, iron χwarz 'jó'; *Znogan*: znog 'ellenség' + *an* (melléknévképző) 'ellenséges'; vö. iron *znag*, digor āznag 'ellenség';

Mokzun: moyz 'ész, elme' + *an* (melléknévképző) 'eszes'; vö. digor mayz 'ész';

Furduk: furd 'fiú, fia vkinek' + yg (képző): vö. avesztai *puθra*, óperzsa *puça*, középperzsa *pus*, újperzsa *pis*, *pisar*, alán onomasztikai ada- tok: Ροδαμοφουρτος, illetve a zelencsuki feliraton Πακαθας Πακαθαη φουρτ;²⁴

Zudak: vö. digor *suydāk* 'szent'; talán idekapcsolódik a Sudaia városnév a Krímbe;

Zakaran: vö. digor *saɣar* 'város' + *an* (melléknévképző) 'városi';

20 Egészen pontosan 1318-ból, amikor a források egy Elisabeth nevű jász szolgálólányt említenek. Vö. Julius Németh, *Eine Wörterliste der Jassen, der ungarnländischen Alanen*. (Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, 1958/4.) Berlin, 1959, 5–10.

21 A témához ld. Selmeczi László: A jászok betelepődése, a magyarországi jászok a 13–15. században. In: *Jászsági Évkönyv*. Szerk. Pethő László. Jászberény, 2007, 104–106; Törőcsik István: A jász települések kialakulásának időpontja. In: *Jászberény története a kezdetektől a reformkorig*. Szerk. Pethő László. Jászberény, 2014, 48–49; Pálóczi-Horváth András: *Keleti népek a középkori Magyarországon*. Budapest, 2014, 195–208.

22 Gaál maga nem publikált a szójegyzékről, de Németh tanulmányában több helyen is utal arra, hogy kikérte kollégája és közeli barátja véleményét.

Vö. Németh, *Eine Wörterliste der Jassen*, 5–10.

23 Zoltán Gombocz: *Osseten-Spuren in Ungarn*. In: *Streitberg Festgabe*. Leipzig, 1924, 105–110; Németh, *i. m.*, 5–10.

24 Ladislav Zgusta: *The Old Ossetic Inscription from the River Zelenčuk*. Wien, 1987.

Ambultan vagy *Ambustan*: *Ambustan*: vö. digor ämbuzun 'növekszik' + *an* (melléknév-képző) 'növekvő'; vö. Ἀμβουστός;²⁵ *Ambultan*: vö. digor ämbulan 'legyőz', ämbəldton 'győztem' (Gaál nyomán Németh);²⁶

Careth: vö. digor card 'él, lakik', *careth* 'éljen' (Harmatta nyomán Németh);²⁷

Gubul: vö. digor gäbula 'kutyakölyök'.²⁸

2. Nyugatiráni etimológiával rendelkező alán nevek

Amint korábban is utaltunk rá, az alánt megelőző keletiráni szarmata korszak onomasztikai adatai közt is lehet találni szórványosan nyugatiráni neveket. Hasonlóképpen az Anjou-kori oklevelek névanyaga is tartalmaz esetenként ilyen elemeket:

Larzan: vö. újperzsa *larzān* 'remegő';²⁹

Kaskan: vö. *Kiškēn*, *Keškēn* személynév a Kaukázusból.³⁰

3. Turko-alán nevek

A jász oklevelekben található személynévek nem árulják el a nevek tulajdonosa által beszélt nyelvet vagy nyelveket. Ezzel együtt az iráni névanyag mellett esetenként felbukkannak török, azon belül vélhetően kipszak-török hatásról tanúskodó személynévek is.

Kurman: vö. kipszak *Kurman*, *Kurman* 'Alī (és arab *qurbān* 'áldozat'); a *Kurman* azonban a 12–13. században előfordul az alán névanyagban is;³¹

Arpan: vö. ótörök *arpa* 'árpa';

Chakan: vö. kipszak *čagan*; magyar *csákány*; *Byk*: vö. kipszak *big* 'úr'.

Hozzá kell tennünk, hogy az említett három oklevélben akadnak máig tisztázatlan etimológiával rendelkező nevek (*Beegzan*, *Bandagaz*, *Chatharch*, *Chywach*, *Chamoz*, *Iwachanon*), sőt olyanok is, amelyek talán a korai magyarosodás jeleit mutatják a betelepülő alán-jász csoportok némelyikében (*Sandur* [vö. Sándor] és talán *Magar* [vö. Magyar?]).³²

II. Az 1422-es dokumentum hátlapjára írt jász–latin–magyar szójegyzék

A legjelentősebb magyarországi alán-jász nyelvemlék minden kétséget kizáróan az 1957-ben felfedezett jász szójegyzék, amelyet Fekete Nagy Antal levéltáros talált meg a körmendi Batthyány-levéltárból a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Gyűjteményébe került levéltári anyag egyik dokumentumán. Ennek egyik oldalán egy latin nyelvű szöveg áll, mely Garai Miklós nádor 1422. március 3-án Budán kelt oklevelének másolata, és amely a Budától északnyugatra fekvő Csév község lakóinak perében született ítéletet tartalmazza. A Csévi Sáfár családhoz köthető, amúgy idővel kettétépett dokumentum megmaradt részének hátoldalán egy ismeretlen időben feljegyzett, negyven szóból álló alán-jász

25 Ferdinand Justi: *Iranisches Namenbuch*. Marburg, 1895, 14; Gombocz, *i. m.*, 107–108.

26 Németh, *i. m.*, 5–6.

27 Uo.

28 Németh Gyula: Egy jász szójegyzék az Országos Levéltárban, *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei* 12 (1958) 253.

29 Németh: *Eine Wörterliste der Jassen*, 5–6.

30 Justi, *i. m.*, 164.

31 Németh: *Eine Wörterliste der Jassen*, 8.

32 Gombocz, *i. m.*, 107–108.

szójegyzék található, amely többnyire csak latin, olykor azonban magyar fordítást is közöl. A jász nyelvemlék tehát az említett oklevél másolatának hátoldalán található, de közel sem bizonyos, hogy azzal egy időben született.³³

A lista praktikus, a mindennapi életben használt kifejezéseket, elsősorban ételek, háziállatok, konyhai eszközök nevét tartalmazza. Közelebbi célját nem ismerjük, de minden bizonnyal egy alánul nem beszélő személy számára készült, a szerző vagy informátor pedig egy alán-jász személy lehetett. Németh megjegyzi, hogy az írásképp alapján a szöveget a 15. század végén vagy a 16. század elején is írhatták; hasonló véleményt fogalmazott meg Ilya Gershevitch is Németh Gyula munkájáról írt recenziójában.³⁴

Mindezidáig úgy hittük, hogy a dokumentum a Pilisben élő jász kolóniához, a Csévhez közel fekvő Pilisjászfaluhoz kapcsolható, a Pilis közelsége és az ottani alán-jász csoport dokumentált megtelepedése azonban nem bizonyítja azt, hogy feltétlenül a pilisi jászokhoz köthető ez a nyelvemlék. Ma már van olyan elmélet, mely a dokumentumot a mai Jászsághoz, a legjelentősebb jász etnikai tömbhöz köti.³⁵ Azt a későbbi kutatás sem tudta kideríteni, hogy a lista pontosan kinek készült, de tartalma alapján olyan valakinek, aki nem tudott alán-jászul, ám egy alán-jász nyelvű közösségben tartózkodott. A listában szereplő szavak azt sugallják, hogy ez a személy az evés-ivással és a mindennapi élettel kapcsolatos kifejezéseket próbált elsajátítani egy túlnyomóan alán-jász etnikai csoport által lakott környezetben. Sajnos a jász település az oklevél alapján nem határozható meg pontosan.

A lista viszonylag gyorsan készülhetett el, a hevenyészettség és a szerkesztetlenség jelei egészen világosak. Olykor a szöveget lejegyző magyar anyanyelvű személy latinsága sem volt tökéletes, és magyar szavakkal helyettesítette a latin fordítást (*Jó napot, gazda, főtt*³⁶). Györffy György szerint a szólista egy eredeti dokumentumról készült másolatnak látszik, s a másoló már nem volt tisztában a lemásolt alán-jász szavak jelentésével. Ez a megállapítás részben megmagyarázza egyes olvasatok bizonytalanságát. Fontos azonban azt is megemlíteni, hogy Györffy csak a latin és a magyar alakokat vizsgálta, és nem foglalkozott az alán-jász szavak nyelvészeti hátterével.³⁷

Nyelvészeti érdekesség, hogy Fekete Nagy Antal levéltáros először török nyelvemléknek tartotta a forrást, és éppen ezért küldte el azt a kor vezető magyar turkológusának, Németh Gyulának. Ő azonban a listán – saját elmondása szerint – a *don* 'víz' szót felismerve egyből sejtette, hogy a szójegyzék szavai aligha török, hanem vélhetően iráni eredetűek.

Az már tudománytörténeti rejtély marad, hogy Németh miért nem vonta be a szólista publikálásába közeli jó barátját, egykori karcagi iskolatársát, Gaál Lászlót, aki oszétül is jól tudott, és publikált is oszét nyelvészeti tanulmányokat, vagy Harmatta Jánost, akinek öt évvel korábban jelent meg fontos tanulmánykötete a délkelet-európai steppe iráni

33 Németh: Egy jász szójegyzék, 237–240. Zsoldos Attila: A jász identitástudat első emléke. *Jász szójegyzék, Rubicon* 28 (2017/6) 32–33.

34 Ilya Gershevitch: Review of J. Németh 'Eine Wörterliste der Jassen, der ungarländischen Alanen'. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 23 (1960) 595–596.

35 Zsoldos, i. m., 33. Zsoldos e tézisé a birtokperben szereplő Csapi András személyéhez köti. A Csapi család a jól ismert itáliai származású magyarországi főnemes, Filippó Scolari (1369–1426), ismertebb néven Ozorai Pipo Zsigmond-kori országbárá familiárisa volt, aki 1424-ben a kunok (és valószínűleg a jászok) birája lett. Zsoldos e kinevezéshez kapcsolja a jász szójegyzék keletkezését, keletkezési helyszíneként pedig a mai Jászságot tartja valószínűnek, nem a Pilist.

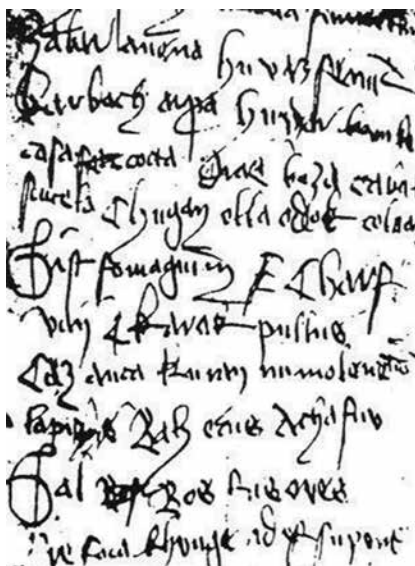
36 A *fött* szó olvasatához ld. Németh, Egy jász szójegyzék, 243–244, 248.

37 Györffy György: *A magyarság keleti elemei*. Budapest, 2014, 374–376.

nyelveiről. Mindazonáltal Németh mindkét kutatóval és Telegdi Zsigmond iranistával is konzultált, és eredményeikre is nagyban támaszkodott a szójelistáról megjelentetett hosszabb tanulmányában.³⁸ Rajtuk kívül Fekete Nagy Antallal, Horváth Jánossal, Kumorovitz L. Bernáttal és Mezey Lászlóval is eszmét cserélt a lista olvasati kérdéseiről.³⁹

A szójalista elemzése alapján elmondható, hogy a szavak többsége szoros rokonságot mutat az oszét nyelvvel, azon belül is elsősorban a nyugati oszét (digor) nyelvjárással, amely a ma használt modern oszétéhoz képest kevésbé elterjedt, de nyelvileg archaikusabb nyelvváltozatnak számít.

Az alábbi listában Németh nyomán, figyelembe véve Ritter olvasatát és a modern nyelvészeti adatokat, igyekeztünk a jász szójalista elemeit sorba venni. Ennek ellenére maradt néhány bizonytalan értelmezés, mint például az *oras* = *boza* szó, amely akár egy török eredetű erjesztett alkoholos ital ('gabonasör') megnevezése is lehetett. Bizonytalan a *guza* ('egy téztaféle') és a *khungke* (talán 'sertés') szavak etimológiája is. Ugyanakkor e két utóbbi szó csak Kambolov olvasatában értelmezhető így, hiszen a mellettük álló latin *id est supondere* „annyi mint hágtatni ???”⁴⁰ minden bizonnyal az alán-jász kifejezés fordítása, és ez kétséggé teszi Kambolov olvasatát.⁴¹ Igaz, a latin kifejezés előtt álló alán-jász *eve foca khvuge* szavak minden szempontból kielégítő nyelvészeti értelmezése még várat magára.⁴²

A jász szójegyzék⁴³

38 Németh: *Eine Wörterliste der Jassen*, 5–6; Ralf-Peter Ritter, *Bemerkungen zur «Jassischen Wörterliste»*. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 30 (1976) 245–250; Györffy, *i. m.*, 375.

39 Györffy, *i. m.*, 375.

40 A latin *su(p)ponere* jelentése 'hágtatni' jelentése nem igazolható.

41 Tamerlan Tajmurazovics Kambolov, *A magyarországi jászok szó- és névjegyzéke*. Ford. Kovács J. Béla. http://jaszljajozmizse.hu/dokumentumok/a_magyarorszag_i.pdf (2020. július 15.).

42 Töröcsik István: A Kaukázustól a Kárpátokig. In: *Jászberény története*, 43.

43 Az oklevél reprodukciójának forrása: <http://www.jaszokegyesulete.hu/?menu=nyelve> (2017. július 15.).

*A problémamentes olvasatú alán-jász szavak listája és magyarázatuk*⁴⁴

acca 'kacsa'; vö. iron *acc/accae* 'vadkacsa';
bah 'ló'; vö. digor *bāḫ*, iron *bāḫ;ban* 'nap'; vö. digor, iron *bon*;
basa 'leves'; vö. digor *basā*, iron *bas*;
carif 'vaj'; vö. digor *carv*, iron *carv; cugan* 'fazék'; vö. digor *cigon*, iron *cigon*;
daban *ḫorz nahēca* „Jó napot neked, mi urunk!"; vö. oszét *dā bon ḫorz;da* 'neked, tied'; vö. digor *dā/dae*;
dan 'víz'; vö. digor *don*, iron *don*;
docega 'tehén'; vö. iron *ducgā* 'fejőstehén';
fit 'hús'; vö. digor *fid*, iron *fēd;fus* 'juh'; vö. digor *fus*, iron *fās; gal* 'ökör';
vö. digor *gal*, iron *gal*;
gist 'túró'; vö. digor *aengezun* 'forr, erjed', *aengist* 'erjesztő';
hēca 'úr, gazda'; vö. digor *ḫecaw*, iron *ḫicaw;huvar* 'köles'; vö. digor *ḫor*, iron *ḫwar*;
huwas 'széna'; vö. digor *ḫwasā*, iron *ḫos;jaika* 'tojás'; vö. digor *aikā*, iron *aik*;
kapken 'hal vagy halikra'; vö. digor *kaef*, iron *kaef*;⁴⁵ *karak* 'tyúk'; vö. digor *kark*, iron *kark*;
karbac 'árpa'; vö. iron *kārvādz; kasa* 'kása'; vö. digor *kasā*, iron *kas*;
kaz 'liba, lúd'; vö. digor *qaz*, iron *qaz;kāvār* 'kenyér'; vö. iron *k'aebaer; kurajna* 'malom';
vö. digor *kuroinā; ḫorz* 'jó'; vö. digor *ḫorz*;
manawona 'búza'; vö. digor *mānāwon*, iron *mānāwon;na* 'mienk'; vö. digor *nā*, iron *nā*;
odok 'kanál'; vö. digor *wedug*, iron *wideg*;
oras 'kovász'; vö. digor *wāras* (az eredetiben a török eredetű *boza* áll magyar fordításként a szó mellett, amely valamilyen gabonasört jelenthetett);⁴⁶
osa 'nő'; vö. digor *us*, iron *osā;zabar* 'zab';⁴⁷
saka 'kecske'; vö. digor *sāyā*, iron *sāy;sana* 'bor'; vö. digor *sānā*, iron *sān*;
tabak 'tányér'; vö. iron *tābāy*;
was 'borjú'; vö. digor *wās*.

III. Alán eredetűnek tűnő nevek a Hatvani szandzsák deftereiben

A Magyarországon egykor beszélt alán-jász nyelv harmadik lehetséges nyelvemléke a 16. század derekáról származik (mostani ismereteink szerint 1546-ból).⁴⁸ Az oszmán hódoltság kezdetén Jászberény és környéke hódoltatása során az új hatalom szisztematikus adminisztrációs gyakorlatot vezetett be. Ennek köszönhetően a Hatvani szandzsákba sorolt Jászságot is felmérték. Az 1546-ban, közvetlenül az oszmán-török hódítást követően készült Hatvani szandzsák-összeírás adatait feldolgozó és publikáló Fekete Lajos figyelt

44 A részletes etimológiai magyarázatokhoz l. Németh, Egy jász szójegyzék, 241–246.

45 Györfly a szó mellett álló latin *piseo* (?) alakot *pises* formában ('borsók') rekonstruálja a kéziratban (Györfly, i. m., 375.). Németh azonban már 1958-ban kizárta ezt az olvasatot, és a szót a *piscium, piscia* hibás alakjaként értelmezi. Ld. Németh, Egy jász szójegyzék, 242–243.

46 A bozával kapcsolatban Németh idéz egy magyarországi kun adatot. Ld. Németh, Egy jászszójegyzék, 244.

47 Németh: *Eine Wörterliste der Jassen*, 14–20, 25. Ritter a jász *sabar/zabar* szót az őszét *qaebaer(xor)* szóból származtatja, amely a mai oszétben 'árpa'-t jelent. A jászban Ritter szerint a 'zab' jelentés feltételezhető (Kambolov, i. m.; Ritter, i. m., 247.).

48 Bayerle Gusztáv: *A Hatvani szandzsák adóösszeírása 1570-ből*. Hatvan, 1998, 9–10.

fel arra, hogy az oszmán-török szövegben szereplő jázsági személyek egy részének vezetékneve nem értelmezhető sem magyarból, sem oszmán-törökből. A neves kutató jó érzékkel gondolta, hogy e nevek talán alán-jász eredetűek lehetnek, ugyanakkor nem vállalkozott a magyarázatukra.⁴⁹ Megjegyzendő, hogy magyar vagy külföldi iranisták azóta sem érintették a kérdést, és nem tettek kísérletet az említett összeírás alán-jásznak tűnő vezetékneveinek tudományos vizsgálatára. Azt is fontos hangsúlyozni, hogy a vizsgálatot érdemes kiterjeszteni a 18–20. századi adatokra is, amikor már biztosan magyarul beszélt a Jászság egésze, de az alán-jász vezetéknevek használatában talán még mutatkozik némi kontinuitás a korábbi időszakokkal,⁵⁰ hiszen máig használt magyarországi családnevek is rendelkeznek alán-jász etimológiával (például *Bató*, *Borbás*,⁵¹ *Cakó* és *Kalla*). Fekete az alábbi neveknél feltételezett alán-jász eredetet: *Bagdasa*, *Bakszán* (*Bokszán*), *Bárta*, *Bodon*, *Boton* (*Buton*), *Botton* (*Button*), *Bottoni* (*Buttoni*),⁵² *Bosonga*, *Budman*, *Buzgán*, *Csigán*, *Dorgán* (*Durgán*), *Fenusze*, *Foton*, *Gerise*, *Gogán*, *Golbán*, *Gordisa*, *Gorgán*, *Gottán*, *Grabán*, *Hunoka*, *Huna*, *Káhán*, *Kámhán*, *Káshán*, *Konuga*, *Kozmán*, *Kuca*, *Mekser*, *Pálla*, *Perbola*, *Piszter*, *Pokol*, *Savala*, *Soton*, *Szobola*, *Szaburán*.

Az alán eredetűnek tűnő családnevek száma összességében nem nagy, és minden esetben keresztény magyar keresztnév áll mellettük. A Hatvani szandzsák tizenhárom településének 998 családnevéből mindössze 35–40 alánnak tűnőt találunk, vagyis a vizsgált nevek kevesebb mint 5%-áról van szó. A többi családnév túlnyomó hányada magyar, kisebb része más etnikai csoportokhoz köthető.⁵³ Itt és most terjedelmi okokból csak korlátozottan tudunk e névlistára reflektálni. Megjegyzéseinket az alábbi pontokban rögzíthetjük:

1. A nevek etimológiai vizsgálatánál nagy körültekintéssel kell eljárni. Az eredeti dokumentumok arab betűs oszmán-török nyelvű szövegek, amelyek számos filológiai, átírási és fonetikai kérdést vetnek fel. Röviden: hogyan normalizáljuk és értelmezzük egy alán-jásznak tűnő, de minden bizonnyal magyarosodó közösség tagjának nevét egy 16. századi arab írásos oszmán szöveg alapján? Ráadásul a Hatvani szandzsák török defterének adatait, mint általában, helyszíni szóbeli adatgyűjtést követően, „bemondás” alapján regisztrálták. A listáról egy vagy két másolat készült, ami szintén nehezíti a filológiai munkát. A mai kutatónak erre is gondolva kellene a felmérést értelmeznie, és latin betűs alakokat kellene rekonstruálnia, hogy „jász-alán” névalakot találjon bennük. Belátható, hogy a feladat nem egyszerű, és a tévesztés lehetősége többszörösen fennáll, főleg mivel a magánhangzók egy része nincs kiírva, avagy több hangot is jelölhet. Szükséges lenne ezért ezt a forrásunkat más arab betűs, alán-jász személynévlistákkal is összevetni. Ehhez számos szöveg áll rendelkezésünkre, hiszen az iszlám világban bőségesen olvashatunk az alánokról.⁵⁴

49 Fekete Lajos: Eine Konskription von den Jassen in Ungarn. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 11 (1960) 115–143; Fekete Lajos: *A Hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása*. Jászberény, 1968, 9–10.

50 Mészáros Kálmán: Jászfényszaru összeírásai a XVII–XVIII. század fordulóján (1699–1705–1710–1713). In: *Szállástól a mezővárosig*, 165–219.

51 A Borbás név esetében lehetnek bizonytalanságok az alán-jász eredetét illetően, ugyanis a magyaros Barabás, Barnabás nevek becézett alakjaként is értelmezhető. (Dávid Géza szíves közlését ezúton is köszönöm.)

52 A *Bodon*, *Boton* (*Buton*), *Botton* (*Button*), *Bottoni* (*Buttoni*) változatok talán ugyanakkor a névnek a különféle variánsai lehetnek a defterben.

53 Fekete: *Eine Konskription*, 117.

54 Alemany, *i. m.*, 244–277; Zsidai–Langó, *i. m.*, 424–425.

A tévesztés lehetősége Feketénél is fennáll. Bár nem vagyok az oszmán defterek szakértője, joggal vehetem fel, hogy az általa alánnak tartott نَجَّج = *Csigán* családnevet éppígy átírhatta volna *Cigánnak* (azaz *Cigánynak*) is, hiszen az arab ábécében nincs *c* betű, ezért azt hol *dzs*-vel, hol *cs*-vel helyettesítették. Ebben az esetben elesik a „jász” nyelvi háttér.⁵⁵ Nehezen érthető továbbá, hogy Fekete miért gondolta a Pokol nevet alán-jász eredetűnek.

2. Az alán-jász nevekből nem következtethetünk az azt viselők etnikai és nyelvi hovatarozására. A nevek mellett semmilyen más jász nyelvi elem vagy erre utaló megjegyzés nem szerepel a Hatvani szandzsák lajstromaiban. Ez inkább arra vall, hogy az alán-jász hangzású neveket viselők ekkor már inkább magyarul beszéltek, de lehettek köztük két-nyelvűek is. Emellett az sem kizárt, hogy a magyar vezetéknévű személyek némelyike még beszélhetett alánul-jászul, és rendelkezhetett kettős identitással.

3. Mindezeket figyelembe véve az alábbiakban röviden megkísérlem a Feketénél szereplő kérdéses családnevek némelyikének az értelmezését:

Bodon / Botton / Buton / Button: *boð* 'illat, bűz' + *an* (melléknévképző) 'illatos, bűdös; fokhagyma' (?); vö. digor *bodaæn* 'fokhagyma, tömjén'⁵⁶ (vö. későbbi jászági családnév: *Putton*);

Dorgán / Durgán: vö. oszét *dūr* 'kő', *dūrgyn* 'köves';⁵⁷

Gordisa: vö. oszét *gorda* 'szablya, kard' + *isyn* 'fog, víz', azaz talán 'kard-vívő';⁵⁸

Gottán: vö. oszét *guton*, *goton* 'eke';⁵⁹

Huna: vö. oszét *xunæ* 'ajándék';⁶⁰

Gogán: vö. oszét *Goga* családnév (?) vagy talán oszét *gogon* 'kancsó';⁶¹

Kuca: köznévi használatban talán ételnév, és kapcsolatban áll az alán-jász szójegyzékben szereplő *guza* 'tészta' szóval.

Bizonyos nevek magyarázatára maga Fekete is tett javaslatot. Így például az 1550 táján Jászberényben a Piac utcában lakó *Szaburán* Jakab vezetéknévét egy kaukázusi helynévvel hozta kapcsolatba a mai Azerbajdzsán területéről, amely véleményem szerint talán a nyugatiráni újperzsa Šāpūr 'királyfi' arabizált Sābūr alakjából származhat. Más neveknél későbbi jász családnevek vizsgálatával jutott eredményre (így például *Boton/Button* és az 1745-ös redempciós névlistáról ismert *Putton*).⁶²

A hatvani szandzsákról később is készültek török adóösszeírások, például 1562-ben és 1570-ben. Az 1570-es összeírást Bayerle Gusztáv tette közzé magyarul. A jászberényi *náhije* nevei között az alábbiaknál gondolhatunk talán alán-jász eredetre: *Boton*, *Bodon*,

⁵⁵ Fekete, Eine Konskription, 121–124.

⁵⁶ Abajev, *i. m.*, I. 264.

⁵⁷ Abajev, *i. m.*, I. 376.

⁵⁸ Itt egyébként az összetétel előtagja megegyezik a honfoglalás előtt a magyarba bekerült alán eredetű *kard* szóval (vö. Abajev, *i. m.*, I. 524, 552.). Talán az *isyn* 'víz, fog' ige fedezhető fel az 1546-os lista *Bagdasa* és *Gerise* neveiben is. Kambolov ugyanakkor az előtagot a *kurd* 'vaskovács' szóval hozza kapcsolatba (vö. Kambolov, *i. m.*; Abajev, *i. m.*, I. 510.).

⁵⁹ Abajev, *i. m.*, I. 527.

⁶⁰ Abajev, *i. m.*, IV. 263.

⁶¹ Abajev, *i. m.*, I. 522.

⁶² Fekete: *A Hatvani szandzsák*, 9–10.

Bokator.⁶³ *Gargán, Gárdán, Gogán, Gotán*,⁶⁴ *Szaburán, Szákán (Zákán)*. Jól látható, hogy a Fekete Lajos által publikált 1546-os lista alán-jász neveinek (és talán maguknak a személyeknek és családoknak) egy része az 1570-es listában is megtalálható, de ezek aránya az összes névhez viszonyítva még az 1546-os felsoroláshoz képest is alacsonyabb.

Azt azonban érdemes megjegyezni, hogy az alán-jász nevek Jászberényben kizárólag az ekkor Jászvárosnak hívott területen bukkannak fel, a Magyarvárosnak nevezett részen egyáltalán nem. Igaz, mostani ismereteink szerint a két név nem feltétlenül etnikai különbségre utal, sokkal inkább a reformáció következtében kialakult protestáns-katolikus elkülönülésre (a „jászok” katolikus felekezetű, a „magyarok” pedig protestáns felekezetű magyar nemzetiségűek lettek volna).⁶⁵ Bayerle munkájában egyáltalán nem találtunk utalást, kommentárt az alán-jász személynevekkel kapcsolatban.

Még kevesebb alán-jász eredetű elemet találhatunk az 1700 körül született jászfényszaru adóösszeírásokban. A részben a Habsburgok, részben a kurucok adminisztrációja által lejegyzett listák személynevei egy addigra már kétségtelenül teljesen elmagyarosodott közösséget tükröznek, esetlegesen alán-jász eredetű nevek alig tűnnek fel bennük (*Csákó, Szaszko*).⁶⁶

A magyarországi alán-jász nyelvm emlékek kapcsán – a Hatvani szandzsák néhány tucatnyi családnevéen túl – röviden utalnunk kell a történeti Magyarországon található *aszlar/eszlar/oszlár* elemet tartalmazó helynevekre. Ezek a török többes számmal képzett nevek egykori jász vagy részben jászok által is lakott településeket jelölnek Magyarországon különböző részein, másfelől azonban nem bizonyított, hogy e települések kizárólag a tatárjárás után jöttek létre.⁶⁷

Ismereteink szerint a Jászság területén és más településeken nem vagy csak csekély mértékben történtek alán-jász eredetű dűlőnevekkel és helynevekkel kapcsolatos kutatások. Egyelőre csak Fodor Ferenc néhány „alán-jász-gyanús” adatára hivatkozhatunk: *Balla-halom, Balikó-halom, Kossa-halom, Buga-laposa, Ágó ér*.⁶⁸ E nevek előtagjai ugyanis megfeleltethetőnek tűnnek mai oszét személyneveknek.

További nyelvészeti és történeti vizsgálatokra van szükség más topográfiai nevek esetleges alán-jász eredetének tisztázása céljából. Ilyen lehet például a történeti Jászság peremén, de azon kívül fekvő *Hajtapusztá* névalak, melynek előtagja talán a modern oszét *xaj (xajtae)* ’rész, töredék, osztályrész’ szóval hozható kapcsolatba.⁶⁹ A *Hajta* név ismeretlen a területen a jászok beköltözése előtti időkből, első említése 1495-re datálható. Hasonlóan alán-jász jellegű névadás húzódhat meg a Hajtapusztá szomszédságában fekvő *Farnos* (eredetileg *Farnos*) község neve mögött. Itt talán az óiráni *xʷarənah* ’dicsőség, karizma,

63 Ez a név véleményem szerint ismét egy turko-alán vagy turko-mongol névadás példája (vö. *bayadur/bağatur* stb. ’bátor, hős’).

64 A fenti listából a *Gotán (Gothan, Gottan)* családnévként több alkalommal előfordul a 16–17. századi jászberényi bírák listájában is. Így például a 16. századi Gothan (Gottán) Orbán esetében, aki az 1550-es és 1560-as években háromszor is Jászberény bírája volt, és az 1668-ban jászberényi bíróként ismert Gottán Márton nevében is. Vö. Kocsis Gyula, A város a török hódoltság idején (1526–1699). In: *Jászberény története*, 77–78.

65 Bayerle, i. m., 76–96.

66 Mészáros, i. m., 178, 180, 184.

67 A kora Árpád-korban beköltöző alánok kérdéséhez ld. Langó Péter, Megjegyzések az alánok és a magyarok 10. századi együttes beköltözéséhez. *Wosinszky Mór Múzeum Évkönyvei* 23 (2001) 321–342; Uő, Ladány, Varsány, Oszlár. Keleti néptöredékek és korai helynevek kapcsolata. *Limes* 3 (2003) 39–54.

68 Fodor Ferenc: *A Jászság életrajza*. Budapest, 1991, 13–15.

69 Kakuk Mátyás: *Oszét nyelvi példatár és szótár*. Budapest, 2010, 184.

glória' szóra visszamenő oszét *farn*⁷⁰ állhat a falu névadásának hátterében. Ugyanakkor a lehetséges *farn*-oszét előtag mellett nincs kielégítő nyelvészeti magyarázat az -os utótagra. Egy magyarosodó jász közösségnél ez persze magyar képzőnek is felfogható (vagyis „farn”-os, tehát 'farn-nal rendelkező, szerencsés, boldog'?), de ez mégis erős óvatosságra inti a kutatót. Farnos-Farmos település nevét 1327-ben említik első alkalommal, tehát tatárjárás előtti adatunk nincs rá. A falu egyik első birtokosa egy bizonyos Farnosi Arnolth volt, akinek németes hangzású keresztnéve dacára egyik fiát Chamaznak hívták, aki 1327-ben birtokperbe keveredett. Ez a név vélhetően szintén alán-jász eredetű, és a korábban említett Károly Róbert-féle oklevél személynevei között is feltűnik (Péter, Chamoiz fia). Hogy a két nagyon hasonló név mögött egy és ugyanaz a személy állt-e, nem tudjuk, de etimológiai szempontból ez a kérdés nem is lényeges. Kambolov a *Chamaz-Chamoiz* alakot az oszét *Hamic* névvel rokonítja, elképzelhető azonban, hogy e név az oszét Nárt eposzban feltűnő *Achamaz/ Atchamaz* alakkal is kapcsolatban áll.⁷¹ Ugyanígy kérdéses, de nem zárható ki a török időkben elpusztult *Rassang* falu nevének alán-jász eredete sem.⁷²

Az elmagyarosodás következtében a népetimológia is formálhatta az eredetileg alán-jász gyökerű helyneveket, így ezeknél különösképpen fontos a legkorábbi időbeli előfordulásuk meghatározása.⁷³ Mindezt azonban kellő óvatossággal, kritikával és prekonceptciók nélkül kell vizsgálni. A jász-alán nevek kutatása tehát részben kiterjeszthető a mai Jászság peremére is, ami talán további egykori alán-jász szórványokat sejtet az Alföldön. (Itt érdemes a jóval messzebb, kun szállásterületen fekvő Jászszentlászló falu nevére is utalni.)

Az alán-jász dialektus kihalása Magyarországon (16–17. század)

Az alán-jász nyelv beszélői valószínűleg több csoportban telepedtek le a történeti Magyarország területén a 14. században. A magyarországi alán-jász nyelv kihalása adataink szerint a 16–17. század során mehetett végbe. Mivel újabb alán-jász csoportok beköltözéséről, etnikai utánpótlásról nincs tudomásunk, valamint a Jászságban magyar és kun etnikai csoportok jelenléte is adatolt a 14–16. században, ezért véleményünk szerint a jászok asszimilációja már a 14–15. század fordulóján megindulhatott. Bár nem vagyok a magyar egyháztörténet szakértője, úgy vélem, hogy a népnyelven, tehát magyarul (is) prédikáló ferences rend tartós megtelepedése Jászberényben a 15. század második felében felgyorsíthatta az olykor „filiszteusnak”⁷⁴ is hívott jász etnikum katolizálását és egyben elmagyarosodását. Nem rendelkezünk biztos ismeretekkel a betelepülő alán-jász népesség vallási hátteréről, de legtöbbjük ortodox keresztény lehetett. A „régí hit”, az ortodox kereszténység fennmaradása segíthette a régi alán-jász nyelv és kultúra megtartását is a magyarországi alán-jász közösségekben. A ferences térítés után a 15. század második felé-

70 Kakuk, *i. m.*, 177.

71 Kambolov, *i. m.*

72 Rassang falu régészetéhez ld. Selmeczi László, A Jászság betelepődése és kialakulása. In: *Zounuk – a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*. XXVI. Szerk. Fülöp Tamás. Szolnok, 2011, 67–69.

73 Ezekre az adatokra Jászberényi barátom, Fábíán-Rigó Attila hívta fel a figyelmemet, akinek itt szeretnék köszönetet mondani ezért. Ld. még Fodor, *i. m.*, 13–15.

74 Máiig nincs kielégítő tudományos magyarázat a jászokra a török kor előtti magyarországi latin kútfőkben használt, bibliai eredetű „filiszteus” elnevezésre. Törőcsik – elismerve a probléma megoldatlanságát – több ötletet is felsorol a név lehetséges eredetére. Ezek közül talán kettő érdemel említést. Az egyik a kazár-alán közelség halovány továbbélését és esetleg a judaizmus.

ben viszont az elmagyarosodás folyamata visszafordíthatatlanná vált. Ebből az időszakból elenyésző számú alán-jász onomasztikai adatunk van. Ilyen például egy 1498-as oklevélben említett berényszállási Faraach Márton vezetékneve, mely esetleg alán-jász eredetű lehet.⁷⁵

Mindezekkel együtt mégis úgy véljük, hogy a magyarországi alán-jász nyelv végleges eltűnését nagy általánosságban a 16. század derekán bekövetkezett oszmán-török hódításhoz, a középkori magyar állam felbomlásához és az ezt követő pusztuláshoz, népmozgásokhoz köthetjük mind a Jászság, mind pedig a szórványban élő jász közösségek esetében. Azt is hozzá lehet tenni, hogy a hazánkban beszélt alán-jász dialektus sohasem rendelkezett önálló írásbeliséggel, kitüntetett státusáról nem tudunk, a reformáció időszakában nem születtek jász nyelvű imák, bibliafordítások, s ez összességében nem segítette a nyelv fennmaradását. Az alán-jász nyelv egyfajta „domestic language” lehetett, beszélői családi, nemzeti körben használták nyelvileg homogén közegben, amíg az ilyen homogén közösségek fennálltak.

Az alán-jász nyelv magyarországi használatára több 16. századi forrás is utal még. A legismertebb ezek közül a sziléziai Georg Werner (Georgius Wernherus) megjegyzése 1549-ből, amely szerint a „Iazyg” nemzet még mindig létezik a magyarok között, amelyet ők maguk röviden jásznak hívnak, és amely képes volt saját ősi és különös, a magyartól nagyon különböző nyelvét megtartani (*Porro extat nunc quoque Iazygum natio inter Hungaros, quos ipsi voce decurtata Jáz vocant, ac retinent iidem etiamnum linguam suam avitam et peculiarem, Hungaricae dissimillimam*). Werner kijelentése véleményem szerint egyértelműen utal a jász nyelv korabeli magyarországi használatára.⁷⁶

A jász etnikum létre Oláh Miklós esztergomi érsek is utal 1550 körül írt munkájában. Ő a Magyarországot lakó etnikumok között sorolja fel a „jazigok” csoportját. Az archaizáló név mögött talán ismét a magyarországi jászokat és az ekkor még beszélt jász nyelvet kell sejtenuünk (*Totius huius Hungariae regnum continet in se nostro hoc tempore diversas nationes, Hungaros, Alemanos, Bohemos, Sclavos, Croacos, Saxones, Siculos, Valachos, Rascianos, Cumanos, Jaziges, Ruthenes etiam postremo Turcas, quae omnes differenti inter se utuntur lingua*).⁷⁷

A deventeri Matthias Quad von Kinkelbach holland utazó az 1590-es évek végén járt Magyarországon. Itteni emlékeit 1602-ben jelentette meg a nassaui Ursell városában *Itinerarium universae Germaniae* címmel. Munkájában érdekes megjegyzést tesz a jászokkal kapcsolatban: „A Duna–Tisza között lakók megőrizték saját nyelvüket; ez igen különbözik a magyartól. Ezek ugyanis a jazig-metanaszta népektől származnak, s most jászoknak nevezik őket.”⁷⁸ A holland utazó megjegyzése kétségtelenül archaizáló jellegűnek tekinthető. A próbálkozás, hogy a jászokat az ókori jazig népcsoporthoz kösse, nyilván inkább saját humanista műveltségét, mint a tényeket tükrözi. Ugyanakkor a magyartól „igen különböző” nyelven beszélő jász népcsoport említése – úgy véljük – figyelemre méltó adat, és ez idáig a jász mint beszélt nyelv időben legkésőbbi ismert említésének tűnik.

75 Töröcsik István: A középkori Berényszállás. In: *Jászberény története*, 75–76.

76 Georgius Wernherus (Georg Werner): *De admirandis Hungariae aquis hypomnemation*. Basiliae, 1549. (Johann Georg Schwandtner kiadása alapján idézi Alemany, i. m., 161–162 és 162/148. jegyzet); Gombocz, i. m., 107; Németh: *Eine Wörterliste der Jassen*, 9. A témához (amagyarországi jász nyelvet említő kútfőkhöz és Vlagyimir Ivanovics Lamanskij és Melich János korai sejtéseihez a Magyarországon egykor beszélt jász nyelv iránti háttéréről) vö. Németh: *Egy jász szójegyzék*, 236–237.

77 Nicolaus Olahus: *Hungaria–Athila*. Ed. Colomannus Eperjessy–Ladislaus Juhász. Budapest, 1938, 33; Alemany, i. m., 161–162; Németh, *Eine Wörterliste der Jassen*, 9.

78 Tardy Lajos: *Régi hírünk a világban*. Budapest, 1979, 132.

A jászok nyelvi asszimilációja, elmagyarosodása minden valószínűség szerint a 17. századra befejeződött. A kalandos életutat megjárt, református lelkészből buzgó katolikussá vált Otrókoci Főris Ferenc 1693-ban *Origines Hungaricae* című munkájában világosan utal rá, hogy a magyarországi jászok magyarul beszélnek („*Kitetszik a jászok nyelvének vizsgálatából, hogy ők... azon régi scythák valóságos utódai, kiktől a mostani magyar néven nevezett nemzet származik, mert nyelvök mindenben egyenlő a magyarokéval.*”).⁷⁹ Ugyanakkor az a tény, hogy Otrókoci Főris Ferenc kiemelendő ténynek tartja a jászok magyarnyelvűségét, talán utalhat arra, hogy a jászok nyelvi elmagyarosodása nem sokkal korábban válhatott teljessé.⁸⁰

Nem lehet megválaszolni pontosan, mikor tűntek el az utolsó jász nyelvű csoportok Magyarországon, ám nem tévedünk nagyot, ha a keletiráni alán-jász nyelv magyarországi kihalását a 16. század második felére datáljuk. Ennek a dátumnak szimbolikus jelentőséget is tulajdoníthatunk, hiszen ekkor épült fel Jászberényben az oszmán Dzsánfedá (*Canfeda*) palánkvár, amelynek a neve klasszikus perzsául, a jással rokon iráni nyelven ’a lelkét feláldozó’-t jelent.⁸¹

The linguistic traces of the Jász people in Hungary – sources, problems, new data

Miklós SÁRKÖZY

The present paper aims at summarizing and reevaluating the sources of the Jász (Alan) language once spoken in medieval and early modern Hungary. The Jász people were a subbranch of the Alans, themselves speaking an eastern Iranian language, who settled in the medieval Kingdom of Hungary possibly in the early fourteenth century. Jász ethnic groups were given royal permissions to found communities in different regions of Hungary, and the most significant group of them settled in the area what is still known as Jászság (area of Jász people) between the Tisza and Danube rivers. While the later history of the Jász people is well known in the secondary literature and is consequently beyond the scope of the present paper, their linguistic traces show more uncertainties that need to be reassessed.

As far as our sources are concerned, onomastic data, such as early fourteenth century personal names as well as the so-called Jász–Hungarian–Latin wordlist (discovered in 1957) written probably in the fifteenth century, all prove that Jász was an Alan dialect and is closely related to the presentday Digor dialect of the Ossetic language, though among the Jász onomastic data we can find several mixed names of Turkic or Turko-Iranian and also of western Iranian origin.

On the other hand, Jász names preserved in 16th century Ottoman administrative sources offer a rare glimpse at the possibly latest stage of this language. They should be treated, however, cautiously due to different problems of transcription and transmission. Yet, despite all the problems, these later onomastic data along with some newly discovered material of geographical names of allegedly Jász background represent a hitherto largely unnoticed and neglected group of documents of the Jász language, which might have become extinct around 1600 CE as a spoken language in Hungary according to the contemporary sources.

⁷⁹ Fodor, i. m., 122.

⁸⁰ Otrókoci Főris Ferenc: *Origines Hungaricae*. I. 19. Idézi: Alemany, i. m., 161–162; Németh: *Eine Wörterliste der Jassen*, 9.

⁸¹ Kocsis, i. m., 94–96.

Varga Kamill

ELEMI ÉS ÁLTALÁNOS ISKOLÁK HAJTAPUSZTÁN¹

Alapítástól a megszüntetésig (1903–1967)

Előzmények

A kiegyezés után 1868-ban született meg a XXXVIII. törvénycikk,² amely szabályozta a népiskola közköztatást. Az I. fejezet 1. §-a szerint tankötelezettség terheli a 6. évüket betöltött gyermekeket. Ezt a szülők kötelességévé teszi! A III. fejezet megengedi az egyházaknak, hogy a különböző községekben iskolákat tartsanak fenn. A 27. §-ban az iskolák építését szabályozza: „Az újonnan építendő iskolaépületek egészséges helyen épültek, szárazak s a gyermekek létszámához mérten (egy teremre 60 gyermeket, s minden gyermekre legalábbis 8-12 négyzetlábnyi látnyi helyet számítva) elegendő számú tágas, világos és könnyen szellőztethető tantermekkel legyenek ellátva.” A 34. § szerint egy tanító 80 gyermeknél többet nem taníthat. A 42. § szerint „Az iskolaépületek és tanítólak építése és fenntartása is a községet illeti”. A 47. § a tanyai iskolákra vonatkozik: „A tanyai lakosok gyermekei oktatásáról azon községek kötelesek gondoskodni, melyekhez a tanyák tartoznak; és pedig:

a., vagy tanyai iskolák állítása által;

b., vagy oly határookban, hol a tanyáknak egymástól távolsága miatt a tanyai állandó iskolák a céltnak meg nem felelnének, járó-kelő (ambulans) tanítók alkalmazása által.”

Érdekes még számunkra az 53. §, amely szerint a városokban 10 hónap a tanulmányi idő, de ott ahol földműveléssel foglalkoznak az iskolaszék megengedheti, hogy 2 hónapon keresztül csak vasárnapi iskolába járjanak.

Az 1921. évi XXX. törvénycikk 3. §-a ezt így módosította: „Az oktatás időtartama tanévenként tíz hónap. Ez alól azokra az iskolákra nézve, melyek tanulóinak többsége földműveléssel foglalkozó szülők gyermekeiből kerül ki, a vallás- és közoktatásügyi miniszter tehet kivételt annyiban, hogy a tíz hónapban megállapított szorgalmi időt az elsőfokú iskolai hatóság kérelmére és a törvényhatósági bizottság javaslatára, a helyi viszonyok alapos mérlegelése után legfeljebb két hónappal megrövidítheti.”³ A hajtai iskolával kapcsolatban a legtöbb előírást, törvényt betartottak, néha pedig a helyi adottságokat figyelembe véve szemet hunytak bizonyos esetek fölött.

Bene Lajos megjegyzi, bár a települések építették az iskolát, a Jászságban ezek egyedülálló módon mégis római katolikus jellegűek lettek. „Itt tehát az iskola dologi és személyi járandóságairól a község gondoskodik, de a felügyeletet és az irányítást az iskolaszék végzi.”⁴ Ugyancsak ő azt is megjegyzi, hogy a települések áldozatkészsége a tanyák iránt nem volt megfelelő. Továbbá: „A vármegye tanyavilágának iskolákkal való ellátása kü-

¹ A tanulmány a Jászsági Évkönyv számára átdolgozott változat. Az eredeti: fr. VARGA Kamill ofm – VARGA Zsolt – VARGA-KÓKAI Andrea: Jászberény-Hajtapusztá c. kéziratban található.

² Megtalálható a Netjogtárban.

³ Forrás: Netjogtár.

⁴ Vö.: BENE Lajos: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye népoktatása. In: SCHEFTSIK György: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. 1935. (Forrás az internet: vfeek.vfmk.hu)

lönben sem mehetett nagyon könnyen, mert a szétszórt tanyákon, amíg az előbb idézett törvényt⁵ meg nem hozták, legtöbbször a jó belátásra volt bízva, hogy a gyermekeket mekkora területen csoportosítják... Nem lehet azon csodálkozni, ha a vármegyénkben olyan sok volt az analfabéta. Régebben, némely helyeken a gyermekeknek 6-8-10 km távolságról kellett volna, hogy látogassák az iskolákat.”⁶

Az 1921-es törvénycikk egyben egy iskolaépítési munkaterv is volt, az 1926. évi VII. tc. pedig újabb lehetőségeket nyitott a népoktatás felé. 1934-re 288 iskola, 820 tanteremmel, 921 tanerővel és 50 532 diákkal rendelkezett a megye területén, de még kb.100 tanterem teljesen kihasznált lett volna, amennyiben megépítik.

Még egy érdekesség Bene Lajos tanulmányából. Szolnok megyében egyetlen tanítóképző működött – létrehozásában jelentős szerepe volt gróf Apponyi Albert országgyűlési képviselőnek –, méghozzá a jászberényi M. Kir. Áll. Tanítóképző Intézet. Azt gondolom, hogy erre büszkéek lehetünk még akkor is, ha csak 1917-ben alapították. Ebben az intézményben végzett Rohonczy P. Emil hajtai tanító is.

Apponyi Albert ifjú éveiben, illetve pályájának kezdetén gyakran volt vendég báró Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternél, mely mélyen hatott az oktatással, illetve a kultúrpolitikával kapcsolatos nézeteire. Nem véletlenül mondta az 1893. április 29-én tartott parlamenti beszédében, hogy be kell kapcsolódnunk „*az európai magasabb eszme- és kultúráramlatokba méltó módon... A nemzetek egymás közötti versenyében a viszonylagos haladás a döntő motívum, s ez olyan igazság, amelynek tanulságait át kell ültetni politikánkba, törvényhozásunkba és egész kormányzatunkba*”.⁷ Kultuszminiszter volt, amikor elfogadta a parlament az 1907. évi XXVII. – népiskolákról szóló – törvénycikket, melyben nagyobb megbecsülést igyekezett szerezni a tanítóknak, tanároknak, rendezte a tanítók fizetését. Egyesek szerint ezzel a törvénnyel számos tanítót szinte a nyomorból emelt ki.⁸ Országosan pedig elérte, hogy a költségvetésben 24,5 millió koronáról 39 millió koronára emeljék a népnevelési kiadásokat. Ebben természetesen nemcsak a tanítók fizetésének emelése, hanem 2000 új tanterem építése is szerepelt. Új iskolát kapott 8 jászberényi tanyaközpont, a városi népiskolák száma 7-ről 9-re emelkedett. 1908-ban nyílt meg a Gazdasági Ismétlő Iskola a Kossuth utca végén.

Természetesen a későbbiekben is folytatta a megkezdett munkát. A 20-as években gróf Klebelsberg Kunó – főleg az Alföldre és a tanyákra kiterjedő – fejlesztései az ő gondolatának nyomvonalán haladtak tovább, sőt teljesedtek ki. Természetesen mindannyian csak „hozott anyagból” gazdálkodhattak, csodát tenni nem tudtak, de mégis elmondhatjuk, hogy jelentős mértékben vitték előre az országot, a nemzet sorsát a közoktatás és a kultúra területén.

1. A római katolikus Hajtai Népiskola és a jászberényi Központi Iskola

Macsi Sándor egy tanulmányában kiemeli, hogy Homokon saját költségen állítottak fel tanyai iskolát, és már 1877-ben a város évi 100 forinttal járult hozzá a fenntartás finan-

5 1921: XXX. tc. (gr. Klebelsberg Kunó minisztersége idején elfogadott rendelet az iskolákról.

6 BENE Lajos: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye népoktatása. In: Scheftsik György: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. 1935. (Forrás az internet: vfeek.vfmk.hu)

7 Idézi: KISS József: Adatok Apponyi Albert oktatásügyi alkotásához. In: Pethő László (főszerk.): Jászsági Évkönyv, 1993. 53. p.

8 „Lex Apponyi”: forrás: netjogtar.hu

szírozásához. 1896-ban már 12 ilyen iskola létezett.⁹ A hajtai határrészben is működtek zug- vagy vándoriskolák: alkalmi vállalkozók 4×5 méteres kis helyiségekben oktatták a gyerekeket csekély ellenszolgáltatásért. Általában a téli időszakban, ugyanis a gyerekek a tavaszi munkák idején már a földeken voltak, vagy a tanya körül végezték a feladataikat. Erről Blénnessy azt írja, hogy a hajtai iskola 1895-ben épült házilag. Az ekkor fennálló 12 tanyai iskoláról ez olvasható az 1896. július 26-i jegyzőkönyvben: „*A tanyai iskolák keletkezési módja az volt, hogy az érdekelt szülők bejelentették abbéli szándékukat a városi hatóságnál, s ez a városi iskolaszék véleményes jelentése alapján a szülők üdvös szándékát a népiskolai törvény 47. §-ra való tekintettel támogatta s megvalósította. A város tartotta fenn, s a szükséghez képest új épületekkel látta el. A szülők csak a tanító fizetéséhez járulnak hozzá. Az iskolaszék, a népiskolák igazgatója és a miniszteri iskolaigazgató legtöbb esetben meg volt elégedve a tanítás eredményével; az oklevél nélküli tanítók a tanításban kellő jártasságot sajátítottak el. Megtanították a gyerekeket a vallástanra, az írásra, a számtan legszükségesebb műveleteire, sőt az olvasókönyv alapján a beszéd- és értelemgyakorlatot is felveszik; szóval az I–II. osztály részére előírt órarendet betöltik. [...] Ezért a bezáratásra vonatkozó közigazgatási rendelet hatályon kívül helyezését kéri a képviselő-testület. 800-900 tanköteles gyermek maradna oktatás nélkül, mert a megmaradó két tanyai iskola nem tudná befogadni. Évenként egy-egy új tanyai iskola felépítését vállalja a város.*”¹⁰

Ebből az időből Kovács Béla tanító neve maradt fenn, aki Beszteri Mihály házában (azelőtt Sas Pál tanyája volt) tanított. Erről az iskoláról olvassuk: „*A hajtai iskolában nedves falakkal, 40 gyermek szívja magába a bűzös levegőt. Az egyes ablakok papírral vannak beragasztva, és azokon a szél vígan fújdogál keresztül úgy, hogy ott állandó a légvonat. A tanítónak ülőhelye nincs. Az iskolai padok hasznavehetetlenek.*”¹¹

Koncz Menyhért plébános 1896. május 10-én a városháza millenniumi díszközgyűlésén felveti, hogy a város az ezredforduló emlékére állítson fel négy tanyai iskolát. Javaslatát egyhangúlag elfogadta a testület, de mégis a plébános építtetett iskolát Hajtán 1903-ban. A városi közgyűlésben téma volt a hajtai iskola építése. Koncz Menyhért apátplébános felajánlotta, hogy az iskola építési költségeihez 3533 koronával járul hozzá, és a várostól is kér 600 korona támogatást. A felajánlást a képviselő-testület örömmel és egyöntetűen elfogadta. Egyben kijelölte a plébános mellé Streitmann Gyula ügyészt és Dóra Kálmán mérnököt, hogy határozzák meg a szükséges iskolahelyet, továbbá a helyszínrajzot készítsék el. Egyben azt is bejelentik, hogy a felépült iskola római katolikus lesz.¹² Koncz Menyhért plébános 1903. április 2-án terjeszti be a terveket jóváhagyásra a főegyházmegyéhez. Az építési engedélyt április 21-én, a 2304. számú határozatban kapja meg. Még arra is gondjuk volt, hogy a fény iránya megfelelő legyen, vagyis baloldaltól kapják a világosságot.

Az elkészült iskola átadási jegyzőkönyve 1903 szeptemberéből:

„*Felvétetett Jászberényben, 1903. év szeptember hó 9-én 13720/1903 számú tanácsi végzés folytán kiküldött bizottság által, Koncz Menyhért prépost, plébános úr által építte-*

9 Vö. MACSI Sándor: Tanyai iskolázás a Jászságban és az iskolamúzeum szerepe az ifjúság nevelésében. In: UJVÁRY Zoltán (szerk.): A Jászság a magyar kultúrában. MTA Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Testülete, Szolnok, 1998. 222–227. p.

10 BLÉNESSY János: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben. A Jász Hírlapban megjelent cikkek különlenyomata, Jászberény, [1940], 105. p.

11 BOJTOS Gábor: Adalékok az elemi iskolák történetéhez. In: PETHŐ László (főszerk.): Jászberény története a reformkortól a harmincas évekig. Jászsági Évkönyv Alapítvány, Jászberény, 2015. 466. p.

12 Városi Közgyűlés határozta 84 kgy. 1903., 11421/ki-1902, Főegyházmegyei Levéltár, Eger

tett hajtai tanyai iskola átadásáról, illetve átvételéről. Jelen voltak az alulírottak.

Mely alkalommal a kiküldött bizottság a helyszínen megjelent Nagyságos és főtisztelendő Koncz Menyhért prépost, plébános úr által építtetett hajtai tanyai iskolát és tanítói lakást megtekintette és felmérte.

Az épület leírása: az egész épület, mely áll egy tanteremből, 2 szobából, egy előszobából, egy konyhából, egy éléskamrából, egy fűskamra- és padlásfeljáróból, 25 m. hosszú, 8,40 m. széles, 4 m. magas.

a., Tanterem hossza 11 m., szélessége 7,40 m.

b., Két szoba mérete egyenkint: hossza 4,80 m., szélessége 4,80 m., magassága 4m.

c., Előszoba hossza 4,80 m., szélessége 2,40 m., magassága 4 m.

d., Konyha hossza 4,50 m., szélessége 2,30 m., magassága 4 m.

e. Éléskamra hossza 3,50 m., szélessége 2,30 m., magassága 4 m.

f., Fűskamra- és padlásfeljárát hossza 5 m., szélessége 2,30 m., magassága 4m.

A tantermen 5 drb ablak, a két szobán 2-2 drb ablak, konyhán 1 drb ablak van, melyek magassága 160 cm magas, 90 cm széles, az éléskamra fél ablakkal van ellátva, az épületen 7 ajtó van, az egész épület fazsindely tetővel fedve.

Ezek felmérése és megtekintése után a bizottság kijelenti, hogy a felépített iskola és tanítói lak, a mai modern igényeknek és a rendeltetési célnak teljesen megfelelő épület, mely épületet nevezett Koncz Menyhért prépost plébános úrtól átvette.

Megjegyeztetik még, hogy az épület előtt ásott gémes kutat is a bizottság átvette. ¹³

A plébános örömmel jelentette az elkészült iskolával kapcsolatban, hogy már kifüggesztette a táblát is: HAJTAI RÓMAI KATHOLIKUS NÉPISKOLA. Bár azt is megemlíti, hogy a megígért 1000 korona támogatást, építkezési segítyt kéri kiutalványozni. Az Érseki Hivatal jelzi, hogy amint bemutatásra kerül a telekkönyvi másolat, s az jogerőre is emelkedik, megtörténik az utalványozás. ¹⁴

A jászberényi Királyi Járásbíróság 1903. november 18-án állította ki a telekkönyvi másolatot. Az okirat szerint 335 négyszögöl telek Hajtán a 18844/20. számon, „Csárdaföld” megjegyzéssel 1869. november 22-től Suba Balázs részére volt bejegyezve mint legelőföld. Koncz István végzéséből pedig az derül ki, hogy Suba Balásznak nem ismeretese az örökösai, ezért az 50 korona vételárat Hudra Flórián ügyvéd veszi át és őrzi meg, ha az előkerülő örökösök ellentmondással élnek. ¹⁵

A tanítói állás pályázati felhívását a *Népnevelő* c. folyóirat 38. számában tették közzé: „Jászberény r.t. város róm. kath. Iskolaszéke az újonnan épült hajtai tanyai iskolához október 5-re pályázatot hirdet. Javadalom évi 800 korona a városi közpénztárból havi előleges részletekben, beíratási címen a tanulóktól átlag 60 korona, 2 szoba, konyha és kamrából álló lakás és kert. Kötelessége: az iskolaszék által reábizott vegyes osztály és ismétlősök vezetése. Pályázhatnak okleveles férfi- és nőtanítók. Fölszerelt kérvényeiket Nagys. és főtisztelendő Koncz Menyhért prép., esp., iskolaszéki elnökhöz Jászberénybe adják be. Kertész Gusztáv iskolaszéki jegyző.” ¹⁶

13 1903. szeptember 9-én felvett jegyzőkönyv. Főgyházmegyei Levéltár, Eger. Átadó: Koncz Menyhért plébános, átvévk: Muhorai Elek biz. elnök és Streitmann Gyula bizottsági tag, m. k. ügyész.

14 Vö. 6804/1903. sz. levél, Főgyházmegyei Levéltár, Eger

15 Vö. 10238. sz. okirat, 1903. november 28., Királyi Járásbíróság, Jászberény, Főgyházmegyei Levéltár, Eger

16 *Népnevelő*. Budapest, 1903. szeptember 20. 311–312. p.

A hirdetésre hat pályázat érkezett:

1. Medve András Gyergyóremetéről,
2. Csergő Venczel Gyergyószerdahelyről,
3. Balogh János Sárospályáról,
4. Fodor Erzsébet Jákóhalmáról,
5. Sztráska Ilona Egerből,
6. Farkas Ilona Túrterebesről.

Farkas Ilona pályázata fennmaradt a Főegyházmegyei Levéltárban, ami 1903. szeptember 24-én kelt, és amelyben kéri az állásba való felvételét. Arra hivatkozik, hogy tanulmányait az egri angolkisasszonyok intézetében elvégezte, a képesítő vizsgát sikeresen kiállta, azt is megemlíti, hogy az orvosi igazolás erősnek és egészségesnek nyilvánította. Továbbá megtudjuk, hogy még csak 17 és fél éves, de sürgősen szeretne elhelyezkedni, mert édesanyját is szeretné támogatni.

A hajtai iskola első tanítónője Farkas Ilona lett, akit 1903. október 11-én választott meg az Iskolaszék a jegyzőkönyv 69/903 sz. bejegyzése szerint. Kötelessége volt tanítani a vegyes (fiú-lány) osztályt, illetve rá volt még bízva egy ismétlő osztály is. Mindezekért évente 800 korona készpénzt kapott a várostól, 60 korona beíratási díjat a szülőktől, illetve szolgálati lakást, valamint a 400 négyszögölös kert használatát.¹⁷ (Az iskolaszolgai feladatokat Pintér János látta el.) Az ismétlő osztályt, illetve tanulókat szombaton tanította. A tanítás egyébként októberben kezdődött és májusban már nem tanultak. A gazdák kérték, hogy a tavaszi és őszi munkák idején gyermekeik munkára foghatók legyenek.

Farkas Ilona 1911-ig tanított Hajtán, ezután hivatalosan lemondott. Ekkor a *Népművelő* c. folyóirat XVII. számában újra meghirdették az állást. Október 14-ig négyen pályáztak: Hencz Matild jászberényi okleveles tanítónő, Nyitrai Sándor cséffári okl. tanító, Képes Anna somodi okl. tanítónő és Poór Júlia daruvári okl. tanítónő. A Főegyházmegyei Levéltárban megőrizték Hencz Matild szeptember 8-án kelt pályázatát, melyhez eredetileg bizonyítványát, oklevelét és keresztlevelet is csatolta. Muhoray Titusz iskolaszéki tag indítványozta Hencz Matild megválasztását. „Az indítvány az iskolaszék részéről egyhangúlag elfogadván, elnök Hencz Matild jászberényi okl. tanítónőt az iskolaszék határozta folytán a hajtai tanyai iskolához véglegesen megválasztott tanítónőnek jelenti ki.”¹⁸ A Díjlevél szerint I–VI. vegyes osztályt kellett tanítson. Alapfizetése 800 korona, fizetés kiegészítése 300 korona volt, a feladat ellátásához szolgálati lakás járt, melyhez kert is tartozott.¹⁹

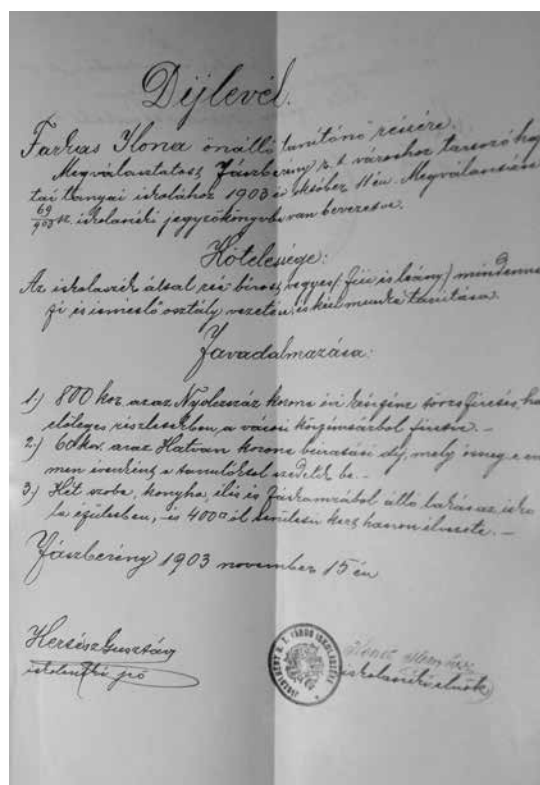
A város vezetése elhatározta, hogy tanyai népkönyvtárakat állít fel. A szervezés munkálataival Muhoray Elek népkönyvtárost bízta meg, aki a kérvénnyel a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsához fordult. Cigán István polgármester július 13-án előterjesztést tett a népkönyvtárak felállítására, melyet a közgyűlés 100 koronával támogatott, valamint a minisztérium is ugyanekkora összeget tett mellé.²⁰ A városban már 1898-ban megnyílt a szerény népkönyvtár, ahova 3951 személy iratkozott be.

17 Vö. Koncz Menyhért és Kertész Gusztáv által 1903. november 15-én kelt Díjlevél, Főegyházmegyei Levéltár, Eger. 6399. számon. Samassa József érsek 1903. december 2-án hagyta jóvá.

18 Kivonat a Jászberényi r.t. városi községi Iskolaszékének az 1911. október 15-én tartott tanítónévvelő üléséről. 4927/1912. Főegyházmegyei Levéltár, Eger

19 Jászberényben 1911. október 16-án kelt Díjlevél. 6824/1911. sz. Főegyházmegyei Levéltár, Eger

20 A városi közgyűlés határozata: 235 kgy. 9828. ki. 1898. Idézi: Jászberény és Vidéke, 1901. május 5., 4. sz.

Farkas Ilona tanítónő Díjlevele

január hó 26-ról 493 és 494. sz. felkéri Eminenciádat az iránt való intézkedésre, hogy mivel úgy Hajta tanyán, mint Portelek tanyán a meglévő egy-egy tanterem a rk. iskola. Ez az iskola utóbb tankötelesek befogadására elégtelen a f. évi szeptember 1-re még egy új tanterem létesíttessék és tanítói állás szerveztessék.”²³ A városi közgyűlés június 4-én tartott közgyűlési jegyzőkönyvéből azt is megtudjuk, hogy a testület az iskolabővítést elutasítja. De azt is jelzi, hogy a minisztérium állami iskolákat kíván létesíteni a tanyákon. A város még így is a pótdójának 25%-ával járul hozzá az iskolák fenntartásához.²⁴

Az akciót a későbbi években a tanyákra is kiterjesztették. „Az önművelődés ezen szembeötlő mozgalma indította a városi kormányzatot azon lépésre, hogy a tanyák nagyarányú lakosai számára is nyitassék alkalom az önművelésre, erre pedig – és ez bizonyos – sokkal nagyobb szükség van erre, hol is a közlekedési folytonosság hiánya miatt lapot is alig olvashatnak.”

²¹ 1904-ben 800 példányos irodalmi témájú könyveket tartalmazó csomagot küldtek ki. Ebből a szállítmányból jutott Portelekre, Hajtára és a négy-szállási iskolába is. Muhoray irányítása mellett a tanítók voltak a könyvtárosok is. Ezzel is a tanyai lakosok ismereteit kívánták gyarapítani.²²

A felállított hajtai iskola rövidesen kicsinek bizonyult, ami a közbeszédben és a városi közgyűléseken is témát szolgáltatott. Azonban mindig arra az álláspontra jutottak, hogy az igény jogos, de most nem alkalmas a gazdasági helyzet. Egyébként Portelken is hasonló körülmények voltak. 1912-ben már ezt olvassuk az egyházmegyei tanfelügyelő levelében: „J.N.K. Szolnok vármegye kir. tanfelügyelője f. évi

²¹ Népkönyvtár a tanyákon, Jászberény és Vidéke, 1904. január 31., 5. sz.

²² Vö. Népkönyvtáraink gyarapodása. Jászberény és Vidéke, 1904. november 27., 3. sz.

²³ Az Egri Egyházmegye Tanfelügyelői Hivatala, Venczel Z. egyházmegyei tanfelügyelő, 749/1912. sz. 1912. július 9-én kelt levele Samassa József érseknek. Főegyházmegyei Levéltár, Eger, 4927/1912.

²⁴ Vö. Városi közgyűlés 315 kgy/3747-ki-1912. sz. 1912. június 4-én kelt határozata. Főegyházmegyei Levéltár, Eger. Az Iskolaszék 13/1912. sz. 1912. június 25-én kelt határozatával tudomásul vette a döntést. Erdős András plébános június 28-án kelt levelével együtt továbbította a polgármesteri értesítést is a Főegyházmegyei tanfelügyelőnek.

Ez a probléma még 10 évvel később is fennállt. Az egyik városi képviselő-testületi gyűlés jegyzőkönyvében ezt találtam: „Tárgyaltatott Jásznagykun Szolnok vármegye közigazgatási bizottságának 4369-kb-1922. sz. a portelki és a hajtai rom. kath. iskolák fejlesztése tárgyában kelt leirata. Ezen leirattal értesíti a közigazgatási bizottság, hogy a vallás és közoktatásügyi miniszter úr 11049-1922 sz. rendeletével kimondotta, hogy Jászberény város külterületén az állam mai rendkívüli nehéz súlyos helyzetében állami iskolák létesítését csak abban az esetben teheti megfontolás tárgyává, ha a város iskolák elhelyezéséről gondoskodik és az iskolák fenntartásával mindazokat a terheket vállalja, melyek a város többi iskolájánál reá hárulnak.

Állandó bizottság javasolja, hogy a portelki és hajtai tanyákon szerveződő, illetve fejlesztendő állami elemi iskolák létesítése céljából ajánlja fel és adja meg mindazon kikötéseket a város, melyeket a vallás és közoktatásügyi miniszter úr 48801-1906 sz. rendeletével előírt.

Határozat:

A képv. testület a portelki és hajtai tanyai iskolák fejlesztése illetve állami elemi iskolák létesítésére felajánlja és megadja mindazon feltételeket, kikötetményeket, melyeket a vallás és közoktatásügyi miniszter úr 48801-1906 sz. rendeletével előírt. Felkéri a város képv. testülete Jásznagykun Szolnok vármegye közigazgatási bizottságát, hogy a tervezett iskolák felépítése iránt a kellő lépéseket a vallás közoktatásügyi miniszter úrnál megtenni méltóztatassék.

Egyidejűleg a képv. testület a polgármester elnöklete alatt a főmérnököt és Erdős Andrást küldi ki, hogy az iskolák helyének kijelölésére nézve tegyenek a közgyűlésnek javaslatot – az esetleges kisajátításra vagy terület megvételére tárgyaljon az érdekeltekkel.”²⁵ 1928-ban még mindig fennállt a helyzet.²⁶

Elfogadhatónak találom, mi is hasonló felszereléssel tanultunk Tötevényen.

A Jász Hírlap minden esztendőben ismerteti a jászberényi iskolák vizsgáinak sorrendjét, így a katolikus iskolák évről-évre vizsgáinak rendjét is. 1932 tavaszán így ír: „I. Általános és gazdasági továbbképző iskolák. 1. Négyszállás g. 2. Portelek á. 3. Hajta á. 4. Reketyés g. 5. Alsóboldogháza á. 6. Szelei út á. Május hó 28-án szombaton. Vizsgaelnök: Haraszy József [...] Június hó 4-én szombaton, de. 9 órákor [...] Hajtai iskolában de. elnök: Szentiványi Béla [...] Június hó 13-án, hétfőn reggel 8 órákor, a plébániatemplomban Te Deum, utána az értesítő könyvek kiosztása. Június hó 14-15-én, kedden és szerdán reggel 8-11 óráig, a következő tanévi beiratkozások, az összes elemi és továbbképző iskolában, úgy bel-, mint külterületen.”²⁷ 1937 tavaszán így: „A jászberényi róm. kat. bel- és külterületi elemi-, valamint a róm. kat. általános és gazdasági és továbbképző iskolák 1936-37. tanévi évről-évre vizsgarendje: Általános és gazdasági továbbképző iskolák: 1. Négyszállás, 2. Hajta, 3. Pórtelék, 4. Reketyés, 5. Szelei úti, 6. Alsóboldogháza. Évről-évre vizsgák: 1937. május 29-én, szombaton de. 8 órákor. Vizsgaelnök: Bathó József helyi lelkész (Pórteléken és Reketyésen) és a

25 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, 618 kgy/16117-ki-1922, Jászberény közgyűlésének határozata, 1922. december 29., Jászberényi Közgyűlés Jegyzőkönyvei 1922., 159. p.

26 Vö. Városi közgyűlés, Jász Hírlap, 1928. február 5., 2. p.

27 A jászberényi róm. kat. bel- és külterületi elemi iskolák évről-évre vizsgái sorrendje. In: Jász Hírlap, 1932. május 14., 9. p.

rk. el. isk. igazgatója [...] Június hó 12-én, szombaton de. 8 órakor Te Deum a plébániatemplomban, utána az értesítő könyvecskék kiosztása. Délután 4 órakor a Kultúrházban hazafias évfárá ünnepély, melyre az iskolafenntartó városi hatóságot, a szülőket és az érdeklődőket tisztelettel meghívja az iskolaszék. Június hó 14-én, hétfőn és június 5-én, kedden reggel 8 órától de. 11 óráig a következő tanévi beiratkozások az összes elemi és továbbképző iskolában [...] Pótbeiratás: szept. 1-én és 2-án de. 8-11-ig. 3-án Veni Sancte. 4-én rendes előadások.”²⁸ Minden esztendőben érdemben azonosak a vizsgák, de a vizsgálónök személye változik. Az évfárának fontos része volt a Te Deum, vagyis a hálaadási szentmise a tanév végén.

Egy cikk, amit 1936-ban írtak a tanyai utakról, de 1990-ben még mindig probléma volt: „Azok a kis iskolásgyererek, akik télen és ősszel, a legnagyobb eső és sarak idején a tanyák között, mint apró ázott verebek húznak az iskola felé, ezek az iskolás gyerekek tapossák ki maguknak simára azt a pár centiméternyi gyalogösvényt, amely a közvetlen tanyai utak mentén vonul és amit persze, a felnőttek és a biciklisták is szívesen felhasználnak [...] Sajnos, ezt a gyerekek által kitaposott és felhasznált gyalogösvényt újabban a szekeresek és kocsisok is használják, még pedig úgy, hogy az egyik kerékkel ráhajtanak az ösvényre [...] ezzel tönkreteszik a gyalogösvényt, a kocsi vasa felvágja, a ló patája feltöri, és az éles nyomokban megáll az esővíz és a hólé. Tud-e azután ezen a sok száz apró iskolásgyerek közlekedni? – ezt a kérdést ezeknek a kocsisoknak és szekereseknek szegezzük! Nem sokat kell gondolkodni rajta! Nemcsak a tanítói kar, hanem a tanyai szülők is felkérlik a kocsisokat és szekeres gazdákat, gondoljanak erre; ne hajtsanak rá az útra és ne használják azt a kis gyalogösvényt, hagyják meg az iskolás gyerekeknek!”²⁹

*Pataki Albert tanítósága*³⁰

Jászberényben született 1902. január 15-én. Szülei: Pataki László és Oláh Julianna. Tanítói képesítést 1921. június 28-án szerzett Jászberényben a Magyar Királyi Állami Tan. Képezdőben. 1922-ben Szolnokon testnevelési tanfolyamon vett részt. Tanított Jászsalsószentgyörgyön 1922. március 12. és 1922. szeptember 14. között. Hajtára került 1922. szeptember 15-én, ahol 1923. április 1-ig „rendes tanítói” állásban volt. Állami esküt tett 1922. március 16-án, egyházi hivatali esküt tett 1924. március 25-én. A minisztérium 1923-ban a 44446.VIII. c. szám alatt erősítette meg, az egyházi főhatóság pedig 1923. május 30-án, 2672. számon. 1923. szeptember 1-én a Szentkúti iskolában kezdi a tanítást. Törzsfizetését 1000 koronában állapították meg, 1923-tól pedig 36 000 koronában. Házasságot kötött László Ilonával 1931. május 20-án, gyermekei: Ilona, Albert, Éva és Erzsébet. 1946–1952 között iskolaigazgató is volt.

28 Évfárá vizsgák sorrendje. In: Jász Hírlap, 1937. május 22., 2. p.

29 A tanyai gazdák figyelmébe. In: Jász Hírlap, 1936. február 1., 2. p.

30 Az adatokat a jászberényi róm. kath. bel- és külterületi elemi népiskolák tantestületeinek törzskönyvéből vettem, Jász Múzeum Adattára, 1.

*A hajtai iskola előtt Rohonczy Pongrác Emil, felesége,
Kisnémet Julianna és Rohonczy Ödön*

Az 1922–23. tanévben 74-en jártak iskolába 1–5 osztályosak:

<i>Osztály</i>	<i>Fiú</i>	<i>Lány</i>
1.	15	10
2.	17	16
3.	3	2
4.	4	5
5.	1	1

Az iskolaszolga Pintér János volt.

Rohonczy Pongrác Emil tanítósága Hajtán

Rohonczy Pongrác Emil Szatmár vármegyében, Misztótfalu községben született 1901. május 5-én. Szülei: Rohonczy Pongrácz (1836–1917) bányamegbízott és Papp Emília (1875–1961) háztartásbeli voltak. Rohonczy Pongrác Emil elemi iskoláit a faluban végezte, majd a Nagybányai Állami Gimnáziumban tanult, ezt követően pedig a Jászberényi Állami Tanítóképzőbe járt 1917–1922 között, ami ekkor még a Morgó Iskolában volt. 1923. március 8-án adott be pályázatot a Hajtai Elemi R.k. iskolába, amelyet március 23-án fogadott el a Jászberényi Iskolaszék. „Pataki Albert belterületi osztálytanítóvá történt megvá-

A kézimunka oktatás résztvevői Kisnémet Juliannával

lasztása folytán megüresedett hajta-tanyai tanítói állásra rendelte el a választást, illetőleg a szavazást, melynek alapján megállapította és határozatilag kimondja, hogy az iskolaszék Pataki Albert külterületi tanítónak, a belterületi iskolához történt megválasztása folytán megüresedett hajta-tanyai tanítói állásra egyhangúlag: Rohonczy Pongrác Emil menekült, állás nélküli tanítót választotta meg, kinél figyelembe vette az állásra pályázók közül még azon körülményt, hogy a legjobb képesítése van, és másodízben pályázott a jászberényi róm. kath. iskolánál megüresedett tanítói állásra. Állását április hó 1-én foglalja el.”³¹ Hivatali esküt 1923. július 4-én, az egyházi esküt 1924. március 25-én tette le.

Rohonczy Pongrác Emil nagy lelkesedéssel fogott hozzá a tanítói munkához, de a társadalmi élet egyéb területein is megállta a helyét. Nevéhez fűződik a Kiszgazdakör megszervezése, amelynek tanfolyamain maga is részt vett, illetve szervezte a közösség táncmulatságait is. 1924-ben elvégezte a karnagyképző tanfolyamot, melyet Budapesten a Magyar Dalosszövetség szervezett. A kápolnában ellátta a kántori feladatokat is. 1931. november 11-én Budapesten a Belvárosi Plébánián kötött házasságot Kisnémet Juliannával,³² akivel három gyermeket neveltek fel: Ödön, Andrea Júlia Mária és Viktor György.

A népiskolai tanítóknak el kellett végezniük a leventeoktatói tanfolyamot, mely után működési bizonyítványt kaptak.

31 Jegyzőkönyv a Róm. Katolikus Iskolaszék 1923. március 23-án tartott üléséről. Idézi: ROHONCZY Viktor: Egy Jászberényi néptanító életútja. In: PETHŐ László (szerk.): Jászsági Évkönyv. 2014., 329. p. <https://epa.oszk.hu/02200/02295/00022/pdf/>

32 Kisnémet Julianna 1909. május 29-én született Jászberényben, szüleinek Hajtán volt egy kis birtoka.

Pásztorjáték Hajtán. A hajtai rk. iskolában gyermekszínjátékot rendeztek. Színre került: „A gyermek” és „Melyiket a kilenc közül?” c. színjáték. Az előadás meleg érdeklődés mellett folyt le. Igen kitűnően szerepelt: Kisnémet István, mint János mester, Kovács Imre, Babucs Ilés. Kovács Margit, Gugi Mihály. Csodálkozásra adott alkalmat a közönségnek az alig három évet betöltött Rohonczy Ödike játéka, ki igen otthonosan érezte magát a színen s kitűnően játszotta szerepét. Jól szerepeltek még Gömöri János, Kovács Erzsébet, Sárközi Kálmán, Pócz Rozál, Járomi Irén, Veres Erzsébet, Veres János, Ézsias Mária mint Zsófi néni, Babucs Nihály, Oláh József és Szikszai István. Csinosak voltak: Szikszai Ilona, Babucs Márcel, Kisnémet Ilona, Kovács Erzsébet és Szikszai Ágnes mint angyalok. a darabok betanítását és rendezését Rohonczy Emil tanító és neje végezték.

Pásztorjáték Hajtán.

Jász Hírlap, 1936. december 25.

Géza, Mizsei István, Nyíri Kálmán, Szaszko József, Sárközi Kálmán s. okt., Besenyi Kálmán, Nyíri Pál, Szaszko István és Szikszai István hajtai leventék. Az előadás nagy érdeklődés mellett folyt le. A környék színe-java ott volt, hogy gyermekeik gyönyörű játékan elmélkedjenek, s szellemi táplálékkal felfrissülve készüljenek Krisztus megtestesülésének méltó megünneplésére. Az ünnepi játékok rendezői Rohonczy rk. tanító és neje.”³³

Rohonczy Pongrácz Emil kimagasló tevékenységet folytatott az iskolai könyvtár fejlesztésében, illetve az országos vándorkönyvtár-hálózat hajtai kiépítésében. Az olvasók nemcsak a diákok, hanem a szülők és a nagyszülők köréből kerültek ki.

Az Iskolaszék és város közösen úgy határozott, hogy a hajtai iskolát még egy tanteremmel bővíteni kell, és mindenképpen szükséges egy második tanerő felvétele, nem csak egy ideiglenes segédtanító. Így ír az Iskolaszék jegyzőkönyve: „Az iskolafenntartó, a város a hajtai külterületi eddig egy tanerős túlnépes népiskolához az államtól kisegítő tanerőt kért, aki f.é. április 18-án, a fent nevezett iskolánál, mint állami beosztott hely. kisegítő, a város

Pongrácz tanító a bizonyítvány birtokában a leventefjúság oktatásán kívül felvilágosító előadásokat is tartott. A helybeliek nem kis öröme Rohonczy tanító és felesége időnként színdarabokat és pásztorjátékokat tanított be a gyerekeknek, pl.: *A gyermek, Melyiket a kilenc közül?* című. színjátékok. A *Jász Hírlap* 1936. december 25-én részletesen beszámolt az előadásról, ismertette a szereplőket is. Külön kiemelve, hogy Rohonczy Ödike, az egyik szereplő alig múlt 3 éves.

Az 1937-es színjáték igen különleges volt, hiszen a leventékkel közösen rendezték. Az eseményről így számolt be a *Hírlap*: „A hajtai rk. elemi isk. tanulói és a leventék ez évben is megtartották a szokásos ünnepi játékokat. Színre került: 1. Pásztorok keljünk fel c. hazafias betlehemes játék, melyet az elemi iskola tanulói adtak elő igen ügyesen. 2. Karácsony a leventéknél c. színjáték, melyben Beszteri Mihály s. oktató, Pista bácsi szerepében igazi magyart alakított a tőle megszokott ügyességgel. Kiváló szereplésükkel magukkal ragadták a hallgatóság gyönyörködését: Kovács Erzsike, Babucs Mihály, Beszteri Ferenc, ifj. Beszteri

³³ Karácsonyi színjáték Hajtán. In: *Jász Hírlap*, 1937. december 25., 4. p.

részéről biztosított 20%-os helyi javadalommal és fiz. kieg. államsegéllyel, a működését meg is kezdte. A 129 kgy-6062 ki/1939 sz. városi képviselő-testületi határozat az iskolaszékhez f.é. június hó 9.-én érkezett. Ez utal arra, hogy a hajtai kerületi rk. el. iskola túlszűfolttsága szükségessé teszi, amit a kisegítő tanítónő kiküldése is igazol, az ottani iskolába az iskolafenntartó város hatósága az iskolaszéket, hogy a szervezésre vonatkozó javaslatát, részletesen és kellőképpen indokolva, mielőbb terjessze elő. [...]

Megállapítást nyert, a hivatalos iskolai anyakönyvekből, hogy a fenti iskolánál év-ről-évre, a tankötelesek száma eléri a 100-at, sőt vannak évek, amikor azt meg is haladja. Ilyen túlszűfolt osztály nemcsak a tanítóra ró, szinte alig teljesíthető rendkívüli feladatokat, de ilyen körülmények mellett, a kívánt eredmény sem biztosítható [...] Az iskola a szervezett II. tanítónői állás betöltése után, két tagozatra oszlana: I–II. és III–VI. osztályokra. A tanítónő az I–II. osztályt vezetné.”³⁴

A jegyzőkönyv még kiemeli, hogy az első tanítói állást férfi tanító tölti be, így szükséges lenne női tanerő is az iskolában, aki a nagyszámú leánytanulókat kézimunkára is tanítaná. Az egyik esztendőben 200 diák is tanult az iskolában, ezért Kele István 1933. május 16-án kelt levelében engedélyt kér az érsektől, hogy május 21-én a szentmisét tábori oltáron végezhesse, mivel ezen a napon különösen nagy a szentmisékre érkezők száma, sőt az iskola kb. 200 növendéke ekkor végzi el a húsvéti szentgyónását is. Nem tudom, hogyan jött össze ez a létszám. Talán az analfabéta tanfolyamot is beleszámította?

Az iskolaszék ülésén Szentiványi Béla igazgató beszámol arról, hogy megkapták a hajtai iskola második tanítói állásra vonatkozó két miniszteri rendeletet. Ezek szerint Cserna Józsefné Cseh Irént alkalmazzzák kisegítő tanítónak, a második rendelet pedig jelzi, hogy lehetséges a második tanítói állást is betölteni (nemcsak a kisegítőit!). Az iskolaszék elhatározza, hogy a pozícióra álláshirdetést ad fel.³⁵

A Néptanítók Lapjában tették közzé az álláslehetőséget: „Jászberény-belterületi és Jászberény-hajtai külterületi róm. kat. elemi iskolánál egy-egy tanítónői állásra 21 napi határidővel pályázatot hirdetünk. Mindkét iskolánál a fizetés és a lakbér törvényes. Ha esetleg a belterületi iskolához külterületi iskolai tanerő választatnék meg, úgy egyidejűleg még egy külterületi iskolai tanítónői állás is betöltésre kerül, az előbb közölt feltételekkel.”³⁶ A hajtai tanítói állásra négy pályázó volt. Hermann Valéria (2 szavazat), Koháry Erzsébet (24 szavazat). A másik két jelölt nevét nem említik, bár az utóbbi személy és Hermann Valéria a rektori állásra is pályázott, így lehet átfedés a két állás között, illetve jelöltek között.³⁷

Koháry Erzsébet 1914. október 24-én Jászberényben született. Az Esztergomi Érseki Római Katolikus Tanítónőképző Intézetben szerzett diplomát 1934. június 23-án. 1937-ben Pusztamonostoron szociális tanfolyamot végzett el a Népművelési Nővéreknél, valamint Győrben 1939-ben ipariskolai rajztanfolyamot is. 1938–39-ben Jászsákhalmán tanított a rk. elemi iskolában, 1939–40-ben a jászberényi Központi Iskolában volt ideiglenesen megbízott tanítónő. 1940. augusztus 10-én választották meg Hajtára, augusztus 17-én tett Szolnokon állami esküt, és szeptember 1-jén foglalta el helyét.

34 Jászberényi Róm. Kath. Iskolaszéktől 17-1939. sz. jegyzőkönyv kivonat. Főegyházmegyei Levéltár, Eger

35 Vö. A Róm. Kath. Iskolaszék üléséről. Jász Hírlap, 1940. május 11., 2. p.

36 Néptanítók Lapja. 1940., 14. szám, 626. p.

37 Vö. Tanítóválasztás volt. Jász Hírlap, 1940. augusztus 17., 2. p.

Koháry Erzsébet azonban nem sokáig taníthatta a hajtai gyerekeket, mert a következő évben már Veprőbe kapott állami kinevezést, s ezért újabb pályázat kiírására volt szükség. Négy jelentkező volt az állásra: Pokorny Marcella okl. tanítónő, jászberényi lakos, Kovács Lajosné sz. Iványi Ilona okl. tanítónő, budapesti lakos, Varga Erzsébet okl. tanítónő, jászberényi lakos és Régi Rozália Ilona okl. tanítónő, székesfehérvári lakos. Az első körben a titkos szavazás során az Iskolaszék nem tudott dönteni. Ezért szükség volt a második körre is, mely a következő eredménnyel zárult: Pokorny Marcella 17, Kovács Lajosné pedig 14 szavazatot kapott. Így Pokorny Marcella lett a nyertes pályázó.³⁸

Porkony Marcella Kispesten született 1919. szeptember 4-én. Képesítést Székesfehérváron szerzett a Ferenc József Nőnevelő Intézetben 1938. június 28-án. Szolgálatát 1941. január 7-én a jánoshida-tótkéri községi népiskolánál kezdte, ahol a tanító katonai szolgálatra vonult be. Egyéb tanfolyamokat is végzett: vertcsipke-készítő, gépi varró, gép- és gyorsíró, ápolónő, légvédelmi oktató, valamint németül is beszélt. Állami esküt 1941. február 19-én, egyházi esküt pedig 1942. február 2-án tett. 1941. szeptember 22-én foglalta el állását.

Először egy évre kapott megbízást: próbaszolgálatos-segélydíjas tanítónő, majd 1942. január 7-én „helyettes tanítónőnek” nevezeték ki. Az Iskolaszék egyhangúlag szavazta meg a kinevezést, mert „*a fenti idő alatt [...] kifogástalan hivatali- és társadalmi magatartást tanúsított, nevelő-tanítói működésében lelkiismeretes, pontos kötelességtudással látta el hivatását, az iskolán kívüli munkában pedig ugyancsak igen eredményes működést fejtett ki. [...] Ellene semmi címen panasz nem emeltetett, vizsgálat nem indított.*”³⁹ Mivel leánykört szervezett és vezetett, legény leventecsoportot alakított és vezetett, továbbá népművelési előadásokat is tartott, az egyházi hatóság és a szülők elismerését is kiérdemelte. Így 1943. január 7-től „rendes tanítónővé” minősítették.⁴⁰

A II. világháború idején (1944. november 15 körül) az iskola megrongálódott. A tetőgerendák anyagát a szovjet katonák a sárban elakadt katonai járművek mentésére használták, az egyéb építési anyagokat a helybeliek saját használatra elhordták. A háború után, 1946-ban a tejcsernok használaton kívüli helyiségében is tanultak diákok. A szülők deszkát adtak a padokhoz, valamint kályhát, tüzelőt is. A régi iskolának már csak a helye van meg a templom mellett, illetve a kerítés sarkán állott kökereszt maradt meg.

Rohonczy tanítót kétszeri katonai szolgálat után 1946-ban, 23 év tanyai működés után a jászberényi Központi Iskolába helyezték. Az 50-es években a hajtai rész erőszakos téjeszesítésre való buzdítását is rábízták. 1963. június 22-én ment nyugdíjba. Néhány hónapot – 1965. május 26-ig – még tanított a tötevényi iskolában. 1971. szeptember 24-én hunyt el.

Pokorny Marcella lemondásával megüresedett a tanítói állás. Így azt a *Köznevelés* c. folyóiratban hirdették meg a négyszállási tanítói állással együtt: „*Jászberény róm. kat. Iskolaszéke 21 napos határidővel pályázatot hirdet a lemondás folytán megüresedett hajtai-tanyai XXX. sz. tanítói állásra. Természetbeni lakás nincs. Pályázhatnak férfiak-nők.*”⁴¹

38 Jászberényi Róm. Kath. Iskolaszéktől: Jegyzőkönyv, 1941. szeptember 22., 5792/1941.sz., Főegyházmegyei Levéltár, Eger

39 Jegyzőkönyv kivonat a Róm. Kath. Iskolaszék üléséről, 1941. december 27., 320. sz., Főegyházmegyei Levéltár, Eger

40 Vö. Kele István plébános, 1943. január 13-án, 4.1943. sz. Róm. Kath. Iskolaszéktől kelt levele, Főegyházmegyei Levéltár, Eger

41 A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletei és közleményei. Köznevelés, 1947. november 1., 194. p.

Az Iskolaszék a tanítóválasztásra 1947. november 29-én ült össze Pataky Albert elnökelete alatt. Az állásra Baráth Béla okleveles tanító jelentkezett Jászberényből, Németh József okleveles tanító Tiszapüspökiből és Tóth Bertalanné Karácsondról. Az első titkos szavazás alkalmával a leadott 24 szavazatból Baráth Béla 21-et kapott, Németh József pedig 3-at. Így az elnök kihirdette, hogy a XXX. sz. szervezett tanítói állásra Baráth Béla került megválasztásra.⁴²

Lékó Béla esperes 1947. december 20-án, 122/1947 számon tájékoztatja az egri érseket, hogy az Iskolaszék november 29-én Pokorny Marcella helyére Baráth Bélát választotta meg, akit rövidesen ki is neveztek, melyről olvashatunk az esperesnek küldött levélben: „Az üresedésben levő jászberény-hajtai róm. kath. XXX. tanítói állomás betöltése végeztült múlt hó 29-én megtartott választásról folyó hó 20-án fölterjesztett jegyzőkönyv, valamint a bemutatott és itt visszazárt bizonyítékok alapján Baráth Béla okleveles tanító a jászberény-hajtai róm. kat. iskolához róm. kat. rendes tanítónak ezennel kinevezem és megerősítem.”⁴³ A díjlevélből azt is megtudjuk, hogy a helyi javadalma 20%-át Jászberény közpénztárából kapja, ezenfelül lakbértámogatást is onnan kap, azonban fizetéskiegészítéshez államsegély alapján jut. A december 15-én aláírt szerződés szerint a rábízott osztályok vezetése volt a feladata, továbbá a Szívárdia és az Actio Chatolica szervezése, bekapcsolódás az iskolán kívüli népművelésbe, valamint háromévente zárt lelkigyakorlaton való részvétel.⁴⁴

A háború után átköltözött az iskola a gazdaköri épületbe, a partra. Ezt az épületet sokáig egy asszony használta, „Parti Bözsi néni”. Szerintem Beszteri Erzsébet néven nem mindenki ismerte. Ezt az épületet Fodor István Ferenc Koller-féle épületnek, illetve a környékét Koller-féle szőlőnek nevezi. A tulajdonosa korábban Koller Imréné volt.

1947-ben az iskolákat körzetesíteni kívánták. Elkészült a felterjesztés a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. A Földbirtokrendező Tanács 54/33/1947. számú határozata alapján a minisztérium bizonyos épületeket, kastélyokat a minisztérium rendelkezésére bocsájthatott. Így ezekben az épületekben a diákokat. bentlakásos módon szeretnék volna elhelyezni. Hét ilyen internátust terveztek Szolnok megyében. A hajtai gyerekeknek Jász-kisérre kellett volna járniuk Hegedűs Kálmán kastélyába. Az ötlet szerint a népiskolákat általános iskolává akarták alakítani, megszüntetve a 83 egy tanerős iskolát.⁴⁵ A beadvány valamilyen oknál fogva nem valósult meg.

1948. június 16-án vették állami tulajdonba és irányításba a nem állami iskolákat, illetve ezen a napon fogadta el az országgyűlés az 1948. évi 33. törvényt az iskolák államosításáról. Ekkor már közeledett a tanév vége, így nehezebben lehetett mozgósítani a tanárokat, a szülői munkaközösségeket és a diákokat. A törvényt jól előkészítették: előbb elvették az egyházi tulajdonban lévő földeket, ezzel megnehezítették az iskolák fenntartását. 1947-ben fakultatívvá tették a hitoktatást. Propaganda indult az államosítás mellett: egy tanítói küldöttség a minisztériumot kérte az iskolák államosítására, egyben

42 Az Iskolaszék jegyzőkönyve. 7143. sz., Főegyházmegyei Levéltár, Eger

43 Czapi Gyula érsek 1947. december 24-én 7143/1947. sz. Egerben kelt levele Lékó Béla esperesnek Jászfákóhalmára, Főegyházmegyei Levéltár, Eger.

44 Vö. 7143/1947., Főegyházmegyei Levéltár, Eger.

45 Vö.: HORVÁTH Ferenc: Jász-Nagykun-Szolnok Megye tanfelügyelőségének előterjesztése a körzeti internátusos általános iskolák kiépítéséről, Szolnok, UMKL VKM IV. 1947-107876. In: DANCs Istvánné (szerk.): Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945–1948. Források a magyar népi demokrácia történetéhez III. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1979. 653. p.

aláírásgyűjtésbe is kezdtek az egyházi iskolák ellen. Nagy nyilvánosság előtt megrendezték a „pócspetri-esetet”, amely alkalmat adott az egyházak elleni uszításra. 1948-ban 6505 iskola került állami tulajdonba, mely az ország iskoláinak kétharmada volt, ezzel együtt 18 ezer pedagógus vált állami alkalmazottá.

A pártállami időkben a Hajta lakossága folyamatosan csökkent más tanyákéhoz hasonlóan. 1956-ban hét tanyasi iskola felső tagozata szűnt meg, ott ahol nem voltak biztosíthatók a szakos képzés lehetőségei. Ezen diákok a fiúiskolába jártak, a későbbi Székely Mihály Általános Iskolába. 1973-ban teljesen megszűnt az iskola, előbb a felső tagozatok, majd az alsó tagozatok is. A bezárások tervét Zalai Ernő Kossuth-díjas pedagógus terveiből ismerhetjük meg, aki a már korábban, 1956-ban megírt *Kultúrával a népünkért* c. kiadványában mindezt szorgalmazta. Szerinte adatokkal bizonyítható, hogy a tanyai iskolákból kevés fiatal jut el középiskolákba. Később így ír: „Azok a tanyai tanulók, akik legalább a hét-nyolc osztályt szakosított és pedig rendszerint úgynevezett körzetesített iskolákban végezték el, gyorsabban és eredményesebben be tudtak illeszkedni a középiskola követelményei közé. Jászberény külső területen az idén öt körzeti általános iskola működött. Ezzel párhuzamosan hét tanyai iskolában megszűnt a felső tagozat és ezek növendékei a szakosított körzeti iskolákba járnak. Bejárásuk bizony még eléggé változatos, Jászboldogházán, Portelken, Homokon gyalog, kerékpáron, alkalmi kocsikon, Tőtevényen az állami gazdaság sátorlappal fedett kocsiján, a jászberényi fiúiskolába pedig autóbusszon. Ez a megoldás jelenleg körülbelül száz tanulónak, így a tanyai tanulók 16-17 százalékanak biztosítja a magasabb rendű, szakszerűbb oktatást.”⁴⁶ Ennek szellemében apukám 1963–1967-ig végezte a hajtai iskolában – a Koller-féle házban – az 1–4. osztályt, majd az 1967–1968-as tanévtől a Székely Mihály Általános Iskola tanulója volt.

Fodor István Ferenc tanulmánykötetében a következő tanítókat nevezte meg mint hajtaiakat: „Abonyi András, Baráth Béla, Császár János, Cserna Józsefné Irén, Farkas Ilona, Hajós István, Hábel Anna, Hencz Matild, Horváth Ilona, Movik János, Pataki Albert, Pokorny Marcella, Rohonczy Pongrácz Emil, Redler László, Szikszai Béláné Nagy Mária, Török Éva.”⁴⁷ Valószínű, hogy rajtuk kívül mások is tanítottak – hosszabb-rövidebb ideig – Hajtán, de nevüket nem őrizte meg az emlékezet. Munkájukat ezúton is hálásan őrzi az utókor, már csak azért is, mert feladatuk igen nehéz volt. Ahogy a tanyasi lakosok nehéz körülmények között éltek: poros vagy saras, télen pedig havas utakon közlekedtek, megküzdöttek az egyéb időjárás viszonyosságokkal, néha éhségekkel, árvízzel, belvízzel. Néha pedig a diákokkal, akik nem szokták az iskolapadot, mindig a szabad mezőre és a határra tekintettek, még akkor is, ha a munka gyermekfejjel sem volt könnyű és egyszerű.

46 Jól bevált a körzetesítés. Szolnok Megyei Néplap, 1956. június 23., 1. p.

47 FODOR István Ferenc: A jászszági oktatás végvárai. Jászszági Füzetek 53., Jász Múzeumért Alapítvány, Jászberény, 2016., 37. p.

Berente Judit

EZ A VESE BENT AKAR MARADNI ÉS BENT IS FOG!

Év Sportolója Gála (2021)

Betegségemet 11 éves koromban vettük észre, akkor kezdődött el életem hosszú éveken át tartó kálváriája. Sápadt voltam és fáradékony, nagyon sok folyadékot kívántam és ittam, éjszakánként pedig rendszeresen bevizektem. Két év telt el így. Ez elég kellemetlen volt, főleg egy kamaszlánynak. A nyári táborba, kétnapos iskolai kirándulásokra mindig szorongva indultam el, s bár közben édesanyám egyik orvostól a másikig cipelt, egyik gyógyszert szedtem a másik után, senkinek sem sikerült a helyes diagnózist megállapítania.

1976-ban két év sikertelen próbálkozás után végre beutaltak az I. számú Bókai János úti Gyermekklinikára Budapestre, ahol megtörténtek a laborvizsgálatok és egy veseröntgen, amely kimutatta, hogy a vesefunkciók beszűkültek, a vesék alig választanak ki. Anyukámra sokkolóan hatott a hír, hogy nincs sok esélyem a tizennyolcadik születésnapom megérésére. A diagnózis, ami a betegségemet illeti, pontos volt. A jóslat szerencsére nem.

Az ezt követő kezelés azonban csak tetézte a bajt. Urológus tanácsára három hónapig állandó katétert kaptam. Ennek következtében hólyagom izomzata úgy ellazult, hogy nem tudtam a vizeletet kiüríteni. A pangó vizelet miatt a vese állandóan visszafertőződött, kialakult a krónikus gyulladás, és így felgyorsult a romlási folyamat, nem beszélve a vizelési képtelenséggel járó állandó kínok elviseléséről. Azt sajnos elfelejtették közölni, hogy az állandó katéter használata során a hólyagot nem csak lehet, de kell is tornáztatni, hogy mindezt elkerüljük.

Az Urológiai Klinikán többfajta kezeléssel is próbálkoztak, többek között elektromosan stimulálták a hólyagot, de ezek a kezelések sem vezettek eredményre. Az egyetlen megoldásnak, egy akkor újnak számító kanadai találmány, a hólyag-pacemaker mutatkozott. Addigra már hazánkban is elvégeztek egy pár ilyen műtétet az Orvostovábbképző Intézetben, és a vizsgálatok után én is áttem a beültetésen.

Nem életem egyik legszörnyűbb időszaka volt. Nem maga a műtét, hanem a pacemaker használatának megtanulása. A hólyagomon tizenkét pontra elektródákat helyeztek, amelyből a vezetékek egy központi kerek részbe futottak be. Akkor még nem voltak olyan tartós

elemek, mint ma, amit pl. a szív-pacemakerekben használnak. Ezért egy külső, „Sokol rádió” nagyságú árammal feltöltött készülékkel tudtam működtetni, ami egy gombnyomásra stimulálta a hólyag idegvégződéseit. A használata eleinte pokoli fájdalommal járt, ezt a kín-szenvedést nem kívánom senkinek. Elég hamar megtanultam a pacemaker üzemeltetését, így legalább újra tudtam pisilni, és lassan az ezzel járó fájdalom is enyhült, majd elmúlt.

Mivel ez akkor szenzációnak számított, természetesen folyamatosan figyelték a működést, filmet készítettek rólam, amit konferenciákon mutattak be. Hiába próbáltam megérteni, átérezni ennek fontosságát, hiába tudtam, hogy mindez azért szükséges, hogy az orvostudomány előbbre jusson, elképzelhető mit éltem át lelkileg ebben a kiszolgáltatott helyzetben.

Sokszor volt számomra kellemetlen, megalázó, amikor felültettek szétterpesztett lábbal egy asztalra, velem szemben beállították a kamerát, és több orvos figyelt egyszerre, s ilyen körülmények között kellett vizeletet produkálnom. Igaz megnyugtattak, hogy az arcom nem fog látszódni, csak a „lényeg”, az orvosi bravúr. Mindezt fokozta, hogy nemcsak filmeztek, hanem az orvostanhallgatók rajtam tanultak katéterezni, mert én voltam az osztályon a legfiatalabb. Ma már ezt nevetve tudom elmesélni, de akkor egyáltalán nem volt ez ilyen derűs.

Ez idő alatt apukám a szegedi klinikán feküdt tüdőrákkal, édesanyám ingázott Szeged és Budapest között. Szinte elképzelhetetlen, hogyan volt annyi fizikai és lelki ereje, hogy ezt a nehéz időszakot végig tudta csinálni, és közben bennünket a négy testvéremmel szeretetben nevelni, tisztességgel ellátni. Ma már képtelenségnek tűnik, de akkor még nem volt sem autónk, sem telefonunk.

Túl voltam életem első nagy próbáján. S több mint egyéves kihagyás után végre visszamehettem befejezni az általános iskolát. Boldog tudatlanságomban akkor azt hittem, hogy végre meggyógyítottak. Abban az időben a beteg volt az utolsó, aki megtudta magáról az igazat. Ráadásul még gyerek voltam, így aztán nem sok mindent közöltek velem.

Újra iskolába jártam, de nagyon sajnáltam, hogy a pacemaker miatt felmentettek testnevelésből, a versenysportról le kellett mondanom. Én azonban kértem, hogy hadd csináljam végig legalább a tornaórákat, s én hadd döntsem el, mi az, amire képes vagyok, s mi az, amire nem. A sport az életem része maradt.

Természetesen közben rendszeresen jártam kontroll vizsgálatra. Évente egyszer kétszer így is be kellett feküdnöm egy-egy vesegyulladás, vagy emelkedett creatinin és kiugró karbamid érték miatt. Ilyenkor 2-4 hét bennfekvés, infúziók tömege következett. 16 éves koromban el kellett kezdenem a fehérje diétát, állapotomtól függően napi 30-40 gramm fehérjét fogyaszthattam. Rengeteget olvastam a betegségről, ekkor került kezembe egy vesebetegek számára írt könyv, amiben nemcsak a diéta fontosságáról és hatásmechanizmusáról írtak, hanem magáról a betegség lefolyásáról a kezdetektől a dialízisen át egészen a transzplantáció lehetőségéig.

Ekkor kezdett világossá válni előttem, hogy ebből a betegségből nem lehet meggyógyulni, de a diéta nagyon sokat segíthet. Gyakorlatilag leszoktam a húsról, egy idő után vegetáriánus lettem. Eleinte nem volt könnyű a diétát betartani, nagy családban élünk, anyu a többieknek nagyon finomakat főzött, de mellette persze nekem is próbálta biztosítani a fehérjében szegényebb ételeket. A rendszeres diéta betartásával olyan laborleleteket produkáltam, hogy magam sem akartam elhinni, amikor megláttam az eredményeimet. Majdnem olyanok voltak, mint egy egészséges emberé! Nagyon jó érzés volt. Nekem akkor ez volt a legnagyobb sikerélményem. Tudtam, ha ezt végigcsinálom, plusz éveket nyer-

hetek magamnak. S ez csak rajtam múlik! Ezt senki más nem csinálhatja meg helyettem! Ekkor tanultam meg az önfegyelmet. Persze ez nem volt könnyű. Igyekeztem minél többet olvasni a témáról, hogy mindent pontosan megértsek. Nehéz azzal a gondolattal megbarátkozni, hogy rövidebb élet áll előtted, mint a többi egészséges ember előtt. Így utólag már tudom, hogy akkor váltam felnőtté, ami akkoriban még nem tudatosodott bennem, csak azt éreztem, hogy valahogy más lettem, mint a többiek. Csak a fontos és az igazán nagy dolgok érdekelték, nem úgy, mint a többi teenager.

Elkezdett valami dolgozni bennem, igyekeztem minden időmet jól kihasználni. Minden délutánra volt valami plusz elfoglaltságom. Nyáron, amíg a többi diáktársam táborba vagy nyaralni ment, én nyelvet tanultam vagy dolgoztam.

A műtét utáni 12 év – a fentieket leszámítva – gyakorlatilag számomra is úgy telt el, mint a többi egészséges embernek. Gimnázium után a Jászberényi Tanítóképző Főiskola, szerelem, majd 1986-ban a diploma megszerzése után nyáron az esküvő. A férjem természetesen mindent tudott rólam, 5 évig jártunk együtt az esküvőnk előtt, volt időnk egymást megismerni. Akkor legalábbis azt hittem, hogy ismerem őt. Ma már tudom, hogy az csak a kezdet volt, s a közösen átélt megpróbáltatások még jobban elmélyítették és szorosabbá tették ezt a kapcsolatot, s életem legnagyobb ajándéka volt, hogy ő engem választott.

1988-ban ismét egy hosszabb kórházban tartózkodás következett. Ekkorra már kialakult a magas vérnyomás, amit napi 3-szor 3 féle vérnyomáscsökkentővel sem sikerült 170/100 alá szorítani. Szinte állandósultak a kínzó fejfájások. A hólyag-pacemakerem időközben elromlott, de szerencsére, talán fiatal koromnak köszönhetően, a hólyagom közben regenerálódott, cserére már nem volt szükség, így azt egy műtéttel eltávolították.

Ekkor már két éves házasságunk voltunk, s szeretnünk volna gyerekeket. Az OTKI-ból elküldtek egy nephrológiai konzíliumra a Margit Kórházba, ahol egyértelműen tudtomra adták, hogy egy terhesség kihordása végzetes következményekkel járhat nemcsak az én, hanem a születendő gyermek számára is. Így természetesen nem mertük vállalni. A magas vérnyomás és a vesebetegség miatt fogamzásgátló szereket nem szedhettem, ezért úgy gondoltuk, a legbiztosabb megoldás a sterilizáció lesz, amit kérésemre akkor el is végeztek. Majd 12 év után a hólyag-pacemaker is eltávolították, mert a hólyagom időközben szerencsére regenerálódott.

A következő hét év állandó küzdelemmel és megoldások keresésével telt el. Sajnos a lehetőségek egyre szűkültek. Bár tisztában voltam mindennel, ami rám vár, de az ember mindig reménykedik valami csodában, ami egyszer talán bekövetkezik. Egy betegársamtól kaptam meg egy reflexológus természetgyógyász címét, akit hamarosan felkerestem.

A nyolcvanas évek végén a természetgyógyászok még nem dolgozhattak hivatalosan, így az illető lábápoló kisiparosként „üzte az ipart”. Az első élmények megdöbbentőek voltak, bár akkor még nem igazán hittem a reflexológia hatásában. A váróban ülő betegek egymás után mesélték sikeres gyógyulásuk és javulásuk történetét. Egy kicsit kételkedve hallgattam őket, de a harmadik kezelés után már én is kezdtem hinni benne. A vérnyomásom javult, és minden kezelés után egyre kevesebb gyógyszert kellett bevennem, míg végül hat alkalom után beállt 120/80-ra mindenféle gyógyszer nélkül. Ez akkor olyan érzés volt számomra, mintha újra születtem volna. Abban reménykedtem, hogy a vesémen is tud majd javítani, de erre azt a választ kaptam, hogy ahhoz már túl késő. Talán tíz évvel korábban még lehetett volna esélyem.

Ettől kezdve állandó paciense voltam a természetgyógyásznak, aki a lehetőségekhez képest kéthetenkénti vagy havonkénti kezelésekkkel rendszerben tartott. Később a dialízis alatt sem volt semmilyen gondom. A kezelőorvos is csodálkozott a javuláson, de amikor elmeséltem neki, hogy természetgyógyászhoz járok, és ezt a javulást az ő segítségével értem el, mereven elzárkózott annak elismerésétől.

Ez egy boldog időszak volt az életemben, mert úgy éreztem, hogy újabb időt nyertem az élethez. Dolgoztam, a munkámban, a gyerekekben nagyon sok örömet találtam. Közben felépítettük családi házunkat is, a magánéletünkben is minden rendszerben volt, boldogok voltunk.

Rendszeresen jártam kontroll vizsgálatokra, most már Szolnokra,

ahol időközben megnyílt a Hetényi Géza Kórházban egy Nephrológia Osztály, ami ismét nagy könnyebbséget jelentett, mert nem kellett Budapestre utaznom minden alkalommal.

1994 őszére a creatinin szintem már közel járt a 800-hoz. Akkor a főorvos javaslatára elvégezték a dialízishez szükséges érműtétet, hogy a shönt bármikor készen álljon, ha szükség lesz rá. Ettől fogva hetente jártam ellenőrzésre, s tudtam, hogy ez már a dialízist megelőző utolsó stádium. A diétát még szorosabbra vettem, a gyógyszerek mellett alig ettem már valamit, csak folyadékot ittam. Ez ideig-óráig használt valamit, visszatornáztam, még ha rövid időre is, 600-ra a creatinin szintet. 1995 januárjában elkezdték a dialízist. Sosem felejttem el az első tűszúrást a vastag dializáló tüvel, pedig sokat szúrtak már korábban is, de azt az érzést nem lehet elfelejteni.

Próbáltam életemet úgy beosztani, hogy mindenre jusson idő. A harmadik műszakra, ill. szombatra kértem a kezeléseket, így tudtam tanítani, s minden ment tovább. Igyekeztem munkával tölteni minden időmet, hogy ne maradjon sok idő arra, hogy a betegséggemmel foglalkozzak. Biztam abban, hogy ez csak egy átmeneti állapot. Néha voltak nehéz pillanatok és álmatlan éjszakák, de a külvilág felé igyekeztem úgy tenni, mintha semmi sem változott volna. Még a kollégáknak sem mondtam el, hogy hová járok.

Felkerültem a transzplantációs listára, s vártam a nagy lehetőséget. Nem kellett sokáig várnom, mert 8 hónapi kezelés után 1995. szeptember 15-én pénteken rám mosolygott a szerencse. Éppen kezelésen voltam, amikor jött a riadó. A mentő szirénázva vitt Szegedre az I. Sebészeti Klinika Transzplantációs Osztályára. Műtét előtti vizsgálatok vártak rám és Marofka Ferenc doktor úr, a sebész, aki maga vette ki a vesét Szolnokon, azt mondta, hogy

ez egy jó vese, egy harminckét éves férfié volt, aki agyvérzésben halt meg. Egyetlen probléma volt, hogy éppen festették a sebészeti műtőt. Ha kapunk az új klinikán helyet, akkor meg lesz a műtét, közölték velem. Mindenki reménykedett benne, hogy lesz. Lezuhanyoztam, és köntösben ültem be a mentőbe, mellettem egy táskában a vese, és mentünk az új klinikára. Vártuk, hogy legyen üres műtő. Az elalvásom előtti utolsó mondat, amire emlékszem az volt, hogy a műtősnő felkiáltott: Úristen, itt minden fordítva van, mint nálunk!

Marofka és Wangel teamje elvégezte a műtétet, s amikor felébredtem a vesém már beindult, s a méreganyag szintem 3 nap alatt normalizálódott. Mivel egy nagy adag szteroidot kaptam, ami felborította a szervezetem egyensúlyát, nem éreztem magam valami fényesen. De jó volt tükörbe nézni, a korábbi szürke bőrű arc helyett egy kitisztult, rózsaszín bőrű, megfiatalodott nő képe nézett vissza rám.

Azt hittem, hogy ezzel túl vagyok a nehezén, de sajnos tévedtem. Szervezetem erősen küzdött az idegen szerv ellen, s egymás után négy alkalommal lépett fel kilöködés. Nagyon el voltam keseredve, mert az osztályon csupa olyan beteg volt éppen körülöttem, akinek vagy leállt, vagy nem működött jól a beültetett veséje. Ez lelkiileg nagyon megviselt, hiába adtam az erőset. A vegetatív idegrendszerem jelzett, annyira izzadtam, hogy papírzsebkendőket kellett a hónom alá tennem, állandóan folyt rólam a víz. Kiírtam magamnak egy papírra, hogy „Ez a vese bent akar maradni, és bent is fog!”, és az ágyam mellé kiragasztottam a falra. Agykontroll.

Már semmi fogódzóm nem volt, hát ebbe próbáltam belekapaszkodni. A nővérek, orvosok nyugtatgattak, de nekik ez a dolguk. Már nem mindent hittem el, amit mondtak, ezért gyártottam magamnak ezt a kis „lélekerősítőt”. Reggel vagy éjjel, amikor fölébredtem, ez a mondat ott volt. Nekem ez akkor a segítő, megerősítő szalmaszálat jelentette.

A nagy adag szteroid kezeléseknek pedig további váratlan hatása volt. Cysta a petefészekben, mely tyúktójasnyira nőtt a transzplantáció után. Sikertelen leszívítás, majd laparoszkópos műtét, amely során kiderült, hogy mindkét petefészek policisztás és a cytológiai vizsgálat sem kedvező. Sajnos el kellett távolítani a méhet és a petefészeket. Behívott az orvos, aki transzplantált, és elmondta, hogy a szövettan egy hét alatt lesz meg, és ha ez rák, akkor döntsek, mit akarok, mert az immunuszupresszív szereknek van rákkeltő hatásuk, viszont a vesém jól működik. Akarom-e szedni az immunuszupresszív szereket a mellékhatásokkal, vagy nem szedem és vállalom a következményeit, döntsem el. Nem volt könnyű a döntés, de azt gondoltam, ha már van egy működő vesém, akkor az maradjon, és a hátralevő életemet inkább jobb életminőségben élem le, még ha az rövidebb is lesz. A kórházi környezet, a hirtelen kilátástalanság nagyon megviselt. Ott álltam egy jól működő vesével, amely úgy tűnt, hogy a négyszeri kilöködése ellenére végül megmarad, s attól féltem, hogy egy másik kórral kell megküzdenem. Ez volt életem eddigi legmélyebb pontja, remélem, ilyet többet nem kell megélnem. Egyetlen kapaszkodó a férjem, a családom és az értem szurkoló barátok voltak. Szerettem volna műtét előtt egy kicsit hazamenni. Hétvégére haza is engedtek, de vasárnap estére vissza kellett mennem, hogy előkészítsenek a műtetre. Otthon találkoztam a barátaimmal, a családtagjaimmal, jól éreztem magam. Nem is foglalkoztam a továbbiakkal, nem aggódtam, nem idegeskedtem, bevállaltam, hát nekimegyek – gondoltam. Megműtöttek életemben tizennegyedszer. A műtőben közöltem az orvossal, hogy nekem egyelőre ez lesz az utolsó, többet nem jövők.

A szövettani vizsgálat végül jó eredményt hozott, s így a karácsonyt már otthon tölthettem.

Nagy öröm volt, de a kórházban töltött három hónap feldolgozása valójában nagyon sokáig tartott. Depressziós lettem, amit én akkor nem ismertem fel. Később tudtam meg, hogy az immunuszuppresszív szereknek van depresszív hatásuk is. Egyébként nagyon jó lett volna, ha a transzplantáció után egy pszichológus is segít feldolgozni a történeteket. Ebben legfőbb támaszom a férjem volt, s mindketten úgy éreztük, ezek után már bármi történhet velünk, mindent túl fogunk élni.

Ilyen hosszú kórházi kezelés után az ember egy kicsit magára hagyottnak érzi magát. A dialízis alatt és a kórházban is állandó az orvosi felügyelet, de a transzplantáció után igazából már nem nagyon tudtam kihez fordulni a napi aprónak tűnő, még ismeretlen gondokkal. Olyan sorstársakkal szerettem volna találkozni, akik jól vannak, szerettem volna beszélgetni, tapasztalataikat meghallgatni. 1996. január 29-én jelentkeztem az akkor még egyetlen transzplantáltakat tömörítő egyesületbe, az MTSE-be. Innentől kezdve megváltozott az életem. Ott láttam, hogy az új vesések is teljes értékű életet élnek, van aki öt, s olyan is, aki már húsz éve! Ez lelkileg megerősített s nagy fordulatot hozott az életemben. Bátorítottak, hogy sportoljak. Először az asztaliteniszt kezdtem el, később az úszást, majd a sífutásba is belevágtam. Szerencsére találtam olyan szakembereket, akik vállalták a velem való foglalkozást. S egy idő után egészen más embernek éreztem magam. Visszatért az erőm és az életkedvem. Részt vettem minden MTSE versenyen, s nagyon boldog voltam, amikor beválogattak a Transzplantáltak XI. Világjátékára Sydneybe utazó csapat tagjai közé 1997-ben. Itt sikerült asztaliteniszből Kovács Marikával egy páros aranyat, valamint egyéniben bronzot szerezni, úszásból pedig egy ötödik és egy hetedik helyet.

Azóta a sport újra szerves része az életemnek. Ha tehetem, minden nap edzek, versenyekre járok, nagyon szép eredményeket értem el hazai és nemzetközi próbatételeken egyaránt a szervátültetettek versenyrendszerében. A téli sportokba is bekapcsolódtam sífutás és biatlon sportágakban. 1999-ben már ott voltam Salt Lake Cityben a Szervátültetettek III. Téli Világjátékán, és kategóriámban három aranyéremmel debütáltam. 1997 óta részt vettem valamennyi téli és nyári világjátékon. (1997 Sydney, 1999 Salt Lake City, 1999 Budapest, 2001 Nendaz, 2001 Kobe, 2003 Nancy, 2004 Bormio, 2005 London, Ontario, 2007 Bangkok, 2008 Rovaniemi, 2009 Gold Coast, 2010 Santa Foy Tarantaise, 2011 Göteborg, 2012 Anzere, 2013 Durban, 2014 La Chapelle, 2015 Mar del Plata, Argentina, 2017 Malaga, 2018 Anzere, 2019 Newcastle, 2020 Banff.)

A Szervátültetettek és Művesekezeltek Európa Játékának története 2000-ben kezdődött, annak is aktív részese vagyok azóta is. (2000 Athén, 2002 Balatonaliga, 2004 Ljubljana, 2006 Pécs, 2008 Würzburg, 2010 Dublin, 2012 Zagreb, 2014 Krakow, 2016 Helsinki, 2018 Cagliari, Olaszország.)

1998-ban néhány társammal együtt megalapítottam a Szervátültetettek Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Sportegyesületét, és ettől kezdve nem volt megállás. Összeverbuváltam a megyében élő szervátültetetteket, és négy sportágban beindítottuk a rendszeres edzéseket. Az egyesület alapító tagja volt az ugyanabban az évben megalakult Magyar Szervátültetettek Sport- Kulturális- és Érdekvédelmi Szövetségének (MSZSZ) is, ahol alakuláskor alelnöknek választottak.

Sífutás

A férjem is elfogadta ezt, így hetente egyszer Budapestre utaztam, s 17 évig a Magyar Szervátültetettek Szövetsége alelnökeként tevékenykedtem, 2015 januárjában – az alapító elnök, Székely György halála után – pedig elnöknek választottak. Tagja voltam 1999-ben a Budapesten megrendezett Szervátültetettek XII. Világjátéka Szervező Bizottságának, továbbá felmerült az Európai Szövetség megalapításának gondolata is.

2019-ben alakultak meg a sport köztestületek. A Magyar Szervátültetettek Szövetsége a Fogyatékosok Nemzeti Sportszövetsége (FONESZ) tagja lett, ahol az elnökségben tizenhárom évig képviseltem a szervátültetettek sportját. Aztán 2012-ben a megváltozott sporttörvény okán megszüntették a sport köztestületeket, azok bekerültek Magyar Olimpiai Bizottságba önálló tagozatként. Így lettem négy évig a MOB tagja. Aztán 2016-ban újra változott a sporttörvény és a Magyar Paralimpiai Bizottság Köztestületbe (MPB) került a Szövetségünk, így 2016 óta az MPB elnökségében is dolgozom a fogyatékosok és a szervátültetettek sportjáért.

Szép lassan jöttek a nemzetközi sportdiplomáciai sikerek is. 2001-ben megalakítottuk a Szervátültetettek és Művesekezettek Európai Sportszövetségét (*European Transplant and Dialysis Sports Federation ETDSF*), amelynek alakuló ülését Budapesten tartottuk, és én lettem az elnöke. A Szövetség 12 tagországgal alakult, mára már 26 európai állam a tagja, és azóta kétfévente megrendezzük a Szervátültetettek és Művesekezettek Európa Bajnokságát. 2005-ben a Szervátültetettek Világjátékának Szövetsége a *World Transplant Games Federation (WTGF)* elnökségébe is beválasztottak, ahol négy évig voltam aktív

elnökségi tag. Majd 2021-ben a WTGF elnöksége néhány tagjának többszöri felkérésére újra kandidáltam, és ismét bizalmat kaptam négy évre.

A fenti versenyek során többször voltam a magyar csapat legeredményesebb sportolója, és kétszer ismerték el teljesítményemet a Magyar Sportújságírók kategóriáinknak járó Év sportolója díjával. A WTGF-től 2019-ben rangos elismerést is kaptam, a szervátültetettek sportjáért végzett munkámért bevásárolták a WTGF hírességek csarnokába.

Ma már megosztom magam a hazai és nemzetközi szövetségek és a saját vállalkozásunk között, melyet a férjem vezet. Bár mindegyik egy-egy teljes embert kívánna. De nekem ez a munka egy „terápia”, sok sikert, örömet és úgy érzem gyógyulást hozott. Amikor a kórházi ágyon feküdtem majdnem reménytelenül, azt kívántam, hogy nekem egyszer az életben még legyen dolgom, és tudjam is azt csinálni. Hát lett! Jól érzem magam testileg, lelkileg egyaránt. Ez ad erőt ahhoz, hogy a mai nehéz, bizonytalan helyzetben is próbáljuk megtartani azt a szintet, amit elértünk, még akkor is, ha ez egyre több munkát is kíván tőlünk, s néha-néha úgy érezzük, hogy elég. De a sikereinkből mindig új erőt tudunk meríteni.

Az MSZSZ-ben sok új programot létrehoztunk. Szerencsére nagyon elkötelezett munkatársakkal jó csapatban dolgozom. Többségében szervátültetettek, vagy korábban valamilyen kapcsolatban voltak a szervátültetéssel. 2015-ben elkezdtünk kidolgozni egy betegedukációs programot, melynek a Képzett Beteg Program nevet adtuk. Amikor egy krónikus beteg új szervet kap, a donorától és az orvosaitól esélyt kap egy új életre. A kórház elhagyása után viszont sorsáért leginkább ő a felelős. Meg kell tanulni az új szervvel élni. Élethosszig naponta immunszuppresszív gyógyszereket kell szedni, melynek vannak mellékhatásai. Az életmód, a helyes táplálkozás, a rendszeres mozgás, a sport, a lelki problémák feldolgozása mind-mind hozzátartozik ehhez, és mindezeket az elemeket tartalmazza a háromnapos képzés. A program szlogenje ez lett: *Rajtad is múlik!*

A program valóban nagy siker lett a szervátültetettek és az utógondozó orvosaink körében. Hét év alatt közel 1000 szervátültetett végezte el, és a pandémia alatt elkészítettük a képzés online változatát is. 2019-ben a programmal a *Civil-díj* döntősei közé kerülünk. Egy évvel korábban pedig egy nemzetközi elismerésben is részesült a projektünk, Brüsszelben a „Value Added Medcines Conference”-n kiírt pályázat első díját hoztuk el.

A szövetség munkatársaival így fogalmaztuk meg küldetésünket: A szervátültetettek és a szervre várók hosszabb és minőségi életéért dolgozunk, aktív és tudatos életet élő, egymást segítő közösséget alkotunk. Célunk, hogy minden szervátültetett a beültetett szervével a lehető legtovább élhessen.

Majzik Lionel

ASZTROFOTÓK

Hetedik osztályos korában kezdett el érdeklődni az égbolt titkai iránt. Az első komolyabb távcsövét egy 100/1000 mm-es lencsés távcsövet is az idő tájt kapta szüleitől. Középiskolai tanulmányait Nagykátán végezte. Azokban az években, már egy 200/1200 mm-es Dobson szerelésű távcsővel szemlélte a halvány csillagködöket, üstökösöket. Az a távcső közel tíz évig maradt a fő műszere. Középiskolásként vezette a Magyar Csillagászati Egyesület Tápiómenti Helyi Csoportját és a Süllyápi Amatőrcsillagász Egyesülettel közösen több csillagászati ismeretterjesztő előadást, távcsöves bemutatót szerveztek a Tápió-vidék iskolái és művelődési házai számára.

2010-2014 között tanítói szakon folytatott felsőfokú tanulmányokat a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti és Pedagógiai Karán Jászberényben. A városban több alkalommal szerepelt már a képeivel. 2018-ban a tanítóképzőben, 2019-ben pedig a városi könyvtárban volt kiállítása. 2020-ban a Lehel Vezér Gimnáziumban tartott előadást a tanulóknak.

2014-ben friss diplomásként a budafok-tétényi Rózsakerti Demjén István Református Általános Iskolában kezdett dolgozni. A második tanévében egy sikeres csillagászati szakkört indított. Szakkörösei 2017-ben és 2018-ban is eredményesen szerepeltek a Kutató Gyermekek Tudományos Konferenciájának országos döntőjén, ahol első helyezést értek el.

Az asztrofotózáshoz szükséges felszereléseket önerőből és sikeres pályázatai révén szerezte be. Asztrofotósként több nemzetközileg is jelentős elismerésben részesült: 2020. április 3-án az egyik fotóját a NASA a nap képének (APOD - Astronomy Picture of the Day) választotta, de szerepelt már képe a Greenwichi Királyi Csillagvizsgáló nemzetközi asztrofotós versenyén a kiemelt asztrofotók között. Tevékenységével 2019-ben és 2020-ban elnyerte a Nemzeti Tehetség Program által meghirdetett Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíjat, ami az egyik legjelentősebb és komoly anyagi támogatással járó korosztályos állami elismerés Magyarországon. Ezen kívül számos nemzetközi, illetve hazai publikációt és kiállítást tudhat magáénak. 2020-tól kezdődően zsűrizési feladatokat lát el a Magyar Asztrofotósok Egyesületében, illetve 2021 tavaszától a Magyar Csillagászati Egyesület kiadásában megjelenő Meteor című folyóirat rovatvezetőjeként népszerűsíti az asztrofotográfiát.

A fényképeken szereplő objektumok bemutatása, illetve a felvételek technikai adatai Majzik Lionel honlapján olvashatók: www.lionelmajzik.com

Androméda-köd

A C/2020 M3 (ATLAS)-üstökös és az Auriga ködösségei

Éta Carinae

Plejádák

Kozmikus forgalom (Fisťuik – Vénusz – Nemzetközi Űrdíjonás)

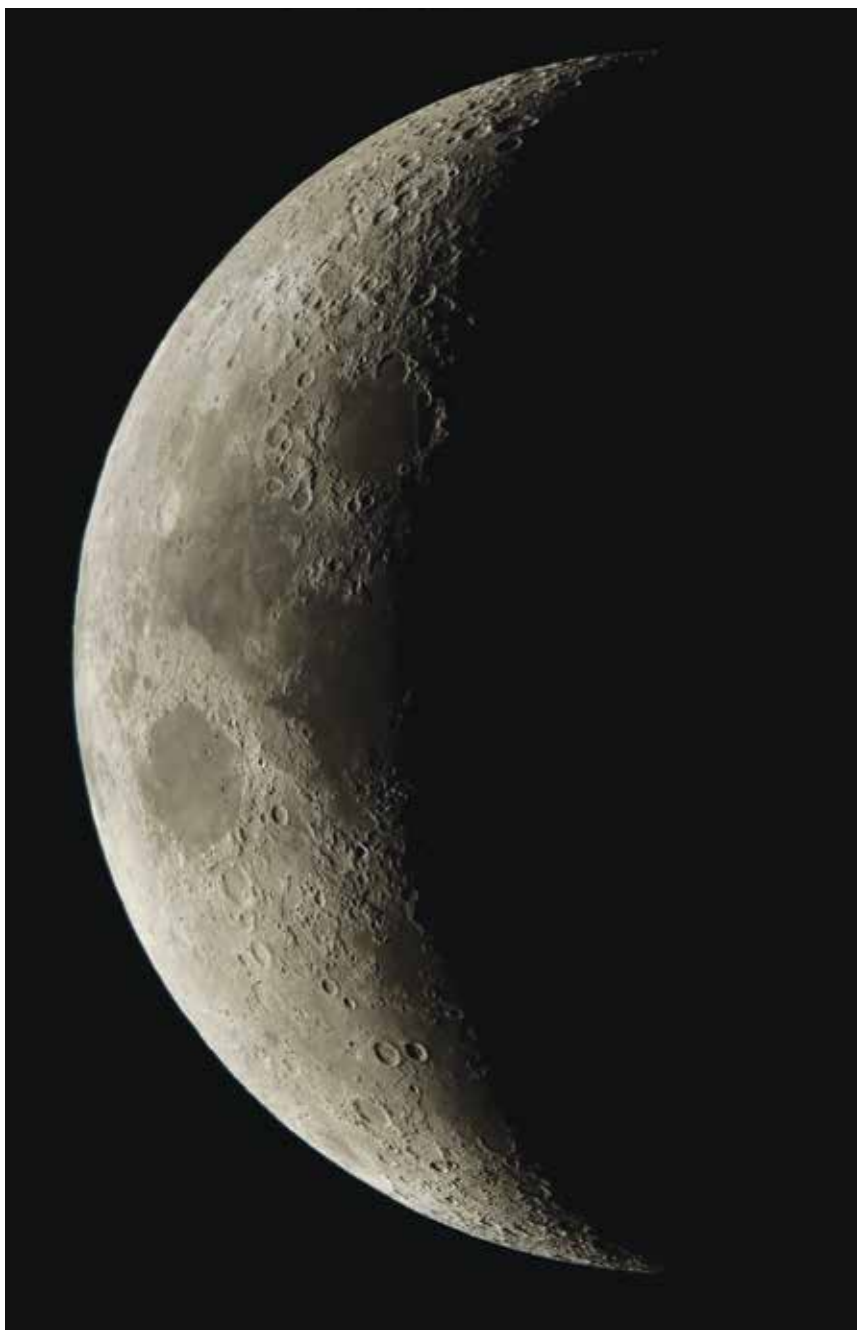

Messier 92 gömbhalmaz

C/2020 F3 (NEOWISE)-üstökös

A növekvő Hold

Az Orion-köd

A C/2020 M3 (ATLAS)-üstökös az Orionban

46P/Wirtanen-üstökös

Csillaghíd Tápióbicske felett

Hajnal a Devil's-tengerén

Alpesi Tejút

Wirth István

A JÁSZÁROKSZÁLLÁSI NÉPFŐISKOLAI TÁRSASÁG 30 ÉVES MŰKÖDÉSE

A népfőiskolai mozgalom Dániából ered. 1844-ben Grundtvig püspök alapította az első Népfőiskolát. Dánia ekkor gazdasági nehézségekkel küzdő agrárország volt. A gabonát és a haszonállatokat más országok olcsóbban vitték piacra, ezért a dánok a tejfeldolgozás területén kerestek kiutat. Az akkor modern eljárásokat oktatták a földműveseknek. Grundtvig törekvéseit VIII. Keresztély király is támogatta saját vagyonából. Talán ekkor mondta a király a püspöknek, aki meglepődött az uralkodó nagyvonalúságán: „lehet, hogy ma még szegények vagyunk, de ez nem ok arra, hogy ostobák maradjunk.” A mondas a közelmúltban is sokszor elhangzott. A dán népfőiskolák a nemzeti kultúra megőrzését párosítják a gazdasági felemelkedéshez szükséges ismeretekkel. A püspök művét a király mellett Kristien Kold tanító szakértelme segítette. Az oltár, a trón és a katedra szövetsége a huszadik századra irigyelt életminőséget teremtett Andersen meséinek országában. A népfőiskolai mozgalom idővel Németországban és Amerikában is gyökeret vert.

Magyarországon elsőként városunk szülötte, dr. Czettler Jenő *Népfőiskola* című művében – melyet a *Magyar Gazdák Szemléjében* jelentetett meg – 1913-ban írt ennek a képzési formának a lehetőségeiről.¹ Az első világháborút követő tragédiaszorozat, amely a Trianoni békediktátumba torkollott, nem ingatta meg Czettler Jenő hitét a nemzet újjászületésében. Sokoldalú tudományos és politikai tevékenysége révén a két világháború közötti időszak elismert személyisége, parlamenti képviselő majd felsőházi tag volt.

Jászárokszálláson a Népművelési Bizottság havonként rendezett kultúrdélutánokat, ahol többek között Czettler Jenő egyetemi tanárként és tanártársai voltak az előadók. A szervezet elnöke Aczél József plébános volt, munkáját Maliska Károly iskolaigazgató és dr. Hudomel József orvos segítette. A településen 1909-től hetilapot jelentettek meg, Nigrinyi Ferenc nyomdájából került ki a *Jászárokszállás és Vidéke*. A helyi sajtó megjelenése és a nyomda lehetőségei jeles írásokat eredményeztek. 1920-tól kezdti önálló nyomdászati tevékenységét Raffay Ferenc. Jászárokszállás keresztény szellemű lakosságának támogatásával 1921. május 1-jén jelent meg a *Jászvidék*. A közeli centenárium lehetőséget teremt arra is, hogy megemlékezzünk az 1988-ban elhunyt Raffay Ferenc munkásságáról.² 1924-ben a *Közművelődés* című folyóirat márciusi számában (1. évf. 3. sz. 73–75. p.) Schandl Károly már a szegedi népfőiskola munkáját ismerteti, melyben a tanítóképző tanárai vezető szerepet kaptak. A Kultuszminisztérium, a tövényhatóságok, valamint a városok támogatásával Szeged, Eger, Esztergom, Szentés, Győr, Csongrád, Mezőkövesd után a fővárosban és valamennyi megyében életre hívták a helyi népfőiskolai képzéseket. A Népfőiskolák Széchenyi Szövetsége már támogatta a helyi kezdeményeket. „*Széchenyi Szövetségünk a nép fiai körében oly vezetőket nevel, akik a*

1 Czettler Jenő: Népfőiskolák. Magyar Gazdák Szemléje 18. évf. 1913. május 5. sz. 282–290. p.

2 Farkas Ferenc: A jázsági nyomdák krónikája 1867–1949. ISBN 978-963-06-8576-4 Jászok Egyesülete Bp. 2010. 438–456. p.

maguk egészséges szellemét honosítják meg népünk körében, s utat törünk a kulturális és gazdasági jólétnek.” – írta Schandl Károly.

A Jászságban a Jászberényi Tanítóképző tanárai kezdeményezték a népfőiskolai képzés meghonosítását. Az 1938–41 közötti években a líceum tanárai tudományos munkáikban és a Magyar Rádióban tartott előadásaikban új hangot hoztak a felnőttek képzésével kapcsolatban. Az *Ugar* című 1939–44 között megjelent folyóirat őrzi ezen évek szellemiségét. 1942 januárjában indult az első Jász Népfőiskola. 32 tanuló költözött a képző első emeletén lévő kollégiumba. A kurzus 305 tanórából képződött: 100 gazdasági vonatkozású, 18 magyar irodalmi, 5 néprajzi, 15 fogalmazási és helyesírási, 20 történelmi alkotmánytani, 10 földrajzi, 20 természetismereti, 10 nemzetgazdasági, 10 hit erkölcsi és 15 jellem- és illemtani foglalkozás. Reggel imádsággal, este művészeti programmal zárták a tanítási napot. A résztvevők között volt Faragó Sándor jászárokszállási ifjú, aki lakhelyén próbált népfőiskolai egyesületet szervezni. Faragó Sándor a világháború áldozatává vált. 2012-ben a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karán tudományos konferenciát rendeztünk a Jászság felnőttképzésének múltjáról.³ Az 1950 és '60 közötti években Papp Géza és felesége, helyi pedagógusok még rendeztek népfőiskolai előadásokat a Nagyráki tanyasi iskolában.⁴ Színjátzó- és ismeretterjesztő előadásokat rendeztek. Harangi László a *Népművelés* című lapban méltatta munkájukat.

Társaságunk a 30 év folyamán felelevenítette az 1950-es évekig meglevő, azonos nevű társaság működését, átvállalta annak szellemi örökségét. Nagy Ignác közművesmester az egyesület alapításának kezdeményezője és vezetője még személyesen ismerte az elődök munkáját. Tanulmányai során Császár Elek Jászárokszálláson dolgozó pedagógus írásait is megismerte. 1990-ben, a rendszerváltás hajnalán nagy reményekkel jöttek létre az 1949 előtt már működött, illetve egészen új civil szervezetek. Jászárokszállás 1867 és 1920 között 38 bejegyzett civil szervezettel rendelkezett. A tűzoltó egyesület volt az egyetlen, melynek működése folyamatosan kimutatható. Az idő azóta alaposan megrostálta ezen szervezetek körét.⁵

A szervezőmunkát 1990 őszén kezdtük el. Valljuk be őszintén, nem volt egyszerű az internet előtti világban az alapítás munkája. A mezőgazdaságban lezajlott termékszerkezet-változásra történő felkészülés sokakat mozgatott meg.

Biokertészeti programunkat dr. Farkas Miklós, a gazdakör akkori elnöke készítette. 1991-ben a helyben megjelenő *Jászvidékben* és a *Szolnok Megyei Néplapban* közzeltük programjainkat. 1991. október 10-én a *Magyar Fórum* Gazdaköri rovatában publikáltuk mezőgazdasági terveinket. Ebben az időszakban munkánk komoly figyelmet kapott. 1992 márciusában Szikra Ferenc polgármester, Ballagó Zoltán és Nagy Ignác egyesületi elnök társaságában részt vettünk az első Jász Népfőiskola alapításának ötvenedik évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencián. Benda Kálmán akadémikus és Sz. Tóth János méltatták a jubileum jelentőségét. Közben Szarvas Péter lelkész úr irányításával elkezdtük egyháztörténeti előadás-sorozatunkat. 1992 nyarán az Egyesületek és a demokrácia témája került bemutatásra. Rövid tevékenység után, 1993-ban el-

3 Wirth István: A Jászárokszállási Népfőiskolai Társaság életéből= Jászság ISSN-1217 Évkönyv 2004. 150–153. p.

4 Tóth Lászlóné: Volt egyszer egy nagyráki iskola. ISBN 978-963-08-1130-9 Jászárokszállás, 2011. 169. p.

5 Balla Ferenc: Egy vidéki kis újság születése és csenevész csecsemőkora. Jászkunság ISSN 0448-9144 1993. február (42–45. p.)

nyertük az ENSZ Pro Habitat díját, majd a működés 10 éves évfordulóján, 2001-ben Jász-Nagykun-Szolnok Megye Közművelődési Díját vehettük át. A 2009. évben a helyi önkormányzat Jászárokszállás Városért kitüntető címet adományozott egyesületünknek.

Nehéz röviden összefoglalni a 30 esztendő eseményeit és munkáját, ezért csak a főbb tevékenységfajtákról teszrek említést.

Megalakulásunk óta éves programokat készítünk, melyet két féléves időszakra bontunk. Így félévenként legalább egy előadás-sorozatot szervezünk.

Az első időszakban megismertettük tagjainkat és az érdeklődőket a biokertészet alapjaival. 1994-ben a Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány pályázatán 30 000 forintos támogatásban részesültünk. Biokertészeti előadás-sorozatunkon tartott prezentációt Soltész Sándor, Menyhárt Zoltán, Györffy Sándor, Bálint György és Török Szilveszter előadásain megtelt a művelődési ház nagyterme. A természetgyógyászat témakörében Szabó György és Oláh Andor előadásai voltak a legsikeresebbek.

Az indulástól kezdve hagyománnyá vált, hogy évente, az őszi időszakban az egri teológia tanárainak közreműködésével vallástörténeti kurzusokat szerveztünk. Minden esztendőben igyekeztünk az aktuális eseményeket olyan módon követni, hogy azok népszerűsítő előadások formájában vonzzák tagtársainkat. Így a természetgyógyászat jeles hazai képviselői tartottak számunkra előadásokat. Megismerkedtünk a Jászság történelmével, fontosabb néprajzi és régészeti értékeinkkel. Felejthetetlenek voltak Selmeczi László régész jászágoi ásatásainak megismerésével összefüggő előadásai és helyszíni kalauzolásai.

Ezt követte a Jászság építészeti emlékeiről, fellelhető írásos és egyéb dokumentumairól szóló sorozat. Ehhez a kurzushoz kapcsolódott a ma még élő népművészeti értékek megismerése. Gyakorlati foglalkozásokon ismerkedtünk meg a népi díszítőművészet kiemelkedő alkotóival. Megismertük a szőnyegszövés, hímzés, szalmafonás, kerámiázás, bútorkészítés, sütés-főzés ma is élő hagyományait. Szőlészeti-borászati tanfolyamot is szerveztünk, melyhez felvettük a kapcsolatot a Gödöllői Szent István Egyetem oktatóival.

Családi programjaink is nagy népszerűségnek örvendtek. A téma kiváló szakemberei beszéltek közérthető formában az iskolaérettségről, a kisgyermekkori beszédhibák javíthatóságáról, valamint a családi kommunikáció gyakorlati problémáiról. Programsorozatunkra alapítványi támogatást kaptunk. Előadóink a Jászberényi Tanítóképző Főiskola Pedagógia tanszékének oktatói voltak, Fábiánné dr. Kocsis Lenke és dr. Tóth Edit segítették a képzést. Külön előadás-sorozatot indítottunk fiataloknak az alkoholizmus és a kábítószer-fogyasztás kialakulásának körülményeiről, veszélyeiről, valamint a kilábalás segítésének lehetőségeiről. Foglalkoztunk az idős kor társadalmi és egészségügyi problémáival, az időskori betegségek kialakulásának okaival, a felismerhetőség és a kezelhetőség kérdéseivel. A szociális gondozásban résztvevőknek nyolc előadásból álló képzést szerveztünk.

A nagy érdeklődésre való tekintettel előadás-sorozatot szerveztünk a kistermelőknek a gyümölcs- és zöldségtermesztés korszerű, kis helyigényű és hatékony formáiról. Kidolgoztuk egy három évfolyamos biokertészeti képzés tervezetét, de ehhez nem kaptunk alapítványi támogatást. Sokakat vonzott az időjárás változásairól, a felmelegedésről és ezzel együtt környezetünk átalakulásáról szóló sorozat is.

Művészettörténeti kurzusunk növelte ezen oktatási forma elfogadójának táborát. Párizs, Firenze, Bécs és Drezda képtáraiban ismerkedtünk kontinensünk vizuális kultúrájával. Működésünk első öt évében 70 előadást szerveztünk. Eredményeinket Nagy Ignác alapító

elnök ismertette 1996. október 12-én. Megemlékeztünk Papp Géza művésztanár munkásságáról, aki az ötvenes években még rendezett népfőiskolai programokat.

Vallástörténeti sorozataink a Biblia világától a kereszténység felvételén át vallásfilozófiai kérdésekig, valamint a nagy világvallások megismeréséig terjedtek. Franciaországtól Erdélyig kerestük a kereszténység jelenlétét. Krakókba többször visszatértünk. Reméljük, hogy 2020 augusztusában is ott lehetünk a Mária templomban.

A siker titkai címmel 2008-tól évente filmtörténeti előadás-sorozatot és filmklubot működtetünk a Jászárokszállási Ipartestülettel együtt.

Legismertebb előadóink voltak: Bálint György, Győrfi Sándor, Oláh Andor, Vissy Károly, Gazda István, Reisinger János, Selmeczi László, Szabó László, Soltész Sándor, Wittner Mária, Pártai Lúcia, Seszták Ágnes és Buda Péter.

Egyháztörténeti sorozataink előadói Veres András püspök, Mikolai Vince rektor és Czakó István pápai prelátus urak voltak. Gyenes Gyula pápai prelátus plébános segítségével tette sikeressé előadás-sorozatainkat. A legsikeresebb a keresztény család sorozatunk volt. Napjainkban Kiss Csaba apátplébános atya – aki egyesületünk szellemiségét is meghatározza – irányítja ezt a tevékenységi területet. Nagy Ignác halála után Wirth István, majd 2008-tól 2012-ig Szikra Ferenc volt az egyesületi elnök. 2012-től ismét Wirth István tölti be az elnöki posztot.

Szakmai tanfolyamokat is szerveztünk női szabó, illetve méregkezelő szakképesítések megszerzéséhez. A nyugdíjasok részére Számítógépes ismeretek oktatása, az internet alkalmazása a mindennapi életben címmel szerveztünk tanfolyamot az általános iskola segítségével.

Együttműködő partnereink:

Dr. H. Bathó Edit, a Jász Múzeum igazgatója, Nagyné Kiss Mária, a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Népfőiskolai Társaság elnöke, dr. Dobos László, a Jászok Egyesületének ügyvivője, dr. Barkó Endre, a SZIE-ABK dékánja. 2005 és 2012 között a Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Karának Felnőttnevelési és Társadalomelméleti tanszékével szerveztünk közös programokat. A Jászárokszállási Deák Ferenc Gimnázium tanárai és Jászárokszállás pedagógusai mindig segítségünkre voltak. A Szent István egyetem nemzetközi kapcsolatai révén ismerkedtünk meg a cseh, illetve lengyel felnőttképzés szervezeteivel.

Büszkék vagyunk arra, hogy az évek során több kiadványt jelentettünk meg kizárólag helyi alkotók műveiből merítettünk. Kiadványaink a következők voltak:

Petró László: A talicska éneke (versek)

Méri Géza: A jászárokszállási színjátszás története

Fekete László: Egy palóc szép emlékei a Jászságról

Szántó László: Lírai vallomások (versek)

Méri Géza: Gólok és emlékek I. Labdarúgás Jászárokszálláson

Kóczián Gyula: Jász-Árokszállás múltja és jelene (1996) Reprint kiadás

V. Molnár László: Tükörképek egymásról. Jászárokszállás (2012)

Terveztük még Méri Géza: Gólok és emlékek II. kötetének kiadását, de a szerző fájdalmasan korai halála ezt lehetetlenné tette. Társaságunk újból gondolkodik a könyvkiadási tevékenység folytatásán, azonban ehhez szponzorokra és jelentős anyagiakra lenne szük-

ség, mivel a nyomdai költségek jelentősen megemelkedtek. 1993-ban *Jászvilág* címmel irodalmi magazin megjelenítésével próbálkoztunk.

A színjátszás történetéről megjelent könyv, illetve a régi színjátszóknak szervezett találkozó nagy sikere elvezetett a színjátszó hagyományok újjászületéséhez. Egy lelkes drámapedagógus, Kovács Béláné vezetésével 1997-ben alakult meg színjátszó körünk. Településünkön mindig is nagy hagyománya volt a színjátszásnak. Innen indult el Petthes Imre, Kaszab Anna, Görbe János, a nemrég elhunyt Bordás György Liszt-díjas operaénekes, a ma élő művészek közül Farkas Bálint operetténekes.

Rangos helyi kulturális eseménnyé váltak a színházi bemutatók. Elsőként 1997-ben Tóth Ede: Falu rossza, 1998-ban Móricz Zsigmond: Nem élhetek muzsikaszó nélkül, 1999-ben Móricz Zsigmond: Sári bírója, míg 2000-ben Molnár Ferenc: Doktor úr című darabja került színre, majd ezt követte 2001-ben a Charley nénje, 2002-ben pedig az Imádok férjhez menni című darab, 2003-ban a Zűrzarvos éjszaka, 2004-ben pedig a Szabin nők elrablása került bemutatásra.

Az évek során saját bevételeinkből, pályázatokból, valamint támogatók önzetlen segítségével több mint 600 000 Ft értékű jelmez és kelléktár alakult ki. A jelmezek gyönyörűek, helyi népi iparművészek, szabók és cipészek alkotásai. A színpalotát színtén a helyi képzőművészeti műhely festői készítették.

A darabokat nemcsak Jászárokszálláson, hanem a megye több településén és a környező Heves megyei községekben is nagy sikerrel mutattuk be. Szerepeltünk Jászágon, Jászdózsán, Pusztamonostoron, Jászfelsőszentgyörgyön, Jászberényben, Jászapátiban, Jászfényszarun, Szolnokon, Mezőtúron, Adácson, Atkárán, sőt eljutottunk a Tolna megyei Újrege is.

A vidéken élő emberek ritkán jutnak el színházba, így ünnepi esemény számukra egy-egy előadás. Színészeink játszottak a határon túli magyaroknak is, vendégszerepeltek Kárpátalján és Erdélyben is.

A társulat munkája sok elismerő kritikát kapott a *Népszabadság*, a *Szabad Föld* és a *Szolnok megyei Néplap* hasábjain is. Ezt a tevékenységet ismerte el a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Önkormányzat azzal, hogy a rendezőt, Kovács Bélánét 2001-ben kitüntette a megye közművelődési díjával. A színjátszókkal továbbra is jó kapcsolatot ápolunk, de ők 2006-tól önálló egyesületet alapítottak, a Görbe János Színkört.

Külön öröm a számunkra, hogy évek óta tagunk és szponzorunk volt a helyi kábeltelevíziós hálózat vezetője, aki előadás-sorozatainkat, színdarabjainkat közvetítette. Így elmondható, hogy városunk minden lakója számára hozzáférhetőek voltak rendezvényeink. Színi előadásainkat a városi tévé is érdemesnek tartotta műsorára tűzni. A városi tévé megszüntetése megnehezítette programjaink népszerűsítését. 2011-ben Farkas János egy hosszabb összeállítást készített 20 éves működésünkről. Ebben fotókiállításra emlékeztünk meg alapítóinkról.

1999–2005-ig működött népfőiskolánk ifjúsági tagozata. A fiatalok aktívan részt vettek a szervezet rendezvényein, de természetesen saját programokat is szerveztek. Az elmúlt időszakban közös, ötnapos kiránduláson voltak Erdélyben. „Polgárosodás és nemzeti gondolat” címmel 7 napos közös túrán voltak Zala megyében, megismerve a Göcsej tájegységét. 2004 nyarán Balassi emléktúrát szerveztek Esztergom–Zólyom–Hibbe–Krakkó útvonalon. A Liptó megyei Hibbe templomában megkoszorúzták a költő sírját. A tanulmányút keretében megismerkedtek Krakkó nevezetességeivel.

Több kísérlet történt az ifjúsági tagozat felélesztésére, de az utóbbi időszakra inkább az a jellemző, hogy a főiskolai hallgatók csatlakoznak egyesületünkhöz, mivel jó kapcsolatot alakítottunk ki a SZIE Jászberényi Alkalmazott Bölcsészeti Karával. 2005-ben *A barlangrajztól az internetig* című előadás-sorozatban vettünk részt a Duna Televízióban Tóth Tamás szerkesztő irányításával. 2016-ban Szolnokon, Jászapátiban tartottunk előadásokat 1956-ról. Ópályiban *A nagy háború* konferencián tartottunk előadást az első világháború végének centenáriuma.

Egyesületünkben hagyományossá váltak a közös kirándulások. Évente több alkalommal szervezünk egynapos belföldi utakat, illetve minden évben szerveztünk hosszabb tanulmányutat. 2005-ben Deák Ferenc életútját követtük. Kehidán Vereb András tartott megemlékezést a Jászárokszállási Gimnázium névadójáról. Jurisics Miklós emléktúrámon Zengg, a szülőváros, Fiume majd Kőszeg következett. 1993-tól a jászárokszállási temetőben tartottunk megemlékezést június 4-én, melynek kezdeményezői Csikós Alajos és Ficzek Antal tagtársaink voltak. Jelenleg a templom szomszédságában újra van városi emlékhelyünk.

Bejártuk a szomszédos országok magyar lakta területeit. Többször voltunk Erdélyben, szerveztünk túrát a Fertő-tó körül, nagy sikerű volt az osztrák vár-túránk, illetve nagyon jól éreztük magunkat Olaszországban is. Megismerkedtünk Velence, Firenze és Padova nevezetességeivel. Az itáliai barangolások során Paduában a Scrovegni kápolna és Vicenza a meglepetések földje volt. A Paduai egyetem magyar diákjainak szobrai közt ismerős arcok vártak minket a reneszánsz világából. Vicenzában Palladio villái és Antonio Pigafetta szülőházának megtalálása a felfedezés izgalmával ajándékozott meg bennünket. 2008 nyarán jártunk Horvátországban és Szlovéniában. A Szent István Egyetemen kialakult kapcsolataink révén részt vettünk egy cseh- és szászországi tanulmányúton, a Bécs–Prága–Drezda útvonalon. Prága ezután még négy alkalommal volt úti célunk, Strassbourg és Reims érintésével Párizsban jártunk, Krakkó és Czeszochowa is felejthetetlen élményeket adott.⁶

Néhány tagtársunk vállalja a felkészülést, és lehetőség szerint minden érdekes eseményt és információt összegyűjt, majd továbbadja azt. Irodalmi emléktúráink közül a Madách Imréhez kötődő volt a legizgalmasabb. Csesztvén és Alsósztrégován felfestük az egykori kastélyaiban berendezett múzeumokat. 2015-ben Tibolddarócon a *Daróci víg napokon* tanulmányoztuk a falunapok rendezésének egészen rendhagyó módját. Tarnaszentmárián a legrégebben működő hazai templomot fedezhettük fel. Bujákon a várrom és a Glatz Oszkár hagyaték lepett meg bennünket. Egy aránylag kicsiny település szívósan őrzi népviseletét, népszokásait és főként hitét. Szent-Györgyi Albert Nobel-díja Bujáki Múzeum tárlójában egy Palócföldről indult ifjú világsikerét példázza. Elkezdtek felfedezni a közeli tájak csodáit, Nógrád és Borsod alig ismert falvaiban kerestük a magyar történelem nagy alakjainak emlékét. Vatta településen az általános iskola nevelői gondozzák a Szemere Bertalan emlékeket. Lokálpatriotizmu-

6 Wirth Gábor online kutatók éjszakája. Edutus Egyetem, 2020. 11. 27. A népfőiskolák szerepe és lehetőségei a turizmus fejlesztésében (youtube) előadás.

A szövegben csak tartalmilag idézett művek: Herbert János: Jászárokszállás nagyközség monográfiája. 1926. Csikós Gábor: Jászárokszállási almanach. ISBN 978-963-88234-7-2 Bp., 2012.

Balla–Wirth: Egyletek, egyesületek a Jászságban. ISSN 0236-7807 1867–1919. Eger, 1991.

suk különös tiszteletet keltett tagtársainkban. Szerencs és Diósgyőr várai már jelenkori műemlékvédelmünk sikertörténete.

A reformáció kezdetének ötszázadik évfordulójáról két előadásban emlékeztünk meg. 2017-ben a Tiszadobi kastély volt a legérdekesebb kirándulás helyszíne. A tiszai hajózás lassan állandó programunkká vált. A Tisza tavi csónaktúrák különösen a gyermekes családok körében kedveltek. A Seuso kincseket Kecskeméten vettük szemügyre 2018-ban. A vásárok közül a párkányi hidi vásár és a hortobágyi vásár látogatására került sor. 2018-ban felkerestük a jászárokszállásiak alapította Kerekegyházát. A lokálpatrióták egyesületével létesült kapcsolataink segítségével pályáztunk (NEA) az *Őseink nyomában* című programunkra 2019-ben. Megismertük a Csörsz vezér történetében szereplő árok legendáit. Követtük Benczédi Székely István *Chronikájának* hatását Tompa Mihály művére. Ároktő polgármesternője tartott előadást tagságunknak. Tiszacsegére komppal utaztunk, majd a Tiszán hajóztunk. A Szépművészeti Múzeum Micheangeló kiállításának megtekintése előtt Kiss Csaba atya előadásai hangzottak el.

2020 járványveszéllyel teli időszakában Krakkóba látogattunk. Érkezésünk után a Magyar Konzulátuson fogadták egyesületünk tagjait, majd megkezdtük időutazásunkat abba a városba, ahol Székely István Csörsz-legendát tartalmazó művét, a *Chronika ezen világnak dolgairól* címet viselő könyvet nyomtatták. Nemzeteink története ezer szálon fűződik össze. A Wawel székesegyház őrzi közös szentjeink és királyaink emlékét. A máskor turistáktól hemzseggő város minden látványossága megnyílt előttünk. A székesegyház máskor nem látogatható kápolnáiban a gótika és a korai reneszánsz csodái karnyújtásnyira voltak tőlünk. A belváros érintetlen középkori utcái és a szépen karbantartott paloták idézték vissza Lengyelország dicsőséges múltját. Lengyelország népe ebben az évben ünnepelte a Varsói csata centenáriumát. Erre emlékeztünk Pilsudski marsall sírjánál. A lengyelek győzelme a Vörös Hadsereg felett véget vetett a bolsevik világforradalmi terveknek. A lengyel történelem alig ismert emlékeit láthattuk Nowa Huta városrészben, melyet a szocializmus egyházmentes városaként építettek. A munkások megküzdöttek a karhatalommal, hogy megvédjék imahelyül szolgáló keresztjeiket. Mozgalmat indítottak, hogy templomot építhessenek. Az összegyűjtött pénzüket a regnáló szocialista hatalom többször elkobozta tőlük. Visinszkij bíboros és Krakkó érseke, a későbbi II. János Pál pápa melléjük állt, és elkezdődött a Bárka néven ismertté vált templom építése. Krakkóba minden honfitársunknak érdemes lenne elzarándokolni, hiszen kontinensünk egyetlen népe sem küzdött ennyit hitéért és szabadságáért, mint a lengyelek.

2020. szeptember 26-án Tokajba utaztunk. A szinte kihalt városban megnéztük a múzeumot, majd hajóztunk a Bodrogon. Egyesületünk tagjai részére – tekintettel a járványveszélyre – különjáratot vettünk igénybe.

Tervezett programjaink megvalósításában reménykedve írom ezeket a sorokat. Ezekben a napokban a hagyományos nyárbúcsúztató rendezvény szervezésével foglalkozunk, reményteli várakozással nézünk a következő év elé. Október 24-én Tápiószelére utaztunk, és a Blaskovich Múzeum kiállításait néztük meg tárlatvezetéssel. Tápiószelén a Kincsem Park rendezvényén vettünk részt. Az Alföld állatvilága mellett a térség néprajzi és agrártörténeti hagyományaival ismerkedtünk. 2021-ben a világjárvány nehezíti munkatervünk végrehajtását. *A folyami hajózásunk turisztikai lehetőségei* című sorozatunk első két programja nem várt érdeklődést váltott ki. A hajózás a Bodrogon vagy a Tisza-tavon vonzza a

gyermekes családokat és a nyugdíjas tagtársainkat. Természetesen tagjaink rendelkeznek védőoltásokkal.

Évente több alkalommal tartunk társas összejöveteleket, így farsangi bált, nőnap és anyák napi ünnepségeket, május elsején családi napot az ipartestülettel együtt, augusztus hónapban nyárbúcsúztatót a Sás-tónál. A közeli kishánai vár és Eger környéke voltak ennek a családi rendezvénynek a terei. Az évzáró közgyűlést, mely egyúttal zenés-táncos összejövetel is, évenként rendezzük meg. Legutóbb 2020. 02. 03-án, közgyűlésünk után 68 fő részvételével báloltunk. Az utóbbi években az ipartestülettel közösen rendezett udvari összejövetelek színesítik programjainkat. A legfontosabb közös eredményünk maga a 83 tagot számláló lakópatrióta közösség, melynek tagjai immár 30 esztendeje éltetik egyesületünket.

2000 óta a Jászárokszállási Ipartestülettel kötött megállapodás alapján helyiség használati lehetőségünk van, itt tudjuk tárolni szabadtéri főző eszközeinket. Sikeres pályázatok révén tesszük egyesületüket évről-évre működőképesse. 2000-ben az NKA 50 000 forint támogatást adott a *Magyarország 1000 éve* programunkhoz, melynek keretében Pécs és Baranya emlékhelyeit látogattuk meg. Ebben az évben a *Mindennapok demokráciája* program teljes egészében NKA támogatással zajlott. 2003-ban az FVM *Az épített és természetes környezet védelme* pályázatunkat 108 000 forinttal támogatta. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei közgyűléstől 2006 és 2010 között kaptunk támogatást, a Lakitelek Alapítványtól pedig két alkalommal. Az NCA pályázatán a legelső évtől kezdve minden évben nyertünk támogatást a fenntartási költségeinkhez, illetve technikai eszközeink fejlesztéséhez. Részt vettünk a Lakitelek Alapítvány pályázatain. A rendelkezés hatályba lépése óta évről-évre felhasználjuk az adó 1%-ából származó bevételt. Működésünk anyagi alapját jelentik még a tagdíjak és egyéb támogatások. Az önkormányzat pályázataiból is kaptunk szerényebb összegű támogatást. A NEA pályázat egyszerűsített változata napjainkban segíti működésünket. 1996-ban éves költségvetésünk 230 ezer forint volt, 2020-ban már 1,5 millió forint-ra tehető a teljes költségvetés. A 2020. évi pályázatunk sikeres volt. Megalakulásunk 30. évfordulójára összegyűjtjük emlékeinket, fotókat, DVD és írott dokumentumokat. Munkatervünkben, melyet a közgyűlés hagyott jóvá, szerepel a jászárokszállásiak által alapított településekkel történő kapcsolattartás. Ezt fogalmaztuk meg az *Elődeink nyomában* tervzetünkben. Reményeink szerint a járvány ellenére is méltó körülményeket és programokat tudunk teremteni a 2021. esztendőben. 30 esztendeje alakultunk. Ennyi év elmúltát az előző generációk emberöltőnek nevezték. Ilyen alkalommal érdemes visszaemlékezni a lassan múltba vesző közös élményeinkre. Természetesen ennél egy fontosabb feladatunk is van: közösségünk további sikeres működését biztosítani a következő 30 évben.

Felhasznált irodalom

Czettler Jenő: Népfőiskolák. Magyar Gazdák Szemléje 18. évf. 1913. május 5. sz. 282–290. p.
Wirth István: A Jászárokszállási Népfőiskolai Társaság életéből= Jászság ISSN-1217 Évkönyv 2004. 150–153. p.

Tóth Lászlóné: Volt egyszer egy nagyárki iskola. ISBN 978-963-08-1130-9 Jászárokszállás, 2011. 169. p.

Farkas Ferenc: A jászsági nyomdák krónikája 1867–1949..ISBN 978-963-06-8576-4 Jászok Egyesülete Bp. 2010. 438–456. p.

A szöveg közben nem jelölt írások:

Balla Ferenc: Egy vidéki kis újság születése és csenevész csecsemőkora. Jászkunság ISSN 0448-9144 1993. február (42–45. p.)

Wirth Gábor online kutatók éjszakája. Edutus Egyetem, 2020. 11. 27. A népfőiskolák szerepe és lehetőségei a turizmus fejlesztésében (youtube) előadás.

A szövegben csak tartalmilag idézett művek:

Herbert János: Jászárokszállás nagyközség monográfiája. 1926.

Csikós Gábor: Jászárokszállási almanach. ISBN 978-963-88234-7-2 Bp., 2012.

Balla–Wirth: Egyletek, egyesületek a Jászságban. ISSN 0236-7807 1867–1919. Eger, 1991.

Zrupkó Ferencné

A JÁSZBOLDOGHÁZI GYERMEKEKÉRT ALAPÍTVÁNY 30 ÉVE

30 év az ember életében nem nagy idő, de egy alapítvány mindennapjait rendezni már próbára teszi az embert. 31 évvel ezelőtt, amikor a Mátyás király Általános Iskolában igazgatói megbízást kaptam, egyik legnehezebb feladatommak éreztem, honnan és hogyan lehetne pénzt teremteni egy új, minél több programot biztosító pedagógiai elképzeléshez. Egy olyan közösség állt mögöttem, akikre bizton számíthattam. Hittük, hogy minden gyermek tehetséges valamiben, melynek kibontakoztatására sem az akkori, sem a jelenlegi közoktatás nem biztosít elegendő forrást.

A törvény adta lehetőségeket kihasználva Matók István akkori polgármesterrel, Pap Béla alpolgármesterrel és Gömöri Mihályné szülői munkaközösség vezetőjével úgy döntöttünk, létrehozuk alapítványunkat. Iránytűként Kazinczy Ferenc gondolatát választottuk: „*Jót s jól!*”

Féltünk, nehéz lesz összegyűjteni a 200 000 Ft-os alaptőkét (ami 1991-ben igen nagy pénz volt), de a jó szándékú támogatók azonnal mellénk álltak. Az alapítvány alapítóinak neve, hozzájárulásának összege:

Aranykalász MGTSZ, Jászboldogháza, Alkotmány út 10.	50 000 Ft
Községi Önkormányzat, Jászboldogháza, Rákóczi út 27.	50 000 Ft
JNKSZ Megyei Víz- és Csatornaművek Jászberényi Kirendeltsége, Jászberény, Május 1. sziget	20 000 Ft
Alsójászsági Takarékszövetkezet, Jászsalsószentgyörgy Fő út 6.	20 000 Ft
Fajtakísérleti Állomás, Jászboldogháza, Rákóczi út 1.	8 000 Ft
Joó-Kovács Balázs, Jászboldogháza, Zalka Máté u. 23.	3 000 Ft
Pomázi Gábor, Jászboldogháza, Rákóczi út 45.	5 000 Ft
Általános Iskola, Jászboldogháza, Kossuth Lajos u 1.	
(a megszűnt úttörőcsapat maradvány pénze)	44 000 Ft

Meg kellett találni a pénzügyi forrásokat. Szerencsére községünk lakói a mai napig úgy érzik, legfontosabb, hogy a jövő nemzedékének, a gyerekeknek minél több lehetőséget biztosítsunk képességeik kibontakoztatására.

1996 óta alapítványunk *közhasznú*, így jogosultak vagyunk a támogatók által felajánlott személyi jövedelemadó 1%-ára. Az ebből kapott összeg a mai napig: 11 273 558 forint, amiért köszönettel tartozunk a felajánlóknak.

Jelentős bevételi forrásunk a páratlan években megrendezésre kerülő alapítványi bál. A résztvevők nemcsak a megvásárolt belépőjeggyel támogatták a bál sikerét, hanem sok-sok órai munkájukkal, értékes tombolatárgyakkal és pénzbefizetéssel is. A bálók utáni elszámolás során mindig eszembe jut egy ismeretlen szerzőtől származó idézet, amely az összefogásunkra nagyon igaz:

„Száz év múlva nem számít majd, hogy mennyi pénz volt a bankszámlánkon, hogy milyen házban éltünk, vagy milyen autót vezettünk... De a világ lehet, hogy más lesz, mert fontos voltam egy gyermek életében.”

A Menyhárt-terem átadása

A gyermekek nevében is hálásan köszönjük önzetlen támogatásukat!

A feladatok megvalósításához segítséget adnak a különféle pályázati lehetőségek is. Több évben is sikerült táborozáshoz támogatást nyernünk: kétszer nyugat-dunántúli táborozáshoz, a helyi honismereti táborhoz, környezettudatos táborozási programhoz, melyet testvér településünkkel együtt valósítottunk meg. Pályázati pénzből épült meg a strandon három téglaház, mely 30 gyermek elszállásolását biztosítja. Szintén pályázati pénzből vásároltunk 20 db kerékpárt, egy Peugeot autót, mely 8 személy szállítására alkalmas. Az utóbbi biztosítja a gyerekek tanulmányi és sportversenyekre történő utaztatását.

Az utóbbi években önkormányzatunk jelentős támogatást ad a civil szervezetek számára, így a mi alapítványunknak is. A gyermekek érdekeit folyamatosan figyelemmel kísérik, sokoldalú támogatásukat az óvoda és iskola is tapasztalja. Tisztelettel köszönjük figyelmüket, segítségüket.

30 év alatt több mint 30 millió forintot fordítottunk gyermekeink javára. Néhány ezek közül: hangosító eszközöket vásároltunk az iskolai ünnepségek hallhatósága érdekében, és folyamatosan felújítottuk azokat, ugyancsak többször cseréltük, korszerűsítettük a számítástechnikai eszközöket, több éven keresztül fizettük a Jászberényből kijáró szaktanár óradíját és a szoftver bérleti díját. Új informatikai termet alakítottunk ki.

Projektort, rádiómagnót, notebookot, tabletet, nyomtatót, laminálógépet, spirálozógépet, függönyöket, zenei eszközöket kapott az óvoda és az iskola is.

Lehetőséget biztosítottunk, hogy a tanulók csoportbontásban tanulhatták az angol nyelvet, valamint kifizettük az óraszám emeléséből adódó költségeket. Ennek köszönhetően több tanítványunk sikeres alapfokú nyelvvizsgát tett. Az Ezüstkor Nyugdíjasok és

Az évek során több táncsal kapcsolatos programot szerveztünk

Magányosok Egyesülete, valamint a BOLDOGBT Egyesület segítségével felújítottuk és új padokkal láttunk el két tantermet – a Rózsa és Menyhárt termet –, melyeket egykori Jászboldogházán tanító tanárainkról, Rózsa Sándorról, Menyhárt Jánosról és Menyhárt Jánosnéról neveztünk el. A kis iskola is új bútorokat, technikai eszközöket kapott. Október hónapban kerül átadásra a Bazsó-terem. Ez az az előadó, ahol több évtizeden keresztül tanított Bazsó Ernőné (6 éve elhunyt) és férje, Bazsó Ernő. Új bútorok – padok, székek, szekrények, dobogó – várják a névadó ünnepséget.

Elkészült az óvodai játszóudvar és kerítés, 4 pavilon (1 az óvoda udvarára, 3 az iskolához). Az egyiket a nemrég elhunyt igazgatóról, Ilonka Zoltánról neveztük el. A kosárlabdapálya és a tornacsarnokhoz vezető út aszfaltozását is finanszíroztuk, az iskolaudvari játékok a szünetek kellemes eltöltését biztosítják.

Az *Egészségesebb Iskolákért* akció keretében a mosdókat egészségügyi tisztasági felszerelésekkel láttuk el, s folyamatosan gondoskodtunk azok utánpótlásáról. A székek felújításához bútorszöveget, a táncoktatáshoz szereplőruhákat, a rendezvényekhez dekorációs anyagot, a könyvtárnak új könyveket, a pontos órakezdéshez programozott csengető órát, a tantárgyak oktatásához szakkönyveket, írásvetítőt, CD-ket, digitális táblákat, térképeket, szemléltető eszközöket, média- és könyves szekrényeket vásároltunk. Mivel többször betörték iskolánkba, hozzájárultunk a riasztórendszer kiépítéséhez. Kicseréltük a tornacsarnok öltöző padjait, több százezer forint értékben sporteszközöket, sportfelszereléseket kaptak a gyerekek.

Minden évben focilabdákkal segítjük a szakkör munkáját. Segítségünkkel a karatézők 600 000 forint értékű ajándékot, tatamit vehettek át a civil napon.

Logó

Sajnos szomorú kötelességeink is voltak. Egyik karatés tanulónknak, Kerekes Rékának (aki azóta Európa-bajnoki címmel is büszkélkedik) meghalt az anyukája. Támogatókat kerestünk, és a felajánlott pénzt átadtuk a versenyzőnek a versenyek költségeire. A járvány is új kihívások elé állított bennünket. Hála Eszes Zoltán támogatásának, ózongenerátort tudtunk vásárolni az iskolának.

Éveken keresztül szponzoráltuk a tanulók komolyzenei fejlesztését, melyet *Mesélő dallamok* címmel Dóbiás Péter vezetésével a kecskeméti zeneiskolai tanárok szerkesztettek. Csillagászati előadással, irodalmi műsorral, különböző vidám zenés előadásokkal (pl. Vidám vándorok, Takács Zoltán) leptük meg a boldogházi gyermekeket.

Az évek során több táncsal kapcsolatos foglalkozást (társastánc, hip-hop, mazzorett) szerveztünk, és az előadók díját fizettük, és fizetjük.

Valamennyi versenyző tanuló, illetve csoport nevezési díját, a versenyek, vetélkedők díjazását, a tehetséggondozó tábor, a múzeumlátogatás belépőjét, a parádi iskolai szintű kirándulás költségét is átvállaltuk. 2005-ben a tanulmányi kirándulásokhoz is segítséget adtunk, 1000 forintot tanulónként. Az utóbbi években az alapítvány pénzből vásárolja meg az iskola az év végi jutalomkönyveket. Az óvodai Mikulás is tőlünk kap segítséget az óvodai játékok vásárlásához.

Két díjat is alapítottunk, amit év végén adunk át oklevél és 10 000 ezer forint kíséretében. Az elsőt elhunyt pedagógusról, támogatónkra, Bódi Margitról neveztük el, és a kultúra területén végzett kiváló teljesítmény után nyerheti el a tanuló. A második díjat az idén elhunyt, 30 éven át kuratóriumi tagunkról, Pap Béláról neveztük el, és a sport területén elért kimagasló teljesítményért adjuk.

Örömteli, hogy községünkben is létrehozták a bölcsődét, ez alkalomból egy kerti házikót vásároltunk a kicsinyek számára.

Az iskolai rendezvények, műsorok színvonalas rendezéséhez is segítséget ad alapítványunk, melynek eddigi tevékenységét, eredményeit még hosszan lehetne sorolni...

Köszönettel tartozunk a település lakóinak és vezetőinek a 30 éven át tartó megtisztelő figyelméért, bizalmáért, támogatásáért. Bízom benne, hogy az elkövetkező esztendőben is együtt dolgozhatunk gyermekeinkért.

Borhy László

EMLÉKBESZÉD TÓTH GÁBOR EMLÉKTÁBLÁJÁNAK AVATÁSÁN¹

Tisztelt Collegium!

Nagy szeretettel és tisztelettel köszöntöm önöket ezen a különleges ünnepi alkalmon, amely a felavatásra kerülő emléktábla révén Tóth Gábor igazgató úr életének és munkásságának kíván méltó emléket állítani.

Őszinte örömmel tölt el, hogy a mai napon közösen emlékezhetünk a nagyszerű pedagógusra, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Neveléstudományi Tanszékének docensére, a neveléstudomány kandidátusára, akit nem csupán az Eötvös József Collegium újjászervezőjeként, de meghatározó formátumú, közel harminc éven át fáradhatatlanul tevékenykedő igazgatójaként is ismerhettünk.

Élettörténetét tekintve a tanítás gondolata már egészen korán megfogalmazódott benne, a polgári iskola elvégeztével a jászberényi tanítóképzőbe jelentkezett. Az itt megszerzett élmények egész életén át elkísérték, tanárai példamutatása, gondolkodásuk sokszínűsége, valamint az általuk képviselt szilárd erkölcsiség alapjaiban formálták gondolkodását, amelyre a későbbiekben is bizton támaszkodhatott. Jászberényi éveit követően Szegeden tanult tovább, majd tanári diplomát szerzett. Visszaemlékezésében részletesen számol be ezekről az évekről, és mindarról a szerteágazó tudásanyagáról, amelyre tanulmányai során szert tett.

A második világháború viharos eseményeit követően 1951-ben került először az Eötvös Loránd Tudományegyetem vonzáskörébe, ahol 1953-tól kezdődően egészen 1980-ig volt főhivatású oktató. 1956-ban került a Neveléstudományi Tanszékre, amelyvel párhuzamosan az Eötvös József Collegium megszervezésére és vezetésére is megbízást kapott. Mi, akik személyesen is ismertük, tudjuk, hogy igazgatóságának ideje alatt mindvégig hitelesen képviselte a „tudós tanárok” nevelése iránti elhivatottságot. Ennek folyamán a sokoldalú, de tudományos jellegű képzettségével tanítványai érdeklődését felkelteni képes, az önművelődés és tudományok mellett elköteleződő pedagógus ideálképét állította középpontba. Őszintén hitt a közös célokon alapuló partneri viszonyban végzett munka erejében, ahogy alapvető igazságnak tartotta azt is, hogy a nevelésben szeretet nélkül nem lehet eredményt elérni.

Sokat foglalkozott a Collegium múltjának megismerésével, hagyományait eredményesen alkalmazta a modern működés kialakítása és fejlesztése érdekében. Így szervezte meg többek között az Eötvös József Collegium Baráti Körét is az 1970-es évek elején, amelyre korábban csak a felsőbb hatóságok hozzájárulásának hiányában nem kerülhetett sor.

Az igazgatói széktől történő 1984-es visszavonulását követően a kollégiumban és az egyetemen 1989. június 9-én fejezte be oktató-nevelő és tanácsadói munkáját. Bár az elmélyült tudományos munkára és kutatásra sokkal kevesebb ideje jutott, mint azt szeretne volna, így is számtalan jelentős publikációt tudhatott magáénak.

¹ Elhangzott 2021. június 14-én Nagytétényben

Tóth Gábor emléktáblája Nagytétényben a Városház téren

Noha legtöbbször elsősorban a neveléstörténet és a kollégiumi nevelés területén végzett munkásságáról ismerhetjük, valójában ennél is sokoldalúbb személyiség volt. E sokoldalúságának köszönhető, hogy a mai napon egy számomra nagyon kedves személyes élménnyel is gyarapíthatom az igazgató úrral kapcsolatos emlékek körét, amelyet, ha megengedik, most megosztok önökkel.

1988 májusában történelem–régészet–ókortörténet speciális tanulmányok szakos végzős hallgatóként találkoztam először a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményében azzal a római kori díszpáncél-töredékkel, amelynek múzeumi leírókartonján a leltári számon, a töredék anyagán, méretadatán és a fénykép negatívjának számán kívül csak két további adat szerepelt: „Oroszlán Zoltán hagyatékából, 1985” valamint az, hogy a darab „Dr. Tóth Gábor ajándéka”.

Ez a néhány adat természetesen nem sok támpontot adott a páncéltöredékről megjelentetni tervezett publikációm elkészítéséhez, így úgy tűnt, hogy jelentős kihívások elé nézek. Nem tudtam biztosan, merre induljak. Emlékezetemben azonban felillant, hogy még Eötvös-kollégistaként Tóth Gábor igazgató úrról egyszer hallottam, hogy hajdanában régészetet is tanult, noha mi magunk elsősorban a Collegium igazgatói minőségében, és a tanár szakos Eötvös-kollégistáknak pedagógiát tanító egyetemi docensként ismertük őt az ELTE BTK Neveléstudományi Tanszékéről.

Mivel az izgalmas egybeesés nyomban szöveget ütött a fejemben, 1988 őszén, heidelbergi doktori tanulmányaim kezdetén, haladéktalanul levelet írtam a sok-sok lehetséges Tóth Gábor közül az általam egyedül ismertnek. Elküldtem neki a tárgyról készült fénykép másolatát, megírtam azokat az adatokat, amelyek a leírókarton alapján a rendelkezésemre álltak, és izgatottan vártam a fejleményeket. Bár az esély a kedvező végkifejletre megkérd-

dőjelezhetőnek mutatkozott, erőfeszítéseimet nem várt, gyors siker koronázta. Rendkívül kedves, támogató válaszlevelet kaptam hamarosan kézhez, amelyben részletesen kifejtette a páncéltöredék előkerülésének kalandos körülményeit egy készséges táci szőlőmunkás közreműködésével az 1930-as évek végéről, amely töredéket később Oroszlán Zoltánnak ajándékozott. Hangsúlyozom, hogy ekkoriban Tác római kori elődjének, *Gorsium*nak nemcsak a neve, de maga a lelőhelye sem volt még ismert. Igazgató úr lenyűgöző pontossággal írta le az addig mintegy öt évtizedes régmúlt homályában rejtőzködő, egyszerre váratlan jelentőséggel felruházott történeteket, amelyek jelentéktelen emlékek lehettek csupán gazdag élete eseményei között. Nekem azonban minden szava felbecsülhetetlen volt.

Ma is hálás szívvel gondolok vissza erre az aprónak tűnő hozzájárulásra, amely végül hihetetlenül sokat segített további pályámat illetően, hiszen ennek az adatnak köszönhetően készítettem el egyik első, francia nyelven megjelent tanulmányomat. Életútjáról írott visszaemlékezésében egyébként többször tesz említést szegedi régészeti tanulmányairól, amelyeket nagybátyja, Oroszlán Zoltán irányítása alatt folytatott, és amely egy újabb izgalmas adalék élete sokszínűségét illetően.

Ez a történet azt is jól példázza, milyen fontos az emlékezet, amely múlt, jelen és jövő összekapcsolása révén lehetőséget teremt arra, hogy ne csupán őrizzük azt, ami elmúlt, hanem általa új reményt adjunk mások számára, akik a legkülönbözőbb helyzetekben szorulhatnak útmutatásra. A kimagasló emberi teljesítmények teremtette értékek így válhatnak mindannyiunk közös és örök kincsévé, egyszerre szolgálva az eljövendő generációk gyarapodását.

Végezetül, gondolataimat Tóth Gábor igazgató úr szavai nyomán zárnám le: „*Az, hogy hogyan állja meg az ember a helyét ebben a sok változásban, az szerintem attól függ, hogy [...] élete során [...] tudott-e maga elé magasztos célt kitűzni és volt-e ereje annak megvalósításához?*” – áll „*Az idő sodrában*” című, többször említett visszaemlékezésében.

Úgy gondolom, hogy az utókor megtartó emlékezetében elfoglalt kitüntetett helye méltó bizonyítéka annak, hogy életével és hátrahagyott szellemi örökségével nem csupán megfelelt az önmaga által támasztott magas elvárásoknak, a „magasztos célnak”, de ismerői tiszteletére és szeretetére is rászolgált. Emlékezzünk rá ma is jó szívvel!

Köszönöm a figyelmet!

Borsányi Attila

A JÁSZTELEK–PUSZTAMIZSEI TERMÉSZETVÉDELMI TERÜLET ÉRTÉKEI

Jásztelek határában a Zagyva folyó bal partján, Jászberénytől 8 km-re Szolnok irányában található ez a mesészerű, csodaszép terület. A Holt-Zagyva déli részénél az élő Zagyva folyót a Pusztamizsei híd keresztezi, melynek érdekessége az egykor Portelek felé menő lóvasút, a sínek egy részét még ma is ott találjuk.

A 70 hektáros területnek nagyobb része erdő, melynek közepén hosszan terül el a Pusztamizsei Zagyva holtág, területe mintegy 9 hektár. Az erdő és a holtág jobb oldalán helyezkedik el a töltés és az élő Zagyva folyó, az utóbbi területe több mint 4 hektár.

Zagyva

De nemcsak erdőt, holtágat és folyót találunk itt, hanem ártéri mocsárréteket, valamint nedves kaszálórteket, illetve kis hobbi telkeket is gyümölcsfákkal övezve. A terület fő részét tehát a folyó és a tópart élővilága, valamint az erdős terület élővilága tölti ki. Mint tudjuk a legváltozatosabb élővilág mindig a különböző típusú élőhelyek találkozásánál alakul ki. Itt ez remekül bizonyítható is.

A terület növényvilága

A növényvilág igen gazdag. A nyílt vízben lebegve hínáros növényzet él. A víz alatt békaszőlő hosszú hajtásai találhatóak, de helyenként a behurcolt kanadai átokhínár is fellelhető. A gyökerező hínár szép partközeli, sekély vízi társulata a sárga tavirózsa (vízitök). A holtág partjai mentén szinte teljes hosszban akár a 3 métert is elérő nád magasodik. Tóparti

állományának partvédő és víztisztító szerepe van. Szára jellegzetes nádszár ízekkel és íz közötti üregekkel. Bugája 40 cm-es is lehet, a jégmadár kedvenc figyelő helye. Ehhez gyékény, keskenylevelű gyékény is társulhat. Alacsonyabb vízben a magas sás-társulások zsombékoznak.

E mellett az ártéri mocsárrét és a nedves kaszálórét helyezkedik el, természetvédelmi szempontból igen értékes élőhely. Ezeken az élőhelyeken olyan védett fajok élnek, mint a fekete nadálytő, a 2021. év gyógynövénye, korcs nőszirm, közönséges lizinka, mocsári csetkáká, nyíltfü, réti füzény, réti iszalag, vízi hídör, valamint a Jászságban gyakorinak mondható sárga (mocsári) nőszirm, mely május–június hónapokban pompázik a vizek partjain.

Mocsári nőszirm

Réti iszalag

Közvetlen a vízparti réteken sokféle lágyszárú növényvel találkozhatunk, melynek nagy része gyógynövény, például az ezerjófű, libapimpó, közönséges borbálfű, mezei sóska vagy az orvosi székfű (kamilla), de él itt mérgező növény is, a mocsári gólyahír vagy a réti boglárka. A mocsárrét világában az őszi vérfű, a mezei menta, a közönséges galaj a gyakori növény. A kaszálókon a kaszanyűg bükköny, gyermekláncfű, a réti margitvirág, bogáncsfélék és a magasra megnövő héjakút mácsonya, melynek megmaradt magjait előszeretettel csipegetik télen a csapatokba verődő tengelic madarak.

A fás növénytársulások közül a keményfás ligeterdők és az ártéri tölgyesek jellemzőek a területre. Ezeknek az erdőknek gazdag cserje és lágyszárú növényzete olyan fajoknak az élőhelye, mint az erdei ibolya vagy a soktérű salamonpecsét. Az egyik legelterjedtebb gyom- és gyógynövény, a nagy csalán is megtalálható. Magas termetű 0,5-1,5 méterre is megnövő, csalánszörökkel borított, szögletes hajtású, indás évelő növény. A minden szervén megtalálható csalánszörök hangyasavat, acetilkolint, szerotonint és hisztamint tartalmaznak, ezért érintése fájdalmas, égető, viszkető érzést okoz apró kiütésekkel. Fontos gyógynövény, és számos hazai lepkefaj tápnövénye is.

Él itt erdei angyalgöyökér, erdei szamóca, közönséges gyíkfű, májvirág, odvas keltike, réti legyezőfű, salátaboglárka, illetve fagyal, galagonya, kökény, szeder, veresgyűrű som és a 1,5-3 m magasra növő lombhullató, tüskés cserje, a vadrózsa. Igazi „vendégmarasztaló”, ha visszahajló tüskéi a bőrünkbe-ruházatunkba akadnak, igen nehezen lehet rajta sérülés nélkül túllépni. Viráglevelei rózsaszínűek, álmérge, a csipkebogyó piros, tojás alakú, sima felszínű, belül szőrös. Kiváló vitaminforrás, némely fajtája hétszer, tízszer több „C” vitamint tartalmaz, mint a citrom. Ki ne hallott volna még a csipkebogyó teáról, mely valódi csodaszernek mondható, vagy például szörp és isteni lekvár is készíthető belőle.

Kocsányos tölgy

Az erdő nagy része tölgy, kőris, szil, fehér nyár, a holtág partjain szomorúfűz borul a vízfelszín felé, némely ágain függőcinege szövi fészket. A terület kuriózumai a körülbelül 300-400 évesre becsült kocsányos tölgyek (*Quercus robur*), melyeknek valahai 14 példánya mára 10 egyedre fogyatkozott. Az elhalt fák az utóbbi 10 évben kiszáradtak, viharkárok, illetve villámcsapás áldozatai lettek. A megmaradt fák is nyomott hagytak az évek: ágainak egy része leszakadt, törzsei korhadtak, üregesek, de így is fontos részei az erdőnek, rengeteg élőlénynek adnak otthont, még akár holtan és kidőlvé is. Van olyan fa, amiben 10 madárodú is található, de a bogaraknak is a kedvenc lakóhelyük. Ezen fák jelentős méretekkel rendelkeznek, több mint felének a törzs kerülete meghaladja 400-500 cm-t, magasságuk a 20 métert is eléri.

Létezésüket napjainkban nagyon veszélyezteti az emberi tudatlanság és tiszteletlenség. A Zagyva partján kanyargó hajdani út szegélyfái lehettek, vagy egy réges régi erdő utolsó hírmondói.

A terület állatvilága

A terület igen sok állatnak ad otthont, alacsonyabb és magasabb rendűeknek egyaránt. Megtalálhatók a gyűrűs férgek, mint például a halpióca, lópióca és földigilisza is. Utóbbi esőzések után előszeretettel csipik fel az énekes madarak, gyakran megfigyelhető a rigók csőrében is.

A puhatestűek közül kőröcsiga, éticsiga és a meztelen csiga, de folyami- és vándorkagyló is előfordul, az ízeltlábúak törzsén belül a rákok közül pedig a vízibolhák fajai.

A rovarok és azon belül a szitakötők fajainak színpompás megjelenése és repülési tudománya előtt csodálattal adózunk. Az acsafélék családjába tartozó közönséges acsa (*Libellula depressa*) kifejlett hossza 4-5 cm, szárnyfesztávja elérheti a 8 cm-t, s igazán látványos „légi bemutatóra” képes, messziről hallani szárnyai mozgását. Rajta kívül a gyakori légi

vadász, kéksávós légi vadász, kisasszony szitakötő, óriás szitakötő, útszéli szitakötő egyedeivel is találkozhatunk.

A szitakötőkhöz hasonlóan csodálhatjuk a nappali lepkefajokat is. A teljesség igénye nélkül megemlítek néhány fajt: a kacsafarkú szender (*Macroglossum stellatarum*), mely a 2021. év rovара, az atalanta lepke, C-betűs lepke, citromlepke, erdei busalepke, farkasalma lepke, fecskefarkú lepke, kardos lepke, kis rókalepke, kockáslepke, közönséges boglárka, közönséges szénalepke, nagy gyöngyházlepke, nappali pávaszem, répalepke, sakktáblalepke, tarkalepke, tüzes tarkalepke. Néhány éjszakai életet élő lepkével is találkozhatunk, például a nagy éjjeli pávaszeggel és a tölgyfaszenderrel.

Üde ląp- és mocsárrétek lepkefaja a nagy tűzlepke (*Lycaena dispar*), védett, Natura 2000 jelölő faj, eszmei értéke 50 000 Ft. A sóskafajok a tápnövényei a hernyónak. Elülső szárnya 1,8-2,4 cm hosszú. A hátulsó szárnyakra jellemző a fekete szegély, fonákjuk világos kékesszürke. A nőtény lényegesen sötétebb színű, elülső szárnyain számos fekete pont, hátulsó szárnyain egy-egy sötét mező található.

A víz tükreń gyakran láthatunk tavi és közönséges molnárpóloskát. A középső és hátsó lábak nagyon hosszúak, vékonyak, és X alakban eltartja őket a testétől, hogy eloszthassa testsúlyát. Minden láb végén vízjárító szőrszálakból álló kis párnácska található és egy magasra állítható karom, ezek megkönnyítik a vízen járást. Ha megzavarják, akár 50 cm magasra is fel tud ugrani.

Az erdőben és környékén számtalan rovarfaj él, például az aranyos bábrabló, aranyos rózsabogár, közönséges keringőbogár, májusi cserebogár, orrszarvúbogár, sárgaszegélyű csikbogár, közönséges óriáscsíbor, imádkozó sáska, kék fadongó, kék nünike, lódarázs, sisakos sáska, zöld lombszöcske.

Él itt továbbá három védett, Natura 2000 jelölő rovarfaj is: a nagy szarvasbogár (*Lucanus cervus*) a legnagyobb bogarunk. A hím 30-80 mm, a nőtény 25-30 mm hosszú. A „szarvak”, a megnyúlt, erős, 1-2 cm-es rágók csak a hímek jellemzői. A hím fejét oldalt és hátul kiugró perem keretezi, emiatt a feje szélesebb az előtornál. A nőtény feje egyszerű, az előtornál keskenyebb. A hím elülső lába vékony, de erősen megnyúlt, a nőtény elülső lába rövidebb, de széles és fogazott, ásásra alkalmas. A nagy szarvasbogár alapszíne sötétbarna, rágói vörösbarnák, szárfedői gesztenyebarnák. Az életmódjához nélkülözhetetlen idős tölgyesek eltűnésében vannak, ez kihat a faj elterjedésére is. Elsősorban olyan erdőkben, parkokban fordul elő, ahol kiszáradó, öreg tölgyek is találhatóak. Állománycsökkenését elősegítette a helytelen erdőgazdálkodás is, hiszen az erdőben nem maradhatnak a kiszáradt, kidőlt idős fák, holtfák, ami megpecsételte a szarvasbogár sorsát is. Állományainak visszaszorulásáért az intenzív fakitermelés is felelős. Védett, vörös könyves faj, eszmei értéke 10 000 Ft.

A nagy höscincér (*Cerambyx cerdo*) is az idős tölgyesekben fordul elő, élő tölgyfákba, ritkábban gyümölcsfákba petézik. 2,5-5,5 cm hosszú bogár, csápja hosszú, fekete színű, vörösesbarna szárnyfedővéggel. A nagy szarvasbogárhoz hasonlóan állománya csökken az öreg tölgyek eltűnésével. Védett, vörös könyves faj, eszmei értéke 50 000 Ft.

A skarlátbogár (*Cucujus cinnaberinus*) lárvája elhalt fák nedves, laza, de még nem elváló kérge alatt 1-2 évig fejlődik. A bábozódás általában nyár végén történik, majd ősszel a bábból kikel a vörös színű imágó, amely azonnal telelni vonul a kéreg alá, de a fák szárazabb részeire.

Nagy szarvasbogár

csípéséhez hasonlítható. A marást követően rövid időn belül émelgyés és heves szívdobogás jelentkezhet.

A pókszabásúak osztályába tartozó kullancsok is élnek itt. A Kárpát-medencében a leggyakoribb a közönséges kullancs, amely a vérszívás során Lyme-kórt, vírusos agyhártyagyulladást és más fertőzéseket is terjeszthet az emberre. A testen talált kullancs potrohában van a betegséget terjesztő baktérium és vírus, ezért az állat kiszedésekor ezt a részét nem szabad megnyomni. Ha kiszedéskor a kullancs feje a bőr alatt marad, nem kell megijedni, hiszen nem ez fertőz, és előbb-utóbb magától is kilöki a szervezet.

A gerincesek törzsén belül a holtág leggyakoribb halai: bodorka, csuka, dévérkeszeg, harcsa, törpeharcsa, kárász, naphal, ponty, razbóra, szélhajtó küsz, vörösszárný keszeg és az amur. A holtágainkban ritkán horogra kerülő hal a compó (*Tinca tinca*). A néphit szerint ő a halak doktora, ugyanis feltételezik róla, hogy a beteg halak nyálkás testéhez dörzsölik sebeiket. A Zagyva holtágban nem jellemző, de az élő Zagyva folyóban még megtalálható halak: például a bagoly keszeg, balin, busa, domolykó, fogas süllő, jász keszeg, karika keszeg és a sügér.

A kétéltűek osztályából a békák minden faja védett, számukra igazi paradicsomi hely a Holt-Zagyva. Megtalálható például a barna ásóbéka, barna varangy, erdei béka, kecske-

A rövid életű imágók tavasszal éjszaka a fák kérgén mászkálva keresik párjukat, illetve néha alkonyatkor repülnek is. A lárvák gombás korhadékokat fogyasztanak, de alkalomadtán más rovarok lárváit is elfogyasztják. Életmódjukról nem sokat tudunk.

A rövid életű kifejlett skarlátbogár ragadozó. Védett, eszmei értéke 5000 Ft.

A kétszárnýúak rendjéből például az esőthozó pócsik, fémzőld dögléggy, marhabögöly, pöszörleggyek, szakállas rablóléggy, szúnyogok, zengöleggyek csapataival találkozhatunk.

A hártýásszárnýúak rendjéből a gyepi hangya, a vörös erdei hangya képviselteti magát, ki-ki a nevének megfelelően a réten és az erdőben.

A pókok rendjéből a koronás keresztes pókot és a darázspókot ismerhetjük fel, de ritkán előfordulhat a védett szongáriai cselőpók is. Mérete 4 cm, de lábait kiterjesztve a 10 cm átmérőt is elérheti. Magyarországon legnagyobb pókfaja, megfogni nem ajánlatos, marása a lódarázs

Zöld levelibéka

béka, mocsári béka, tavi béka, zöld levelibéka vagy a zöld varangy (*Bufo viridis*), ami a 2021. év kételtűje.

A növényzettel sűrűn benőtt, gyorsan felmelegedő vízfoltok lakója a védett vöröshasú unka (*Bombina bombina*), Natura 2000 jelölő faj. A hímek április elejétől a víz felszínén lebegve belső hanghólyagjuk segítségével folyamatosan szólongatják jellegzetes „unk-unk” hangjukkal a nőstényeket. Mérgező mirigyváladéka van, melyre a hasán lévő vörös foltokkal is figyelmezteti a rá vadászókat. Eszmei értéke 10 000 Ft.

Él itt a dunai tarajos gőte (*Triturus dobrogicus*) szintén védett, Natura 2000 jelölő faj. Nagytű gőte, akár 12-13 cm-re is megnőhet, de a tarajosgőte-fajcsoport tagjai közül ez a faj a legkarcsúbb, amely elsősorban vízi életmódjából adódik. Eszmei értéke 50 000 Ft.

Vízisikló

Mocsári teknős

A hüllők osztályából a fűrgye gyík, a vízisikló és a szerencsére gyakran látott mocsári teknős (*Emys orbicularis*) is megtalálja életfeltételeit.

Az állatvilág legvonzóbb képviselői a tájvédelmi körzetben a madarak. A Pusztamizsei erdő és Zagyva holtág közelében élő/előforduló madárfajok listáját a teljesség igénye nélkül jegyeztem le. A holtág, az élő Zagyva folyó és a víz közelében élő madaraink: bakcsó, barátréce, bőjti réce, kontyos réce, nyíl farkú réce, szárcsa, tőkés réce, vízityúk, bölömbika, bütykös hattyú, kárókatona, kis kócsag, kis vöcsök, nádi sármány, sárgarigó, nádírigó, nagy kócsag, fekete gólya, függőcinege, barna rétihéja, törpegém, üstökös gém, vörös gém.

És van két védett faj is: a jégmadár (*Alcedo atthis*) olyan, mint egy repülő drágakő, hiszen tollának színei a csillogó kéktől a fehérén át a rozsdaszínig terjednek. A holtág magasabb partfalaiban egymástól több száz méter távolságra több fészek is található, így szerencsére gyakran mutatkozik. Legtöbbször a víztükör felett néhány cm-re elszaladva, illetve vadászat közben lebegve vagy éppen egy víz felett belógó ágon várakozva. Fészket nem épít, hanem a kiöklendezett halszálkákra rakja 6-7 gömbölyű fehér tojását, melyen 3-4 héttel kotlik. Védett madár, eszmei értéke 50 000 Ft.

A szürke gém (*Ardea cinerea*) szerencsére a holtághoz közel a magas tölgyfákon találta meg életterét, kb. harminc fészekből álló telep található itt, így a térség legnagyobb gémtelepe. A szürke gém nevéhez illően alapvetően szürkés színezetű. Nyaka és feje fehéres, bőbitája, mely a szeme mögül indul, fekete. Vadászati stratégiája a gyorsaságra és a kivárássá épül, mozdulatlanul áll a sekélyesben, várva az áldozatot, majd hegyes csőrével lecsap rá. Védett madár, eszmei értéke 50 000 Ft.

Jégmadár

Szürke gém

Csuszka

Az erdőben, mezőkön élő madaraink faj- és egyedszáma öröndetesen nagy, csak néhányat sorolok fel. A cigánycsuk a 2021. év madara, balkáni fakopáncs, kis fakopáncs, nagy fakopáncs, zöldküllő, fekete harkály, barát poszáta, búbos banka, citromsármány, tövisszűrő gébics, csuszka, fitiszfűzike, fülemüle, kakukk, egerészölyv, karvaly, réti sas, sordély, süvöltő, holló, erdei fülesbagoly, fécán, szajkó (mátyásmadár).

Búbos banka

Zöldküllő

Citromsármány

A fácán (*Phasianus colchicus*) Magyarországra történt betelepítése óta rendszeres fészkelő, nem költöző madár. Ez a nem védett madár vadászható. A vadászok körében nagy volt már a múlt század elején is a kereslet a fácán iránt. A természetes szaporulat pótlására idővel kialakultak a fácán-tenyésztelések, ahol már mesterségesen, fény és hőforrásokkal biztosították a szükséges feltételeket.

Fácán

Nagy egyedszámban él itt a szajkó (*mátyásmadár*, *Garrulus glandarius*), mely Magyarországon rendszeres fészkelő, állandó madár. Elsősorban lombdőkben költ, különösen kedveli a tölgyeseket, de a gyertyánosokban, fenyvesekben, esetleg tujasorokban is megtalálhatjuk fészkrét. Gallyfészkrét gyökerekkel, növényi szálakkal béleli. Élethűen utánozza más madarak hangját. Nyáron inkább rovarokkal táplálkozik, ősszel áttér a növényi táplálékra, télen pedig előveszi az ősszel gyűjtött és eldugdosott, főleg makkból álló csemegéit.

Szajkó (mátyásmadár)

Rétisas

Egerészölyvek

Az emlősök közül a természetvédelmi terület állatvilágát színesítik a denevérek, főleg a korai és a vízi denevér. A cickányok közül a közönséges vízi és az erdei cickánnyal találkozhatunk. A kelet-európai sün is igen gyakran előfordul. Az erdőnk emlős állatai mindenki számára ismertek, még ha nem is látták élőben azokat. Ilyen a borz, az erdei egér, az európai hód, a közönséges vakond, a menyét, a róka, a vándorpatkány és az európai őz.

Európai őz

Egy fokozottan védett faj, az európai vidra is lakója a területnek. Eszmei értéke 250 000 Ft. Magányosan él a párzási időszak és a kölykeit vezető nőstény kivételével. Nem alszik téli álmot. Vackát víz fölé hajló fák tövében, maga ásta kotorékban készíti, de olykor megtelepszik vízparthoz közeli borzvárban, nádasban is.

Helyi jelentőségű természetvédelmi terület védetté nyilvánítása.

A különleges terület élőlényeinek bemutatása nem teljes, de a fentiekben leírtak alapján is láthatjuk, ez a terület alaposan megérdemelte, hogy valamilyen formában védett legyen. Szerencsére akadtak olyan emberek, akik ezt még időben felismerték és tettek is érte, hogy ez megvalósuljon.

Szabó János jászteleki tanár úr és Urbán Sándor, a Jászkun Természetvédelmi Szervezet elnökének kezdeményezésére Jásztelek község

képviselő-testülete 1994. december 1-én tartott ülésén megalkotta a terület védelméről szóló rendeletet. Jásztelek község önkormányzata helyi jelentőségű védett természeti területté nyilvánította az összesen 70 ha 414 m² területet. A rendelet a következőket tartalmazza:

„A védett természeti terület rendeltetése:

- őrizze meg a Zagyva szabályozásakor kialakult sajátos tájformát
- védje az itt élő védett növény- és állatvilágot, víztani értéket jelentő holtágot, különös tekintettel az idős tölgyfákra
- biztosítsa a tudományos feltárást, valamint a természeti értékek bemutatását, azok zavarása nélkül

A védett terület természetvédelmi kezelői feladatait a Jászkun Természetvédelmi Szervezet látja el az alábbiak szerint:

Alapvető védelmi előírások:

- Fenn kell tartani a jelenlegi gazdálkodási formákat.
- A terület jellegét megváltoztatni csak a természetvédelmi hatóság engedélyével szabad.
- Gyűjtő és kutatómunkát folytatni csak a természetvédelmi hatóság engedélyével szabad.
- Meg kell őrizni a természetes növény- és állatvilágot. Fokozott figyelmet érdemelnek az öreg tölgyek, a Holt Zagyva és a természetes növénytársulások.

- A terület határait a legfontosabb megközelítési pontokon meg kell jelölni.
- Vízgazdálkodás:
- A Holt Zagyvába szennyvizet még tisztított állapotban sem szabad bevezetni.
 - A holtág vize öntözésre csak akkor használható, ha a vízkivétel nem veszélyezteti a vízi élőhely fennmaradását.
 - A minimális vízszinttartás biztosítása érdekében vízmércét kell beépíteni.
 - A holtágban tilos az intenzív halgazdálkodás.
 - Tilos a víziszárnyas-nevelő telep kialakítása.
 - A holtágba tilos nem őshonos halat (invazív) telepíteni, pl. busa, amur stb.
 - A horgászat értékeit megőrző módjai megengedettek.
 - A szükséges vízutánpótlás biztosításáról a helyi Önkormányzat gondoskodik.
 - A feladatot a Pusztamizsei Horgász Egyesület látja el bérleti szerződés alapján.
- Gyepgazdálkodás:
- Nem engedélyezhető az ősgyepek feltörése, felülvetése, műtrágyázása és vegyszerezése.
 - A hagyományos rét- és legelőgazdálkodás formái engedélyezettek (elsődlegesen a kaszálás javasolt).
- Erdőgazdálkodás:
- Az öreg tölgyek egyedi és megkülönböztetett védelme elengedhetetlen. Az esetlegesen kiszáradó egyedek megőrzése is indokolt (tájképi elem és élőhely megőrzés céljából).
 - Az öreg tölgyek környezetében bármiféle földmunka, vegyszerezés, égetés tilos!
 - A keményfa erdők véghasználati korát és elsődleges rendeltetését az üzemtervezés során kell megnyugtatóan rendezni.
 - A felújítást a korábbi elegyarányoknak megfelelően kell elvégezni. Törekedni kell az egyes állományok kialakítására.
 - A fahasználatok során meg kell őrizni az erdők különös értékét jelentő lágyszárú aljnövényzetet.
 - A lágyszárú aljnövényzet védelme érdekében tilos az erdőben a legeltetés!
 - A fahasználatot csak a fészkelési és vegetációs időn kívül, azaz szeptember 1-től március 15-ig lehet végezni.
 - Az erdők és az öreg tölgyek védelmére, minden lehetséges módon fel kell hívni a lakosság figyelmét.
- Mezőgazdaság:
- A hagyományos és ezért természetközeli gyümölcstermesztés, mint az ártéri gazdálkodás egyik ősi formájának fenntartása és támogatása kívánatos.
 - A tarló- és nádégetés, valamint mindenfajta nyílttéri égetés tilos!
- Vadgazdálkodás:
- A vízi vad vadászata tilos a védett területen!”

Natura 2000 terület besorolás

Néhány év múlva a terület a Natura 2000 hálózat tagja lett. „A Natura 2000 hálózat az Európai Unió tagországaiban található legértékesebb természeti területek összefüggő rendszere. A Natura 2000 a világon egyedülálló, egységes szabályozású ökológiai hálózat, amelynek célja, hogy hozzájáruljon Európa vadon élő állat- és növényfajainak, valamint

természetes élőhelyeinek hosszú távú fennmaradásához, az ember számára létfontosságú természeti környezet megőrzéséhez.”

2004-ben jelent meg a „275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területekről. „A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Tvt.) 41/A. §-ában, valamint a 85. §-ának a) pontjában kapott felhatalmazás alapján a Kormány a következőket rendeli el:

A rendelet célja

1. § A rendelet célja egyes, az Európai Közösségek Natura 2000 hálójába tartozó, a rendelet által kihirdetett, illetőleg kijelölt területeken előforduló, a mellékletekben meghatározott közösségi jelentőségű, valamint kiemelt jelentőségű közösségi élőhelytípusok, valamint vadon élő növény- és állatfajok élőhelyének megőrzése által a biológiai sokféleség fenntartásához, megőrzéséhez szükséges szabályok megállapítása.”

A Natura 2000 területeket nevesítették, helyrajzi számot kaptak. A kormányrendelet értelmében a Pusztamizsei erdő különleges természet-megőrzési területnek jelölt terület lett, a Hortobágyi Nemzeti Parkhoz tartozik

Területkód: HUHN20079 Pusztamizsei-erdő

A Pusztamizsei Zagyva holtág jelentősége

A bevezetőben említettem, hogy a Mizsei erdő közepén húzódik a Zagyva-holtág, aminek különleges jelentősége is van.

A Mizsei holtág a Zagyva folyó bal partján, Jásztelek déli részén helyezkedik el,

- hossza: 3250 fm.
- a vízterület átlagos szélessége 30 fm.
- a vízterülete 9 ha.
- a víz átlagos mélysége 1,6 fm.

A Pusztamizsei Zagyva holtág

A holtág elsősorban belvíztárolóként funkcionál, másodsorban pedig horgászati célokat szolgál. Kezelését már több mint 40 éve bérleti szerződés alapján anno a Tolbuhin Horgász Egyesület, most jogutódja, a Pusztamizsei Horgász Egyesület végzi.

A holtág az 1950-es évek elején a folyószabályozás miatt képződött. A kanyargós medret lezárták, helyette egy egyenes medret alkottak. Sajnos a meggondolatlan emberi beavatkozásnak nem lett jó vége. Az évek során a rengeteg szerves anyag (pl. a fák levelei) behullott a vízbe és a meder alján elindult egy rothadási folyamat, időnként mérges gázok szabadultak fel, algásodott a víz. Amíg a jásztelki Tolbuhin Tsz a nyári hónapokban locsolásra használta a vizet úgy üzemelt, mint egy csatorna. Az északi ágán lévő szivattyú szükségyszerűen működött, így folyamatosan cserélődött, frissült a víz. A tsz. a rendszerváltáskor 1990-ben megszűnt, így le is állt ez a kialakult rendszer. Időközben a holtág medre a pangó víz alatt jelentős mértékben eliszapolódott, mivel nem volt vízcseré, évente többször és egyre gyakrabban fordult elő oxigénhiányos állapot. Súlyosan veszélyeztette a benne levő élőlényeket, valamint belvíztározóként sem üzemszerűen funkcionált. 2011-ben úgy határozott a tagság, hogy mielőbbi beavatkozásra lesz szükség, így a kotrás mellett döntött. A kotrás több ütemben került megvalósításra. Az első ütemben, 2012-ben a holtág északi ága, a 650 fm-es I. sz. holtágszakasz került kotrásra. Mindezt megelőzte egy hatástanulmány és egy kotrási terv, amit a Szolnoki Tiszaterv Kft. végzett el. Szerencsére komoly szakértelemmel és megfelelő odafigyeléssel készült el a munka a horgászok és a kilátogató vendégeink örömeire. A második ütem – a holtág majdnem 1400 fm-es középső II. sz. szakaszának – kotrási tervei 2020. évben készültek el. A tervet a Tiszaterv Kft. jogutódja, a GAT-Aqua Kft. végezte el. A beruházás révén elérhető, hogy az eutrofizációs folyamatok lelassuljanak, és a víz minősége is javul a friss víz és a kevesebb iszap hatására. Ez az alapvetően a horgászegyesület céljait segítő folyamat pozitív hatást gyakorol a holtág teljes élővilágára. A kotrási munkálatok kizárólag a holtág fenntartását teszik lehetővé, a jelenleg érvényes vízjogi üzemeltetési engedélyben meghatározott mederszelvényen nem terjeszkedik túl. Pályázati lehetőségeket keresve igyekszünk minél előbb és színvonalasabban ezt a holtág szakaszt is rendbe tenni.

Nyilván elfogult vagyok, mint a horgász egyesület vezetője, de úgy gondolom, a holtág jó kezekben van. Számos rendezvénnyel igyekszünk minden esetben felhívni a figyelmet a természetvédelmi területünk értékeire, törekénységére, megóvására.

Rendezvényeink a területen:

- erdőtakarító nap – a falu lakosságának bevonásával
- gyermekek oktatása, felkészítés horgászati vizsgára
- gyermeknap
- iparos horgászverseny
- háziverseny – elhunyt horgásztársaink emlékére
- családi nap
- csukafogó verseny

Minden évben minimum öt alkalommal rendezünk társadalmi munkanapot. Igyekszünk segíteni a nyári zöld sportok táborának versenyekkel, erdőtúrával stb. Egyéb civil szervezeteknek is segítünk horgászversenyt vagy éppen fotóstúrát lebonyolítani. Mondhatom, minden esetben dicsérő szavakat kap a terület szépsége, természetessége.

Néhány évvel ezelőtt indultunk a MOHOSZ pályázatain, és kétszer elnyertük a „Tisza víz, rendezett vízpart” kitüntető címet is!

Természetvédelem

Különleges adottság, hogy ez a kicsiny járszági falu rendelkezik egy ilyen területtel, melynek megóvása mindannyiunk kiemelt feladata. Az erdő, az állat- és növényvilág védelme különös gondozást igényel. Tudatosítani kell az itt élő emberekben, hogy a terület településünk számára „természeti kincs”, amelyben rendkívüli lehetőségek rejlenek. Óvnunk kell az illegális fakitermelőktől, a személtelhelyezőktől.

Biztosítani kell, hogy a természetvédelmi terület alkalmas legyen turisztikai tervek megvalósítására. Tanösvények, táblák kihelyezése, kilátó és egy erdei iskola építése már évek óta érlelődik bennünk, de a megvalósítás még várat magára. De ami késik, nem múlik, talán néhány év múlva megvalósíthatjuk terveinket. Addig is próbáljuk meg a fiatal nemzedéket minél többször kicsalogatni a területre, tanítsuk és mutassuk meg, hogy milyen csodák rejtőznek a területünkön, s tegyenek eleget az erdő kérésének.

Az erdő fohásza

Vándor, ki elhaladsz mellettem, ne emelj rám kezet! Én vagyok a tűzhelyed melege hideg téli éjszakákon, én vagyok én vagyok tornácod barátságos fedele, melynek árnyékába menekülsz a tűző nap elől, s gyümölcsöm oltja szomjadat. Én vagyok a gerenda, mely házadat tartja, én vagyok asztalod lapja és én vagyok az ágy, melybe fekszel, a deszka, amelyből csónakod építed. Én vagyok a házad ajtaja, bölcsőd fája, koporsód fedele.

Vándor, ki elmegy mellettem, hallgasd meg kérésem: Ne bánts!

(Hannes Tuch 1927, fordította: Fekete István)

Emlékezés

Ezen írásban életének rövid bemutatásával emlékezem meg Szabó Jánosról, aki nélkül a terület nem lett volna védett.

Szabó János (1938. 10. 03.–2005. 01. 28.) tanító majd általános iskolai tanár. Jászberényben született ikertestvérével 1938. 10. 03.-án. Édesapja eltűnt a II. világháborúban, a doni ütközetben, édesanyja egyedül nevelte fel hat gyermekét. Sajnos őt is korán elveszítették. A tőle tanult növényismeret, -ismeret alapvetően meghatározta életútját.

A tanítóképzőt Jászberényben végezte. IV. osztályos volt 1956-ban. Több társával röplapokat terjesztettek, támogatták a felkelőket. E tevékenységük miatt ikertestvérével együtt büntetésből a vasúthoz kerültek. A tanítási gyakorlóévet csak később tölthette le Mezőhéken az általános iskolában. 1960–1963-ig Tiszaburán tanított, 1963–1966 között pedig Jásztelken (Fügedhalma). Közben 1964-ben a Szegedi Tanárképző Főiskolán mezőgazdasági ismeretek és gyakorlatok szakos tanári oklevelet szerzett. 1966–1984 között a jászteleki Tolbuhin Tsz-ben üzemgazdász, párttitkár ('68–'84). Kiváló munkájáért több kitüntetésben is részesült. 1991-ben a „Jásztelek Községért Díj” tulajdonosa lett. 1984-től nyugdíjazásáig a jászteleki Általános Iskola tanára volt, testnevelést és technikát tanított. 2000-ben Pedagógus Szolgálati Emlékéremre jelölték.

Szabó János

számára: már az óvodások is mentették az eltévedt szarvasbogarakat, a „Tanárbácsi” vitte vissza mindig a védett életterületekre. A különböző korú iskolások túrák, kerékpártúrák során figyelhették, ismerhették meg helyi értékeinket, a táborozások és a kirándulások során pedig a távolabbiakat.

Emlékét megőrizzük!

Befejezésként

Szerencsés embernek érzem magam, hogy ide, a Jászság közepébe születtem és itt élhetek. Fenti soraimat alig néhány méterre írhatom e csodás területről.

A területet legelőször kb. 10 éves koromban láthattam egy családi kirándulás alkalmával. Emlékszem, már akkor is lenyűgözött. Később szerencsére úgy hozta az élet, hogy ide nősülhettem és azóta is itt élek családommal. Ahogy teltek az évek, úgy érzem a természet egyre közelebb áll hozzám. Először horgász lettem (2004), később önkéntes természetvédelmi őr (2008), majd a helyi Horgász egyesület vezetője (2010) és azóta is az vagyok. Nem mellesleg ez a hely a legfőbb „vadászterületem”. Eddigi életemben sok minden más mellett az egyik legjobb dolog, ami velem megtörténhetett, hogy megismerkedhettem a természetfotózás örömeivel.

Hatalmas és leírhatatlan élmény már kora hajnalban kinn lenni a természetben, érezni az erdő illatát, hallani a madarak csiripelését, látni a hatalmas narancssárga napkorongot, míg eléri és elhagyja a horizontot. Fényével megvilágítja a körülötte elterülő rejtelmes világot. Nagy öröm számomra, hogy csodálatos természeti értékeinket fényképezőgépem segítségével már több mint 15 éve megmutathatom!

Nagy szerepe volt a közösségi életben. Horgászegyesületi elnök a '80-as években, és gyermekeknek horgászismeretet is oktatott a helyi könyvtárban. Sportköröket szervezett, vezetett foci, kézilabda, asztalitenisz mérkőzéseket, koordinált lövészetet, falusi szpartakiádokat felnőttek és gyerekek számára is.

Civil szervezetek tagjaként kultúrprogramok aktív résztvevője volt: tájház, hagyományörzés, Akácvirág dalkör, Jásztelkiek Baráti Köre, Jászok Egyesülete. Önkormányzati és megyei képviselő volt

Fiatalkori hobbija, a fotózás végigkísérte életét: nemcsak családi fotókat készített, hanem a falu életét, s a természeti értékeket is szívesen örökítette meg a '80-as évekig saját előhívással.

Aktív környezetvédő volt, hazai s nemzetközi szinten figyelemmel kísérte a modernizáció hatását világunkra. Igyekezett munkásságával, életmódjával jó példát állítani az ifjúság

Kedvenc fotótémáim a madarak, de nagyon szeretem az összes élőlényt, ami a természetben megtalálható, legyen az egy apró bogár vagy épp egy mezei nyúl. Nagy élményt nyújt számomra akár egy gyönyörű táj vagy épp egy parányi virág megörökítése is. A természetfotózás számomra az elképzelhető legnagyobb nyugalmat és kikapcsolódást jelenti. Fotóimmal szeretném bemutatni azt a törékeny és sérülékeny világot, amit ezekben a rohanó mindennapokban nagyon sokan észre sem veszünk. A fotózás mellett legfontosabb számomra a környezetünk maximális megbecsülése és tisztelete. Legfőbb célom szűkebb környezetem, illetve a Jászság természeti értékeinek bemutatása.

További fotók: www.borsanyiattila.hu

Források

1. Lendvainé Koppány Anita szakdolgozata
2. Jásztelek község képviselő-testülete 1994. december 1-jén tartott ülésén megalkotott rendelet
3. 275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet és mellékletei
4. <https://natura.2000.hu/hu/frontpage>
5. A Wikipédia – internetes enciklopédia cikkei
6. Szabó János életútjának leírása gyermekeitől származik.
7. Az írásban megjelenő fotók saját felvételeim.

ELMENT EGY SIKERES IGAZGATÓNŐ

Hlavacska Andrásné Laki Éva

(1948–2021)

Általános iskolai tanulmányait szülőfalujában, Alattyánon végezte, majd a Kállai Éva Gimázium tanulója lett, ahol 1966-ban érettségizett. 1971-ben végzett a Budapesti Műszaki Egyetemen okleveles villamosmérnökként. Első munkahelye a Hűtőgépgyár Villamos Laboratóriuma volt. 1974-ben egykori gimnáziumában, a közben átalakult Erősáramú Szakközépiskolában helyezkedett el. Műszaki tanárként szakmai elméleti tantárgyakat, villamos mérést tanított.

A tanítás mellett megszerezte a mérnöktanári és a közoktatásvezetői oklevelet is. 1987-ben sikeresen megpályázta az intézményvezetői posztot, amelyre még négyszer választották meg.

Vezetőként elsődleges célja volt, hogy az iskola folyamatosan fejlődjön, a kitűzött célokat elérje. Irányításával innovatív elképzelések valósultak meg.

Arra törekedett, hogy az itt végzett tanulók

sikeresen érvényesüljenek a munkaerőpiacon. Folyamatosan fejlesztette az intézmény szakmai profilját, ezzel az oktatás rendre követte a gazdasági környezet igényeit. Tagja volt a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Kereskedelmi és Iparkamarának és 1990-től a Gépipari Tudományos Egyesületnek. Ezen egyesületek szívesen tartották rendezvényeiket a Liska József Erősáramú Szakközépiskolában. A gyakorló mérnökök így naprakész információkat kaptak a képzés feltételeinek és színvonalának alakulásáról.

1995-ben a Liska József Szakközépiskolában rendezték meg 45 kiállítóval az első Jász Expót. A Jász Világtalálkozó fontos részét képező eseményt látogatásával Göncz Árpád köztársasági elnök is megismerkedett.

Kuratóriumi elnökként tevékenykedett a Versenyképes Tudásért Alapítványban, aktív tagként az „Alattyán Községért” Alapítványban. 1990-ben kezdeményezte a Liska József Alapítvány létrehozását. Ezen alapítvány keretében támogatták azokat a tehetséges fiatalokat, akik országos versenyeken kiemelkedő eredményeket értek el. Szívügyének tekintette a magyar irodalomból és nyelvtanból kiemelkedő teljesítményt felmutató tanulók Anna Alapítvány keretében való támogatását.

2011-ben a Liska József Szakközépiskola és Gimnázium megyei fenntartásba került, Hlavacska Andrásné nyugdíjazását kérte. Végakarátának megfelelően Alattyánban temették el.

Kitüntetései, díjai:

- Művelődésügyi Minisztérium Kiváló Munkáért kitüntetése
- Eötvös József Arany Emlékplakett 1996
- Belügyminisztériumi dicséret 1997
- Vöröskereszt Mozgalom Oklevele 1998
- Jászberény Város Közszerzői Életmű-díj 2005
- Gépipari Tudományos Egyesület Egyesületi Érem 2006
- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Díj 2009
- Liska József Alapítvány Díja 2010
- Pedagógus Szakszervezet Elnökségi dicsérete 2012
- Aranydiploma 2021
- posztumusz „Alattyán Községért” Alapítvány Díja 2021

Tanítványok és pályatársak emlékeiből

A gazdasági terminológia szerinti középparaszti, tősgyökeres alattyáni családból származott, aki soha nem szakította meg kapcsolatát szülőföldjével. Ezért is lett tagja az Alattyán Községért Alapítvány kuratóriumának 2000-ben.

A kuratórium ügyeiben mindig aktívan részt vett, hasznosította a jászberényi alapítványban szerzett tapasztalatait. Fegyelmezetten, szívesen eljár az ülésekre és a községi rendezvényekre. Az adott témák tárgyalásán túl több innovatív javaslattal élt. Legutóbb kezdeményezésére tárgyaltunk és kezdeti lépéseket tettünk Gecse Árpád festőművész mellszobrának elkészítésére.

Mosonyi Sándor; Alattyán Községért Alapítvány kuratóriumának elnöke

1980-ban a Che Guevara KISZ alapszervezeti választáskor figyelt fel rám a tanárnő, és ajánlása nyomán később alapszervi titkár lettem. Így közvetlen kapcsolatba kerültünk egymással. A tanárnő példás műszaki alapossággal, éveken át segítette tanácsaival az ifjúsági alapszervezet tevékenységét. Támogatását nemegyszer sajátos humorával fűszerezte. Alighanem lényeglátása is közrejátszott abban, hogy a Liska tanulói, csapatai az ő idejében rendre jól szerepeltek a szakma kiváló tanulója és más országos versenyeken. Az utóbbi eredményekről és szeretett középiskolámról mindig örömmel írtam a *Határörben*, majd a *Rendörben*.

Deák József rendőr alezredes, Nemzeti Közszerzői Egyesület

Az 1980-as évek vége a magyar történelemben az az időszak, amikor már megkezdődött az olvadás és hatalmas törmelékeivel zúdult le mindaz a hordalék, ami az akkor még élő (de pár éven belül már múlt) rendszert is magával sodorta. Ugyanakkor azonban nem csak az ország hullámozott, tárgyalta, osztotta, latolgatta (ahogy a mi tanáraink is) azt, hogy mi van, mi volt és leginkább azt, hogy mi lesz, hanem az alsóbb szinteken is megkezdődött a

változás. Így az akkor már Liska József nevét viselő Szakközépiskolában is történt valami a diákfejjel még belátható magasságokban. Pályázat útján új vezetőt választottak, ambiciózus igazgatója lett az intézménynek, s a korábbi – aki már hosszú évek óta regnált – leváltotta Hlavacska Andrásné. Én és a hozzám hasonló egyszerű lelkek mindezt elfogadták, hiszen kisdíákként inkább voltunk elfoglalva mindennapi iskolai és személyes gondjainkkal, bajainkkal, amit a felnövés jelent, mint azzal, ami ezen a zárt világon kívül történt. Ennek a szele azonban engem és a hozzám hasonlókat is meglegyintette, ha másként nem, hát úgy – mint az „ifjúságuk bolond korában” lévő (ilyen értelemben lázadók) szellemét – jöjjön az új, aki még nem próbált, és tegyen most ő valamit (hogya mit próbált a régi és mit akar az új persze nem igazán tudtam/tudtuk; azt meg, hogya mit kéne tennie még annyira se...).

Hlavacska Andrásné így került be az életünkbe, s vált ezután rendszabályozóvá az iskola frontján, megpróbálva e közösség hajóját elkormányozni ebben az egyre viharosabbá váló időszakban (amely minden bizonnyal azon a poszton még inkább annak tűnhetett). Ezekben a kezdeti években a lázadók lázadtak (volt olyan is, aki elszakadt, elsodródott ettől a hajótól, akadt olyan is, aki áristomba került..., más csak az iskola tűzfalának összefirkálásig jutott), a közösség – élén az új igazgatóval – azonban sikeresen kitartott. E sikert pedig mi sem jelzi jobban, mint az a majd negyedszázad, amit vezetőként az élen töltött. Mindaz, ami elmondható ebből a békaperspektívából inkább tűnik nosztalgikusnak, hullámozó hadakozásnak (még ha hullámai nem is oly nagyok, mint amilyen azé a határ menti iskoláé és növendékeié volt), ahol a „hadakozás” és a „hullámok” fogalma az igazgatói magasságokból talán nem is volt érzékelhető, s inkább tűnhetett hangtalannak és nyugodtnak az összkép. Bárki, akinek az életét ez az iskola befolyásolta (lévén az ott tanulók szempontjából oly formatív időszakot ölelt fel az itt töltött időszak, ami később is sok mindent meghatározott) azért mindenképpen köszönetet mondhat a kapitánynak, hogya egyben tartotta azokat, akik hol gyúrták, hol faragták, hol díszítették a nebulók lelkét és szellemét. A találkozásokat Vele és a hajdan volt idők más tagjaival pedig a múlt tengerén mindenki magában hordozhatja, megőrizve e pillanatok emlékét.

Langó Péter régész, egyetemi docens a Pázmány Péter Katolikus Tudományegyetemen

Hlavacska Andrásné Évát a mérnöktanárok csoportjában mint kollégát 1978-ban ismertem meg. Közvetlen, barátságos természete révén a műszaki tanárok jó hangulatú közösséget alkottak, ahol az összetartó kovász ő volt. Könnyen befogadtak, a segítőkészség jellemezte a közös feladatok megoldásában. Rengeteg élményt, sztorit gyűjtött a tanulókról, ezeket mesélve jókat derült, kacagott rajtuk. Szerette a csibész, szellemes, de tisztelettudó diákokat is, akiket mindig meg tudott nyerni a tanulásra az elismerő, partneri, nem pedig földbe döngölő módszerével.

Nagyon jó emberismerő volt. Gyorsan kiismerte a diákokat, tudta kiből mit lehet kihozni, ki milyen segítségre szorul, avagy kivel lehet viccelődni. Ez a tulajdonsága a 24 évi igazgatói munkájának is az egyik záloga. A jelentkező pedagógusról egy beszélgetésből megállapította, hogya tartós vagy csak „ideiglenes” munkaerő lesz az iskolában. Gyorsan fel tudta mérni a tanárok képességeit, értékeit, kiben mire támaszkodhat, kit milyen feladattal lehet megbízni az iskolaépítési feladatokból, kitől mire számíthat.

Amikor átvette az iskola vezetését, sok kritika érte a képzést, csak egyoldalú erősáramú oktatás folyt, melynek technikai színvonala az ipartól nagyon le volt maradva, az ipar

más szakmákat is igényelt volna. Reális helyzetértékelése gyorsan világossá tette számára, hogy fejlődni, fejleszteni kell. Jól látta az iskola helyzetét a jázsági régióban, tudta a tantestület képességeit, és látta, hogy megvalósítható célokat kitűzve, velük képes lesz az iskolát megújítani.

A rendszerváltással az iparba új technikák, technológiák áramlottak, főleg az irányítástechnika területén. E felismerés alapja volt az Automatizálási technikus képzés bevezetése és meghonosítása. Felismerte, komoly szakképzés színvonalas informatikai képzés nélkül nem létezik, ezért az országosan első körben bevezetésre kerülő informatikai oktatáshoz képest a következő évben a Liskában is működött az informatikai osztály.

A '90-es években komoly társadalmi igény volt Jászberényben is a gimnáziumi képzés iránt, hiszen több mint két autóbusznyi diák kényszerült a szomszéd városokban működő gimnáziumokba kijárni. Megteremtette két gimnáziumi osztály indításának a lehetőségét is. Az iskolát nem lehetett bővíteni, a plusz osztályok a kollégiumi szobákból kialakított tantermekben kaptak helyet.

Sikeresen pályázott az iskola számos országos és megyei fejlesztési támogatásokra. Nyitott volt minden újításra, információgyűjtésre, így sikeresen vett részt az iskola két világbanki programban, számos külföldi „diákcseré” programban, melyeken a diákok, tanárok tapasztalatokat gyűjthettek. A tanárok szakmai kitekintése, szakmai tőkéje növekedett.

Határozott elve volt, hogy a tanárok megélhetését az iskolában kell biztosítani a legszélesebb körben. Bekapcsolta az iskolát a felnőttképzési programba, ösztönözte a tanárokat, hogy a szakmájukban minél több tanfolyamot dolgozzanak ki. Az utolsó órájuk után ne másodállásba szaladjanak. Jelentős ellenállás mellett sikerült megvalósítania, hogy az iskola nyelvvizsgaközpontként is funkcionáljon, mellyel a nyelvtanárokat juttatta plusz jövedelemhez és az iskola hírnevét is öregbítette.

Irodalmi műveltsége is kiemelkedő volt. Akár magvas gondolatokhoz, akár könnyed témákhoz – ha a helyzet úgy hozta – mindig tudott idézeteket citálni. Ballagási beszédeit is átszőtte szépirodalmi tájékozottsága, gondolatait minden alkalommal idézetekkel színesítette.

Köszönöm, hogy az igazgatói pályafutása alatt 24 évig a műszaki igazgató helyettese lehettem. Ez a munka segített ahhoz, hogy nyugdíjba vonulása után én folytathattam az iskola vezetését.

Szabó László nyugalmazott igazgató

Ötvenéves vagyok, és 36 éve ismertem meg Éva nénit, akivel volt szerencsém napjainkig tartani a kapcsolatot. Az első két évben osztályfőnököm volt, majd az Erőszármú Szakközépiskola igazgatója lett. Tanúja voltam annak a nagyszabású fejlődésnek, amit irányítása alatt az intézmény megélt az elmúlt évtizedekben. Ezen hosszú idő alatt az emlékimben az iskola és a személye elválaszthatatlanul összeforrott. Iskolás éveim elején – hasonlóan sok nagy gyerekhez – mindent akartam, csak tanulni nem nagyon. Ő engem is, mint minden társamat, személyre szabottan kezelt, és sokszor a tudtomra adta azokat a gondolatokat, amiket jónak, a nagy kamaszok fejlődésében hasznosak tartott. Ezt a legtöbbször vidáman tette, de ha kellett, tudott határozott és kemény is lenni. Az élet apró-cseprő dolgaiban is irányt mutatott, de a legfontosabb talán az volt, hogy a szakma „nyers” tudásán kívül annak szeretetére és tiszteletére is tanított.

Mondják, hogy egy jó vezetőt a kollégái munkájáról lehet megítélni, és én bizton

állítom, hogy a csapata nagyon magas szinten teljesített. A rendszerváltáskor jártam főiskolára, és akkor még bizony kevés ember diplomázott. Büszkén mondhatom, hogy az Erősáramúban kapott technikai tudással, és az ott elsajátított módszerekkel nekem a főiskola elvégzése nagyságrendekkel könnyebb volt, mint sok más középiskolából jött csoporttársamnak.

Az iskola és a Gépipari Tudományos Egyesület rendezvényeinek keretében az elmúlt 30 évben is folyamatosan kapcsolatban voltunk. Bár nem egy területen dolgoztunk, de hasonló problémákkal szembesültünk. Határozott, szakmailag megalapozott véleményével sokszor segített más látószögből megvilágítani egy helyzetet, aminek a segítségével jobb döntéseket sikerült nekem is meghozni. A jövőben a rendezvényeken hiányozni fog harsány kacagása és kedves személye. Örömmel tölt el, hogy a tanítványa lehettem, személyesen ismerhettem őt.

Szikra Szabolcs mérnök

Mindig összeszorul a szívem, ha valamelyik Facebook ismerősöm feketére változtatja a borítóképet vagy a gyászjelentés sajnos már elég jól ismert formátumában tesz fel posztot. Így történt ez pár hete is, amikor megláttam a gyászjelentést. Először úgy gondoltam, hogy ez nem lehet „ő”, hiszen még csak pár éve ballagtattott el engem a Liská-ból. (Közben kiszámoltam: 26 éve történt.)

Ez nem lehet igaz, hiszen én még mindig úgy érzem, hogy bármikor bekopoghatok az igazgatói irodába, ahogy azt megtehettem diákként és volt Liskás diákként is azóta bármikor. Büszkén gondolok vissza arra a 4 évre, amit a Liska József Erősáramú Szakközépiskola diákjaként tölthettem el. Mai napig hálás vagyok igazgató asszonynak azért, hogy embert faragott belőlünk. Becsületre, kitartásra tanított bennünket. Életre nevelést kaptunk tőle. Mindig bízhattunk abban, hogy erős fellépésével és akaraterejével rendet tesz közöttünk és beállít bennünket a helyes irányba. Nekünk, volt diákjainak az a feladatunk maradt, hogy kövessük ezt az utat. Mindent köszönök, Éva néni!

Fülöp Tibor ügyvezető igazgató

1988-ban első diákként egy szigorú és tiszteletet parancsoló igazgató asszonnyal találkoztam a Liska József Erősáramú Szakközépiskolában. Visszacseng az órák közötti szünetben hangja, amikor a folyosón megjelenve csendre parancsolta a hangoskodó diákokat. A későbbiekben a szigorú és tiszteletet parancsoló igazgató asszony kép átformálódott segítőkész, az élet rejtelmeiben eligazodni tudó és segítő pedagógussá. Saját példája útmutatásként szolgált részünkre, hogy mindig legyünk tiszteltetűk, segítőkészek és felkészült szakemberek. A tanulmányi éveink alatt felmerült nehézségek során biztatott és mindig megadta annak a lehetőségét, hogy bebizonyítsuk, megmutassuk, helyünk van a középiskola padjaiban.

Személyisége a középiskolai évek alatt hozzásegített, hogy az iskolapadból kikerülve tiszteljem embertársaimat, és mindig nyújtsak segítséget annak, akinek arra szüksége van. A középiskolai évek során szerzett pozitív tapasztalatok erősítették bennem azon törekvést, hogy amennyiben lehetséges gyermekeim is ezen intézmény keretein belül folytassák tanulmányaikat. Így is történt, nagyobbik fiúgyermekem erősáramú és automatikai technikusként fejezte be középiskolai tanulmányait.

Szapannos Róbert tűzoltó alezredes

Amikor valakinek a halálhíreről értesülünk, nem mozdul mosolyra szánk, szomorúság tölti el lelkünket. Magam is megdöbbszemtem, amikor olvastam, hogy volt középiskolám igazgatónöje elment. Azonban rögtön hallani véltem a nevetést, az ő nevetését, azt az őszinte, harsány, felszabadult nevetést, ami őt annyira jellemezte.

1993-ban kezdtem tanulmányaimat az iskolában az újraindult gimnáziumi képzésben, amihez nagy reményeket fűzött az igazgatónő. Tisztán emlékszem szavaira, amikor az első tanévnyitónk napján kiemelt jelentőséget tulajdonított a szakmai képzések mellett ennek az oktatási formának.

Hlavacska Andrásné, Éva néni engem sosem tanított, mégis sokunkat név szerint ismert. Ez talán köszönhető volt annak, hogy az iskola kórusának több belföldi és külföldi útjára is elkísért bennünket. Nagyon büszke volt, hogy a fiúk több évtizedes szakmai sikere után a „lányai” más területen jeleskednek, olyan területen, ahol a műszaki számítások és rajzok nem mérhetőek, hanem ahol a zene által a lélek szárnyal. Nemcsak büszke volt ránk, hanem az éneklés alatt átélte örömet neki is át tudtuk adni. Szeretettel kísért el bennünket, vigyázott ránk a külföldi utakon. Karakán fellépése, határozottsága mellett egy nagyon emberséges, életszerető embert ismerhettünk meg, aki a humorát is többször megvillantotta nekünk.

Most már talán együtt nevetnek nagyokat Horti Jánosné Anna nénivel, ahogy anno az utazások során a buszon tették, amivel jó hangulatot teremtettek, bennünket is mosolyra fakasztottak.

Kalla Karolina 1997-ben érettségizett diák

Valamikor, nagyon régen történt. Talán negyedikes lehettem az Erősáramúban. A „Villamos mérések és műszerek” című tantárgyat Hlavacska Andrásné tanárnő tanította az osztályunknak. Sajnos a tantárgy egyáltalán nem volt az erősségem, ezért az egyik dolgozatra nemcsak fejben, hanem írásban is készültem, mármint „puskát” gyártottam, amit természetesen be is kívántam vetni. A tanárnő a dolgozatírásakor sötét szemüveget viselt, így nem láthattam hová néz, vajon figyel-e engem. Kudarcba fulladt puskázási kísérletem okán természetesen eltiltott a további dolgozatírástól.

Néhány évtizeddel később a tudományos munkásságomból fakadóan Jászberénybe hívtak előadni. Gondoltam, ha már ott járok, felkeresem a volt alma matert, persze Hlavacska Andrásné igazgatónőt is. Szívélyesen fogadott. Arra a kérdésemre, esetleg tudja-e, hogy egykori diákja vagyok, az eltelt három évtized ellenére gyorsan válaszolt. Dehogyan felejtette el azt a negyedikest, aki az egyik dolgozatírásnál puskázással kísérletezett, majd megmutatta a naptárát, ahova az előadásom napjára bevészte: „Sallai jön a könyvtárba”. Ennél nagyobb örömet csak akkor szereztem, amikor mint öregdiákot felkért az iskola 50. évfordulóján visszaemlékezésre, rövid beszéd elmondására.

Sallai János tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Köszölgélati Egyetem

Kedves Éva!

Először hivatalosan 1975 szeptemberében találkoztunk egy technológia órán. Óriási lelkesedéssel meséltél majd félévig a műanyagokról, pedig nekünk azt is nehéz volt kimondani, hogy politetrafluoretilén, illetve polietilén-glikol-tereftalát.

Tantestületi megbeszélés a hetvenes években

Osztályunkkal különösen jó kapcsolatot alakítottál ki, pótosztályfőnökként tartottunk számon a mai napig.

Utolsó közös munkánkra idén február folyamán került sor. Ünnepi beszédeidet rendeztem kiadvánnyá, írtam hozzá egy utószót és juttattam el hozzád. Akkor még nem tudtam, hogy ajánlásodat a könyv elejére már nem lesz módod megírni.

A két esemény között 46 év telt el.

Közbentámogatásod révén munkaközösség-vezető, szaktanácsadó, majd igazgatóhelyettes lehettem. A sors fura fintora, hogy pályám legnagyobb elismerését azon a napon kaptam meg, amikor te végleg itt hagytál bennünket! Már nem tudtam neked hálámat kifejezni...

Kedves Éva!

Több ezer tanítványod közül sokan vagyunk itt végső tiszteletünket leróni. Biztos vagyok benne, hogy akik nincsenek itt, azok is a legnagyobb tisztelettel és szeretettel gondolnak rád. Erre bizonyíték lehet az iskola közösségi oldalán a nekrológod által egy nap alatt elért több mint 35 000 ember is. Akit ilyen sokan szerettek/szeretnek, az csak jó ember lehet. Életpályáddal kiérdemelted ezt!

Hiányozni fognak okos meglátásaid, lendületes okfejtéseid és egész derűs lényed. Különösen utánozhatatlan nevetésed.

Kollégáimmal együtt örökké emlékezni fogunk a felejthetetlen kirándulásokra: jártunk az Eiffel-toronyban, a Colosseumban, Madame Tussaud panoptikumában, a Meteoráknál, láttuk a Pisai ferde tornyot, If várát, a Manneken Pist, hajóztunk a Moldván, a plitvicei tavakon és a La Manche csatornán.

Tanítványaid nevében köszönöm a tőled kapott tudást, emberséget. Az erősáramúsok és a liskások számos területen öregbítették az iskola, a város hírnevét akár villanyszerelőként, könyvvizsgálóként, tűzoltóként, polgármesterként vagy egyetemi tanárként.

Személyedben az iskola országos ismertségét megalapozó csapatából egy újabb ember távozott! Olyan embert, olyan vezetőt veszítettünk el, aki a saját útját járva valósította meg a célját és segítette hozzá a Liska József Erősáramú Szakközépiskolát (Gimnáziumot és Kollégiumot) ahhoz, hogy a megye, az ország egyik legjobb szakképző intézményévé váljon. Nem tettél mást, mint végezted a dolgod következetesen, gyakorlatiasan, úgy, ahogy az egy intézményvezetőtől elvárható.

Részlet Bencsik Ferenc igazgató-helyettes Alattyanban a temetésen elmondott gyászbeszédéből

A családtagok és pályatársak közreműködésével összeállította: Pethő László

IN MEMORIAM CSOMOR JÓZSEFNÉ
1934–2021

Fabriczius Imre

FÜRTKÉNT HÚZOTT MAGA UTÁN EGY RAJNYI FIÚT

1966-ban lettem a Lehel Vezér Gimnázium tanulója, ahol több rendkívüli tanárral találkozhattam. Közülük az egyik Csomor Józsefné Demeter Klára magyar–történelem szakos pedagógus volt. Kamaszfejjel meglepő volt a stílusa, megjelenése, határozottsága a korábban megismert tanárokhoz képest. Első, katonásnak nevezhető eligazítása meghatározta az előttünk álló négy évet.

— Fiúk! Jó napot kívánok, tanárnő! — ez a köszöntésem. Nem csókolom, kezét csókolom és más dünnyögések. Ebben legyenek következetesek! — fejtette ki határozottan. Be is tartottuk intelmeit. Valamiért eszünkbe sem jutott máshogy köszönni neki.

Milyen volt a megjelenése? Minden diákfiú szerelmes volt belé. Olyan szigorú volt a tekintete, hogy szinte lebénította a tanulót, miközben a szemén látszott a nevetés, a jóindulat. Ha hangoskodva vártuk óra előtt, akkor valósággal berontott az osztályba. Úgy lecsapta a tanári asztalra a naplót, hogy az szinte porzott. Ettől kezdve a légyzümmögést is lehetett hallani, amit hangerőben csak az ő előadása tudott felülmúlni. Talán még a kezünket is hátratettük. Néha mégis próbáltunk valami nagyon fontosat közölni a padtársunkkal, akkor ránk szólt: — Fiúk, ne kotyogjanak! Ha intelme ellenére mégis „kotyogni” merészteltünk, alaposan ráfizettünk. Szinte azonnal mondta penitenciaként a szerzőt, címet és a versszakok számát, amit a következő órára meg kellett tanulnunk és fel kellett mondanunk. Ráadásképpen ezt soha nem felejtette el számonkérni. Rejtély, hogy hogyan csinálta. Figyeltem, soha nem írta fel a delikvens nevét és a penitencia címét, mennyiségét, mégis pontosan emlékezett rá.

Sajátos humora volt. Konginak becézett osztálytársunkat feleltette történelemből, aki valószínűleg izgult, mert csipőre tett kézzel, sokat mozgolódva próbálta elmondani a tananyagot.

— Maga néptáncos? — kérdezte. Nos, én nem bánom, ha kettőt balra, kettőt jobbra táncol, de legyen szíves, mondja el a tanultakat!

Másfajta büntetésre tőle nem emlékszem. Gondolom, nem is igen volt. Nem tartottam büntetésnek. Két vagy három fiúval könyvből másoltatott. Az egyik éppenséggel én voltam. A Helyesírási szabályzat bevezető szövegét kellett másolnom. Ezzel a helyesírás tanulására és gyakorlására ösztönzött. Ma is megvan a szabályzat, de haszna volt-e, lett-e, azt nem tudom. Fogalmazásaimra piros ötöst kaptam, a helyesírásra csak közepes osztályzatot. Máig hálás vagyok neki azért, mert az olvasás és a könyvek szeretetét tőle kaptam. Ha könyvet veszek a kezembe, mindig eszembe jut.

A tanórak végén a gimi ablakából a „lovasszobor” tájképnél láttuk: elől ment egy szőke, lobogó hajú nő, és fürtként húzott maga után egy rajnyi kollégista fiút, akik egymás szavába vágva mind mondani akartak neki valamit. Úgy látszott odafentről, mintha a kirepülő méhkirálynő rajzott volna ki a kaptárnyi méhével.

Sok száz „leheles” diák emlékezetében él tovább a tanárnő!

Gömöri Árpád

EMLÉKEZÉS EGY SOKOLDALÚ ÉS SIKERES TANÁRNŐRE

Kedves kolléganő emlékét idézem. Évtizedek óta ismertem Csomor Józsefné Klárikát, a Lehel Vezér Gimnázium sokak által tisztelt, jeles tanárát, aki 1934. október 5-én született Jászapátin. Az érettségi letétele után a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1958. július 9-én magyar–történelem szakos középiskolai tanári diplomát szerzett.

Most, hogy eltávozott körünkől, felidéződnek bennem a vele kapcsolatos közös emlékek: egy-egy találkozás, „világmegváltó” beszélgetés az iskoláról, az oktatásról, közös részvétel valamilyen rendezvényen, előadáson. Klárikával a hatvanas évek elején ismerkedtem meg, amikor egy rövid ideig nálunk, a Szakmunkásképző Intézetben tanított. Akkoriban igen sok volt az adminisztrációs teendő, különösen az osztályfőnökséggel járt sok írásbeli munka. Félélvkor, hogy idejében elkészüljünk, másokkal együtt (még vasárnap délelőtt is) túlóráztunk. Úgy emlékszem, ő is bent volt, biztattuk egymást, derűs volt a hangulat. A jó kedély, a munkakedv személyiségének egyik fontos jellemzője volt.

A szakképző intézményekben nem volt egyszerű feladat az ún. közismereti tárgyak tanítása. A szakmai tárgyakkal hamarabb megbarátkoztak, jobban boldogultak a tanulók, a szakmai gyakorlatot pedig természetesnek tartották. Úgy tapasztaltam, hogy Klárikának – már kezdő tanárként is – volt érzéke a pedagógiai munkához, megtalálta a hangot a diákokkal, kialakította velük az együttműködést.

Emlékszem, egy alkalommal óralátogatásra mentem hozzá. (A hospitálást akkoriban elvárták, főleg a kezdő tanároktól.) Magyaróra volt. Elöttem van törekeny alakja, amint a katedrán áll fehér köpenyben és lendületesen, odafigyeléssel vezeti a tanórai foglalkozást. A korszellemnek megfelelően egy szovjet–orosz költő, Majakovszkij verse volt a tananyag. A harmadévesek, ha nem is nagy lelkesedéssel, de próbálkoztak a vers értelmezésével, vá-

laszolgattak a tanárnő kérdéseire, együttműködtek vele. Feleltetett is, értékelése tárgyilagos és szigorú volt. A jó pedagógusra jellemző kiegyensúlyozottsággal és jó kedéllyel dolgozott.

1962-től áthelyezték a Lehel Vezér Gimnáziumba. Itt dolgozott 1991-ig. Szeretett tanítani, értékelte, ha a diákok egyéni véleményt, önálló gondolatot fogalmaztak meg. Beszélgetéseink során is többször mondogatta, hogy örült egy-egy jó feleletnek vagy érdeklődő kérdésnek.

Láttam felügyelő tanárként a gimnázium folyosóján, ahogy rendre intette becsengetés után a diákokat, határozottsága ilyenkor is derűs attitűddel, közvetlenséggel párosult. Tudta kezelni a különböző helyzeteket, rendet, fegyelmet tartott. A külső szemlélő is észrevehette, hogy ezeket a tulajdonságokat értékeli a diákok, ezért teljesítik az elvárásokat, kedvelik az őket jól irányító pedagógust. Lendülete, jókedve, közvetlensége oldott hangulatot eredményezett pedagógiai munkájában.

Munkába menet vagy rendezvények szünetében megtárgyaltuk az iskolai ügyeket, tapasztalatainkat, kölcsönösen érdeklődtünk egymás munkája és eredményei iránt. A jó kollegiális kapcsolatunkat jellemzi, hogy két alkalommal is meghívott a gimnáziumba előadást tartani a nyelvművelő mozgalomról. Ez szép gesztus volt tőle, bizonyítja, hogy nyitott, érdeklődő ember volt, diákjait is erre nevelte.

Szaktárgyait kiválóan ismerő, tudását folyamatosan bővítő, gyarapító tanár volt. Sokat olvasott, rendszeresen eljárt szakmai tanácskozásokra kezében az elmaradhatatlan jegyzetfüzettel. (Ezen alkalmakkor gyakran találkoztunk.)

A színvonalas és eredményes szaktanári munka mellett más iskolai (közéleti) feladatokat is elvállalt. Megírta a gimnázium történetét, jubileumi évkönyvet szerkesztett. Nevéhez fűződik az iskolaújság (Lehel Harsona) létrehozása és évtizedekig tartó szerkesztése. Ez a munka sokrétű tevékenységet, szervezést és kitartást igényelt. Még rólunk is írtak egyszer-kétszer. Az újság 25. évfordulójára engem is kért, hogy írjak pár sort. Köszöntő soraimban kiemelttem, hogy „*Csomor Józsefné jelenti a folyamatosságot meg a lelkesedést.*” Megemlíthetem, hogy – biztatásomra – részt vett a Jászsági Évkönyv szerkesztésében. Szívesen foglalkozott családjának történetével, megrajzolta annak karakteres alakjait, bemutatta a komoly hírnevet szerzett jászapáti származású fizikust. Munkakedve, pontossága ezekben az írásokban is megmutatkozik.

Kapcsolatunk a nyugdíjazás után is mindvégig megmaradt. Lelkes, fáradhatatlan, barátságos személyisége inspiráló volt. Nyitott, érdeklődő, tenni akaró értelmiségiként szolgálta iskoláját, a várost. Munkája, tevékenysége értéket teremtő és példaértékű. Sajnos több tervét – elhatalmasodó betegsége miatt – nem tudta megvalósítani, 2021. március 7-én elhunyt.

Csomor Józsefné cikkei a Jászsági Évkönyvben

- Egy érdekes, anyanyelvápolókról szóló kiadványról (2006)
- A Lehel Vezér Gimnázium diáklapjának 27 éve (2007)
- A kórházigazgató – beszélgetések Jakus Zoltánnal (2008)
- A jászberényi Gimnázium egyik jeles diákjáról, Donáth Ferencről (2009)
- A Lehel Vezér Gimnázium honismereti szakkörének 26 éve (2010)
- Egy jeles genfi fizikus a Jászságból (2011)
- A forradalom és megtorlása Jászapáti (2012)
- Szüleimre emlékezve (2013)
- Hajósélmények nagy vizekről – interjú Fabriczius Imrével (2014)
- Valamennyi cikk elérhető és letölthető a www.epa.hu gyűjteményből

Fodor Dénes

HABSBURG RUDOLF ÉS VETSERÁ MÁRIA SZERELMI TRAGÉDIÁJÁNAK NÉPI VÁLTOZATA JÁSZTELEK KÖZSÉG MONDAVILÁGÁBAN

Történelmi előzmények

1889. január 30-án a Bécshez közeli mayerlingi vadászkastélyban rátaláltak Habsburg Rudolf trónörökös és Vetsera Mária (Maria von Vetsera) holttestére. A szűkszavú jelentések szerint gyilkosság történt. Testüket puskából lőtt sebek borították. A titokzatos haláleset mélyen megrázta, megbotránkoztatta az embereket és megmozgatta az esettel kapcsolatos fantáziájukat. De miért is?

Rudolf – az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse – jó képességű, felvilágosult, nagy műveltségű ember volt, akit alaposan felkészítettek a trón elfoglalására. Apja, Ferenc József mindenekelőtt ezt kívánta tőle. Rudolf azonban ezt másképp gondolta. Feleségül kellett vennie 1881-ben Stefánia belga hercegnőt, akit sohasem szeretett. Ezért egyre jobban elhidegült tőle. Vetsera Máriát 1887-ben ismerete meg, akibe viszont halálosan beleszeretett. Közben apjával is súlyos nézeteltérései támadtak a birodalom kormányzását illetően. Apjával szembeszegülve nem teljesítette a szerelmével való szakítást sem.

A halálukat követő szűk információ hiányában megindultak a találgatások. Voltak, akik azt állították, hogy a terhes Vetsera Mária öngyilkos lett, s ennek okán végzett magával Rudolf. Voltak, akik azt állították, hogy megmérgezték magukat. Mások szerint a császári apa parancsára végezték ki őket. Egyesek állították és terjesztették azt a hírt, hogy Máriát egy vadászaton lőtték le, s a védelmére kelt Rudolfot verekedés közben agyonverték. Ezek után jöttek a szebb, boldogságban végződő variációk, elképzelések, miszerint nem haltak meg, vidéken élnek, elmenekültek és Törökországban telepedtek le, álnevet vettek fel.

Az utóbbi elképzelések, mende-mondák mozgatták meg leginkább a nép fantáziáját. Magyarországon már a 20. század első felében feljegyezték ilyen mondákat. Ezt a történetet mindenki egy kicsit a maga elképzeléseihez, szimpátiájához, érzelmi kötődéséhez igazította. Szájhagyomány útján terjedt, s így jutott el Jásztelekre is, amíg egy élénk fantáziájú, jó beszédű adatközlő magóra nem mondta.

Habsburg Rudolf és Vetsera Mária történetét több mint fél tucat játékfilm is feldolgozta – köztük egy magyar is, *Trónörökös* címmel. A filmet Szinetár Miklós rendezte, szereplői: Rudolf–Hirtling István és Mária–Kováts Adél voltak.

A szerelmi tragédia népi változata Jásztelken

Elmondta: Banos Margit, 83 éves, Jásztelken, 1995. július 12-én.

Ferenc Jóska vadászatot rendezett, s erre a nemesek, a főurak, mind meg voltak tisztelve. Ide kivitte fiát is, Rudolf herceget. Úgy tudom, hogy ő már nős volt akkor. A meghívottak között volt Rócsér báró is. Ez a Rócsér nagyon gazdag volt. Sokkal gazdagabb, mint a császár. A császár is le volt égve, meg az ország is. A magyarok is szegények voltak. Az ország pénztárában nem volt semmi pénz. Ezt tudta Rócsér báró is. Nagyon kényes volt, lenézte Ferenc Jóskát. Így könnyen beszélt, könnyen dobálta a port, mert akármikor leminősítette Ferenc Jóskát, evvel kezibe volt Ferenc Jóska. Azt mondta neki Rócsér nagy gőgösen: „Ide figyelj Ferenc Jóska, most csináltatok szobát, és lerakatom a földet (padlót) pénzzel és a te pofádon járok.” Ezt hallva Rudolf megfogta a fegyverét és puff, fejbe lőtte Rócsert, oszt meghalt a Rócsér. Avégett, hogy az apját, a császárt, borzasztó szígyenbe hozta.

A miniszterek és a főurak Rudolfot halálra ítélték. Azt mondták, halál helyett halált. Igen ám, de Ferenc Jóskának volt nagyon sok jó barátja, mert nagyon jó ember volt különben, az is volt a baja. Megtárgyalták titokban, hogy majd megígátsszák Rudolfnak a halálát. És akkor tényleg Rudolfot elzárták, mint bűnözőt, mintha börtönben lett volna, közben meg a vár pincéjében volt. Egy jánoshidai asszony azt mondta, hogy hordott is Rudolfnak kosztot, lopva. A főurak, akik komolyan vették Rudolfot, készítették ilyen gipsz alakot, s megígátsszták Rudolf halálát, s el is temették. Én jártam is az alvégbe egy családhoz (Jásztelken), és a bácsi nagyon hiteles, szavahihető, becsületes parasztember volt. Történetet emlegettünk. Szeretett velem beszélgetni. „Tudod Mancsi – mondta –, amikor én fiatal voltam, akkor én határőr voltam. És éjszaka volt. Egyszer csak megjelent a határon egy batár. Hogy ő igazoltatta-e a batárt, vagy a társa, azt nem tudom, csak annyi bizonyos, hogy azok valami igazolást mutattak fel, hogy engedélyük van a kilépésre, a határ átlépésére. Szóval a határon átmentek akadály nélkül, mert biztosan igazolták magukat.” Azt mondta a bácsi, hogy ez nem volt máshogy Mancsi, hogy kilopják éjjel Rudolfot.

Akkor Németországban a német császár nagyon szerette Ferenc Jóskát. A képe is megvolt az iskolában, amikor jártunk. Ekkora nagy volt (mutatta). Mind a kettő kint volt a falon. Az a bácsi mondta, hogy akkor Németországban feltűnt egy Hindenburg nevű vitéz. De milyen nagy tekintélye volt, hogy na még olyat! Nem más lehetett az, mint csak Rudolf.

Itt a jásztelki határban voltak parasztsaládok. Én az esemény után jó pár évvel később varrtam egy asszonynak, aki a tanyán élt. Most már hazajött a tanyáról, Borbás Mari néni volt a neve. Most egy másik ember lakik a házában a Főtértől nem messze. Minden felmerült, amikor beszélgettünk. Egyszer azt mondja, hogy sok minden marhaság történik az emberrel az ember életében. Az egyik parasztsaládnál, a nevére nem emlékszem, emlegették Rudolfot, hogy meghalt, meg eltűnt. Több szájon forgó volt, hogy Rudolfot nagyon szerették a magyarok, és nagyon sajnálták. Mindenfélét mondtak róla.

Tudod Mancikám, régen nagy családokban éltek az emberek. Az egyik tanyában így három menyecske is akadt egyszerre. Az egyik alkonyatban jött egy vándor, fiatal férfi

volt. Azt mondja, hogy: – Adjon Isten jó napot! Meg tetszenek-e engedni, hogy éccakára itt maradhassak. Bármivel megelégszem, akárhol adnak helyet. Nekem erre visz az utam. Nem mondta, hogy vándorlegény vagyok, s valahol meg kell aludnom. – Adunk hát! Ez csak természetes! És adtak neki szállást. Pihenje ki magát, mondták neki.

Reggel, amikor felkeltek, adtak neki reggelit. – Nagyon szépen köszönöm – mondta a vándor. Én megyek tovább. Aztán letett egy picike kis csomagot. – A három kis menyecs-kének jó lesz. Önökik adom. De akkor bontsák fel, ha majd nagyon messze leszek. Amikor elment, s már gondolták, hogy tényleg messze van, mert a parasztban akkor még volt egy kis becsület, felbontották, s látják, hogy három selyemkendő van benne a három hölgynek.

És egy cédula, hogy itt járt Rudolf. Magyarországnak a sorsát figyelte, azért jött vissza. Még akkor az apja uralkodott. Mert ugye vonzotta a szíve ide a hazájához. Ezt Borbás Mari néni mesélte az ötvenes években. Hogy hányban járt itt, azt nem tudom. Nem tudom, hogy hívták a jánoshidai szakácsnőt. A jásztelki határőrt Bódi Pistának hívták. Mondta, hogy Rudolf nem halt meg, csak megjátszották a halálát. Ez így terjedt el. Rudolf gyalog jött. Egyszerűen volt öltözve. A tanyavilágban akkoriban ezt mindig beszéltek. Majd megkérdezem Molnár Mátyást, aki akkor még gyerek volt. Ez az eset Jásztelek Jászapáti felé eső határrészén történt az Irgócsnál lejjebb lévő tanyákon.

Mrenáné Szakálos Ilona

TÍZ ÉVEM JÁSZBERÉNYBEN (1973–1983)

1973. augusztus 18-án költöztünk Jászberénybe. Férjem a Magyar Nemzeti Bank helyi fiókjának vezetője lett, s beosztásához szolgálati lakás járt. Így lettünk a Szabadság téri szép banképület lakói. Volt két hetem a berendezkedésre, ismerkedésre. Szeptember elsején már munkába álltam a városházán. Sem azelőtt, sem azután nem volt olyan közel egymáshoz a lakásom és a munkahelyem, mint Jászberényben az első két évben. Kényelmes séta volt, még akkor is, amikor munka előtt bölcsődébe vittem a kisfiam. A házból kilépve gyakran nagy nyüzsgés fogadott, akkor még a Bundás kút mögötti téren működött a piac. Már kora reggel hallottuk az érkező szekerek és a lovak patkóinak hangját.

A könyvtárosok csapatával 1975-ben

Korábban csak egyszer jártam a városban, amikor eljöttünk a férjemmel megnézni a lakást és tájékozódni arról, milyen állást kaphatok. Négy évvel korábban végeztem az ELTE magyar–népművelés szakán, volt már népművelési és középiskolai tanári gyakorlatom is. Ekkor látogattunk el a Tanítóképző Intézetbe is, amelynek épülete előtt épp nyílt egy ritka, virágzó díszcserje. *Andrási Béla*, az intézet igazgatója elmondta, hogy magyar tanári állása belátható időn belül nem lesz, de népművelési speciális kollégium vezetése esetleg szóba jöhet, ha lesz rá jelentkező.

A városi tanács művelődési osztályán viszont azt mondták, épp üres a népművelési előadói állásuk. Ennek örültem, mert ezt a munkakört Budapestről ismertem. Később kiderült, hogy a munkakör csak átmenetileg üres, a munkatárs gyermekgondozási szabadságon van. Ezért aztán más megoldást kerestek: a régi munkakönyvi bejegyzés szerint hivatalosan a Gyetvai János Általános Iskolába nevezték ki tanárnak. Ott én egy órát sem tartottam, csak a fizetésemért mentem el havonta. A következő tanévben már találtak megoldást: hivatalosan akkor lettem a művelődési osztály főelőadója. *Kluka István* volt a főnököm. Mint mondtam, a feladatkört, a művelődési osztályra vonatkozó jogi háttérrel már ismertem, a helyi viszonyokat viszont nem. Kézbe kaptam a szükséges munkaterveket, beszámolókat. Meglátogattam a hozzánk tartozó intézményeket. Mindenekelőtt a könyvtár érdekelt, hiszen akkor jártam az ELTE könyvtár kiegészítő szakára. Megismerhettem a járási könyvtár ambiciózus vezetőjét, *Arató Antalt*, aki nemcsak a könyvtári munkával foglalkozott, hanem a járszági sajtó történetével és kisgrafika, főleg ex libris gyűjtésével is. Megismerkedtem a múzeum igazgatójával, *Tóth Jánossal* is, aki szintén sokoldalú és igényes szakember volt. Sok helytörténeti kiadvány és múzeumi füzet megjelentetése fűződik a nevéhez. Megtudtam, hogy Székely Mihály operaénekes (1901–1963) Jászberényben született, s emlékezetére minden májusban zenei napokat rendez a város. Akkortájt alapította *Papp Imre* gimnáziumi tanár a későbbi Jászság Népi Együttest.

Örültem, hogy ilyen mozgalmas kulturális életű kisvárosba csöppentem. Szeptemberben elkezdtem óraadói munkámat is a Felsőfokú Tanítóképző Intézetben. Harmadéveseknek (végzős évfolyam) vezettem klubvezetési speciális kollégiumot heti négy órában.

A projektjavaslat a népművelési intézettől származott, annak alapján dolgoztam ki a tanfolyam anyagát. A kis csoport lelkes tagjaival programokat terveztünk és szerveztünk a város klubjaiban, sőt voltunk Gyöngyösön, Zagyvarékason is. A 70-es években támogatták az ifjúsági klubokat, Budapest 7. kerületében már sok tapasztalatra tettem szert. A támogatás a megyében is megvolt, így vált lehetővé, hogy a Ságvári Endre Megyei Művelődési Központ „Klubvezetés közelről” címen 1974-ben kiadja a mi közös munkánkat módszertani kiadványainak sorában. Ez az 50 lapos füzet egy éves klubnaptárt, programtervet tartalmazott és hat foglalkozás forgatókönyvét. Szerzőtársaim a tanítványaim voltak: *Bazsó Anna, Dobos Erika, Kálmán Mária, Ötvös Júlia, Szabados Júlia, Tóth Julianna*. Mindnyájan sikeresen vizsgáztak. A következő tanévben már 12 fővel foglalkozhattam.

A ferences rendház felfedezése

Városházi munkám során néha váratlan feladatokat kaptam. Ilyen volt az is, amikor a Ferences templom mellett működő Idősek szociális otthonába delegáltak egy ünnepségre. Akkor még nem volt hivatalos „idősek világnapja”, de valami hasonló ünnepség volt, ahová műsort adó iskolás gyerekeket is hoztak. Eredetileg valamelyik tanácsi vezetőt kérték beszéd tartására, aki leadta a feladatot a művelődési osztály vezetőjének, ő pedig továbbadta nekem. Én legjobb tudásom szerint írtam egy köszöntőt az idős emberek üdvözlésére, s időre megjelentem az otthonban. A „Barátok templomát” addig még nem láttam, s azt sem tudtam, hogy a szociális otthon az egykori ferences kolostorban van. Egy számomra új világba léptem be. A különleges tagolású, freskókkal díszített mennyezetű ebédlőben, ahová bevezettek, ünnepélyesen öltözött idős nők ültek. Meghatottan hallgatták a gyerekek mű-

sorát, és figyelmesen hallgattak engem is. Mindnyájunkat megtapsoltak, s apró, saját készítésű ajándékokat adtak mindenkinek. Az ünnepség után körbevezettek a házban, hogy azok is találkozhassanak velem, akiket betegségük szobájukhoz kötött. Mindenhol szívesen fogadtak, megdicsérték, amit mondtam, mert ők is hallották a rádión keresztül a műsort. Így szoktak misét is hallgatni. Bemutakoztak, elmondták, hogy ki milyen rend tagja volt, hol szolgált korábban. Így tudtam meg, hogy ez a szociális otthon a megszűnt szerzetesrendek idős nővéreinek otthona. Láttam, hogy a kinti világtól mintegy elzárva élnek imádkozva, olvasgatva, a múltba merülve. Mégis örülnek mindenkinek, aki eljön hozzájuk.

Hazai esték: további ismerkedés a Jászsággal

Mindössze fél éve voltunk jászberényi lakosok, amikor elkezdődtek egy országos tévévetélkedő előkészületei. Úgy emlékszem, Liszkay Tamás volt a műsor ötletadója, először ő jelent meg a városban. A műsorkészítők azt tervezték, hogy négy tanárképző főiskola hallgatóiból kis csapatokat állítanak össze, s a diákokkal 1974 áprilisától 1975 áprilisáig bemutatnak havonta két várost.

Persze a városok bemutatása nem volt elég érdekes a tévéseknek, ezért úgy gondolták, hogy a két várost bemutató csapatok versenyeznek egymással.

Az előkészítés nagyon sok munkával járt. Jászberényt egri főiskolások képviselték, ezért ők időről időre megjelentek a városban, s nekünk biztosítani kellett a számba jöhető helyszínek megismerését. Velük mentem a városnézésre, amikor *Sáros András* festő-tanár mutatta meg a nevezetes épületeket. Megnéztük Aba-Novák freskóit a jászszentandrási templomban, a Lehel kürtjét a múzeumban. Megismerkedtünk a jász redemptio történetével. Vitray Tamás és Horváth Ádám kezében volt a műsorsorozat, ők döntöttek a helyszínek kiválasztásáról is. Alig volt még helyismeretem, de nekem kellett kísérgetnem őket is, és megszervezni a helyszíni szemlék előkészítését. Ebben segítettek a művelődési intézmények munkatársai. A tévések számára természetes volt, hogy minden kapu megnyílik előttük. 1974. szeptember 20-án került sor a jászberényi adásra. Úgy emlékszem, Sárospatak volt a másik város, amelyet a nyíregyházi főiskolás csapat mutatott be. A mindkét városban több helyszínről, egyenes adásban közvetített műsor nagy esemény volt akkoriban. Sokan dolgoztunk a háttérben, s derűsen figyeltük, hogy bizony szerepel a Hűtőgépgyár is, a Lehel kürtje is – amikről kezdetben úgy nyilatkoztak a műsor gazdái, hogy „*ezek semmiképp sem lesznek benne, mert ezek már túlságosan ismertek*”. Én ennek a tévéműsornak köszönhettem, hogy rövid idő alatt sok új ismerőst szereztem a városban, s hamar otthonommá vált Jászberény.

Egy kedves vendég otthonunkban: Keresztury Dezső

A 60-as évektől rendeztek Székely Mihály Zenei Napokat a városban. A szervezést a művelődési osztály fogta össze, de igen sok embert megmozgatott. A helyi hagyományokra, jászsági kórusokra építve gazdag zenei programot állítottak össze évente. A könyvtár ex libris kiállítással és emléklapokkal járult hozzá a sikerhez. Készült emléklakett, jelvény (ezeket még ma is árulják az interneten). Mindig igyekeztek neves embert hívni a megnyitóra. Így került sor 1976-ban Keresztury Dezső (1904–1996) meghívására.

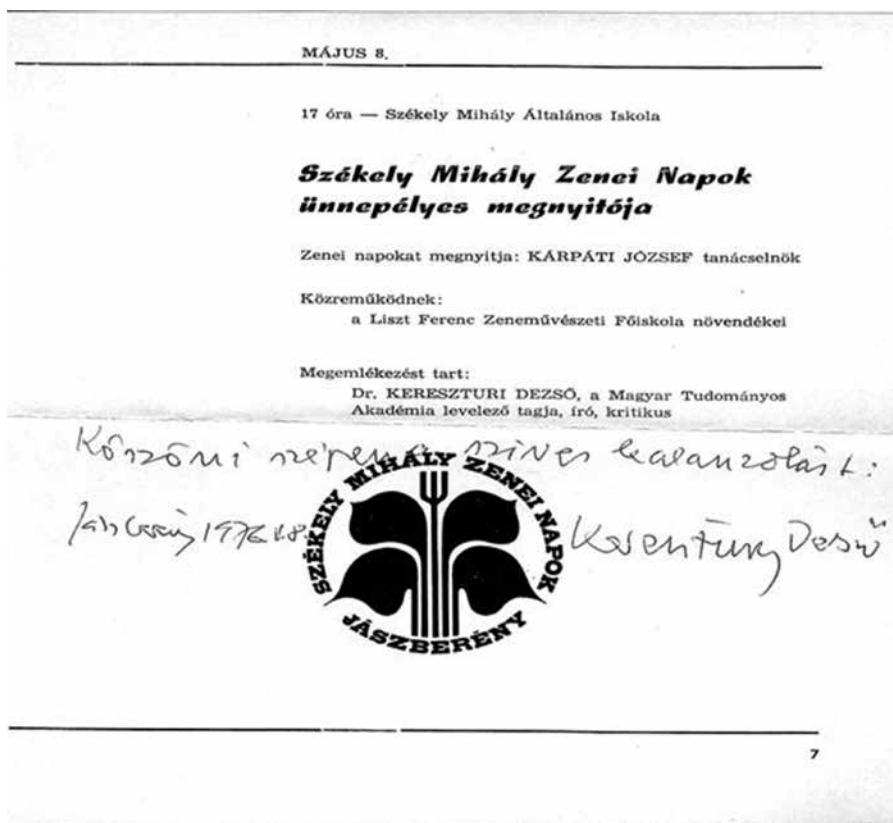
A Bundás kút előtt 2004-ben

Én akkor már – az időközben főiskolai rangot kapott – Tanítóképző adjunktusa voltam, de időnként meghívtak városi vetélkedők, szavalóversenyek zsűrijébe.

Így volt ekkor is: megkértek, hogy kalauzoljam a Jászberénybe érkező vendéget. Szívesen vállaltam, mert akkor gyűjtöttem az Illyés Gyuláról szóló doktori dolgozatom anyagát, s reméltem, hogy a vele jó kapcsolatban levő tudós irodalmárral Illyésről is tudok beszélgetni.

1976. május 8-án, szombaton délután volt a zenei napok megnyitója. Keresztury Dezső nagy érdeklődéssel járta velem a várost, minden érdekelt. Megnéztük a múzeumot, a könyvtárat, a Székely Mihály emlékkiállítást. Az általam vállalt délelőtti program közös ebédrel zárult, ami után én el akartam köszönni, hiszen várt otthon a családom. Ekkor jött oda hozzám a program szervezője, s kissé zavartan elmondta, hogy a 72 éves vendég – orvosi javaslatra – szeretne egy rövid időre lepihenni a délutáni program előtt. „*Ti a központban laktok, nem tudnád megoldani?*” Gyorsan hazatelefonáltam (nem mobilon!), hogy viszek egy vendéget. Férjem úgy döntött, hogy sétálni megy 4 éves fiúkkal. Édesanyám levette a kötenyt, és feltett egy kávét a vendég fogadására.

Emlékezetes délután volt. Keresztury Dezső elbűvölő kedvességgel üdvözölte édesanyámat, s közölte, nem akar aludni, csak egy kispárnát kér és egy újságot. Lefeküdt a nappali heverőjére, cipős lába alatt eligazította a szétterített újságot. „*Maradjanak itt, beszélgetssünk!*” Én kérdezgettem, ő minden kérdésre kiselőadás-szerűen, érdekesen válaszolt. Édesanyám élvezettel hallgatta. Kérdezgettem az 1945–47-es időszakról, amikor Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Ehhez az időszakhoz kapcsoló-

Keresztury Dezső dedikációja 1976. május 8.

dott ugyanis készülő dolgozatom egyik fejezete. Beszélt Székely Mihályról, Illyésékről, könyvekről. Dedikációt is kaptam tőle, amit az akkori műsorfüzet lapja őrzött meg máig.

Megőrizte a kedves vendég megnyitóbeszédét a Jászunkság 1976. szeptemberi száma is.

„...Örültem, hogy itt, a Székely Mihályról elnevezett iskola előtt, a nagyrabecsült, holtában is eleven kiválóság emléktáblája előtt fejezhetem ki örömetem afölött, hogy ez a város egy művész keze után nyúl, ha a maga azonosságát, a maga szellemi rangját akarja valami módon bizonyítani.”

Főiskolai munkámban továbbra is fontos szerepet kapott a város, a Jászunkság. Egy csoport főiskolai hallgatóval közös kulturális programot dolgoztunk ki aprítógépgyári brigádok számára. Könyvtáros szakkollégistáink a környék kis könyvtáraiban is gyakoroltak.

1979-ben megszületett a lányunk, aki – bár csupán 4 éves koráig élt a városban – nagyon szívesen tért vissza mindig látogatóba. Barátaink meghívására, irodalmi rendezvényekre. Amikor verseskötete megjelent, szülővárosa is hazahívta.

1983-ban férjemet Szolnokra helyezték, én még egy tanévig ingáztam Szolnokról. Nehéz volt elválni a Tanítóképző Főiskolától, ahol 1977–1984. között én voltam

a közművelődési tanszék vezetője. A tanszékünk kutatási programját (a fiatal tanítók pályakezdéséről) is én irányítottam.

Nem volt könnyű elszakadni a várostól sem, és nem is távolodtunk el egészen. Férjem a munkája révén is sokáig visszajárt. Én további 10 évig a Megyei Pedagógiai Intézetben dolgoztam, s több közös konferenciát, tanfolyamot rendeztünk a főiskola pedagógiai tanszékével együtt. Engem is számontartottak az itteni ismerősök.

A Jászsági Évkönyvbe is írhattam munkámról, értesültem a jászsági újdonságokról. Érdeklődéssel és rokonszenvvel figyeltük a Jászságban folyó érték- és hagyományörző tevékenységet. Szobánk falán ott van Gecse Árpád, Vuics István egy-egy képe, őrizzük a könyvtár ex libriseit. Visszatekintve életünknek erre a tíz évére, úgy érzem, egy kicsit jászberényiek is maradtunk, s talán ránk is emlékeznek még.

Kapcsolódó publikációk

– Doktori dolgozatomat Illyés Gyuláról írtam. In: Oktatók disszertációinak tartalmi ismertetése. Jászberény, 1984.

– Tanítójelöltek a munkásművelődésért. =Felsőoktatási Szemle 1979. 2. sz.

– Pályakezdő tanítók új lakótelepi iskolában. In: Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei. Debrecen, 1984.

– Egy végzős évfolyam véleménye a tanítóképzésről. =Pedagógiai Szemle. 1984. 11. sz.

– Kis alapítvány nagy célok szolgálatában. In: Jászsági Évkönyv. 1994.

Dinnyés István

EGYEDÜLÁLLÓ MŰ A SZARMATÁKRÓL

Egy kiváló könyvet ajánlok a múlt iránt érdeklődő jázságiak figyelmébe: Istvánovits Eszter – Kulcsár Valéria: „...*aligha állhat nekik bármely csatarend ellent.*” *Egy elfelejtett nép, a szarmaták.* Nyíregyháza–Szeged, 2018. A könyv általában szól a szarmata népekről, akik közül a magyarországi jászok is származnak, másfelől az alföldi szarmaták első népéről, a jazigokról, kiknek nevét a középkori Magyarországon a jászok egyik neveként használták. A Jászság első, az 1720. évi térképén „Iazicum regi” megnevezés is az ókori nép nevével jelzi a területet.

A szerzőpáros az Alföldön 400-450 éven át élt, iráni nyelvcsaládhoz tartozó nyelvet beszélő nép, a jazig-szarmaták régészeti emlékeinek kutatásában évtizedek óta meghatározó szerepet játszik méltó folytatójaként a korábbi generációk munkásságának. Istvánovits Eszter a nyíregyházi Jósa András Múzeum, Kulcsár Valéria a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének munkatársa, sokoldalú nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező régészek. Nem ismeretlenek a jázsági olvasók előtt, írásuk megjelent már a Jászsági Évkönyv 2007. évi kötetében.

2018-ban (korábban angol nyelven is) megjelent könyvükben a Kr. u. 1. század elején beköltözött szarmata nép, a jazigok, majd utódaik régészeti hagyatékát és alföldi létükre vonatkozó, történeti forrásokat foglalják össze igen részletesen a 470-es évekig, a hun birodalom bukását követő időszakig.

Könyvük négy, eltérő terjedelmű fejezetből áll.

Az I. fejezetben áttekintik a szarmata népek életének színhelyeként szolgált területek természeti viszonyait Dél-Szibériától és Belső-Ázsiától a Délkelet-európai sztyeppe vidéken át a Kárpát-medencéig. E területek, a részben erdős, részben ligetes-füves, részben félsivatagos sztyeppék alkalmasak a nomád gazdálkodásra (ló, szarvasmarha, juh legeltető, legelőváltó tartása néhol kiegészítő földműveléssel), egyúttal kényszerítette is az itt élőket a mozgalmas, gyakori helyváltoztatással járó életmódra.

A szerzőpáros a II. fejezetben – melynek terjedelme a könyvnek több mint harmada (figyelman kívül hagyva a 98 oldalas jegyzékeket és mutatókat) – a szarmata népek kialakulásának folyamatát összegzi, vázolja a szarmata népek történelmét és régészeti emléktanyáikat a Kr. e. 8–7. századtól a 370-es évekig, a hun hódításig.

A Kr. e. 8. században jelent meg a délkelet-európai sztyeppén az első, a történeti forrásokból név szerint ismert lovas nomád nép, a kimmerek (14-15. kép). Megjelenésükkel, az általuk először használt vas eszközökkel, fegyverekkel a vaskorszak kezdődött ezen a területen. (Tegyük hozzá, a Kr. e. 8. század elején sztyeppéi népcsoportok – akár kimmerek, akár rokonaik – beköltözésével kezdődött a vaskorszak a Kárpát-medencében is.)

A délkelet-európai sztyeppén a kimmereket a rokon, szkíta törzsek váltották, közben a Kr. e. 7–6. században alakultak meg a Fekete-tenger partjain a görög gyarmatvárosok. A görög-szkíta kapcsolatok igen széles körű, gazdag emléktanyát hagytak ránk, főleg a szkíta arisztokrácia temetkezéseiben. A szkíta területektől keletre, a Dontól és a Volgától keletre, az az Urál hegységtől délre levő sztyeppén alakult ki a történeti források szauro-

mata népcsoportja, kiknek déli-délkeleti szomszédjai a szintén iráni nyelvű, szintén nomád masszagéták és szakák voltak. A sazuromaták eredetéről a szerzőpáros idéz a 35–36. oldalon egy Hérodotosz lejegyezte legendát, mely szerint a szkíta ifjak és az amazonok együttéléséből jött létre a sazuromata nép. Régészeti hagyatékuk igen közel állt a szkítához. Temetkezéseiket korábbi vagy maguk emelte kurgánokba ásták be. A sazuromata nők sírjaiba nem ritkán fegyvereket is helyeztek. (Talán ez az eredete az amazonokról szóló görög és későbbi legendának.) Művészetük (38–39., 47–48. kép) része volt a Belső-Ázsiától a Kárpát-medencéig terjedő szkíta állatstílusnak, annak sajátos változataként a Kr. e. 7–5. században. A sazuromata időszak legvégének, a korai szarmata periódus kezdetének kiemelkedő leletanyagát tartalmazták a filipovkai kurgánok fejedelmi temetkezései (41–46. kép).

Nagyjából Kr. e. 400 körül megváltozott a sazuromata régészeti kultúra. Részben folytatta a korábbit, részben új jellegzetességek (ilyen a korábban ritkán előforduló, most gyakorivá vált temetkezések D–É-i tájolása, amikor a halott fejjel a déli sírvég felé fekszik a sírgödörben) elterjedésével kialakult a korai szarmata, ún. prohorovkai kultúra. A Kr. e. 4. század a korai szarmata törzsek nyugati és déli terjeszkedésének időszaka is. Erre a folyamatra – a korábbi évszázadokkal szemben – alig van megbízható, történeti forrás. A Dontól nyugatra fokozatosan szorítják ki a korábbi szkíta lakosságot, akik végül a Krím félszigetre vonultak vissza. Déli irányban az Azovi-tenger keleti partja, majd tovább a Kubán menti sztyeppe is birtokukba került. A korai szarmaták régészeti hagyatékában még feltűnnek szkíta-sazuromata tárgyak, a többség azonban már a sajátos, szarmata emléktárgy (52–53. kép.). Mind a korai szarmaták terjeszkedésének lépéseivel, mind az események időrendjével kapcsolatban erős eltérések tapasztalhatók a Szovjetunió, majd az utódállamok szakembereinek véleménye között. A Fekete-tengertől északra elterülő sztyeppe korai szarmata leletanyaga a Don és a Dnyeper közötti területen mutatható ki (57. kép). Bár a régészeti és a történeti adatok hiányosak és ellentmondásosak, a szarmata foglalkozás biztosan folytatódott nyugat felé a Kr. e. 3. században is.

Az adathiányos Kr. e. 3. század után következő, középső szarmata, az ún. szuszli időszak elején, a Kr. e. 2. század közepe tájától tisztul a kép a Fekete-tenger környéki sztyeppe lakóit illetően. Kr. e. 2–1. századi forrásadatok szerint a Krím félszigettől északra a roxolánok a sztyeppe urai hozzávetőleg a Don és a Dnyeper közötti területen. Legrészletesebb leírást a szarmata népekről Strabón műve, a „*Geographika hüpomnémata*” tartalmaz, vita tárgya, hogy a Kr. e. 2. század közepére vagy mintegy 100 évvel későbbre vonatkozóan. Az Al-Dunától északra a géták, a Kárpátoktól keletre a talán germán eredetű basztarnák területei húzódnak. Tőlük keletre a szarmata jazigok, a királyiak (jazigok vagy szarmaták) és az urgok (valószínűleg mindhárom név a jazigokra vonatkozik) helyezkednek el. A Dnyeper és a Don közötti síkság a roxolánoké (78. kép). Tovább kelet felé, a Dontól és a Volgától keletre nagy terület urai a szarmata aorszok, tőlük délre, a Kaukázus előteréig a szintén szarmata szirákok élnek. Régészeti leletek tekintetében nincs a Kr. e. 2. század közepénél korábbi leletanyag, ami keltezési probléma is lehet. A Don és a Dnyeper közötti sztyeppén, tehát a roxolán területen a sírok tájolása É–D irányú, a leletek között gyakoriak a görög agyagedények, a kelta jellegű fibulák (77., 91. kép). Ez az északi tájolás eltér a Volgától keletre levő területeken a szarmata sírok D–É-i tájolásától, és a tárgyi hagyaték is heterogén. A Dnyepertől Ny-ra, tehát a jazig nép (törzsszövetség) lakóterületén csak a Kr. u. 1. század eleje-közepe időszakban mutatható ki a hozzájuk köthető leletanyag,

így esetükben is felvethető a leletanyag korának hibás meghatározása. Temetkezéseik D-É-i tájolásúak, más leleteik, mint pl. az agyagedények eltérnek a keleti szomszédokétól. A középső szarmata (szuszli) időszak közepén a jazigok Alföldre költözésével a roxolánok lettek a legnyugatibb szarmata nép a DK-európai sztyeppén, az Al-Dunánál pedig a római birodalom szomszédjai voltak. Az 1. században az Azovi-tenger környékén élő aorszok (egy részük?) nyugat felé vándoroltak. Temetőikben jellemző a D-É-i tájolás, tárgyi hagyatékukban a korábban is jellemzők mellett feltűnnek az itt kialakult és a római birodalomból származó fibulák, bronzedények (105. kép). Utóbbiakat részben már a római birodalomhoz tartozó görög gyarmatvárosok közvetítették a szarmatákhoz. Az 1. század közepe–2. század közepe időszakban új, sajátos szarmata állatstílus alakult ki és terjedt el a szarmata területeken. Jellemzője a korábbinál stilizáltabb állatábrázolás (ritkábban emberalak, ember-állat keveréklény), melyet a szarmata arisztokrácia temetkezéseiben türkiz és karneol díszítésű, gyakran arany ötvösmunkák őriztek meg (107., 109., 111., 113–116., 119. kép). Lehetséges, hogy az új stílus hordozói között az aorszok és szirákok mellett már újonnan érkezett alán csoportok is voltak.

A 2. század évtizedei alatt a közép-ázsiai eredetű szarmata népcsoportok, az alánok elfoglalták a Fekete-tenger menti sztyeppéket. Magukba olvasztották a korábbi szarmata lakosságot, kivéve a legnyugatibb szarmata népet, a közeli rokon roxolánokat. Uralmuk időszaka a késő szarmata periódus a délkelet-európai sztyeppén, mely 370 körül, a hun hódításig tartott. Az időszakra egységesülő anyagi kultúra kialakulása jellemző (136–140., 146–147., 149–150., 152., 161–162. kép), ugyanakkor a temetkezési szokások korántsem egységesek. Uralkodó az É–D-i tájolás, de más sírirányok is előfordulnak. Gyakori, főleg a DK-i területeken a katakombákba (158. kép) történő temetkezés, másfelé előfordulnak kerek vagy négyszögletes árokkal kerített és árokkeret nélküli sírokból álló temetők (143. kép). Az alán terjeszkedést megszakította a gótok és a rokon germán népek bevándorlása a Fekete-tenger ÉNy-i partvidékére a 3. század közepéig. Régészeti hagyatékuk a Marosszentanna–Csernyahov kultúra emlékanyaga a Dnyeper mentétől a Kárpátokig, az Al-Dunáig, majd 270 után az Erdélyi-medencében, az egykori, római tartomány, Dacia provincia területén is előfordul.

A könyv terjedelmének mintegy fele a III. fejezet, mely a Kárpát-medencébe, pontosabban az Alföldre beköltözött szarmaták, a jazigok emlékanyagát tárgyalja sokszínűen, részletesen.

Az első részben a jazig beköltözés, foglalás időszakával foglalkozik a szerzőpáros – támaszkodva egy korábbi tanulmányukra. Nincs pontos római forrásadat a jazig beköltözés idejére. A Kr. u. első évtizedben még az Al-Duna északi partján tartózkodtak, majd 50-ben már az Alföldön kellett lenniük, mert a Dunától északra elterülő, germán (kvád) királyság belső háborújában jazig lovasság vett részt. További, kevésbé pontos adatok alapján, a korábbi kutatással egyetértve a szerzőpáros is Kr. u. 20. körülre teszi a jazig beköltözést (199. o.). Hogy a beköltözésben játszott-e szerepet a Római Birodalom, arra adatunk nincs, de elképzelhető. A szerzők felvetik, hogy az 50-ben, Vannius kvád király oldalán harcoló, majd 69-ben, a későbbi császár, Vespasianus támogatására felajánlott jazig lovasság zsoldos csapat (ezt felvetik a 224. oldalon is) lehetett. 69-ben a Pannonia tartományt elhagyó római csapatok a szövetséges kvádok segédcsapatait magukkal vitték, míg a jazig csapatot visszautasították, főembereiket szövetségbe fogadták, egyes vélemények szerint túszul visszatartották (194–195, 227. o.). (A szerzők feltevésével szemben a jazigok – a kvádok-

hoz hasonlóan – a Birodalom szövetségeseiként ajánlkoztak, a „szövetségbe fogadás” is erre utal. A Római Birodalom a szomszédos népekkel rendszerint szövetséget, foedus-t kötött, ami a szövetségeseket arra kötelezte, hogy védjék a birodalom határait, esetenként Róma fegyveres segítségét is kért, szabályozták a kereskedelmi kapcsolatokat.)

A beköltözött jazigok régészeti hagyatéka sem értékelhető könnyen, hasonlóan a római forrásadatokhoz. Az Alföld korai szarmata leletanyagának (1. század–2. század középső harmada) legjellegzetesebb csoportját a tehetős, jazig nők sírjaiból előkerült arany ékszerek és gömbölyű karneolgyöngyök alkotják (201–217. o., 165–167, 171–181. kép). Az arany ékszeres temetkezések egy része egyértelműen magányos sír, de többségük kevés sírból álló temetőkből ismert. Mind az arany ékszerek (fülbevalók, patkó és félhold alakú csüngők, különböző alakú, felvarrható ruhadíszek, arany gyöngyök, vödör alakú csüngők, nyakperec), mind a gyöngyök megfelelői megtalálhatók a Fekete-tenger melletti sztyeppén, leggyakrabban a Krím félsziget késő szkíta, 1–2. századi sírleleteiben (168–170, 174. kép). Mind keleten, mind az Alföldön problémás szűkebb időrendi besorolásuk. Az alföldi, jazig temetkezések között nincs olyan előkelő női (és férfi) sír, melyet az 1. század közepe elé, tehát a beköltözést követő évtizedekre lehetne keltezni. Pontosabban keltezhető sírleletek már az 1. század végére, a 2. század elejére sorolhatók a római eredetű fibulák (182. kép) alapján (219. o.). A kevés, korai férfisír kiemelkedő példánya az újszilvási, karikás (gyűrűs) markolatú, a hüvely végén díszkorongos rövidkarddal (211. kép 3), arany nyakperccel (175. kép 1) és női sírból is ismert római fibulával (182. kép 1). A többgenerációs temetők korai sírjai között nem ismertek gazdag, aranyleletes temetkezések, ezért a szerzőpáros felveti, ennek talán az etnikai különbözőség a magyarázata (224. o.). (A felvetéssel szemben bizonyos, hogy a különbség társadalmi rangbeli.)

A legkorábbi időszak (beköltözéstől az 1. század végéig) után a 160-as évekig terjedő korszak tárgyalása következik. Kiemelendő, hogy az első, súlyos összecsapás a Római Birodalom és a jazigok között 92-ben történt, amikor Domitianus császár egy meggondolatlan intézkedését követően háború tört ki a Pannóniával szomszédos népek és a birodalom között. Ebben a háborúban a jazigok megsemmisítettek egy római légiót, kb. 5000 fős katonai egységet (229. o.). A rómaiaknak sok gondot okozó dák állam szétverésére Traianus császár indított győztes háborút (101–106), melyben az alföldi jazigok a rómaiak oldalán vettek részt. (A háborút megörökítő, Rómában felállított Traianus oszlop domborműves ábrázolásai közül egy részlet elég pontosan megjelenítette a jazig harcosok és főemberek öltözetét (192. kép). Más részletek azonban (189–191. kép) téves képet nyújtanak. 106-ban kezdődött Dacia provincia megszervezése az erdélyi medence nagyobbik részén, valamint a Déli-Kárpátok és a Duna közötti területen. A dák háború lezárása után, már 107–108-ban összecsapásra került sor a jazigok és a Birodalom között a dákok által elfoglalt jazig területek miatt (amit Traianus nem adott vissza). Ezt a támadást a későbbi császár, Hadrianus hárította el. 117–119 ismét összecsapás volt a szarmaták és a rómaiak között, ekkor a havasalföldi roxolánok és a jazigok összehangolt támadása érte Moesiát, Daciát és Pannoniát. Győzelme után Hadrianus császár békét kötött, megemelte a roxolánok éves aranyadóját, a jazigok ekkor biztosan visszakapták a korábban dákok elfoglalta területeket (Tiszántúlt?, Bánság keleti sávját?).

A 2. századi régészeti leletek esetében valamivel jobb a helyzet, mint a korábbiaknál, köszönhetően a szaporodó, részben pontosabban keltezhető római (néha germán) tárgyak-

nak, pl. fibuláknak (203. kép), s tegyük hozzá: a legkorábbi, római kerámiának. A jазig gazdasági életben a 2. század első felében már egyértelmű volt a földművelés szerepe a pásztorkodó állattartás mellett, ezt bizonyítják a települések emlékei, leletei (200–201, 212. kép).

A 252–256. oldalon foglalkoznak a szerzők a keleti sztyeppén (és a Fekete-tenger parti városokban) gyakori, az alföldi leleteken ritkán feltűnő tamgákkal (törzsi–nemzetségi–családi–egyéni tulajdonjegyekkel: 214. kép) korábbi tanulmányaik alapján. Elsősorban a dunaharaszti aranylemezen levő jegynek (213, 215. kép 1) a keleti, 1. század 2. felében uralkodó (alán? roxolán?) fejedelem jegyeivel (215. kép 4) való megfeleltetés, a tamgák alföldi megjelenését az 1–2. század fordulója táján beköltöző, roxolán-alán csoporttal magyarázni nem túl meggyőző.

Erőssége a kötetnek a 263–281. oldalon, a 167/168–180 évi, kvád–markomann–szarmata háborúk bőséges forrásanyagra is támaszkodó feldolgozása. A háborúk egyik előzménye a Kárpátoktól északra élő germán nép, a vandálok csoportjainak betelepődése a Kárpát-medence ÉK-i részére, a Felső-Tisza-vidékre talán már az a 2. század elején, a század közepén bizonyosan (225–227. kép). 167-ben komoly támadás (szabad dákok, jazigok) érte Daciát, a további harcokban a vandálok a rómaiak szövetségeseiként vettek részt. Nem tudni, hogy a jazigok a háború első éveiben támadták-e Pannoniát, de 173/174 telén a támadásuk már súlyos csapást jelentett a tartományokban. Az összecsapásokat megszakították békekötések az alföldi szarmatákkal is. Így 175-ben a jazigok – más békefeltételek mellett – százezer római foglyot szolgáltatottak vissza, 8000 lovas harcost adtak át a római hadseregnek, többségüket Britanniába vezényelték. Mind a pannóniai és a dáciai tartományokban, mind a szomszédos népeknél hatalmas pusztítással járó háborúskodást végül Commodus császár zárta le 180-ban.

A markomann–kvád–szarmata háborúkat követő, a 280-as évekig tartó évtizedeket tárgyaló részben (281–318. o.) a szerzők áttekintik a történelmi eseményeket, adatokat, a régészeti emlékeket. Szokatlan megoldás, hogy a 2. század közepe – 3. század közepe időszak leleteit (241, 244–259. kép) közvetlenül a háborúhoz kapcsoltnak tárgyalják. Rögtön a 281. oldalon felvetik a szerzők, hogy a háborús években vagy a békekötések után új, szarmata betelepülők érkeztek az Alföldre. Ezzel kapcsolják össze a lelőhelyek számának jelentős növekedését a 2. század vége után. A leletek kapcsán a szerzőpáros eljárását indokolja, hogy az időszak jellemző lelettipusainak egy része (ún. térdfibulák 241. kép 4, a zománcos fibulák változatai pl. 241. kép 2) már a 2. század elejétől jelen voltak a jazig leletekben. Más tárgyak mellett a korszak tipikus képviselője a számszerű fibulák alföldi szarmata, bizonyára helyben készült változata (254. kép). A férfi viseletben a 2. század végére, a 3. század elejére–első felére jellemző az ún. szarmata csatok és szíjvégek (keskeny, hosszú szíjlemezű csatok és hosszú szíjvégek) alkalmazása az övön és a csizmaszerű lábbelit rögzítő bokaszíjon. A szerzők feltételezik, hogy az új (de az Alföldön sem előzmények nélküli) viseleti elem az újonnan bevándoroltakhoz köthető és kapcsolható a Kulcsár Valéria által kidolgozott, keleti kapcsolatokkal rendelkező „Hévizgyörk–Vizesdpusztá–Azov” körhöz (281–285. o., 246. kép). E kör férfi sírjaiban előfordul – a korábban csak elvétve sírba tett – fegyver, lószerszám, É–D-i tájolás. (Az ún. szarmata csatok és szíjvégek zöme azonban – a korábban és később is általános – D–É-i tájolású sírokból ismert.) Fontos eredménye a kötetnek, hogy a szerzőpáros összegyűjtötte az alföldi leletanyagban a szomszéd germán népektől (kvádok és vandálok) származó tárgyakat, nem kihagyva a 2. század elejének leleteit sem (247, 256–259., 263, 270–272. kép).

A tetrarchiától a hun korig fejezet (319–376. o.) a korábbi gyakorlatnak megfelelően a történeti forrásadatok áttekintésével kezdődik. A 320-as évekig az adatok szerények, annyi bizonyos, hogy gyakran voltak akár komoly összecsapások is az alföldi szarmaták és a rómaiak között. Sokkal részletesebbek a szerzők által hosszan idézett források a 332–334. évi események kapcsán. 332 elején a nyugati gótok megtámadták a szarmatákat, akik római segítséget kértek. A Constantinus császár fia (II. Constantinus) vezette római seregek – szarmata támogatással – megsemmisítették a gótokat. A gót támadás visszavérésére a szarmata vezetőréteg (arcaragantes = sarmatae liberi) felfegyverezte az alávetett szarmatákat (limigantes = sarmatae servi), akik a gótok legyőzése után fegyvereiket uraik ellen fordították. A polgárháborúban a limigantes legyőzte az arcaragantest, akik részben a Római Birodalomba kértek és kaptak befogadást, részben a vandálokhoz menekültek 334-ben. A 3. század végi – 4. századi régészeti leletek Magyarország ÉK-i és Románia ÉNy-i területein változatos képet mutatnak. A bepecsételt díszű edények jellemezte „Beregi kultúra” a vandál népességhez köthető (276–278, 288. kép), területének DNy-i része közvetlenül szomszédos a szarmata szállásterülettel (290, 292. kép). Békés éveket követően 357–358-ban volt igazán nagy összecsapás, melyről Ammianus Marcellinus kortárs történetíró számolt be részletesen. Szarmata és kvád betörések megtorlására II. Constantius császár győztes hadjáratot vezetett 358 tavaszán a szarmaták déli területei ellen, majd észak felé haladt, hogy a kvádokat is legyőzze. A kvádok békét kértek, ezután került sor a szarmata békekötésre. Megjelent a korábban elmenekült arcaragantes, élükre a császár egy fiatal vezetőt, Zizaist állította. A szarmaták kiszolgáltatták római foglyaikat, kezeseket is állítottak. Ekkor derült ki az is, hogy voltak szarmata csoportok, akik kvád uralom alatt álltak, nyilván a szarmata–kvád határterület közelében (294. kép). Ezután az Alföld déli részén élő limigantes ellen indult hadjárat, akiket Ammianus Marcellinus amicensesnek és picensesnek nevez. Ebben a hadjáratban Zizais szarmatái és a gótokkal szomszédos germán taifalok voltak a rómaiak szövetségesei. Legyőzték, felmorzsolták az amicenses Bácskában és a Tisza mentén. A bánati részekben élő picenses behódolt, nekik a birodalmi határtól távolabbra kellett költözniük. 359-ben a kitelepített limigantes elhagyta új lakóhelyét, és a birodalom közelébe nyomult az ellenük felvonuló császártól betelepedést kérve. II. Constantius Aquincum közelében fogadta a Dunán átkelt szarmatákat, azok a császárra és kíséretére támadtak, de a római hadsereg végül megsemmisítette a limigantes sereget.

A továbbiakban a szerzők a Római Birodalomba telepített szarmatákra vonatkozó adatokat idézik fel részletesen (175-ben 8000 jázig lovas lépett római szolgálatba, közülük 5500-at Britanniába helyeztek; Diocletianus szarmata csoportokat, I. Constantinus 300 000 arcaragantes lakosságot fogadott be). A pannóniai tartományokban megjelent, a késő szarmata leletanyaggal sok hasonlóságot mutató tárgyakat (296, 297/1-6, 298. kép) a szarmata lakosság beszivárgásával, kulturális kapcsolatokkal lehet magyarázni.

A régészeti emlékek külön csoportját jelentik az alföldi sáncok (301. kép). Kiemelt szerepe volt a Duna–Tisza közén Csörsz-, a Tiszántúlon Ördög-árokknak nevezett sáncrendszernek (300. kép 1, 302–303. kép), melyről annyi bizonyos, hogy a 3. század közepe után és a 11. század előtt épült. Földrajzi helyzete alapján valószínűsíthető, hogy a 4. században a szarmata településterületet határolta. Újabb kutatások nem eredményeztek közelebbi adatokat a sáncrendszer korára. Más sáncok kapcsán főleg feltételezések születtek, bizonyítékok nincsenek. A 3. század közepe utáni, késő szarmata települések és

temetők képe alapvetően a korábbi időszak folytatásaként jellemezhető. Uralkodó a temetkezések D–É-i tájolása, új elem az S-alakú vaskapsok használata a rönkkoporsókon (314. kép). Férfiaknál gyakoribb lett a fegyverek (pl. kard 313. kép) sírba helyezése. A női viselet (315. kép) alapvetően a korábbit folytatja, új elem a korábban szinte kivétel nélkül karikán (vagy csak összekötve) záródó, női övön a csat megjelenése. A leletanyagban az aláhajlított és az oldal hajlított lábú fibulák (279, 314. kép) általánossá váltak, ekkor kezdődött az elől megvastagodó, kerek és ovális karikájú csatok (314. kép) használata. Kerámiaművességben újdonság a római házi kerámia mintájára készült, homokkal, apró kavicsal soványított edények szarmata fazekasok általi, „nagyüzemi” előállítás.

A 4. század harmadik harmada, majd a hun uralom időszaka (454-ig) az alföldi szarmaták történelmének utolsó, áttekintett fejezete (377–404. o.). 365-ben szarmata és kvád betörés érte Pannoniát, majd I. Valentinianus császár a Duna mentén erődített kikötőket építtetett (317. kép). Az erődítési munkálatok során a kvád-szarmata településterület határán – a mai Göd-Bócsaújtelep területén – katonai tábor építése kezdődött. Az eseményekről szóló forrásokat a szerzők bőségesen idézik. Az építkezés ellen tiltakozó Gabinius kvád királyt Valeria duxa (katonai vezetője) tárgyalásra hívta és meggyilkoltatta. Ezzel kiváltotta a kvádok és velük szövetségben a szarmaták támadását a pannóniai tartományok és Moesia Superior ellen 374-ben. A betörés hatalmas pusztulással járt Pannoniában, délen Theodosius (a későbbi császár) vezette sereg megverte a szarmatákat. I. Valentinianus 375 nyár végén indított támadásokat részben Aquincum közeléből. A Dunán átkelve pusztította a szarmata és kvád területeket. 375 novemberében kvád követekkel tárgyalva a császár hirtelen meghalt. A hadjárat befejeződött. A szarmaták következő, pannóniai betörése 383–384-ben történt (387. o.), részletekről nem tudunk. A 380-as évek kapcsán a szerzők reális lehetőségként számolnak azzal, hogy az Alföld ekkor került hun fennhatóság alá, amit a hunokkal szövetséges alánok jelenléte biztosíthatott. Felvetik, hogy a 4. század közepén megszűnt a pannóniai határra nehezedő szarmata nyomás, ekkoriban erősen megnövekedett az Alföld lakossága (388. o.). (Az előbb leírt háborúkhhoz tartozik még, hogy a 400 előtti években szarmata támadás érte Pannoniát. Az alánok alföldi jelenlétének régészeti bizonyítékai igen-igen szerények.)

A 4. század második és az 5. század első felének régészeti emlékanyagát bőséges, változatos illusztrációval, köztük igen szép, színes fotókkal mutatják be a szerzők (389–403. o., 321–335. kép). A régészeti leletek egyértelműen bizonyítják, hogy a szarmata lakosság szép számban élt itt a tárgyalt időszakban. A települések száma gyarapodott, jellegzetességeik a korábbi korszakban is jellemzőek voltak. A temetők tanúsága szerint egyrészt folytatódik a hagyományos szarmata szokás a D–É-i tájolású sírokkal, a hagyományos női viselet, másrészt megjelentek a korábbitól eltérő temetkezési szokások, a Ny–K-i és É–D-i tájolású csoportok. A leletanyag új összetevői részben késő római, részben keleti (germán és alán?) eredetűek a módosuló szarmata mellett. Hangsúlyos egyben az a tény, hogy a hun hódítások nyomán kialakuló, egységesülő anyagi kultúra az Alföldön is megjelent. Az Alföld szarmata lakossága megélte a hun birodalom bukását (327. kép).

405-ben több népcsoportból összeállt csoport indult az Alföldről és hatolt be Itáliába a germán Radagaisus vezetésével. A nyugatrómai fővezér, Stilicho hun segítséget kért és kapott, a hun–alán sereg megsemmisítette a betolakodókat 406-ban. A szerzőpáros feltételezése szerint 406 végén – a Rajnát átlépő és a római Galliában hódító vandál és alán

csapat – Radagaisus vereséget szenvedett csapatának maradéka lehetett (404. o.). (Ez a feltételezés aligha indokolható. A vandálok az őket ért hun és keleti gót (?) támadás miatt 401-ben elhagyták a Kárpátokon kívüli és a Kárpát-medence ÉK-i részén levő lakóhelyüket. Csatlakozott hozzájuk a dunai szvébek egy csoportja és a hunoktól független, nagyobb alán csoport. Nyugatra vándorolva 406 végén érték el a Rajnát, Gallia után Hispániába vonultak, végül Afrikába átkelve vandál–alán királyságot alapítottak 429-ben.)

Záró fejezetként a rövid IV. fejezet első része a hun birodalom bukása utáni időszakban az alánok kelet-európai (Krim, Fekete-tenger menti sztyeppe, Kaukázus: 405–413. o.), nyugat-európai (414–418. o., 341–344. kép) továbbélésével, szerepével foglalkozik. A szerzők számba vették a 175. békekötés eredményeként Britanniába vezényelt, 5500 jazig lovas harcosra vonatkozó emlékeket – utalva az Artur-legendára (419–420. o.). Ebben a fejezetben a szarmatákkal–alánokkal kapcsolatos legendák is szóba kerültek. A legendák körébe tartozik a 16–18. századi lengyel nemesség szarmata eredetére vonatkozó vélekedés (421–423. o.). Szarmaták kapcsán esik néhány szó a magyar nyelv iráni jövevényszavairól és a Hunor–Magor mondáról (424–425. o.).

Fontos a szarmaták (alapvetően az Alföldön élők) hun kor utáni továbbélésével és a jászokkal foglalkozó rész (426–437. o.). A szarmata területek nagy részét (elsősorban a Tiszántúlt) elfoglaló, 5–6. századi gepida szállásterület jelentős, korábban szarmata területeket hagyott szabadon a Duna–Tisza közén. Utóbbi terület népességét illetően kevés a valós adat. A Dunántúl déli részén elő keleti gótok és a szomszédos germán népek között háború tört ki 469-ben. A gótokkal szemben fellépő, a Beuca és Babai királyok vezette szarmaták lakóhelye a Duna és a Tisza között lehetett, talán két tömbben. A dunántúli Boila folyónál vívott csatát a gótok nyerték meg, ezután a Beuca vezette szarmatákról nem esik szó. 472-ben az ifjú Theoderik megtámadta és legyőzte Babai királyt a Duna–Tisza köze déli részén 473-ban, amikor a keleti gótok Itália felé indultak. A Szávától délre levő területen (kelet-) római katonaság és szarmaták voltak. 568 tavaszán a langobardok a Dunántúlról Itáliába indultak, Paulus Diaconus történetírása szerint – más néptörédekkel együtt – meghódított szarmatákat is vittek magukkal.

A régészeti adatok alapján szép számú, az 5. század első felére keltezhető, késő szarmata telepek továbbélése, a temetőik folytatása a hunok bukása után jelenleg nem igazolható. Kevés a szarmatáktól eredő jelenség a gepida emlékanyagban: ilyen a kerámia néhány típusa, a hun hódítás következtében elterjedt, alán eredetű koponyatorzítás szokása. Az 567-ben induló avar korszakban sincs bizonyíték az alföldi szarmaták továbbélésére. Egyes temetkezési szokások a DK-európai sztyeppéről az avarokkal együtt érkező alán csoportra utalnak.

Az alánokkal közeli rokon jászokkal kapcsolatban a szerzők felvetik, hogy a három magyar nevük (oszlár-eszlár, varsány, jász) különböző alkalommal, időszakban történt magyar–jász kapcsolatra utal. A jászok betelepülésének időpontjára több vélemény keletkezett. Egyik, ma is hangoztatott vélemény szerint a kunokkal együtt jöttek, míg a másik vélemény szerint évtizedekkel később, a 13. század legvégén, inkább a 14. század elején érkeztek az első királyi szolgálatban álló, katonáskodó jászok. Az 1422-ben keletkezett oklevél hátoldalára írt, bizonyára az oklevéllel egykorú, jász szójegyzék (354. kép) szerint a magyarországi jászok nyelve a kaukázusi, alán leszármazott oszétok nyelvének közeli rokona. A 13–15. századi jász régészeti hagyatéknak (355. kép) is vannak kaukázusi alán párhuzamai. A 17. század végén a jászok még használták nyelvüket a magyar mellett.

A Jászság területi önállósága 1876-ban szűnt meg, beolvadt az akkor megalakított Jász-Nagykun-Szolnok vármegyébe.

- x -

Istvánovits Eszter és Kulcsár Valéria könyve egyedülálló mű a magyar régészetben. Sajátossága abban áll, hogy fő mondanivalója a Kárpát-medencei, pontosabban az alföldi szarmaták történeti és régészeti emlékeinek bemutatása. Az ezt megelőző I. és II. fejezetben a kelet-európai szarmaták életterét és emlékanyagát tekintik át, mutatják be a szerzők. Hatalmas szakapparátusra támaszkodó munkájuk tankönyv is lehet a szarmatákkal ezután foglalkozni kívánó ifjú kutatóknak. Megállapításaik, véleményük és feltételezéseik között akadnak olyanok is, amelyek vitathatók, vitatandók. Ez minden tudományosság természetes velejárója, ez viszi előbbre a tudás gyarapodását.

A kötet megjelenését támogatták:

Jászberény város Önkormányzata

Jásztelek Önkormányzata

Pusztamizsei Horgász Egyesület és

Jásztelek Község Műemlékvédő és Hagyományőrző Egyesülete

Az Évkönyv kiadója – a Jászsági Évkönyv Alapítvány – hálásan megköszönve
az eddigiket, továbbra is szívesen fogad felajánlásokat
és várja újabb támogatóit.

Adószámunk: 18821725-1-16, számlaszámunk: 11745035-20009362